

Mədəniyyət.AZ

ISSN 2413-2365

Azərbaycan Respublikası
Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi

May – İyun (313) 2017

BAKU
2017

4th Islamic
Solidarity
Games

Turana qılıncdan daha kəskin ulu qüvvət,
Yalnız mədəniyyət, mədəniyyət, mədəniyyət!

Hüseyn Cavid

Çənlibel gölü (Quba)

Mədəniyyət.AZ

Culture.AZ/Культура.АЗ

Təsisçi:
Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi

Baş redaktor:
Zöhrə Əliyeva

Redaksiya şurası:
Əbülfas Qarayev
Vaqif Əliyev
Sevda Məmmədaliyeva
Ədalət Vəliyev
Nazim Səmədov
Lala Kazımova
Rəfiq Bayramov
Vüqar Şıxammədov
İlham Rəhimli
Ayaz Salayev

Redaksiya:
Qurban Məmmədov
Samirə Behbudqızı
Aqşin Məsimov
İlham Fətəliyev

Dizayn:
Azər Əlihusəynov

Jurnal Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyası Rəyasət Heyətinin 30 aprel 2010-cu il tarixli (protokol №10-R) qərarı ilə sənətsüənəslıq, memarlıq, kulturologiya və pedaqogika üzrə "Azərbaycan Respublikasında dissertasiyaların əsas nəticələrinin dərc olunması tövsiyə edilən dövrü elmi nəşrlərin siyahısı"na daxil edilmişdir.

Ünvan:
AZ1073, Bakı şəhəri,
Moskva prospekti – 1D,
Dövlət Film Fondu, 5-ci mərtəbə

Telefonlar:
(+99412) 431-49-25
(+99412) 431-49-54

Email: medeniyyetaz@gmail.com
facebook.com/medeniyyetinfo.az
Veb-sayt: medeniyyet.info

Jurnalə təqdim olunan əlyazmalar geri qaytarılmır, dərc olunan materiallar yalnız redaksiyanın icazəsi ilə istifadə oluna bilər.
Jurnal "CBS" mətbəəsində nəşr olunur.
Sifariş №
Tirajı: 1000
May – İyun (313), 2017

Elmi, metodiki, publisistik
"Mədəni-maarif işi" jurnalı 1967-ci ildən çıxır.
Şəhadətnamə №R-122.
2012-ci ilin yanvarından "Mədəni həyat",
2015-ci ilin mart ayında
"Mədəniyyət.AZ" adı ilə nəşr olunur.

Founder:
Ministry of Culture and Tourism

Editor:
Zohra Aliyeva

Editorial board:
Abulfas Karayev
Vaqif Aliyev
Sevda Məmmədaliyeva
Ədalət Vəliyev
Nazim Səmədov
Lala Kazımova
Rəfiq Bayramov
Vüqar Şıxammədov
İlham Rəhimli
Ayaz Salayev

Editorial:
Qurban Məmmədov
Samirə Behbudqızı
Aqşin Məsimov
İlham Fətəliyev

Design:
Azər Əlihusəynov

The journal was included in the "Register of scientific publication recommended for publishing the main results of dissertation in the Republic of Azerbaijan" by the decision of Presidium of the Supreme Attestation Commission under the President of the Republic of Azerbaijan (decision dated April 30, 2010: protocol №10): on the Study of Art, on the Study of Architecture, on the Study of Culture and on the Study of Pedagogy

Address:
AZ1073, Baku,
Moscow Avenue – 1D,
State Film Fond, 5th floor

Telephones:
(+99412) 431-49-25
(+99412) 431-49-54

Email: medeniyyetaz@gmail.com
facebook.com/medeniyyetinfo.az
Website: medeniyyet.info

Submitted manuscripts are not returned back and publishing materials can be used only by permission of editorial staff.
The journal is published in printing house "CBS".
Order №
Circulation: 1000
May – June (313), 2017

The journal "Cultural and educational" covering scientific, methodical and publicistic areas have been publishing since 1967.
Certificate №R-122.
In 2012, January journal was renamed "Cultural life", but since 2015 March have been publishing with the name of "Culture.AZ".

Учредитель:
Министерство Культуры и Туризма

Главный редактор:
Зохра Алиева

Редакционный совет:
Абульфас Караев
Вагиф Алиев
Севда Мамедалиева
Адалат Велиев
Назим Самедов
Лала Кязимова
Рафиг Байрамов
Вугар Шихамедов
Ильхам Рагимли
Аяз Салаев

Редакция:
Гурбан Мамедов
Самира Бехбудкызы
Агшин Масимов
Ильхам Фаталиев

Дизайн:
Азэр Алигусейнов

Журнал внесен в "Список научных периодических изданий, рекомендованных для публикации основных результатов диссертаций в Азербайджанской Республике", решением Президиума Высшей Аттестационной Комиссии при Президенте Азербайджанской Республики от 30 апреля 2010-го года (протокол №10-R).

Адрес:
AZ1073, город Баку,
Московский проспект – 1Д,
Государственный Фильмфонд, 5-й этаж

Телефоны:
(+99412) 431-49-25
(+99412) 431-49-54

Email: medeniyyetaz@gmail.com
facebook.com/medeniyyetinfo.az
Веб-сайт: medeniyyet.info

Рукописи, представленные в редакцию журнала, не возвращаются.
Материалы, опубликованные в журнале, могут быть использованы только с разрешения редакции.
Журнал печатается в издательстве "CBS".
Заказ №
Тираж: 1000
Май – Июнь (313), 2017

Научно-методический, публицистический журнал
"Культурно-просветительская работа"
издается с 1967-го года.
Свидетельство №R-122.
С января 2012-го года издавался под названием "Культурная жизнь", с марта 2015-го выходит под названием "Культура.АЗ".

6 Dünya üçün sülh, barış və dialoq modeli

10 Forum qonaqlarının birgəyaşayış formulları...

NİSGİLİMİZ – QARABAĞ

12 Şuşanın dağları – başı dumanlı...

ƏDƏBİYYAT

14 “Qızıl kəlmə” sahiblərini tapdı

16 İstiqlal şairi

18 İstiqlal mübarizəsinin ədəbi bəyanı – Əhməd Cavad

BU KİNO Kİ VAR...

22 Qısa ömrün böyük amalı

26 “Bir sinema pərdəsidir gözümdə,
Tək oturub seyr edirəm özüm də...”

28 “Çölçü”

TEATR

22 “Məxmər pərdələr arxasından başlanan dünya”

30 Özlərini səslərində tapanlar

MUZEYLƏRİMİZ

32 Əvəzolunmaz dəyərlər –
Belqrad Etnoqrafiya Muzeyində sərgi

MUSIQI

34 Bizim və bütün dünyanın
Mstislav Rostropoviçil...

RƏNGKARLIQ

38 Psixoloji portretlər ustası

PORTRET

41 Unudulmaz insan

ELM

- 44 Azərbaycanca multikulturalizm fenomeninin tarixi-mədəni aspektləri
- 47 Ramiz Mustafayev. "Salatın" oratoriyası
- 51 Ailənin formalaşmasında mədəniyyətin rolu
- 55 Azərbaycanın müstəqilliyi illərində tarixi mövzulu pyeslərin səhnə həlli
- 59 Televiziyanın cəmiyyətdə rolu və peşə etikası
- 62 Müsəlman ölkələrində milli maarifçilik və tərbiyə
- 66 Müxtəlif mədəniyyətlərdə qadına münasibət
- 70 "Təhsil" nəşriyyatının yaranması və fəaliyyəti
- 72 "Molla Nəsrəddin" jurnalı Cəlil Məmmədquluzadənin şah əsəridir
- 76 Qarabağ xalçalarında pələng, şir təsvirləri
- 78 Sosial faktorların inanca təsiri
- 82 Вариантность как принцип национального мышления в азербайджанской музыкальной культуре
- 85 Человеческое сознание
- 88 Детская Музыкальная Хоровая Школа №3 имени Джевдета Гаджиева

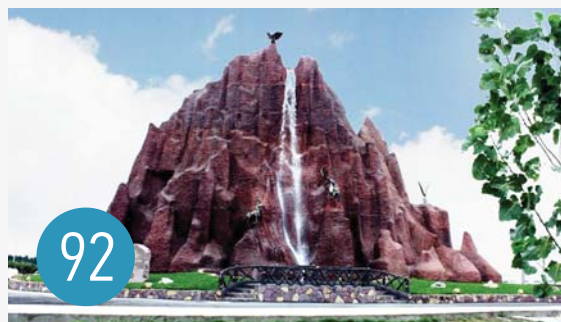
TURİZM

- 92 Tarix və müasirliyin qovşağında
- 96 Bakı Şopping Festivalı yaddaşlarda qalacaq

98 Məşhurlar Bakı Şopping Festivalı barədə...

100 Qonaqların unudulmaz təəssüratı: mədəni proqramlar

101 Azərbaycanda dəmiryol turizminin inkişafı günün tələbidir

92

96

100

101

Xoş gördük, əziz oxucularımız!

Həyatımızın daha bir dönməni arxada qoyub irəli getməkdəyik – kimimiz gəncliyimizə, yetkinliyimizə, kimimiz də yaşlanmağa doğru... Kimimiz inamla, kimimiz ehtiyatla – hər kəs bacardığı kimi! Amma hər kəsin özü ilə apardığı bir vicdan hesabı var – “yolçu yolda gərək” deyən üzüağmı çıxır bu yola, ya tərəzinin bir gözü daha ağırdır?! Hansı gözünün ağır gəldiyini hər kəs özü elə yaxşı bilir ki... Əsas da budur! Əsas – öz vicdanımız qarşısında təmizliyimiz, işimizə, vətənimizə, məsləyimizə sədaqətimiz,

böyüklerimiz qarşısında üzümüzün ağ, alınımızın açıq olmasıdır. Bu sayaq da davam etmək niyyətindəyik – Tanrı rəva bilsə, ömür vəfa etsə!..

Belə ki, yenə də dərgimizin bu sayı Vətən mövzularıdır: tariximiz, nisgilimiz, ədəbiyyatımız, mədəni siyasətimiz, musiqimiz, kinomuz, teatrımız, bölgələrimiz və təbii ki, turizmimiz!

Ötən dövr üçün ən sanballı tədbirlərimizdən biri Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumu idi ki, insan təhlükəsizliyi, sülh və davamlı inkişaf devizi altında Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi tərəfindən uğurla həyata keçirildi. Biz də nazirliyin təsis etdiyi bir dərgi olaraq hər zaman bu mövzulara önəm verdik, qonaqlarımızın da birgəyaşayış formullarını eşitdik, gördük. Əlbəttə, bu yerdə yenə nisgillərimiz yadımıza düşür. Kaş bu birgəyaşayış formullarına ayrı-ayrılıqda və bütün dünya ilə vəhdətdə sadıq qala bilək – Şuşamızla, Qarabağımızla bərabər!

Həyat davam edir və bu dönmə ədəbiyyatımızın yaradıcılarını oxuyub qiymətləndirmək də zamanəmizin işidir ki, nazirliyimiz “Qızıl kəlmə” mükafatlarını sahiblərinə qovuşdurdu.

İstiqlalımızın unudulmayan ədibləri Əhməd Cavad, Almas İldırım ucalığı, kinomuzun Cəbrayıl Əzimov keçmiş və müasir kinematografimizin bugünkü uğurları, rəngkarlığımızın Tağı Tağıyev, musiqimizin Mstislav Rostropoviç səviyyəsi, arxivlərimizin Ramazan Xəlilov mükəmməlliyi və Xalça muzeyinin xaricdəki uğurları, ölkə turizminin yeni nailiyyətləri yenə jurnalımızın prioritet mövzularıdır. Bölgələrimiz adına isə bu dəfə Xaçmaz–Quba gözəlliklərindən danışmış, yeni struktur haqqında məlumat vermişik.

O ki qaldı “Elm” rubrikamızın maraqlı yazılarına, gənc iddiaçılar və müqtədir müəlliflər yenə yarışmadadır – hər kəs öz maraqlı, dolğun araşdırmaları ilə...

...Sizə gözəl istirahət və maraqlı oxu saatları arzu edirik, əziz oxucularımız, xoşluqla qalın!

Sevgilərlə....

Zöhrə Əliyeva,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru,
Əməkdar mədəniyyət işçisi

DÜNYA ÜÇÜN SÜLH, BARIŞ və DİALOQ MODELİ

“Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumu global platformaya çevrilib”

Bu fikri Azərbaycan Respublikasının Prezidenti **İlham Əliyev** Bakıda keçirilən IV Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumunun rəsmi açılış mərasimində söyləyib.

Mədəniyyətlərarası dialoq olmadan bütün dünyanın təhlükə ilə üzləşəcəyini qeyd edən dövlətimizin başçısı ölkəmizin tolerant-

lığı, dini dözümlülüyü ilə qürur duyduğunu bildirib: “Azərbaycanda bütün xalqların, dinlərin nümayəndələri dinc şəraitdə yaşayırlar. Multikulturalizm Azərbaycanda həyat tərzidir. Azərbaycan xalqı hər zaman multikulturalizmi dəstəkləyib və ölkə hüduqlarından kənara yayıb”.

Prezident 2016-cı ilin Azərbaycanda “Multikulturalizm ili”, bu ilin isə “İslam həmrəyliyi ili” elan edildiyini xatırladıb, bunun həm də regionda anlaşmaya xidmət etdiyini vurğulayıb.

Ölkəmizdə baş tutan nüfuzlu beynəlxalq tədbir çərçivəsində dünyanın tanınmış ictimai-siyasi xadimlərinin işgüzar görüşləri də reallaşıb.

Azərbaycan Respublikasının 1-ci vitse-prezidenti xanım **Mehriban Əliyeva** YUNESKO-nun baş direktoru xanım İrina Bokova ilə görüşüb. Görüşdə İrina Bokovanın forumda iştirakından məmnunluq bildirilib, beynəlxalq tədbirin gündəliyinə salınan məsələlərin aktuallığı qeyd edilib. Söhbət zamanı YUNESKO ilə Azərbaycan arasında sıx əməkdaşlığın qurulduğu, uğurlu birgə layihələrin reallaşdırıldığı vurğulanıb, ölkəmizin təşkilatla əlaqələrinin daha da inkişaf etdirilməsi istiqamətində görülən işlər müzakirə olunub.

Azərbaycan Respublikasının 1-ci vitse-prezidenti xanım Mehriban Əliyeva və Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti Leyla Əliyeva Dialoq Forumu çərçivəsində İSESKO-nun baş direktoru Əbdüləziz bin Osman əl-Tüveycri ilə görüşüblər. İSESKO-nun xoşməramlı səfiri Mehriban Əliyeva qurumun baş direktorunu yenidən Bakıda görməkdən şad olduğunu bildirib, Azərbaycanla təşkilat arasında səmərəli əməkdaşlığın qurulduğunu deyib.

İSESKO-nun baş direktoru **Əbdüləziz bin Osman əl-Tüveycri** yenidən Bakıda olmağından məmnunluğunu ifadə edib, forumun gündəliyində olan məsələlərin qlobal əhəmiyyət daşıdığını vurğulayıb.

Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti, İDEA İctimai Birliyinin təsisçisi və BMT-nin Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatının (FAO) xoşməramlı səfiri **Leyla Əliyevanın** BMT-nin Ətraf Mühit Proqramının (UNEP) icraçı direktorunun müavini İbrahim Thiau ilə görüşündə ətraf mühitin mühafizəsi və davamlı inkişaf məsələləri ətrafında fikir mübadiləsi aparılıb, yerli və regional səviyyədə görülən işlər, irəli sürülən təşəbbüslər müzakirə edilib. Leyla Əliyeva İDEA-nın son 5 ildə əldə etdiyi nailiyyətləri, hazırda həyata keçirilən layihələri və gələcək planları haqqında BMT rəsmisinə məlumat verib.

IV Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dialog Forumunun davam etdiyi panel sessiyalardakı müzakirələr də xüsusi maraq doğurub. "Daha yaxşı gələcəyin qurulması naminə turizmin transformativ gücündən istifadə: müştərək məsuliyyət" mövzusunda tədbirin moderatoru olan Dünya Turizm Təşkilatının baş katibi **Taleb Rifai** forumun yüksək səviyyədə təşkilinə görə Azərbaycan dövlətinə təşəkkür edib.

Petra Milli İnəam Fondunun prezidenti şahzadə Dana Firas, Şri-Lankanın turizmin inkişafı və xristian dini işlər üzrə nazir müavini

Arundika Fernando, Kambocanın Turizm Nazirliyinin Beynəlxalq Əməkdaşlıq və ASEAN departamentinin direktoru **Thok Sokhom**, Bəhreynin Mədəniyyət və Əntiq Əşyalar İdarəsinin sədri və Dünya İrsi üzrə Ərəb Regional Mərkəzinin prezidenti **Şaika Mai Bint Mohammad əl-Xəlifə**, Belçika Xarici İşlər Nazirliyinin Flandriya departamentinin baş katibi Koen Verlaext, Turizm Vəsitiyələ Beynəlxalq Sülh İnstitutunun təsisçisi və prezidenti **Luis D Amor** öz təcrübələrindən danışib, sessiyanın hər kəsə maraq kəsb etdiyini bildiriblər.

Azərbaycanın mədəniyyət və turizm naziri **Əbülfəs Qarayev** ölkəmizin turizm potensialı və turizm siyasətindən danışib. Turizmdə Azərbaycanın rəqabət imkanlarının çox yüksək olduğunu deyən nazir vurğulayıb ki, Azərbaycan dövləti turizm sahəsinin inkişafını iqtisadiyyatın qeyri-neft sektoru üzrə prioritet istiqamət elan edib. Torpaqlarımızın 20 faizinin işğal altında olmasına baxmayaraq ölkəmizdə təhlükəsizlik tədbirləri

yüksək səviyyədə həyata keçirilir. Nazir əlavə edib ki, Azərbaycanda turizmin inkişafı üçün mükəmməl imkanlar mövcuddur və bu gün həmin imkanlardan kifayət qədər istifadə edilir. Əldə edilən nəticələr, ölkəmizə gələn turistlərin sayının ildən-ilə artması da onu göstərir ki, bu istiqamətdə dövlət və özəl sektorun apardığı birgə siyasət öz səmərəsini verir.

Dialog Forumunun üçüncü günündə təşkil olunan sessiyalardan biri də "Qütbləşmə dövründə inklüziv dialog" mövzusunda həsr edilib. Sessiyanın moderatoru, BMT-nin Sivilizasiyalar Alyansının politoloqu xanım **Natali Qiyom** müzakirə olunan mövzunun aktuallığından danışib.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin ictimai-siyasi məsələlər üzrə köməkçisi **Əli Həsənov** sessiyada çıxış edərək deyib ki, beynəlxalq münasibətlərin müasir inkişaf mərhələsi dünyanın geosiyasi mənzərəsini dəyişən mürəkkəb və ziddiyyətli proseslərlə müşayiət olunur. Çoxqütblü sistemin formalaşması meyilləri sivilizasiyalar və mədəniyyətlərarası münasibətlərin dərinləşməsinə mühüm təsir göstərən inklüziv dialogun əhəmiyyətini artırır. Təəssüf ki, hazırda onun mahiyyətini obyektiv şəkildə qiymətləndirə bilməyən yanaşmalar da var. Avropa ilə

Asiyanın kəsişdiyi geostrateji məkanda yerləşən Azərbaycan inklüziv dialoqun beynəlxalq hüquq normalarına əsaslanan sivil birgəyaşayışın təmin edilməsində oynadığı rolu yüksək qiymətləndirərək bu istiqamətdə fəal siyasət həyata keçirir. Dünya dövlətləri ilə bərabərhüquqlu qarşılıqlı əməkdaşlıq möhkəmləndirilir, hər bir xalqın dini-etnik və mədəni özünəməxsusluğunun qorunub saxlanılması üçün mədəniyyətlərarası dialoqun yaratdığı əlverişli imkanlardan səmərəli şəkildə istifadə olunur.

Beynəlxalq tədbir zamanı Azərbaycan Respublikası İqtisadi İslahatların Təhlili və Kommunikasiya Mərkəzi (İITKM) və İslam Təhsil, Elm və Mədəniyyət Təşkilatı (İSESKO) arasında Azərbaycanın "Rəqəmsal ticarət qovşağı" kimi tanınmasına dair anlaşma memorandumu imzalanıb.

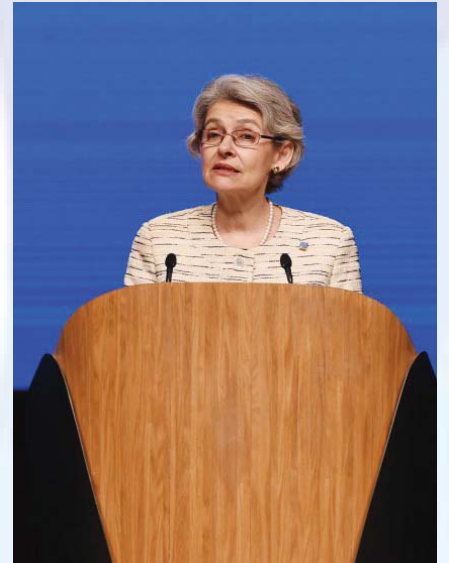
"Ərzaq təhlükəsizliyi və dayanıqlı cəmiyyət naminə mədəniyyətlərarası dialoq: davamlı inkişaf və sülhün təmin olunması üçün əsas elementlər" mövzusunda ikinci plenar sessiyada BMT-nin Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatının xoşməramlı səfiri, Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti **Leyla Əliyeva** iştirak və çıxış edib.

Böyük Britaniyanın Koventri Universitetinin İnəmə, Sülh və Sosial Əlaqələr Mərkəzinin icraçı direktoru, professor **Mayk Hardi** forumun əhəmiyyətindən danışdı: "Forumun çox zəngin proqramı vardır. İki gün ərzində bizim müzakirə etdiyimiz məsələlər beynəlxalq əməkdaşlıq baxımından çox önəmli idi. Aparılan müzakirələr bizi yenidən bu məsələlərə qatılmağa vadar edir. Dialoq çox önəmlidir".

YUNESKO-nun baş direktoru **İrina Bokova** forumla bağlı fikirlərini bölüşüb. Bildirib ki, hər bir yekun yeni başlanğıclar üçün imkanlar yaradır: "Bakıdan yeni fikirlərlə, ideyalarla ayrılıq. Birinci forumdan ötən müddət ərzində görülən işlər artıq öz bəhrəsini verir.

Bu mənada ki, forumun coğrafiyası ötən müddət ərzində çox genişləniib. YUNESKO-nun hər iki tədbirinin təşkilinə Azərbaycan dövləti böyük dəstək verdi. Azərbaycanın 1-ci vitse-prezidenti Mehriban Əliyeva, həmçinin bir sıra ölkələrin birinci xanımları ilə görüşlərimiz oldu. Qadınların təhsili məsələsiylə bağlı müzakirələr apardıq. Biz hər zaman bu foruma öz töhfəmizi verməyə çalışacağıq".

BMT-nin Sivilizasiyalar Alyansı üzrə ali nümayəndəsi **Nassir Abdulaziz əl-Nasser** Azərbaycan Prezidentinə belə bir əhəmiyyətli forumun təşkilinə görə təşəkkür edib. Bildirib ki, mədəniyyətlərarası və dinlərarası dialoq məsələsi gətdikcə daha böyük əhəmiyyət kəsb edir. Azərbaycanla əməkdaşlığın daha da genişləncəyinə əminliyini bildirən əl-Nasser diqqətə çatdırıb ki, Azərbaycan hökuməti və BMT-nin Sivilizasiyalar Alyansı gələn il "Bakı prosesi"nin 10-cu ildönümünü qeyd edəcək və bu münasibətlə mükafatlar yüksək səviyyəli rəsmilərə təqdim olunacaq.

İSESKO-nun baş direktoru **Əbdüləziz bin Osman əl-Tüveycri** forumun yüksək səviyyədə təşkilinə görə Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə, 1-ci vitse-prezidentinə, Azərbaycan xalqına təşəkkür edib. O deyib: "Bu forum, əslində, bir başlanğıcdır. Biz İSESKO olaraq tərəfdaşlığı davam etdirməliyik. Forumda hər kəs fəal iştirak etdi".

Dünya Turizm Təşkilatının baş katibi Taleb Rifai Azərbaycan

prezident İlham Əliyev tərəfindən 2008-ci ildə mədəniyyətlər arasında dialoqun qurulması məqsədilə "Bakı prosesi" təşəbbüsü irəli sürülüb. Multikulturalizm və mədəniyyətlərarası dialoqun təbliği Azərbaycanda dövlət siyasətinin prioritetlərindən biridir. Bu baxımdan "Bakı prosesi" və Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumu dünyada sülh və əməkdaşlığın qorunmasına xidmət edir.

Qeyd olunub ki, forum beynəlxalq münasibətlər sistemində mədəniyyətlərarası dialoq və multikulturalizm kimi dəyərlərin təbliğində Azərbaycanın əhəmiyyətli rolunu bir daha təsdiqləyir. Nüfuzlu beynəlxalq qurumlar – YUNESKO, BMT-nin Sivilizasiyalar Alyansı, Dünya Turizm Təşkilatı, Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatı, Avropa Şurası və İSESKO foruma tərəfdaş olub. ♦

hökumətini təbrik edərək Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumunun artıq ənənəyə çevrildiyini vurğulayıb: "Biz düzgün vaxtda, düzgün məkanda lazımı mövzunu müzakirə etdik. Bu iş davam etdiriləcək və gələcək nəsillər üçün faydalı olacaq".

Bakıda "Mədəniyyətlərarası dialoqun inkişafı: insan təhlükəsizliyi, sülh və davamlı inkişaf üçün yeni imkanlar" mövzusunda təşkil olunan IV Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumuna mayın 6-da yekun vurulub.

İyunun 7-də "Fairmont" hotelində keçirilən mərasimdə isə forumun yekunlarını əks etdirən videoçarx nümayiş olunub.

Mədəniyyət və turizm naziri Əbülfəs Qarayev çıxış edərək ölkəmizin beynəlxalq səviyyəli tədbirlərə uğurla ev sahibliyi etdiyini vurğulayıb. Bildirib ki, Azərbaycan dövləti və şəxsən

FORUM QONAQLARININ BİRGƏYAŞAYIŞ FORMULLARI...

Tugelbai Kazakov, Qırğızistan Respublikası mədəniyyət, turizm və informasiya naziri:

“Mədəniyyətlər arasında dialoq, ünsiyyət – onların yaxınlaşması, yerli mədəniyyətin yenilənməsi, mədəniyyətin bəzi sahələrinin modernləşdirilməsi deməkdir. Bu işə mənəvi zənginləşmədir. Mənəvi dəyərlər olmadan heç bir inkişaf mümkün deyil. Bilki forumun intellektual zəmini çox doğru yola istiqamətlənib. Müzakirə olunan məsələlərdə tarixi-mədəni abidələrin qorunub saxlanması məqamı, başqa sözlə, turizm sahəsinin inkişafı ilə bilavasitə bağlı olan məsələ “qırmızı” xətlə keçir. Bu mənada Azərbaycan məsələyə vaxtında və yüksək səviyyədə diqqət ayırıb. Burada sonuncu dəfə 1986-cı ildə olmuşam. İndi sanki başqa şəhərə düşmüşəm. Bakı dünyanın istənilən ən gözəl şəhəri ilə rəqabətə girə bilər. Azərbaycanın mədəniyyət xadimləri arasında dostluq-tanışlıq münasibətində olduğum bir sıra şəxslər var. Mərhum Müslüm Maqomayevlə gözəl əlaqələrimiz vardı...”

İqor Şarov, Moldovanın mədəniyyət nazirinin müavini:

“Əlbəttə, bu forumun əhəmiyyəti şübhəsizdir. Məhz buna görə artıq dördüncü dəfə keçirilir, ənənəvi hal alıb, “Bakı prosesi” adını doğruldub. Müzakirələr təkcə bürolarda deyil, kuluvarlarda da aparılır. Müzakirə obyektini kimi seçilən məsələlər aidiyyəti şəxslərə işlərindəki nöqsanlardan və nailiyyətlərdən bəhs etməyə imkan verir. Qeyd etməliyəm ki, bizim mədəni tədbirlər təqvimində bu forumun ayrıca yeri var. Ümumiyyətlə, Moldovada Azərbaycanın multikulturalizm sahəsindəki təcrübəsi yüksək qiymətləndirilir. Bu təcrübə dünyanın istənilən ölkəsi üçün gərəklidir. Bilin ki, biz həmişə azərbaycanlı dostlarımızın yanındaıyıq”.

David Qotsilidze, Tbilisi Dövlət Universitetinin Rusiya və Slavyanşünaslıq İnstitutunun direktoru:

“Forumun adından da göründüyü kimi, bütün problemlər global xarakter daşıyır. Bu globalıq təkcə nəzəri yox, həm də praktik səciyyəyə malikdir. O mənada ki bütün böyük işlər şəxsi münasibətlər zəminində gerçəkləşir. Bu qədər adamın bir yerə toplaşması və fikir mübadiləsi aparması problemlərin yeni həll yollarının tapılmasına şərait yaradır. Burda daha bir prinsipial detal çox vacibdir. Multikulturalizm Almaniyada, İngiltərədə, Fransada iflasa uğradı, çünki bu ölkələr qeyri-əlaqəli mədəniyyətə mənsub insanlarla qarşılıqlı əlaqə qurmaq sahəsində təcrübəyə malik deyillər. Azərbaycanda isə həmin model əsrlərboyu formalaşmış. Hətta müxtəlif variantları əmələ gəlib. Buna misal olaraq müxtəlif dinlərə mənsub insanların qohum olmasını göstərmək olar. Gürcülər və azərbaycanlılar bu mənada unikal nümunələri ilə öyünə bilərlər”.

Pyotr Taraça, Varşava Universiteti Şərq fakültəsinin dekani:

“Bu cür görüşlər, müzakirələr hardan gəldiyimizin fərqlində olmağa, özümüzü tanımağa bizə kömək edir. Belə olanda anlaşma daha mümkün olur. “Bakı prosesi”, əlbəttə, çox önəmli təzahürdür. Və belə görüşlər daha çox olmalıdır ki, dünyanın müxtəlif ölkələrində baş verən problemlərin həlli yubanmasın. Bakıya ilk səfərimdir. Ölkəniz, paytaxtınız haqqında çox eşitmişəm... Eşitdiklərimin şahidi olmaq və hətta daha artıq təəssüratlar qazanmaq çox xoşdur...”

Mustafa Araç, Ankara Bələdiyyəsinin xarici işlər müdürü:

“Forumun təşkilatı tərəfi ən yüksək səviyyədədir. Qaldırılan məsələlər son dərəcə qlobaldır. Forumun işinə gəlincə isə mən çox istədim ki, Türkiyə nümayəndə heyətinin debatlarda iştirakı cümhuriyyətimizin mədəniyyət nazirinin çıxışı ilə məhdudlaşmaydı; məsələn, terrorizmlə mübarizəyə həsr edilmiş paneldə türkiyəli nümayəndənin də məruzə ilə çıxışı məqsədəuyğun olardı. Çünki həm Azərbaycanın, həm də Türkiyənin bu probleminin səbəbinin adı Ermənistandır. Bələdiyyəmiz Xocalı soyqırımını dünyaya tanıtmaq istiqamətində Azərbaycanın Türkiyədəki səfirliyi ilə bir çox işlər görüb. Foruma dəvət almaq bizə böyük şərəf və Bakıya gəlib belə bir faciə yaşamış ölkənin hazırkı durumu ilə yaxından tanış olmaq imkanı verdi. Bakının gözəlliyini ilk dəfə gördüyüm üçün çaşqınlıq içindəyəm. Belə gözləmədim...”

Nizami Məmmədov, Moskva Qloballaşma və Dayanıqlı İnkişaf İnstitutunun direktoru:

“Forumda müzakirəyə çıxarılan bütün mövzular aktual və öz həllini gözləyən problemlərə həsr olunub. Konkret şəkildə YUNESKO-nun fəaliyyətinin istiqamətlərindən birini təşkil edir. Burada iki məsələ kəşisir. Dayanıqlı inkişaf və müxtəlif mədəniyyətlərin qarşılıqlı əlaqəsi. Mədəniyyətlərin qarşılıqlı əlaqəsi olmadan dayanıqlı inkişaf mümkün deyil. Dayanıqlı inkişaf problemi, əlbəttə, çoxtərəflidir, həm kulturoloji, həm iqtisadi, həm də sosial məsələləri əhatə edir. Və bütün bu tərəflər mədəniyyət anlamında birləşir. Bu mənada Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumu çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir, Azərbaycanın qaldırılan məsələlərdəki yerinin və rolunun önəmini qabardır və sözsüz ki, müzakirə mövzularının həllinə öz töhfəsini verəcək”. ♦

Samirə Behbudqızı

Şuşanın dağları – başı dumanlı...

...Dərdindən ölməyə çoxdu gümanlı...

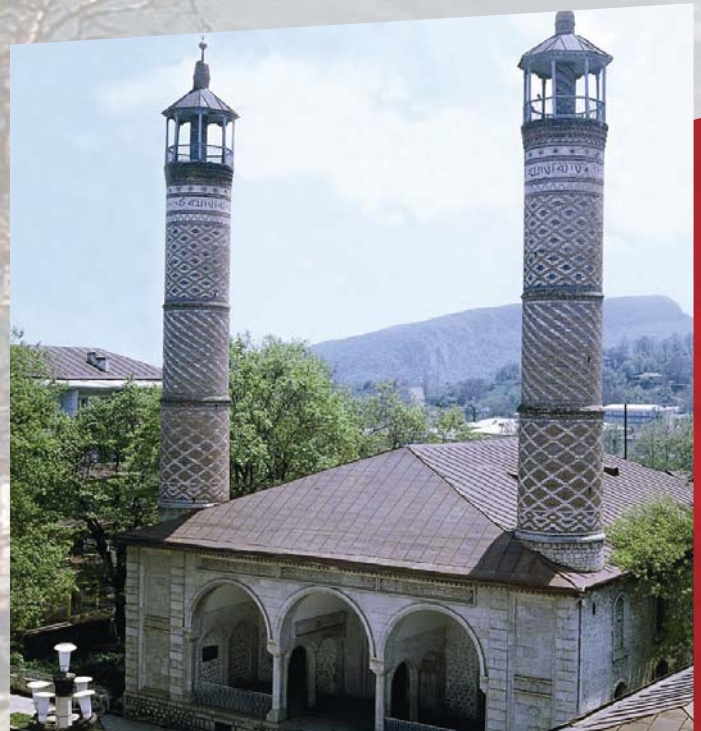
Yox, biz onun yolunda ölə bilmədik, yalnız və yalnız Xan Şuşinskiyin yazdığı və oxuduğu məşhur mahnıda da deyildiyi kimi, dərdindən öldük... Özü də əsrin dördüdə biri qədərdir ki, bu məşum proses davam etməkdədir. Talelərinə Şuşadan kənarda ömür eləmək, Şuşaya həsrətlə qovrulmaq qədər-qisməti yazılmış on minlərlə insan elə Şuşasızlıq dərdiylə dünyalarını dəyişərək Şuşadan uzaqlarda torpağa tapşırıldı... Şuşa ötən əsrin doxsan-cı illərində yaranmış hərc-mərclikdə özünü göstərən hakimiyyət hərisliyinin girovuna çevrildi və məqam, kürsü, vəzifə didişməsinə qurban getdi!..

“**Dəniz səviyyəsindən 1300–1600 metr yüksəklikdə yerləşən Şuşa şəhərinin cənubunda Qafqazın ən qədim yaşayış məskənlərindən biri yerləşir. XX əsrin 70-ci illərində Şuşa mağara düşərgəsində aparılan arxeoloji qazıntılar zamanı burada Paleolit dövrünə aid daş alətlər aşkar olunmuşdur. Bu ərazilər tarixi Azərbaycan torpaqlarının – Midiya dövlətinin, Qafqaz Albaniyasının, Qarabağ xanlığının ayrılmaz hissəsidir.**

Elə məhz Qarabağ xanlığının hərbi-strateji əhəmiyyətli və iqtisadi, siyasi, mədəni mərkəzi kimi yaranıb və inkişaf edib. Eramızın II əsrində yaşamış Qədim Roma tarixçisi Publi Korneli Tasit Qafqaz ərazisində dondar türk tayfasına məxsus Sosu (latınca “ş” səsi yoxdur) şəhərinin olması haqqında məlumat verib. Xalq əfsanəsinə görə, bu yerlərin havası büllur kimi saf və şəfəli olduğu üçün “Şuşa”(şüşə – **glass**) adlandırılıb. Tarixdə Şu qalası, Şu adlı sərkərdə olması (M.Kaşğaridə) məlumdur. Makedoniyalı İsgəndərlə vuru-

şan igid sərkərdə Şunun adının kökləri sak tayfa mənsubiyyəti ilə əlaqədardır.

Şuşanın zəngin tarixi, şərəfli keçmişi, ziqiymət maddi-mənəvi sərvətləri barədə çox danışmaq, yazmaq olar. Lakin şuşalılara, elə bütün Azərbaycanımıza Şuşanın özü lazımdır. Və şübhə yoxdur ki, vətənin igid övladlarının haqq savaşına qalxıb doğma yurd-yuvanı azad edəcəyi gün uzaqda deyil!..

Laçınlar oylağı Laçın...

Əslində, nə qədər acı da olsa, Şuşaya xəyanətdən sonra Laçın nın təcavüzə məruz qalacağı labüd və məlum idi. Qarabağ üzüyünün dəyərli qaşını əlimizdən salıb itirdikdən 10 gün sonra qartallar məkanına qarğa-quzğun doluşmasının şahidi olduq. 1992-ci ilin daha bir günü – 18 mayı da təqvimimizə qara hərflərlə yazıldı.

264 nəfər şəhidlik zirvəsinə yüksəldi, 65 nəfər girov götürüldü, 103 nəfər əlil oldu. Rayonun 65 min 507 nəfər əhalisi Azərbaycanın 59 şəhər və rayonlarına, "Taxtakörpü" qışlaqlarındakı 84 obaya məcburi köçkün düşdü. İqtisadiyyata 7,1 milyard ABŞ dolları ziyan dəydi.

Laçın əvvəllər Abdallar adlanıb, 1923-cü ildən şəhər statusu alıb və 1926-cı ildən Laçın adlandırılıb. İndi nankor ermənilər daşı daş üstə qoymasalar da, tarixi keçmişi çox zəngindir. Laçın abidələri hələ eramızdan əvvəl II–I minilliyə aid edilən Füzuli rayonundakı Azıx və Cəbrayıl rayonundakı Tağlar mağaraları qədər dəyərli və nadir abidələrdəndir.

"Laçın" toponimi 1924-cü ildən xəritəmizdə özünə yer tapıb. Ona qədər isə "Yuxarı Laçın" adlı kəndin adında qorunub saxlanırdı. Qədim xəritələr üzərində araşdırmalar göstərir ki, Kiçik Qafqaz sıra dağlarının ən böyük silsiləsi olan Qarabağ yaylasının əsas zirvəsi ilə

hücumu zamanı Laçın tayfalarının bir hissəsi Azərbaycana pənah gətirmiş, Qarabağın yuxarı bölgəsində Xaçın mülkiyyətində, Xəlfəlidə, eləcə də Qarqarçay, Həkəriçay hövzələri yaxınlığında məskən salmışlar.

Orta əsrlərdə Azərbaycanda Laçın qalası və Laçın şəhəri də olmuşdur.

Ağdərənin qara günləri

“ Laçının işğalından 13 ay sonra (17.06.1993) isə Ağdərə eyni dəhşətli aqibətlə üzləşdi. Ümumiyyətlə, bu rayonun çox keşməkeşli taleyi olub: bir çox ərəzilər kimi müharibənin başlanğıcında erməni silahlı qüvvələrinin əsarəti altına düşüb. 1992-ci ildə ordumuzun hücumu nəticəsində xeyli hissəsi azad edilib. 1 il boyunca Ağdərə şəhəri ətrafındakı kəndlərdə və yüksəkliklərdə aramsız döyüşlər gedib.

Lakin 1993-cü ildə yenidən düşmənin qanlı caynağına keçib, yalnız bir neçə kəndi bizim nəzarətimizdədir. İşğala qədər Ağdərənin 14 kəndində 14 mindən çox azərbaycanlı yaşayıb.

Güclü iqtisadiyyatı, zəngin faydalı qazıntı – qızıl, mis, qurğuşun, sink, dəmirli mis və digər sənaye ehtiyatları vardı. Bu illər ərzində erməni digələri və onların xarici havadarları tərəfindən talanmaqdadır.

Əsas çayları Tərtər çayı və Xaçınçaydır. Tərtər çayı üzərində 1976-cı ildə Sərsəng Su Qovşağı yaradılmışdı. Kompleks həm elektrik enerjisi almaq, həm də suvarma məqsədilə qurulmuşdu. Anbarda suyun həcmi 560 min kubmetr idi, ildə 125 milyon kilovat-saat elektrik enerjisi verirdi və düzən Qarabağın və dağətəyi zonanın 120 min hektar torpaq sahəsinin suvarılması onunla təmin edilirdi. Rayon ərazisinin 75,59 min hektarını və yaxud 44 faizini meşələr tuturdu.

Ağdərə Dağlıq Qarabağın mühüm kənd təsərrüfatı rayonlarından idi. İqtisadiyyatında üzümçülük, taxılçılıq, tütünçülük və heyvandarlıq əsas yer tuturdu.

Memarlıq abidələrindən Vəngil kəndindəki məşhur Gəncəsər alban məbədi, Xanabert qalası, Herabert qəsəbəsində Hermuk qalası, kilsə, Kolatağ kəndində

müqəddəs İako məbədi (635-ci il) var idi. Talış kəndi yaxınlığında Urek məbədi (XII əsr), Tərtər çayının yuxarı axarında məbəd (XIII əsr), Qasapert kəndində Hatəm Məlik qalası, Madagiz kəndində Yegiş Arakel məbədi (XII əsr) və qədim körpülər dağıdılıb.

Azərbaycan dövləti və xalqı işğal altındakı torpaqlarını bir an da olsa unutmur. Azğın düşmənlər anlamalıdır ki, təcavüzə məruz qoyduğu rayonlar xəritədə Azərbaycan ərazisi kimi göstərilir və dünya birliyi də bunu belə qəbul edir. Dövlət səviyyəsində terror siyasəti yeridən Ermənistan bilməlidir ki, özgə torpağı hesabına sərhəd genişləndirmək beynəlxalq qanunlara ziddir və məkanın həqiqi sahibi tezliklə yurd-yuvasını tələb edəcək. Bax o gün işğalçı üçün əsl məhşərə çevriləcək!.. ❖

Laçın. Varazqun məbədi

yanaşı, Laçın adlı bir zirvə də diqqət çəkir. Həmin zirvə Yuxarı Qarabağ bölgəsində Böyük Kirs, Kiçik Kirs, Sarıbaba zirvələri ilə üçbucaq təşkil edir.

Araşdırmalar göstərir ki, "Laçın" adına coğrafi, tarixi və ədəbi mənbələrdə rast gəlinir. "Laçın" toponiminin bir oronim, yəni dağ adı və oykonim – kənd adı olması məlumdur. Buna ədəbi materiallarda da rast gəlmək mümkündür. Məşhur hind şairi Əmir Xosrov Dəhləvinin həyatından bəhs edən mənbələrdə onun atasının soyadında "Laçın" sözü diqqəti cəlb edir: Əmir Mahmud Şəms Laçın. Aydın olur ki, onun ata-babası Hindistana Orta Asiyanın işğalı ilə əlaqədar gəlmişlər. "Laçın" türk tayfası XIII əsrin əvvəllərində Türkmənistanın cənubundakı ərəzilərdə – Kopetdağda yaşayırdılar. Monqolların

“QIZIL KƏLMƏ” SAHİBLƏRİNİ TAPDI

Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin təsis etdiyi ədəbi mükafatın beşinci təqdimat mərasimi keçirildi

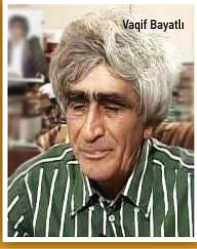

Sona Valiyeva

Ölkəmizdə dəyərli sözə, fikrə, yaradıcılığa dövlət tərəfindən yüksək qiymət verilir, Azərbaycan ədəbiyyatına, xalqına xidmət göstərən, oxuculara maraqlı əsərlər təqdim edən şairlər, nasirlər, tərcüməçilər, nəşirlər daim mükafatlandırılır. Belə nominasiyalardan biri də “Qızıl kəlmə” ədəbi mükafatıdır ki, Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi tərəfindən 2009-cu ildə təsis olunaraq 2 ildən bir verilir. Növbəti təqdimat isə 2017-ci ilin may ayına təsadüf edib.

...Tədbir Beynəlxalq Muğam Mərkəzində reallaşmış, öncəki mükafatlandırmaları xatırladan videoçarx nümayiş olunub. Mədəniyyət və turizm naziri Əbülfəs Qarayev mükafatın cəmiyyətdə nüfuzlu ödüllərdən biri olduğunu, ənənəyə uyğun olaraq ümummilli lider Heydər Əliyevin do-

ğum günü ərəfəsində təqdimatı baş tutan sayca 5-ci “Qızıl kəlmə” ədəbi mükafatına əsərlərin qəbulunun 2016-cı ilin noyabr ayından başladığını söyləyib. Müsabiqəyə 5 nominasiya üzrə 100 əsər təqdim edilib. Bütün əsərlər “Qızıl kəlmə” ədəbi mükafatı komissiyasının üzvləri tərəfindən oxunub və ən yaxşısı seçilib. 5 əsas mükafatla yanaşı, daha 2 əsəri fərqləndirən “Şans” ödülünün verilməsi məqsədəuyğun sayılıb.

Prezident İlham Əliyevin və 1-ci vitse-prezident Mehriban Əliyevanın mədəniyyətimizin dünyada tanınması və təbliği istiqamətində gördükləri işlər vurğulanıb.

Ölkəmizdə gedən ədəbi proses haqqında söhbət açan Ə.Qarayev nazirlik tərəfindən ədəbi mühitin və görkəmli ədiblərimizin tanınması istiqamətində layihələr həyata keçirildiyini, Türkiyədə və Rusiyada onların əsərlərinin tərcümə olunaraq nəşr edildiyini xatırladı. O, ədəbiyyat xadimlərimizin əsərlərinin beynəlxalq müsabiqələrdə mükafata layiq görüldüyünü də qeyd edib.

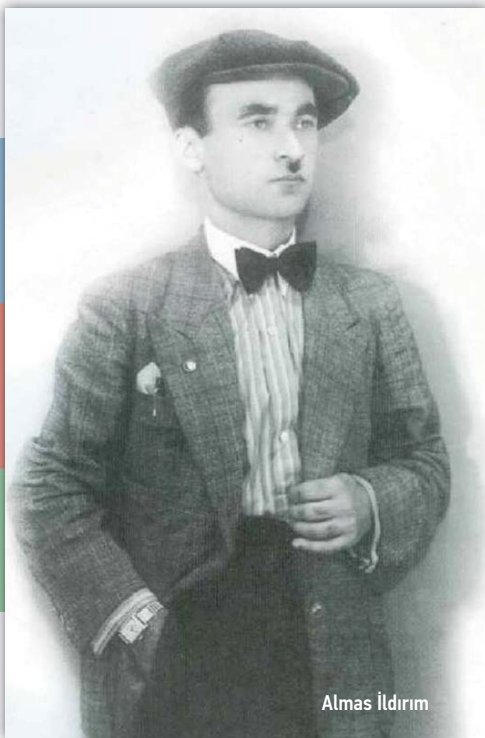
Sonra 5 nominasiya üzrə mükafatlar sahiblərinə təqdim edilib.

Nəsr əsərləri nominasiyası üzrə "İşığa gedən yol" kitabına görə Sona Vəliyeva, "Sənsizlik, mənsizlik, onsuzluq" romanına görə Vaqif Nəsim və "Tələlər kəsişəndə" kitabına görə Əkrəm Qaflanoğlu, poeziya əsərləri nominasiyası üzrə "Seçilmiş əsərləri" kitabına görə Firuzə Məmmədli və "Hər iki dünyanın ən gözəli" silsilə şeirlərinə görə Vaqif Bayatlı. Odər, ədəbi təhqid və publisistika əsərləri nominasiyası üzrə "İkinci mətn" kitabına görə Bəsti Əlibəyli və "Qurtuluşdan sonra. Yeni nəsil ədəbiyyatı" kitabına görə Nərgiz Cəbbarlı, orijinaldan bədii tərcümə əsərləri nominasiyası üzrə Svetlana Aleksiyeviçin "Müharibənin qadın olmayan üzü" romanını tərcümə etdiyinə görə Əyyub Qiyas və Orxan Kamalın "Nazim Hikmətlə 3 il yarımlıq" əsərinin tərcüməsinə görə Fərid Hüseyn, uşaqlar üçün yazılmış bədii əsərlər nominasiyası üzrə "Ağ leyləklər" kitabına görə Zəhid Xəlil və "Çiçəkli xalça" kitabına görə Qəşəm Nəcəfzadə "Qızıl kəlmə" ədəbi mükafatına layiq görüldüblər.

"Qızıl kəlmə" ədəbi mükafatı çərçivəsində "Şans" ödülü isə Mirmehdi Ağaoğlu ("Alman malı" kitabı) və Şəhriyar del Geraniyə ("Darıxmağın adı" kitabı) verilib.

Qaliblərə diplom, pul mükafatı və xüsusi plaket təqdim edilib.

Mükafata layiq görülmələr Azərbaycan çağdaş ədəbiyyatına verilən qiymətə görə minnətdarlıqlarını bildiriblər. ♦

Almas İldırım

İSTİQLAL ŞAİRİ

*Yazardım könüllərə yalnız tək bir ideal:
İnsanlara hürriyyət, millətlərə istiqlal...*

Bir şairdən söz açmaq istəyirəm. O şair ki, qismətinə istiqlal şairləri sırasına yazılmaq düşüb. Ömürboyu vətən deyib vətəndən rəhmsizcəsinə uzaq düşən Almas İldırım...

Atası Əbdülməhəmməd, anası Nigar xanım Bakının Qala kəndindəndir. 1907-ci ildə anadan olan Almas İldırımın uşaqlığı Xəzərin sahillərində keçmişdi. Ona görə də şeirlərində həmişə Xəzərə sevgi əks olunub. Bu sevgi sürgündən-sürgünə düşdükə yanıqlı bir haraya çevrilib.

*Nə olurdu kor olsaydım, görməsəydim əzəldən,
Görməsəydim o doğduğum dərələri, dağları,
Almasaydım ilhamımı o talesiz gözəldən,
Gözlərimdə qalmasaydı göy Şüvəlan bağları...*

Xalq şairi Nəbi Xəzri yazılarının birində bu ayrılığı, nisgili belə şərh edir: "Bu, adicə ah deyil, aman deyil, yaralı bir ürəyin ovunmayan sızılısidir".

Almas ilk təhsilini Bakıda "İttihad" məktəbində almışdı. Hələ uşaqkən azadlığın ilk nidasını eşitmiş, havasını udmuş və əsarətin də ağrı-acısını dadmışdı. O, Azərbaycan xalqının böyük oğlu Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin qürurla söylədiyi "Bir dəfə yüksələn bayraq bir daha enməz" şüarını doğma çağırış kimi qəbul edərək bu ideala sığınmışdı. İllər keçdi, amma ömürboyu bu ideali həyat ideali kimi yaşadı.

Almas İldırım 1925-ci ildə 18 yaşında Abdulla Şaiqin nümunə məktəbində təhsilini davam etdirib. Həmin məktəbdə dərs deyən müəllimlər – A.Şaiq və Hüseyn Cavidlə çox yaxın ünsiyyət qurub. Bu ədiblərlə ünsiyyətdə olmaq Almas İldırımın gələcək həyatının formalaşmasında mühüm rol oynayıb. İlk təhsil illərindən şeir yazmağa başlayıb və ciddi mövzular üzərində işləyib. "İttihad" məktəbində oxuyarkən Əhməd Cavad, Cəfər Cabbarlı və başqa mütəfəkkirlərlə tanış olub, onların əsərlərini dönə-dönə oxuyub. Əhməd Cavad incə ruhu, həssas qəlbi, alicənab davranışı ilə şairin diqqətini cəlb edib. Ali

xüsusiyyətlərinə görə onu özünə ustad seçib. Fitri istedadı və qabiliyyəti sayəsində həmin illərdə fəaliyyət göstərən "Ədəbiyyat cəmiyyəti"nin üzvü seçilib, məsul katib kimi fəaliyyət göstərüb. Qurumda tanınmış sənətkarlarla yanaşı, gənc şair və yazıçılar da yaxından iştirak edirdilər. 1926-cı ildə cəmiyyət fəaliyyətinə ara verir və adını dəyişdirib "Qızıl Qələmlər İttifaqı" qoyur. Cəmiyyətin məcmuəsində Almas İldırımın 6 şeiri – "Hindli qız", "Nəriman", "Qərbə" və digər yazıları dərc edilir.

Gənc şair bu illərdə ali təhsil almağı da yaddan çıxarmır və 1927-ci ildə Bakı Dövlət Universitetinin şərqşünaslıq fakültəsinə qəbul olunur. Çox çəkmir ki, bu ali təhsil ocağından xaric edilir. Səbəb kimi atasının guya tacir olması göstərilir. Həqiqətdə isə şairin atası Əbdülməhəmməd kişi Çəmbəkənddə kiçik alış-verişlə məşğul imiş və ailəsini güclə dolandırarmış. Onu kənddə ancaq belə tanıyırmışlar. Almas İldırım bundan çox məyus olsa da, ruhdan düşmür, yığıncaqlarda, müzakirələrdə öz şeirləri ilə çıxış edir.

1928-ci il onu yeni təsis olunmuş Azərbaycan Proletar Yazıçıları Cəmiyyətinə gətirib çıxarır. Burada tənələrlə qarşılaşan, tənqid atəsinə tutulan Almas İldırım Proletar Yazıçıları Cəmiyyətindən qovulur. Haqqında cinayət işi açılır və Dağıstana sürgün edilir. Dövrün bu nəhaq zərbəsinin hisslərini şair belə ifadə edir:

*Gizli yol kəsmədim, qaçaq olmadım,
Sakit bir həyatı pozmadım mən ki!
Dost üçün qanlı bir bıçaq olmadım,
Heç bir qətlə fərman yazmadım mən ki!..*

İstedadlı "günahkar" Almas İldırımın adını 1988-ci ilə qədər Azərbaycanda böyük əksəriyyət eşitməmişdi, şeirlərini çox az adam bilirdi. Çünki sovet ideoloqları milli özünüdərkini qarşısını almaq üçün bütün imkanlardan istifadə edirdilər. Pantürkçü damğası vurulmuş neçə-neçə vətən övladlarının ruhu ədalətin zəfər çalacağı, adlarının ədəbiyyat tariximizin səhifələrində oxunacağı günü səbirsizliklə gözləyirdilər. Almas İldırım da təpədən dırnağa türk idi, varlığı azadlıq eşqi ilə yoğrulmuşdu. Ömrünün sonuna qədər əqidəsindən dönmədi, yolundan sapmadı, sözünü dəyişmədi, türk olduğunu danmadı... Qələmi azadlıq alovu saçdı. Ona görə də təqib olundu.

Şeirlərində ifadə olunan millətçi ismarıqlara görə Dağıstana sürgün edildi. Sürgündə "Dağlardan xatirələr", "Ləzgi elləri", "Kımda axşamlar", "Səlimxan" və "Günah kimdədir?" adlı şeirlərini yazdı. 1930-cu ildə Bakıya qayıdıb "Dağlar səslənərkən" şeirlər məcmuəsini nəşr etdirdi. Lakin kitab senzuradan keçməyib şairin Azərbaycan Yazıçılar Birliyindən qovulmasına səbəb oldu. Növbəti dəfə Türkmənistanə sürgün edildi. Lakin burada da havası dəyişilmədi, qələminin ovxarı azalmadı.

Türküstanda onun hər addımını izləmək üçün Bakıdan Əkbər Ruhi adlı siyasi idarəyə işləyən bir "şair"ə xüsusi sifariş verilir. Sözsüz ki, Almas İldırım bütün bunları yaxşı başa düşürdü. Gəzəl bilirdi ki, 37-ci il repressiyaları başlayan kimi ilk növbədə "ət maşını"nın ağzına atılanlardan biri olacaq. Millətin bütün gözüaçaq, şüurlu və işıqlı ziyalılarından həmin "cəza aparatı" gözləyirdi. Orada bir müddət məktəb direktoru vəzifəsində çalışır. Azərbaycandan Aşqabada göndərilən bir QPU agent (Əkbər Ruhi) öz müşahidələri əsasında belə nəticəyə gəlmişdi ki: "A.İldırım ideologiyamız üçün zərərli bir insandır..." Bundan sonra Türkmənstanda qalmaq təhlükəli idi və 1933-cü ilin iyun ayında o, yenicə evləndiyi arvadı Zivər xanımı və 3 aylıq körpəsi Azəri də götürüb İrana doğru istiqamət alan qaçaqçı bir dəvə karvanına qoşulur. Sərhəd gözetçilərinin və gömrük məmurlarının gözüne görünməmək üçün ən çətin ciğirlərlə sıldırım qayalar ötürüb uca dağları aşdıqdan sonra böyük məşəqqətlə İran torpağına çatırlar. Almas İldırım dərhal həbs olunaraq 25 gün zindanda qalır. Nəhayət, azad edilib Məşhəd şəhərinə göndərilir. Burada ürəyincə iş tapa bilmədiyindən çox yoxsul, acınacaqlı həyat sürür. Sonralar bu ağırlardan xeyli əziyyət çəkdiyindən İranda qala bilməyib Türkiyəyə üz tutur. 1934-cü ildə Türkiyə vətəndaşlığına qəbul edilir. Almas İldırım Türkiyədə katibliklə, karguzarlıqla məşğul olur, ibtidai məktəbdə dərs deyir. Ömrünün təqribən 12 ilini isə o, yaradıcılığını davam etdirməklə yanaşı, müxtəlif bölgələrdə bucaq müdirliyində (qəsəbə bələdiyyəsində) işləyir. Oradakı ədiblər bu cəfakəş şairə köməklik göstərməyə çalışırlar...

Almas İldırımın poeziyası yalnız doğma yurda, Azərbaycana aiddir. 45 il ömür yaşayan şair ölümündən sonra əbədiyyət ömrünü yaşayır. Almas İldırım bütün dərdlərin ən dəhşətli olan vətən həsrətli şair kimi tarixə düşüb. Amma bu gün onun adı anılır, bütün səhifələr açılıb və Azərbaycan ədəbiyyatının Almas İldırım səhifəsi oxunduqca oxunmaqdadır. Vətən üçün ağlamağı səadət qəbul edən şairin məskəni, ana yurdu bu gün yer üzündə axtardığı, gözlədiyi azadlığa qovuşub.

*Mən bilirəm ki,
son gündə çıxmam üzü qaralı,
Yurdumun gənclərinə ümidim var...*

– deyən şairin yurddaşları bu gün Almas İldırımın xatirəsini əziz tutur, mühacir ömrü yaşayan vətən oğlunu hörmətlə yad edirlər.

Gəl mənə dinlə, Bakı...

Bu ilin mayında Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin təşkilatçılığı ilə Beynəlxalq Muğam Mərkəzində Azərbaycan mühacirət ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi, istiqlal şairi Almas İldırımın anadan olmasının 110 illiyi qeyd edildi. Mədəniyyət və turizm nazirinin 1-ci müavini Vəqif Əliyevin də iştirak etdiyi tədbirdə şairin həyat və yaradıcılığından söz açıldı. Bildirildi ki, vətəni, torpağını canından çox sevən Almas İldırımın 110 illik yubileyinin keçirilməsi Azərbaycan xalqının dəyərli oğullarına verdiyi qiymətdir. İstiqlal – öz varlığını qoruyub saxlayan hər bir xalqın tarixən apardığı hürryyət mücadiləsinin ən ali təzahürüdür: "Əldə etdiyimiz bugünkü müstəqillik uzun bir tarixi mübarizənin nəticəsidir. Bu istiqlaliyyətin əldə olunmasında ideoloji qüvvə kimi ədəbiyyat xadimlərimizin böyük əməyi olmuşdur. Bütün varlığını vətəninin əbədi müstəqilliyi uğrunda mübarizəyə həsr edən Hüseyn Cavid, Mikayıl Müşfiq, Almas İldırım və digər

görkəmli ədiblərimizin həyat salnaməsi Azərbaycan xalqının azadlıq rəmzinə çevrilmişdir. Bu şəxsiyyətlərin yaradıcılığını, həyatını bütün vətənsəvərlərin həyat yolu kimi qiymətləndirmək lazımdır. Çünki onların ərsəyə gətirdiyi əsərlər milli özünüdərkən və vətənpərvərlik ruhunun oyanışında, maarifin cəhalət üzərində təntənəsində mühüm rol oynamışdır".

Qeyd olundu ki, Almas İldırımın tale ulduzu bu gün şairin arzulanığı, xəyalını qurduğu müstəqil Azərbaycanda yenidən parlamaqdadır. Mühacirət poeziyasının görkəmli simalarından biri, adı və əsərləri qəm, həsrət və ayrılıq simvolu kimi anılan Almas İldırım özünəməxsus poetik tərzilə hər zaman diqqəti cəkib: "Azadlıq və vətən eşqi ilə dolu həsrət nəğmələri yaradan şairin acı və qürurlu tale yolu qardaş Türkiyədə hüzzur tapmışdır. 6 il sürgün həyatı yaşayan Almas İldırım Dağıstandan, Türkmənistandan, İrandan keçərək Türkiyədə məskunlaşmış və ömrünün sonuna qədər burada yaşayıb-yaratmışdır".

Vurğulandı ki, Almas İldırım Azərbaycan və Türkiyə arasında altun söz körpüsü adlandırılır: "Qardaş Türkiyə onu hansı məhəbbətlə ağuşuna almışdysa, o da bu məmləkətə dost, qardaş missiyasını ləyaqətlə yerinə yetirmişdi. Onun poeziyası zərifdir. Bu poeziya insan qəlbinin ən həssas tellərini dindirməklə bərabər, həm də vüqarlı və əyilməzdir. Şeirələrində iztirab, kədər və dərdən yorğunluq, vətən həsrətli xatirələr özünü qabarıq şəkildə büruzə verir. Vətən sevgisi onun bütün əsərlərinin başlıca mövzudur".

Sən bu gün taleyimizdə, qəlbimizdəsən!

“ Prezident İlham Əliyevin müvafiq sərəncamı ilə 2007-ci ildə şairin 100 illik yubileyi geniş miqyasda qeyd edilib. Seçilmiş əsərləri 25 min tirajla nəşr edilərək ölkənin bütün kitabxana və orta məktəblərinə hədiyyə olunub. Eyni zamanda nazirliyin dəstəyi ilə akademik Bəkir Nəbiyevin “Almas İldırımın yaradıcılıq yolu” adlı dərin məzmunlu tədqiqat işindən ibarət “Ovunmayan bir səs” kitabı nəfis tərtibatla çap edilib.

Həqiqi sənətkarlar, xalqa, vətənə ləyaqətlə xidmət göstərən insanlar zamanın sərt sınaqları ilə üzlaşsalar da, əvvəl-axır öz adlarına sahib olurlar. Almas İldırım bu gün canı qədər sevdiyi Azərbaycanda çağdaş ömür yaşayır. Onun xatirəsi hər zaman əziz tutulur. Onun bənzərsiz poeziyası bu gün də oxucuları vətəni və insanları qəlbən sevməyə səsləyir.

Şairin oğlu Azər Almaszadə tədbirdə çıxışı zamanı Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinə təşəkkürünü bildirdi. Qeyd etdi ki, atası hər zaman vətəni azad görmək istəyirdi. Almas İldırım daim təqib və haqsız təhdidlər içində yaşayıb-yaratmışsa da, qəlbindəki istiqlal sevgisi heç zaman azalmırdı. Bu gün Azərbaycanı Almas İldırımın arzu etdiyi azad və müstəqil dövlət kimi görmək mənəm üçün çox qürurverici hissidir. İstiqlal şairi, möhkəm iradəli Almas İldırım maddi çətinliklər içərisində yaşasa da, bizə miras olaraq 7 şeir toplusu və neçə-neçə məqalələr qoyub.

Bəlkə də şair doğulmasaydın, millətin bu qədər fəlakət və əzablarını yaza bilməzdin... Sən həmişə taleyimizdə, qəlbimizdəsən! Doğma yurdda əbədi yaşa, Almas İldırım! ❖

Lalə Azəri

İSTİQLAL MÜBARİZƏSİNİN ƏDƏBİ BƏYANI— ƏHMƏD CAVAD

Qasırğalar gələndə təkcə güllər, çiçəklər solub tökülmür. Həm də qollu-budaqlı ağaclar parçalanır, yığılır. 20-ci illərin dalğaları elə-belə dalğalardan deyildi. Hər şeyi qasırğa gücü ilə dağıdıb-uçururdu. Amma təbiətin də öz qanunauyğunluqları var. Heç nə izsiz, tozsuz ötüb-keçmir. Kökü torpaqlardan su içib başı buludlara söykənən möhtəşəm ağaclar nə qədər qasırğa görsələr, tufanlarla üzləşsələr də, yaşayırlar. Neçə-neçə dəyərli insanın ömrünə balta çalmış, həyatını zülmə döndərmiş 1937-ci ilin qara tufanının qurbanlarından biri də dahi şairimiz Əhməd Cavadır. O şəxsiyyət ki, adı çəkildə dilimizin əzbəri, ruhumuzun qidası himnimiz ürəkdən pərdə-pərdə yüksəlir. 20-ci illərin dalğaları Əhməd Cavadı bir şair kimi də, vətəndaş kimi də sahillərdən sahillərə, qayalardan qayalara çırpmaq, əzmək istəmişdi. Lakin o, bütün tufanlardan özü qədər, yaradıcılığı və şəxsiyyəti qədər ucada dayanmağı bacardı. Arxivləri vərəqləyib keçmişə qayıtdıqca istə-istəməz qəlbimizdən ağırlar, sızıltılar keçir, varlığımızda üşütmələr qopur. Bir insana qarşı nə qədər təqiblər edilər, hiylələr qurularmış?..

O, şair, müəllim, vətəndaş, ictimai-siyasi xadim, publisist, jurnalist, tərcüməçi kimi gənc yaşlarından tanınmışdı. Bir sıra əsərləri, xüsusilə də "Cümhuriyyət marşı" (Azərbaycanın Dövlət Himni), "Çirpınırdın Qara dəniz" (yaxud "Yol ver türkün bayrağına"), "Göygöl" və digər şeirləri dillər əzbəri idi. Bütün həyat və fəaliyyəti, bədii yaradıcılığı doğma xalqına əvəzsiz xidmət, vurğunluq nümunəsi olan qaynar təbli şairimizin adı, xatirəsi geniş kütlələr üçün çox əzizdir — o zaman da, indi də. Cümhuriyyət deyildə hamıdan əvvəl Əhməd Cavad yada düşür. Üçrəngli poeziya bədii yaddaşa ilk öncə məhz onun qələmi ilə həkk olunmuşdu. Milli oyanış, xalq hərəkatı, türk xalqlarının birliyinə çağırış, xalqın yaddaşına qayıdış kimi duyğular Əhməd Cavad şeirlərinin ruhuna hopmuşdu. Şairin yaradıcılığında Azərbaycan, Qafqaz, Turan, Türk dünyası obrazı qabarıq verilirdi.

Cavad Məhəmmədali oğlu Axundzadə (1892–1937) Şəmkir rayonunun Seyfəli kəndində dünyaya göz açmışdı. Kənd məktəbini bitirdikdən sonra təhsilini Gəncədə müsəlman ruhani seminariyasında davam etdirmiş, rus, ərəb, fars dillərini mükəmməl öyrənmiş, Hüseyn Cavid və Abdulla Surun tələbəsi olmuşdu. 1910-cu ildən başlayaraq lirik şeirlər və tənqidi məqalələrlə müxtəlif qəzet və jurnallarda iştirak etmişdi.

I Dünya savaşı illərində rus-türk cəbhəsində müharibədən zərər çəkmiş dinc əhaliyə yardım göstərən cəmiyyətin üzvü və katibi kimi çalışmış, inqilabdan əvvəl və sovet hakimiyyətinin ilk illərində Gəncədə, Hacıkənddə, Quba rayonunun kənd məktəblərində müəllimlik etmiş və

1926-cı ildə Ali Pedaqoji İnstitutu bitirmişdi. Məşhur "İstiqlal uğrunda şeirlər" kitabı isə 1928-ci ildə İstanbulda buraxılıb. Ədəbiyyat cəmiyyətinin katibi (1924–1926), Kənd Təsərrüfatı Texnikumunun müəllimi (1929), Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı İnstitutunun dosenti (1927–1934), həmin institutun dilçilik kafedrasının rəhbəri (1934–1935) vəzifələrində çalışıb. 1935-ci ildən ömrünün sonuna kimi "Azərnaşr"ın bədii şöbəsində redaktor kimi fəaliyyət göstərərək. Poetik əsərləri zərif lirik-romantik üslubu, dil tərəvəti, realist və demokratik məzmunu, sadəliyi və xəlqiliyi ilə seçilir. Milli tarix, fəlsəfə və mədəniyyətlə bağlı elə bir motiv yox idi ki, Əhməd Cavad ona toxunmamış olsun. Təkcə üçrəngli bayrağımıza aid altı nəğmə yazıb, "Dilimiz" şeirini qələmə alıb, əlifbaya əsərlər həsr edib. C.Cabbarlı ilə birgə latın əlifbasını müdafiə edən iki ziyalıdan biri olub. Türklərlə Balkan hərbində iştirak edib. I Dünya müharibəsində şərq cəbhəsində ermənilərə qarşı vuruşub. Əhməd Cavad Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinə görkəmli tərcüməçi kimi də daxil olub. O, Şekspirin "Otello" pyesini, A.S.Puşkinin "Kapitan qızı", "Tunc atlı", F.Berezovskinin "Ana", M.Qorkinin "Mən necə oxumuşam", "Çocuqluq", T.Şevçenkonun "Kobraz", Fransua Rablenin "Qarqantua və Pantaqrue" əsərlərinin bədii tərcüməsinin müəllifidir.

Əhməd Cavadın ilk kitabının adı "Qoşma" idi. Bu kitabda şairin, əsasən, 1912–1916-cı illərdə qoşduğu qoşmalar toplanmışdır. O, saysız qoşmalar olmaqla bərabər, eyni zamanda "ciddi planda" qələmə aldığı şeirlərində də möhürbənd kimi ya bir-iki bayatıdan, ya da bir qoşma parçasından istifadə edərək. Bunlarla yanaşı, şairin yaradıcılığında "aşiq" və "saz" obrazları da xüsusi yer tutur. Şairin "Kür", "Pambıq" poemalarının, "Moskva", "Səsli qız" və s. irihəcmli əsərlərinin bir neçə yerində mütləq qoşma və bayatıdan istifadə edilir. Poemalarındakı bu parçalar onun əsərlərində kökə bağlılıq, xəlqilik, millilik və başqa əlamətlər bəxş edir. Əhməd Cavad həbs olunarkən kitabları, əlyazmaları və çoxlu sayda sənədləri aparılmış, ailəsi də sürgün edildikdən sonra qapısı möhürlənmişdi. Şairin əlyazmalarının, daha doğrusu, əldə olanların ümumi həcmi 1000 səhifədən artıqdır. Onların çoxu oğurlanmış, talanmışdı. Şeirləri, məqalələri, tərcümələri, "Şəlalə", "İqbal", "Açıq söz", "Yeni iqbal", "Azərbaycan", "Qurtuluş" və s. adda nəşr olunan qəzet və jurnallarda dərc edilib. 1910–1937-ci illər arasında onun yaradıcılığı ədəbiyyatımızın, mədəniyyətimizin və tariximizin həqiqi salnaməsidir. "Dalğa" adlı kitabı 1919-cu ildə işıq üzünə görünür. Elə həmin il "Türk dilinin sərf və nəhvi" adlı dərsliyi də çap olunur. Fransız, gürcü və kürd dillərini də mükəmməl bilirmiş.

Böyük şair, bütöv şəxsiyyət, təkrarsız pedaqoq, yüksək səviyyəli ziyalı, inqilabçı, ictimai xadim, iti qələmlı jurnalist, qüdrətli publisist, məşhur xeyriyyəçi Əhməd ruhani ailəsində dünyaya göz açmışdı. Atası

Məhəmmədəli axund, babası isə Cənubi azərbaycanlı müctəhid idi. Ailəsi, təbii ki, hələ kiçik yaşlarından onun dini savad almasına çalışırdı. Amma hər şey arzulanı qaydada davam etmir. Belə ki, Cavad səkkiz yaşında ikən atasını itirir. Bundan sonra anası Yaxşı xanım oğlunu da götürərək Gəncəyə – birinci ərindən olan uşaqlarının yanına getmək məcburiyyətində qalır. O, burada xalça sexinə işə düzülür. Zərrabi küçəsində yerləşən mənzil kirayələyir və oğlu Cavadla birgə yaşamağa başlayır. Cavad ögey qardaşları və ailənin yaxın qohumu olan Hüseyn kişinin köməkliliyi ilə 1906-cı ildə Şah Abbas məscidi nəzdindəki seminariyaya qəbul edilir. Burada əla qiymətlərlə oxuduğuna görə ona hətta xeyriyyə cəmiyyəti tərəfindən hər ay təqaüd də verilir. Seminariyada Abdulla Sur, Hüseyn Cavid, İdris Axundzadə kimi ziyalılardan altı il təhsil alır. 1912-ci ildə təhsilini başa vuran Cavadın mədrəsədə oxuduğu illərdən başlayaraq bədii yaradıcılıqla, daha dəqiq desək, şeir yaradıcılığı ilə məşğul olduğu məlumdur. Həmin ərəfədə onun qələmə aldığı nümunələr, əsasən, təsirlə yazılmış və ərəb-fars sözləri ilə zəngin qəzəllərdən, qitələrdən ibarət idi.

Əhməd Cavad təhsilini başa vuran kimi – yəni on altı yaşında ikən müəllimlik fəaliyyətinə başlayır. Belə ki, o, 1913-cü ildə Gəncədə Qafqaz şeyxülislamı Məhəmməd Pişnamazzadəyə imtahan verərək “şərəfli türk və fars dilləri müəllimi” adını alır və Gəncə qız məktəbində pedaqoji fəaliyyətə başlayır. O, ömrünün otuz ilinə yaxın dövrünü bu sahədə çalışıb, bu sahədə xidmət göstərərək. Maarif naziri olmuş Nəsim bəy Yusifbəylinin ən yaxın köməkçisi, sırdaşı idi. “Müsavət”in fəal üzvü kimi Bakı Dövlət Universitetinin və bir çox orta məktəblərin açılmasında yaxından iştirak etmişdi.

Xeyriyyəçilik fəaliyyəti ilə bağlı Acaristana gedib çıxması onun yaradıcılığına deyil, şəxsi həyatına da öz təsirini göstərir. Belə ki, həyatının sevgisini – Şükriyyəni də Acaristanda tapır və qızın atası evlənmələrinə razı olmadığından onu Gəncəyə qaçıraraq toy edir. Bu nikahdan onların Niyazi, Almaz, Yılmaz, Aydın və Türkan adlı övladları olur. Əhməd Cavadın poeziyasında Şükriyyə xanımın izləri, nişanələri görünməyə başlayır. Elə bir iz ki, heç zaman silinməz...

*Bir gülsən, dərmişəm gənclik bağından,
Bir gülü, çiçəyi dərməmə sənsiz!
Kam aldım ömrümün oğlan çağından,
Bir bağa, bağçaya girməmə sənsiz!.. –*

misraları ilə başlayan “Şükriyyə üçün” şeiri tək şeiriyyəti ilə yox, musiqisiylə də müasir dövrün ən maraqlı nümunələrindən birinə çevrilir. “Sən ağlama, mən ağlaram” şeirinə nəzər salaq:

*Mən deyən yox, fəlak deyən oldusa,
Əsdi yellər, gül yanağın soldusa,
Dərd əlindən ala gözlər döldusa,
Sən ağlama, mən ağlayım, gözəlüm!*

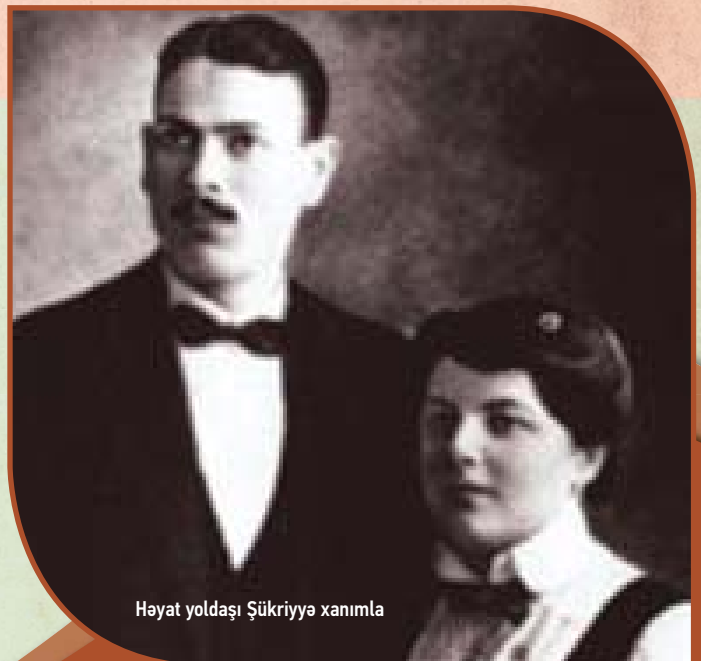
Bütün bunlar Azərbaycan poeziyasının ən gözəl məhəbbət şeirləri kimi hələ uzun illər yaddaşlarda qalacaq, sevgilərə şahidlik edəcək, eşq dolu ürəklərə təskinlik gətirəcək.

İstedadlı şairin milli ruhlu şeirləri, Azərbaycan Demokratik Respublikasının həyatındakı rolu artıq dəfələrlə araşdırılıb. O da bəllidir ki, həmin münasibət ADR-in süqutundan sonra bir insan və bir şair kimi Əhməd Cavadın məhvi ilə nəticələndi. Halbuki onun bütün xəyalları, arzuları bu cümhuriyyətlə bağlı idi. Qurulan dövlət, təbliğ olunan ideallar həyatının, yaradıcılığının mənasına çevrilmişdi:

*Ey Tanrının cənnət uman qulları,
Mən cənnəti bu dünyada bulmuşam.
Aramaqdan bezdiyiniz yolları
Axtarmaqla mən sevdada bulmuşam!*

Məhz milli ruhlu şeirlərinə, istiqlal çarçısı olduğuna görə sovet dövründə təzyiqlərə, təqiblərə məruz qaldı. Hər şeiri çıxdıqda hamı sözləşibmiş kimi mətbuatda tənqidi məqalələrlə çıxışa başlayırdı. Elə bir dövr, mühit idi ki, sadəcə susmaq, dinləmək, kölgəyə çəkilmək, yox olmaq mümkün deyildi. O, yazılarına və siyasi görüşlərinə görə repressiya-məruz qaldığı dövrə qədər artıq üç dəfə həbsə məruz qalmışdı. 1920–25-ci illər arasında Ə.Cavad cəmi 4–5 şeir çap etdirir. Hər halda, özü də anlayırdı ki, onu ilişdirmək üçün pusquda dayananlar var. Əksəriyyəti də öz “qələm yoldaşları”. Hər sözü, cümləsi təftiş olunur, hər ifadəsinin altından əks-inqilabi fikirlər, azadlıq yanğısı və həsrət axtarılır.

Xüsusilə də nəzərə alınsa ki, Əhməd Cavad dövrünün gəncləri arasında sevilən və yaradıcı gəncləri öz “havasına çəkən” bir şair idi, “təhlükə”nin nə qədər böyük olduğu anlaşılır. Həmin yeni ideoloji sistem və elmi-nəzəri prinsiplər dövründə şairin əsərləri sosioloji tələblərlə təhlil edilir, ondan sosializm quruculuğu, kollektivləşmə, sənayeləşmə və bu kimi ideyalara xidmət tələb olunurdu. Və o, qismən də olsa, bunun üçün cəhd göstərirdi. Digər tərəfdən də iclaslarda, plenumlarda çıxış edərək özünə haqq qazandırmamağa, ittihamlara cavab verməyə çalışırdı. Bu məsələdə bir incə məqam var: maraqlıdır ki, əslində, mətbuatda, iclaslarda Əhməd Cavadı ittiham üçün söylənilən fikirlər təkrar-təkrar deyilə-deyilə sonda onun öz dilindən çıxarılırdı. O özünü, öz ruhunu başa salmağa çalışaraq söyləyirdi: “...etiraf etməliyəm ki, qabaqda milli-şovinizm məzmunlu əsərlər yazmışam... Mən köhnə üsul ilə tərbiyə almış bir insanam və özüm də gənc deyiləm... Söz verirəm və çoxdan bəri söz vermişəm ki, yeni ruhda işləyəcəm. Lakin imkan veriniz, yardım ediniz... Milli şair olmağa çalışdım, bir çox parçalar yazdım. Bunu boynuma alıram. Lakin bu gün tarix, həyat bir çox aski mətbuatlara qələm çəkdi ki, milli duyğu da onun içində. Bu gün ümumi bəşəri əhəmiyyəti olan bir hərəkətdən saparaq dar bir çərçivəyə girmək bəşəriyyətlə, yazmış olduğum milli ruhda parçalardan imtinayla gənc dimaqlar üçün onların zərərli olduğunu etiraf edirəm”.

Hayat yoldaşı Şükriyyə xanım

Hüseyn Cavid, Mikayıl Müşfiq və Əhməd Cavad

Bütün bunlar nə idi? Öz-özü ilə aparılan mübarizənin nəticəsimi, yoxsa cismən sağ qalmağa aparan yeganə yolun və yeganə çözümün məhz bu olduğunun dərkimi? Yəqin ki, hər ikisi də vardı... O, vəziyyətdən çıxmağa çalışırdı. Mənən, ruhən bunun belə onu xilas etməyəcəyini anlasa da, yenə də ailəsi, uşaqları, hələ də içində yaşadığı, ölməyə, can verməyə qoymadığı arzuları, idealları naminə çapalayırdı. Amma istedad hər zaman düşmən doğurur. Cavadın da düşmənləri vardı. İstedada paxıllıq hissi ilə qovrulan istedadsızlar olmasaydı, yəqin ki, Əhməd Cavad və onun kimilər belə asanlıqla qurban verilməyəcəkdi. Ya da ən azından bu qədər çox zi-yalı qurbanlarımız olmayacaqdı. Ən çox müzakirələrə və tənqidi fikirlərə səbəb olan əsərlərindən biri 1925-ci ildə dərc etdirdiyi "Göygöl"dür. Hətta canfəşanlıq edənlərin köməyi ilə şeir tərcümə olunub Moskvaya belə göndərilmişdi. Amma "Göygöl" orada yoxlanılsa da, elə bir siyasi səhv tapılmadığından müəllifini azad etmək məcburiyyətində qalmışdılar. O özü isə bu şeirlə bağlı çıxışında deyirdi: "Göygöl"də, nə də mətbuatda çıxan başqa yazılarımda bilxassə 1924-cü ildən sonra heç bir siyasi məqsəd tutduğum yoxdur. Şeirimdəki hüznü çucluğumdan başlayaraq yazmaqda olduğum parçaların cümləsində olduğunu yoldaşlar da çox gözəl bilir. Bən burada böylə bir hüznün bugünkü ədəbiyyata da xeyirli olduğu deyil, bəndəki hüznün siyasi olmadığını söyləmək istəyirəm". O, "Moskva" şeiri ilə bağlı da bərk qınanırdı. Cavadın özü də bu şeirin zəif olduğunu çıxışında etiraf etməli olmuşdu. Beləliklə, 1929-cu ildən başlayaraq ta 1937-ci ilə kimi respublika mətbuatında Ə.Cavadın mühakiməsinə həsr olunmuş, onu tənqid və "ifşa" edən müxtəlif yazılar yazılırdı. 1928-ci ildə 16 şeirinin Türkiyədə çap olunan "İstiqlal məcmuəsi"yə düşməsi isə onu ifşa edənlərin əlinə əsaslı bir bəhanə vermiş oldu.

Beləliklə, düz iki il davam edən ifşa kampaniyasından sonra böyük şair Ə.Cavad 1930-cu ildə Gəncəyə köçmək məcburiyyətində qaldı. Düz beş il o, Gəncədə yaşayıb-yaradır. Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı İnstitutunun türk və rus dilləri kafedrasının müdiri, Gəncə Dram Teatrında ədəbi hissə müdiri vəzifələrində işləyir. 1933-cü ildə professor adını alır. Amma Bakı ondan əl çəkmir. 1934-cü ildə şair "Azərnəşr"də işləmək üçün yenidən Bakıya dəvət alır və hər şey yenidən başlayır. 1937-ci il martın 21-də hədəf vurulur. O, "xalq düşməni" kimi əvvəlcə Şura Yazıçılar Cəmiyyətindən uzaqlaşdırılır. Daha sonra isə həbs edilir.

Arxivlərdə Ə.Cavadın 22316 nömrəli "istintaq" işi saxlanılır. Şair 1937-ci il iyunun 4-də Hüseyn Cavid, Mikayıl Müşfiq və Vəli Xulufu ilə eyni vaxtda həbs edilir. "Məhkəmə həmin ilin oktyabr ayının 12-də başladı, cəmi 15 dəqiqə davam etdi. 1937-ci il oktyabrın 12-dən 13-nə keçən gecə onu güllələdilər. Məhkəmənin sədri İ.O.Matuleviç, üzvləri İ.M.Zaryanov

və C.K.Jiqur idi. SSRİ Ali Məhkəməsinin Hərbi Kollegiyası müttəhimini Azərbaycan cinayət məəcəlləsinin 69, 70, 73-cü maddələri ilə ittiham etmişdir. İrəli sürülən ittihamlardan birincisi budur ki, guya şair 1922-ci ildən əks-inqilabçı "Müsəvat" hərəkatının iştirakçısı olub, 1936-cı ildən isə o, Azərbaycanda mövcud olan üsyankar təxribatçı-terror-diversiya, millətçi təşkilata qoşularaq öz qarşısına guya sovet hakimiyyətini yıxmaq, Azərbaycanı SSRİ-dən ayırmaq məqsədi qoyub. Şairin həbsinin səbəbi, taleyinin nə ilə yekunlaşdığı, başına nələr gəldiyi nəinki cəmiyyətə, heç ailəsinə də bildirilmir. Əksəriyyət onu Sibirə sürgün olunmuş zənn etsə də, rəsmi sənədlərdən məlum olur ki, heç yerə sürgün edilmədən 1937-ci il oktyabrın 12-dən 13-nə keçən gecə Bakıda vəhşicəsinə güllələnib. Lakin qısa müddətdən sonra bəraət alır. Şeyrləri Azərbaycanımızın bütün bölgələrində dildə-ağızda gəzir, ən böyük məclislərdə əzbərdən oxunur:

***Türküstan yəlləri öpüb alınmı,
Daha yüksəklərə ucal, bayrağım!..***

Bu misralar şeirin şifahi variantıdır. Yeri gəlmişkən, Ə.Cavadın əksər şeirləri xalqın şifahi yaddaşına köçüb. Ayrı-ayrı şəhərlərimizdə, kəndlərimizdə biz onların iz və əlamətlərinə rast gəlirik. Çəkdiyimiz misal da onlardan biridir ki, artıq ən çox oxunan kitablarımızdan birinin səhifələrindən boy göstərir. Bildiyimiz kimi, həmin misralar aşağıdakı kimidir:

***Türküstan elləri öpüb alınmı,
Söyləyir dərdini sana, bayrağım!***

Fərq varmı? Əlbəttə, birinci misrada "ellər" yerinə "yəllər" işlədilib. İkinci misra isə heç şeirin əslində yoxdur. Xalqımızın bədii təfəkkürü, təxəyyülü ona qanad verib, bayrağımızın daha yüksəklərə ucalmasını arzulamışdır. Bununla onu demək istəyirik ki, Əhməd Cavadın hər misrası xalq içərisində zərbi-məsəl kimi işlədilir.

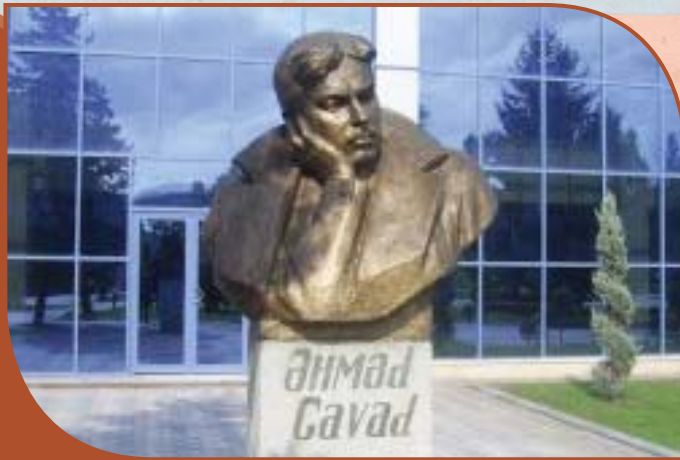
Bu gün onu sadəcə "mübariz istiqlal şairi" adlandırmaq azdır. Yaşanmış bir taleyin, baş vermiş məntiqi və ya qeyri-məntiqi bir sonluğun haqqında psixoloji yaşantılarının dərinliyinə varmadan "qorxmaz, çəkinməz" kimi adi sözlərlə dəyər vermək də yanlışlıqdır. Əhməd Cavadın faciəsini anlamaq, dərk etmək üçün o mühitə, o qələm "dostlarının" əhatəsinə ehtiyac var. Onun yaşadıkları azğın bir selin çənginə düşüb axmaqda olan insanın yaşantılarına bənəyir... Sel gəldisə və sən də həmin axının düz ortasına düşdünə və üstəgəl çaba göstərdikcə getdikcə daha çox boşluğu hiss və dərk edirsənsə, özünü, yorğun bədənini, ruhunu axının ixtiyarına buraxmaqdan başqa nə qalır ki?.. Müqavimət və dönməzliyin işə yaramadığı anlarda məğlubiyyətin etirafı da qəhrəmanlıqdır. Şairi qalib edən şeirləri idi. Zamana sinə gərdilər, yaşadılar, qaldılar, bundan sonra da yaşayacaqlar.

Əhməd Cavadın publisistik məqalələri arasında müəllimlərin həyatına, yaradıcılığına və fəaliyyətinə həsr olunmuşları həm cəmiyyətə, həm keyfiyyətə üstünlük təşkil edir. Onlardan biri də 1919-cu ildə müəllimliyin 25 illiyi təntənə ilə qeyd edilmiş "Abbaszadə Mirzə Abbasın yubileyi"yə həsr olunmuş məqələdir. Ə.Cavad Gəncədə müəllimlərlə, maariflə bağlı keçirilən bütün tədbirlərdə istisnasız olaraq əsas təşkilatçılardan və məruzəçilərdən biri olurdu. Marafı və yaddaqalını burası idi ki, onun hazırladığı məruzələr xalq tərəfindən ilk dəfə eşidilirdi. Çünki cəfəkeş, müdrik şair Ə.Cavad bütün məlumatları ilk mənbələrdən alırdı. Bu məlumatlardan aydın olur ki, o, 1919-cu ildə Gəncəyə gələndə qədər Mirzə Abbas Şimali Qafqazda bir oğlan, bir qız məktəbi açmış. Elə məqalə müəllifinin həyat və fəaliyyətinin ən mühüm dönüş xətləri

müəllimliyi ilə bağlı idi. O, "mən bir müəllim babayam" deməyi çox xoşlardı, evdə ailə üzvləri, kənddə həmyerliləri də ona belə baxardılar. Hətta 1925-ci ildə 2-ci dəfə həbs ediləndə ("Göygöl" şeirinə görə) anası Yaxşı arvad o dövrün vəzifəli bir şəxsinə müraciətlə: "Oğul, özün bilirsən, Əhməd Cavad bir müəllim babadır, o, sovet hökumətinə nə edə bilər: qoşunu yox, topu yox, tufəngi yox..." – demişdi. Buradakı "müəllim baba" xalqın böyük şairə verdiyi ən şərəfli adlardan biridir. Qəribədir ki, onun taleyini də elə "müəllimliyi" həll etmişdi.

Vətənpərvər şair 1935-ci ildə Bakıya qayıdır, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatında tərcümə şöbəsinə işə dəvət olunur. 1935–37-ci illərdə Azərbaycan qadınının inkişaf yoluna həsr edilmiş "Sədər" romanını yazıb bitirir, mütəxəssisə təqdim edir. Eyni zamanda müəllimlik sənətini də davam etdirir. Sonuncu tərcüməsi Ş.Rustavelinin "Pələng dərisi geymiş pəhləvan" əsəridir.

Onun ömrü 1937-ci ildə 45 yaşında vaxtsız qırıldı, şairin rübabı, könül sazı sındırıldı, əlyazmaları talan edildi... Bu nəhəng təfəkkür bahadırı-

nın həyat və fəaliyyəti, o cümlədən maarif sahəsindəki xidmətləri geniş tədqiq olunub bugünkü və gələcək nəsillərə çatdırılmalıdır. Əhməd Cavad həyatın bütün səslərinə, bütün çağırışlarına cavab verən əsl şairdir. Yaradıcılığı simvolik, romantik, bədbin, nikbin, fərdi və ictimai hisslərin ifadəsi baxımından əlvan bir mozaikanı xatırladır. Bu mozaikada istər klassik örnəklərin, istərsə müasir poeziya anlayışının qərribə bir vəhdəti dayanır. Görkəmli publisist və ictimai xadim Əhməd Cavad ötən əsrin 10-cu illərindən başlayaraq dirçəlməkdə olan maarif və mədəniyyətimizin fədailərindən idi. 1919-cu ildə iki hüriyyət aşığı, xalqın böyük oğulları Üzeyir Hacıbəyov və Əhməd Cavad Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin himnini yazmaq qərarına gəlirlər. Və çox keçmədən Azərbaycan parlamentində sözləri Ə.Cavadın, musiqisi Üzeyir bəyin olan dövlət himni səslənir. Səksən illik ayrılıqdan sonra həmin əzəmətli himni bu gün biz də oxuya bilirik. Ən şərəflisi isə budur ki, uzun illər yasaq edilmiş, zülmə məruz qalmış, böyük şəxsiyyətlərimizin yaratdığı himn bu gün müstəqil Azərbaycan dövlətinin himni kimi dünyanın böyük salonlarında, idman meydanlarında, beynəlxalq təşkilatların toplantılarında səslənir. "Azərbaycan marşı" bu baxımdan əvəzedilməz sənət əsəridir. Həmin marşın himn kimi qəbulu qənaətinin doğruluğunu tarix və zaman təsdiqlədi. 27.05.1992-ci il tarixli Azərbaycan Respublikasının qanunu ilə musiqisi Üzeyir Hacıbəyovun, mətni Əhməd Cavadın "Azərbaycan marşı" Azərbaycan Respublikasının Dövlət Himni kimi təsdiq olundu.

Ulu öndər, möhtərəm Heydər Əliyev dövlət himnimizin məziyyətlərindən danışarkən deyir: "Mən bu gün bildirmək istəyirəm ki, 1918–1920-ci

illərdə Azərbaycanda hakimiyyətdə olmuş Xalq Cümhuriyyətinin bugünkü nəsillərə qoyub getdiyi ən dəyərli miraslardan biri bu gün qəbul etdiyimiz dövlət himnidir və bir də Azərbaycan dövlət bayrağıdır".

İstiqlalın bir atributu da ordumuz idi. Onun istər şəhidlərimizə, istər əsgərlərimizə qoşduğu şeirlərində bu, əsas yer tuturdu. Ə.Cavadın "Ölkəm" adlandırdığı "Gerbimizə ithaf edirəm" deyə qoşduğu şeirində də istiqlal ruhu çox güclüdür:

**Üçrəngli bayrağım, üçrəngli gerbim,
Ahəngli bayrağım, ahəngli gerbim;
Göy, yaşıl, qırmızı çaləngli gerbim, –
Adım, nişanımdır, tək gerbim deyil,
Arzum, mübarizəm, tək hərbi deyil,
Məsləkim, əqidəm – tək təlim deyil,
Sökülən dan yeri, gündüzlər ölkəm!**

Şair istiqlalı bax beləcə təsəvvür edir, o mahiyyətdə də oxucularına çatdırırdı. Onun hər şeiri, hər misrası sanki yurdumuzun bir parçasıdır. Onlar ilk sözündən oxucunu məftun edir, onun ürəyini ələ alır, bircə-bircə tariximizi, coğrafiyamızı nişan verir. Onun yaradıcılığında Türkiyə, Azərbaycan, qədim Gəncə, dağlar gözəli Göygöl və elimizin digər əsrarəngiz guşələri canlı obrazlar səviyyəsinə yüksəlmişdir. Əhməd Cavadın yazdığı "Çırpınırdın, Qara dəniz" isə az qala milli himn qədər kütləvi şəkildə oxunan və sevilən bir əsərə çevrilmişdir:

**Çırpınırdın, Qara dəniz,
Baxıb Türkün bayrağına!
"Ah!..." deyərdim, heç ölməzdim
Düşə bilsəm ayağına.**

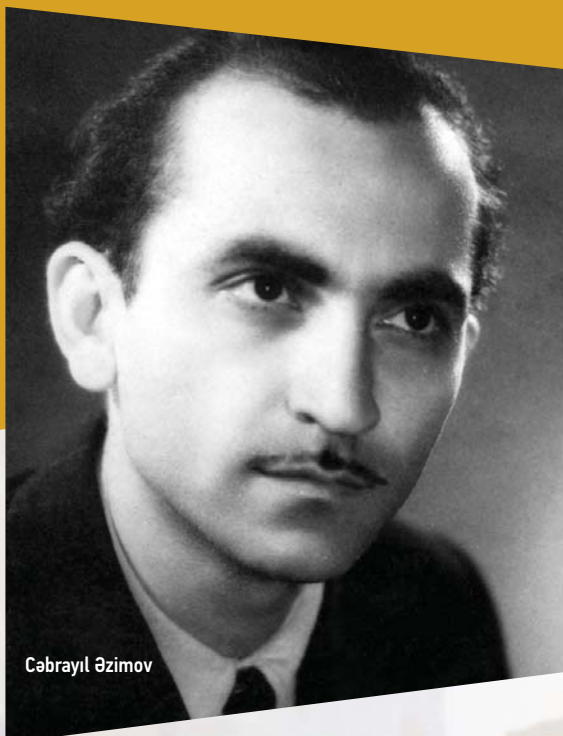
Yaradıcılığının ilk nümunələrindən söz sərrafı olan, ədəbi-elmi fikir adamlarının diqqətini cəlb edən Əhməd Cavad tezliklə istedadlı şair, alovlu vətəndaş, ictimai xadim, xeyirxah və təəssübkeş insan kimi məşhurlaşaraq milyonların qəlbində özünə yer tapmışdır. Ədəbi və ictimai fəaliyyəti haqqında dövrünün tanınmış şəxsiyyətlərinin təqdir və rəğbət dolu fikir və mülahizələrini eşidərək xoş və şirin duyğular səltənətinin kəhkəşanında poeziyasının romantik köhlənini çıpmaq səadəti ona nəşib olsa da, tezliklə Əhməd Cavadın başı üstündə qara buludlar oynamış və onun haqqında ya heç danışılmamış, ya da qərəz və iftira dolu sözlər söylənmiş, yazılar çap edilmişdir. Böyük şair, publisist, maarifçi, əvəzsiz tərcüməçi və gözəl insan olan Əhməd Cavad Axundzadə yaradıcılığının müdrikləşən və çiçəkləyən, ən parlaq dövründə repressiya qurbanı oldu.

**Mən çeynənən bir ölkənin
Haqq bağıran səsiyəm!**

Çünki o, bir şair kimi öz ədəbi yolunu belə müəyyənləşdirmişdi...

Əhməd Cavad, sən elə bir şeirsən ki, sevməyənlər anlamaz. Qalibsən, səni qalib edən isə şeirlərindir... Unudulmazsən – üçrəngli bayrağımız, demokratik respublikamız, ay-uldumuzumuz, Göygölümüz, Kürümüz, Arazımız, Gəncəmiz, Bakımız kimi, şeirimiz, nağıllarımız, dastanlarımız, havamız, suyumuz kimi, həyatımız kimi... ♦

A.Əliyeva,
F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanasının metodisti

Cəbrayıl Əzimov

QISA ÖMRÜN BÖYÜK AMALI

Dünya kinosu yaranan ilk dövrdə kino sahəsində nə rejissor, nə operator, nə ssenarist, nə rəssam, nə də bəstəkar vardı. Hətta o vaxtlarda filmləri çəkənlər operatorlar yox, fotoqraflar olub. Çünki bu iş fotoqraflara daha yaxın idi. Onlar eyni zamanda operator və ssenarist, rejissor və dekorator, laborant, hətta kinomexanik kimi fəaliyyət göstəriblər.

Sonralar çəkiliş texnikası təkmilləşdikcə, kinoya maraq günü-gündən artdıqca bu sahəyə rejissorlar, ssenaristlər, rəssamlar cəlb edildilər.

Çox təəssüf ki, inqilabdan əvvəl Azərbaycanda çəkilən "Neft və milyonlar səltənətində", "Arşın mal alan", "Arvad", "Arvadlar ərlərini mənəsbə necə çatdırırlar" və s. filmlərin bədii tərtibatının kimlər tərəfindən verildiyini üzə çıxarmaq hələlik mümkün olmayıb.

Lakin XX əsrin 20-ci illərindən başlayaraq Azərbaycan filmlərinin titrlərində, əsasən, gəlmə rəssamların adlarına rast gəlirik; məsələn, Vladimir Ballyuzek ("Qız qalası"), Yevgeni Yevseyev ("Bismillah"), Aleksey Plaksin ("Əvəz-əvəzə"), Mixail Vlasov ("Müxtəlif sahillərdə"), Aleksandr Qonçarski ("Gilan qızı"), Pyotr Beytner ("Nikita İvanoviç və sosializm"), Viktor Aden ("İsmət"), Qasım Səlimxanov ("Dəcəl dəstə"), Nikolay Basov ("Vətən oğlu"), Yuri Şves ("Arşın mal alan", 1945), Mixail Yuferov ("Bakının işıqları") və digər gəlmə rəssamlar filmlər üzərində işləmişlər.

Düzdür, 1934–50-ci illərarası çəkilən filmlərdə rəssamlardan G.Əliyev ("Dostlar", "Məhəbbət oyunu"), Ağamehdi Qumriyev (II rəs. "Arşın mal alan", 1945; "Fətəli xan", "Bakının işıqları") və geyim rəssamı İsmayıl Axundovun ("Səbuhi" və "Arşın mal alan", 1945) da adına ara-sıra rast gəlirik. Sonradan bu rəssamlar kinodan uzaqlaşdılar.

Azərbaycan kinosuna professional kino rəssamlarının böyük

dəstəsi, əsasən, 50-ci illərin I yarısında gəldi. İlk qrupa Moskva Ali Kinematografiya İnstitutunu bitirmiş kino rəssamlarından Elbəy Rzaquliyev, Cəbrayıl Əzimov, Kamil Nəcəfzadə, Nadir Zeynalov və Məmmədəğa Hüseynov daxil idi.

Xalq rəssamı Elbəy Rzaquliyevin xatirəsindən:

"Mən və Cəbrayıl Əzimov Moskvada Kinematografiya İnstitutunda bir yerdə oxuyurduq. Cəbrayılı 1946-cı ildən tanıyırdım. Çünki mən həmin il, o isə bir il sonra imtahan verib instituta qəbul olunmuşduq. Oxuduğumuz müddətdə möhkəm dostlaşmış, hətta birgə kirayə ev də tutmuşduq, yeyib-içməyimiz də bir yerdəydi. Cəbrayıl gözəl sənətkarlığı ilə bərabər, həm də şəxsiyyət idi. "Doğma xalqımıza" və "Bəxtiyar" filmləri üzərində bir yerdə işləmişdik. O, rəssamlar arasında öz dəstxəti, səliqə-sahmanı ilə seçilirdi..."

Bütün həyatını Azərbaycan kinematografiyasının inkişafına həsr edən Cəbrayıl Əlimuxtar oğlu Əzimov 1926-cı ildə Bakıda neftçi ailəsində dünyaya göz açıb. 1941-ci ildə 7-ci sinfi bitirdikdən sonra, 15 yaşında ikən, Böyük Vətən müharibəsinin ağır günlərində Ə.Əzimzadə adına Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Məktəbinə daxil olur. Burada oxuduğu vaxt kitablara illüstrasiyalar çəkir. Məktəbi qurtaranda "Od gəlini" rəngkarlıq işini diplom kimi müdafiə edir. Müəllimlərinin yüksək qiymətləndirdikləri diplom işi "ələ" qiymətə layiq görülür. Məktəbdə müəllimlərdən öyrəndikləri onu bir rəssam kimi yetişdirir.

Lakin gənc rəssamın uşaqlıqdan həvəs göstərdiyi, çox sevdiyi daha bir incəsənət sahəsi vardı. Bu, əlahəzrət Kino idi. Cəbrayıl yaxşı başa düşürdü ki, Bakı kinostudiyasında işləmək, kino rəssamı olmaq üçün mütləq ali kinematografiya təhsili almaq vacibdir. O belə də edir. Moskvaya gedir, 1947-ci ildə Ümumittifaq Dövlət Kinematografiya İnstitutunun filmin təsvir-dekorasiya tərtibatı fakültəsinə daxil olur. Bura-

Azərbaycan kino rəssamlarından Elbəy Rzaquliyev (sağdan birinci) və Cəbrayıl Əzimov (üçüncü) həmkarları arasında

da müəllimləri, sovet kinosunun görkəmli rəssamları F.Boqorodski, Y.Pimenov və T.Şeqalının iş təcrübəsini, kino rəssamlığının inceliklərini öyrənir.

Tələbəlik illərində öz rəngkarlıq əsərləri ilə bir sıra sərgilərdə iştirak edir, müvəffəqiyyət qazanır. İnstitutu bitirərkən tanınmış Azərbaycan yazıçısı M.S.Ordubadinin eyniadlı əsəri əsasında çəkdiyi “Döyüşən şəhər” tablosunu diplom işi kimi komissiyaya təqdim edir. Rəssamlıq məktəbində olduğu kimi, burada da diplom işi “ələ” qiymətə layiq görülür.

Cəbrayıl Əzimov 1953-cü ildə institutu bitirir və həmin ildən Bakı kinostudiyasında fəaliyyətə başlayır. O, kinostudiyada müxtəlif rejissorlarla, o cümlədən H.Seyidzadə, T.Tağızadə, L.Səfərov, Ə.Atakişiyev, K.Rüstəmbəyov, A.Babayev, M.Dadaşov və türkmən rejissoru Tahir Sabirovla işləyir, 10-dan artıq bədii filmin quruluşçu rəssamı olur.

“Doğma xalqımıza” rəngli bədii-sənədli filmi (1954) kinostudiyada bədii tərtibatını verdiyi ilk yaradıcılıq işidir. Bu film üzərində dostu E.Rzaquliyevlə birgə işləyib. Sonrakı illərdə quruluşçu rəssam “Görüş”, “Bəxtiyar”, “O olmasın, bu olsun”, “Qızmar günəş altında”, “Uzaq sahillərdə”, “Qərribə əhvalat”, “Leyli və Məcnun”, “Sehrli xalat”, “Romeo mənim qonşumdur”, “Zəncirlənmiş adam”, “İnsan məskən salır”, “Qanun naminə” filmlərinə bədii tərtibat verib. Bundan başqa, Türkmənistanda istehsal edilən “Şahsənəm və Qərib” fiminin də quruluşçu rəssamı olub.

“Kino rəssamlığı teatr tərtibatı, dekorativ tətbiqi, dəzgah boyakarlığı, qrafika, memarlıq və heykəltəraşlıq sənətləri ilə qarşılıqlı əlaqədə yaranmış və kino istehsalı prosesində formalaşmışdır. Ona görə də kino rəssamı hərtərəfli biliyə – inşaat layihəsinə, tikinti texnikasına, memarlığın tarixinə və üslub müxtəlifliyinə yaxşı bələd olmalıdır. C.Əzimov məhz belə görkəmli sənətkarlardan idi. Müxtəlif filmlərə çəkdiyi eskizlərə, bu eskizlər əsasında filmlərdə qurulan dekorasiyalara baxarkən C.Əzimovun peşəkar kino rəssamı olduğunu bir daha yəqin edirsən.

Rejissorlardan Hüseyn Seyidzadə və Yan Fridin çəkdikləri “Doğma xalqımıza” bədii-sənədli filmi (1954) janrına görə film-konsertdir. İncəsənət ustalarının Azərbaycan zəhmətkeşlərinə yaradıcılıq hesabatıdır. Film gözəl rəqslər və mahnı melodiyaları ilə yadda qalıb. Burada fantaziya və reallıq, bugünkü günlə uzaq keçmiş biri-digərini əvəz edir. “Koroğlu” və “Nərgiz” operalarından, “Yeddi gözəl”, “Qız qalası” və “Gülşən” baletlərindən fraqmentlər, xalq yaradıcılığı nümunələri filmə daxil edilmişdir. Burada Ü.Hacıbəylinin, M.Maqomayevin, Q.Qarayevin, T.Quliyevin, Ə.Bədəlbəylinin əsərləri səslənir. İncəsənət ustalarının çıxış etdikləri səhnələr bədii tərtibat baxımından diqqəti cəlb edir.

Bəhrəmin sarayı. Bəhrəmin özü yarınağıldır, üstəlik, yuxusu da. Necə deyirlər, nağıl içində nağıl. Bunu səhnədə dekorasiya şəklində həll etmək asan məsələ deyil. Budur, tağ-tavan yüngülləşir. Zərif, açıq-aydın dekorasiya zəlin ağır görünən konturlarını əvəz edir. Və yeddi gözəl öz heyranedici rəqslərini ifa edir. Sanki onlar Bəhrəmin yuxusunda deyil, bizim yanımızda oynayırlar.

1955-ci ildə istehsal olunmuş “Görüş” kinokomediyası kənd həyatına, iki qardaş xalqın – Azərbaycan və Özbəkistan pambıqçıları arasında ənənəvi dostluq yarışına həsr edilib. Rejissor T.Tağızadənin bu filminin mərkəzində iki gəncin – özbək qızı Lalə ilə azərbaycanlı Kamilin saf və ülvəli məhəbbəti durur.

Filmdə, əsasən, natıra çəkilişlərindən istifadə olunsa da, pavilyonda hazırlanmış dekorasiyalar – iş otaqları, mənzillər, həmin otaqlardakı əşyalar, mebellərin necə yerləşdirilməsi, işıq effektləri ab-hava yaradır, qəhrəmanların əhvali-ruhiyyəsini ifadə edir. Kolxoz sədri Münəvvərin kabinet, kolxoz çayxanası, Şıxəlinin mənzili və s. epizodlar yüksək professionallığı ilə seçilir. Bu filmin də bədii tərtibatı üzərində C.Əzimov E.Rzaquliyevlə birgə işləmişdir.

Filmdəki hadisələr kənddə cərəyan edir. Rejissor T.Tağızadə, operator T.Axundov və rəssam C.Əzimov rayonlara çıxıb natıra axtarışında olarkən Ağdaşın Ərəbocağı kəndindəki “Şəfəq” kolxozunda çəkiliş aparmağı qərara alırlar. O vaxtlar bu kolxoza Sosialist Əməyi Qəhrəmanı Zeynəb Qənbərova rəhbərlik edirdi. Əslində, akt-risa Münəvvər Kələntərlinin yaratdığı kolxoz sədri Münəvvər Zeynəb Qənbərovanın prototipidir. Filmdəki hadisələr də elə “Şəfəq” kolxozunda cərəyan edir.

Z.Qənbərovanın qızı Məhəbbət xanım müsahibələrinin birində demişdi ki, filmin çəkilişləri bizim kənddə aparılıb. Elə vaxtlar olurdu ki, Münəvvər xanım anamın yanına gəlir, bir tərəfdə oturub kolxoz sədrinin necə işlədiyinə, kənd camaatı ilə necə rəftar etməsinə diqqət yetirir, müşahidələr aparırdı. Hətta çəkiliş vaxtı Münəvvər xanım anamın paltarlarından da istifadə edirdi.

Kinonun birinci xüsusiyyəti həyatı olduğu kimi, dürüst göstərməkdir. Bu, kinonun qanunudur. Tamaşaçı pisi yaxşıdan ayırmağı bacarır. O, filmə baxanda səhvi o dəqiqə görür, hiss edir. Teatr rəssamını heç kəs şərtlikdə ittiham etmir. Çünki teatr səhnə çərçivəsi ilə məhdudlaşır. Kinoda isə bunun əksinədir. Burada şərtsizlik hökm sürür. Ekranın xüsusiyyəti belədir.

“Bəxtiyar” musiqili filmi (1955) gözəl və bənərsiz səsə malik neftçi Bəxtiyar Muradovun taleyindən bəhs edir. Bu filmdə rəssamlar

qəhrəmanın fəaliyyəti ilə bağlı məkan quruluşu əsasında “Neft daşları”, “Polad estakadalar”, “Konsert salonları”, “Konservatoriyanın interyeri və eksteryeri” eskizlərini hazırlamışdılar. Film çəkildikən rejissor L.Səfərov və operator A.Nərimanbəyov eskizlərin ekran variantında rəssamların nəzərdə tutduğu bədiliyi bütünlüklə saxladılar. Burada işıqlandırma qanunları, ətraf mühitin ton çalarları yaxşı gözlənilmişdi.

Kino rəssamı iş prosesində bir çox gözlənilməz məsələlərlə qarşılaşmalı olur. Rejissor L.Səfərovun yaratdığı “Qızmar günəş altında” filmində də (1957) əksər səhnələr naturada lentə alınıb. İnteryerlər isə pavilyonda hazırlanıb.

İlk baxışda elə görünə bilər ki, kino rəssamının işi heç də mürəkkəb deyil. Natura seçiminə rejissor, operator və rəssam birgə gedirlər. Çünki rəssam daha yaxşı, daha münasib yer seçə bilir. Təsəffü deyil ki, filmin çəkilişi üçün çay və limon bol olan Astara rayonunu – subtropik zonanı rəssam təklif etmişdi. Ancaq kinoobyektiv hər şeyi əks etdirə bilmir. Ona görə də natura ilə pavilyonu birləşdirmək lazım gəlir. “Qızmar günəş altında” filmində olduğu kimi.

Onun “O olmasın, bu olsun” kinokomediyası ilə “Uzaq sahillərdə” qəhrəmanlıq-macəra filmi dekorasiyalarının eskizləri xüsusilə uğurludur. Adıçəkilən bədii filmlər kino rəssamlarının təsvir olunan epoxaları dərindən bilmələrinə dəlalət edir.

Rejissor H.Seyidzadənin “O olmasın, bu olsun” filmi 1910-cu ildə Bakıda baş verən hadisələri, iki sevən gəncin ülvə məhəbbət tarixçəsini ekranda canlandırır. Filmin bədii tərtibatı üzərində rəssam C.Əzimov

həyat tərzini barədə tamaşaçıda tam təsəvvür yaradır.

Film kino tariximizin şanlı səhifəsinə çevrilib. Rəssamların bu filmdəki işləri – “Məşədinin dükanı”, “Rüstəm bəyin həyatı”, “Qonaqlıq səhnəsi”, “Liman”, “Hamam”, “Toy səhnəsi” və s. bu gün də maraqla baxılır.

Qəhrəmanlıq filmləri tamaşaçıların qəlbinə fəth edir, daim yadda qalır. Rejissor T.Tağızadənin çəkdiyi “Uzaq sahillərdə” filmi belə dəyərli kino əsərlərindəndir. Bu film istər rejissor və operator işinə, istedadlı aktyor oyunlarına, istərsə də musiqisinə görə böyük rəğbət qazanıb. Bəstəkar Qara Qarayev filmin ümumi məzmununu nəzərə alaraq orijinal bir musiqi yaratmışdır.

Lakin yaradıcı heyətdən danışarkən biz çox vaxt filmin kino rəssamını unuduruq. “Uzaq sahillərdə” filminin iki quruluşçu rəssamı var: C.Əzimov və K.Nəcəfzadə. Onlar filmin uğurlu alınması üçün çox iş görüblər. Filmin ilk kadrlarından axıra kimi yaradıcı kollektivlə əlbir çalışıb və əsərin başlıca ideyasını tamaşaçıya çatdırmağa müvəffəq olublar. Dekorasiyaların yerləşdirilməsində və kostyumların hazırlanmasında yerli şərait və milli kolorit nəzərə alınmışdır.

“C.Əzimov heç vaxt Triyestdə olmayıb, onun küçələrini gəzməyib. Amma Sovet İttifaqı Qəhrəmanı, əfsanəvi Mehdi Hüseynzadənin adı ilə bağlı hadisələr məhz orada baş verib. Triyesti ekranda canlandırmaq asan məsələ deyildi. Ekranda bir neçə dəqiqəlik epizodları yaratmaq üçün həftələrlə, aylarla axtarışlar aparmaq lazım gəlirdi.

Həyat yoldaşı, aktrisa (“Əhməd haradadır”, “Qızmar günəş altında” filmlərində Leyla və Nəriman rollarının ifaçısı) Töhfə xanım ilə birgə

gənc həmkarı N.Zeynalovla birgə işləmişdir.

Rəssamlar dövrə bağlı obrazların, hadisələrin dolğun və təbii çıxması, keçmişi hərtərəfli öyrənmək üçün tədqiqatçı kimi axtarışlar aparmalı oldular. Filmin əvvəlində köhnə Bakı, İçərişəhərin dar küçələri, az qala bir-birinə yapışmış evləri, bu evləri üzük kimi əhatəyə almış uca qala divarları... Filmin qəhrəmanları Sərvərlə Gülnaz sanki bu dar küçələrdən, qala divarları arasından çıxıb işıqlı sabaha doğru can atırlar.

Filmə bazar səhnəsinin eskizləri də sənətkarlıqla işlənib. Əsl Şərq bazarını xatırladan bazar səhnəsi bu günə kimi Azərbaycan filmlərində təsvir olunan ən gözəl, təbii, canlı və yaddaqalan bazardır. Məşhur bazar səhnəsi köhnə kinostudiyanın həyatində tikilib. Natura çəkilişləri filmin 90 faizini təşkil edir. Bu görüntülər dövrün ab-havası, insanların

Mehdi – Mixaylo kinoteatrın qarşısında dayanıb. Bu yer üçün məhz Triyestdəki arxitektura bənzər yer seçilməli idi. Rəssamlar belə bir küçəni və meydanı Riqada axtarıb tapdılar.

Triyestdə mənzərəli vadi vardır. Dünyanın hər yerindən gəzməyə gəlirlər – daha çox Yaltaya oxşayır. Burda da həmin dağlardan və dənizdən vardır. Rəssam bütün bunları götür-qoy edəndən sonra qərarını verdi: filmin bəzi epizodlarını Yaltada çəkmək lazımdır! Filmə baxarkən partizanların mahnı oxuya-oxuya dağlara çəkildiyini görürük. Adam inana bilmir ki, bu kadrlar Triyestdə yox, Yaltada lentə alınıb.

Rəssamlar bu film üzərində həvəslə işləyiblər. Bununla bağlı filmin rejissoru T.Tağızadənin dediklərindən: “Cəbrayıl mən tələbəlik illərindən tanış idim. İnstitutu bitirib Bakı kinostudiyasına gələndə filmlər üzərində birgə işləməyə başladıq. “Uzaq sahillərdə” filminin çəkilişləri zamanı onun üzərinə ağır iş düşmüşdü. Bütün hadisələr xaricdə, konkret olaraq İtaliyada baş verir. Bunun üçün rəssamlar həmin ölkəyə xas olan nə varsa hamısını öyrənməli idilər. Nəticə də göz qabağındadır. Hər şey real, təbii və inandırıcı alınmışdır”.

Dünya xalqlarının ədəbiyyatında məhəbbətlə bağlı çoxlu poetik əfsanə və dastanlar mövcuddur: Leyli və Məcnun, Əsl və Kərəm, Tahir və Zöhrə, Şahsənəm və Qərib... “Leyli və Məcnun” əsərinin poetik ruhu, dövrün canlandırılmasının çətinlikləri göz önündə idi. Rejissor L.Səfərovun lentə aldığı eyniadlı film-dastana rəssam C.Əzimov müstəqil bədii tərtibat verib. “Leyli və Məcnun” çox mürəkkəb

çəkilişləri ilə bir çox filmlərdən fərqlənir. Şeyx Həşiminin çadırı. İri xalça çadırın ortasında yerə sərilib. Leyli üçün elçiliyə gəlmiş şeyx Əmirə “yox” cavabı verilir. Xalça öz rənginə görə sanki iki şeyx arasında uçuruma çevrilir. Bundan fərqli olaraq ailənin otaqlarını toxuma pərdələr ayırır. Leylinin guşəsi ağ rəngdədir.

Beləliklə də rəssam nəinki mühit yaradır, həm də hadisələrin ab-havasını canlandırır. Biz bunu bir çox epizodlarda, o cümlədən İbn-Salamın sarayında baş verən hadisələrlə, gərgin keçən dramatik söhbətlə bağlı görürük. Bununla əlaqədar rəssam İbn-Salamın sarayının eskizini tutqun və boz rənglərlə işləmişdir. Pəncərənin barmaqılığı rəmzi xarakter daşıyır. Beləliklə, rəssam demək istəyir ki, nə güc, nə var-dövlət məhəbbəti satın ala bilməz.

“Leyli və Məcnun”da quraşdırma dekorasiyalar da vardır; misal üçün, karvansaranın yuxarı hissəsi maketdir. Yaxud bazarın yuxarı hissəsində görünən şəhər də maketdir. Lakin rəssamlar maketləri natura ilə elə uyğunlaşdırıblar ki, tamaşaçı bunları bütöv bir obyekt kimi qəbul edir.

Şeyx Həşiminin yaşadığı məkana yaxınlaşan Məcnun burada dərini söyləməyə adam tapmır, qızgın və sadıq məhəbbət haqqında sözlərini öz-özünə pıçıldayır. Dekorasiya obrazın psixologiyasını dərinlən başa düşməkdə tamaşaçıya kömək edir.

Filmdə ən çətin epizod Kəbə ilə bağlı təsvir həllini tapmaq idi. Bunun da öhdəsindən rəssam bacarıqla gəlib. C.Əzimov Məkkə ilə bağlı nə varsa hamısını dəqiqliyi ilə öyrəndi. Burda qara ilə ağ rənglərin təzadından yaranmış kompozisiya tamaşaçıda qərribə hisslər yaradır. Həmin vəziyyət Məcnunun iztirablı qəlbindəkiləri bütünlüklə üzə çıxarır: onun bir Allahı var, o da Məhəbbətdir.

Ülvi məhəbbət haqqında bəhs edən və C.Əzimovun rəssam kimi quruluş verdiyi “Şahsənəm və Qərib” film-dastanı türkmən kinematografı tərəfindən yaradılıb. Burada rəssam C.Əzimovun eskizləri əsasında qurulmuş irihəcmli, mürəkkəb dekorasiyalar ona görə maraqlıdır ki, film bizi Türkmənistan ərazisində möhtəşəm memar-

lıq abidələrinin (Əbu Səidin mavzoleyi, məscid və s.) tikildiyi epoxaya qaytarır. Lakin yaxşı ki, dekorasiyalar o dövrün memarlıq üslubunu təkrarlamır.

Mövzusunun və janrından asılı olmayaraq hər bir film üzərində həvəslə işləyən C.Əzimovun Məmməd Hüseynovla birgə bədii tərtibat verdikləri “Sehrli xalat” fantastik-macəra filmi (1964) uşaqlar üçün çəkilmiş ən baxımlı kino əsəridir. Kino mütəxəssisləri və tamaşaçılar rejissor Ə.Atakişiyevin bu filmində rəssamların yaradıcılığına yüksək qiymət veriblər. Onlar burada üç dövrün – keçmişin, bu günün və gələcəyin mühitini yaratmalı olmuşlar. Filmdə təsvir olunan “Ay səthi” dekorasiyası rəssamların yeni yaradıcılıq müvəffəqiyyətidir. Onlar bu filmdə zəngin təəyyüüllü rəssamlar kimi özlərini göstərmişlər.

C.Əzimov kinoda rəssamın rolu barədə demişdir:

“Kino həyatın özü ilə sıx şəkildə bağlı olur, onun bütün tələblərinə cavab verir, həmişə novatorluğa, təzəliyə can atır. Biz, Azərbaycan kinosunun rəssamları bunu yaxşı başa düşür və öz işimizdə, kinodekorasiyaların tərtibində lakonikliyə, ciddiliyə, sadəliyə, ən vacibi – yeniliyə can atırıq”.

Rəssamın dediklərini rejissor Muxtar Dadaşovun 1968-ci ildə ekranlaşdırdığı “Qanun naminə” kinopovestində əyani şəkildə görə bilərik. Həmin əsər rəssam Cəbrayıl Əzimovun çalışdığı son filmidir.

Ümumiyyətlə, bu istedadlı rəssamın yaradıcılığı haqqında çox danışmaq olar. O, “Əmək və qızılgül” musiqili filminə, “Uzaq sahillərdə” hərbi vətənpərvərlik filminə geyim eskizləri hazırlamış, xarici ölkələrdə olarkən silsilə rəngkarlıq əsərləri işləmiş, müxtəlif bayram tədbirlərinin bədii tərtibatını vermişdir.

Onun qrafika seriyaları və rəsmləri, rəngarəng dekorasiya və kostyum eskizləri respublika, ümumittifaq və xarici ölkə sərgilərində nümayiş etdirilmişdir.

Cəbrayıl Əzimov fəal ictimaiyyətçi idi. O, rəssamlar və kinematografı ittiifaqlarında, kinostudiyada müxtəlif bölmələrin, bədii şuraların, sərgi komitələrinin işində fəallıq göstərirdi.

C.Əzimovun xoşbəxt ailəsi vardı. O, musiqi müəlliməsi, “Qızmar günəş altında” və “Əhməd haradadır?” filmlərindəki Nərinə və Leyla rollarının gözəl ifaçısı Təhfə Ələsgərova-Əzimova ilə ailə qurmuşdu. Lakin faciəli ölüm əməkdar rəssam C.Əzimovu yaradıcılığının çiçəkləndiyi bir dövrdə aramızdan çox tez apardı. O, 1969-cu il iyun 10-da vəfat edərkən cəmi 43 yaşı vardı. İstedadlı rəssamdan bizə yadigar qalan isə onun xeyirxah əməlləri, gözəl insani keyfiyyətləri, bir də filmlərdə bir-birindən maraqlı yaradıcılıq işləri, təsviri sənət nümunələridir. ❖

Aydın Kazımzadə,
Əməkdar incəsənət xadimi

“Bir sinema pərdəsidir gözümdə, Tək oturub seyr edirəm özüm də...”

Kino incəsənətin ən maraqlı, əhatəli, gözəgəlimli sahələrindəndir. Çünki burada sənətin bir sıra imkanlarını və üstünlüklərini cəmləmək mümkündür. Məhz bu cəhətdən onu ən bahalı, məişətdə və insan ruhuna ən güclü təsir qüvvəsinə malik, auditoriyasına görə geniş janr kimi təqdim edirlər. Deyə bilərsiniz ki, bəs niyə vurğuladığım sahələrə teatrı daxil etmədim. Çünki teatrı başa düşmək üçün insan müəyyən təfəkkürə, biliyə sahiblənməlidir. Kino isə, məncə, heç bir savada malik olmayan insanda belə maraq yarada bilər. Rəsm əsərindəki incəliyi, poeziya nümunəsinin alt qatındakı ifadəni və fikri kimlərsə başa düşməməsi mümkündür. Amma kinoda istədin-istəmədin bu reallıqları açıq surətdə verməsən, qəbul edilməyəcək. Məhz həmin rəkursdan kino sadə həqiqət olduğu üçün qavranılması asandır. Bununla

“Qırmızı bağ” filmi

belə, onun arxasında böyük çətinliklər dayanır: rejissor düşüncəsi, operator işi, ssenari. Amma nəticə olaraq bütün bunlar bir güzgüdür. Böyük şairimiz Şəhriyarın misralarını yada salsaq: “Bir sinema pərdəsidir gözümdə, Tək oturub seyr edərdim özüm də”. Bax kino nəticə olaraq “seyr edərdim özüm də”ni insan üçün reallaşdıran sənət növüdür. Bu səbəbdən də insanlara çox yaxındır.

Kinoda tariximiz, dünənimiz, bu günümüz, müasir həyatımız var. Kino həm də ən yaxşı təbliğat vasitəsidir. Incəsənətin ən incə sənəti olan kino haqqında tərifləri sadaladıqca bitməz. Bu təriflər sırasında kinomuzda baş verənlərə yer ayırsaq, söylənilənlərin həqiqət olduğuna əminlik yaranar.

Beynəlxalq film festivalları və Azərbaycan kinosu

Bu ilin ilk ayından filmlərimizin beynəlxalq festivallarda iştirakı ilə bağlı xeyli xoş xəbərlər gəldi. İlk olaraq da “İçərişəhər” bədii filmi Hindistanın 15-ci “Pune” Beynəlxalq Film Festivalının dünya kinosu bölümünə dəvət alıb. Festival 12–19 yanvar tarixlərində Puna şəhərində keçirilib. Film Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin səfərişi ilə Cəfər Cabbarlı adına “Azərbaycanfilm” kinostudiyasında lentə alınıb.

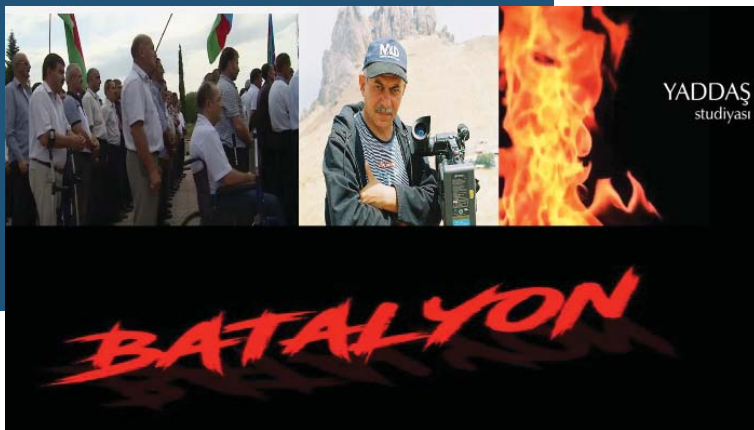
“İçərişəhər” filmi həmçinin Misirin 38-ci Qahirə Beynəlxalq Film Festivalı, 47-ci Hindistan Beynəlxalq Film Festivalı, Estoniyanın 20-ci Tallinn “Qaranlıq gecələr” Film Festivalı və Hindistanın 21-ci Kerala Beynəlxalq Film Festivalında nümayiş olunub. Təhminə Rafaella filmdəki ifasına görə Türkiyənin 5-ci “Van gölü” Beynəlxalq Film Festivalının “Ən yaxşı aktrisa” mükafatına layiq görülüb.

Psixoloji dram janrında lentə alınan filmin ideya müəllifi Təhminə Rafaella, ssenari müəllifləri Təhminə Rafaella və İlqar Safat, quruluşçu rejissoru İlqar Safat, quruluşçu operatoru Luka Koassin, quruluşçu rəssamı Bütünay Haqverdiyev, icraçı prodüseri Ülvi Qasımov, prodüseri Müşfiq Hətəmovdur. “Dərs” və “Qırmızı bağ” bədii filmləri 15-ci Dəkkə Beynəlxalq Film Festivalında nümayiş olunub. Festival 12–20 yanvar tarixlərində Bəqladəşin paytaxtı Dəkkə şəhərində reallaşib. Filmin beynəlxalq təqdimatı Almaniyanın 34-cü Münhen Film Festivalında baş tutub. Film Rusiyanın 25-ci “Kinoşok” Beynəlxalq Film Festivalının “KinoMalıŞok” proqramının “Ən yaxşı film”, Belarusun 23-cü “Listapad” Minsk Beynəlxalq Film Festivalının “Qızıl Listapadik” mükafatlarına layiq görülüb. “Dərs” filmi həmçinin Hindistanın 5-ci Dehli Beynəlxalq Film Festivalında nümayiş olunub.

“Qırmızı bağ” tammetrajlı bədii filmi və “4.1 Şəhər motivləri” kinoalmanaxına daxil olan “Qonşu qadın”, “Kədər”, “Yuxarıda və aşağıda”, “Dmitrov küçəsi–86” qısametrajlı bədii filmlərinin 16, 18, 27, 28 yanvar tarixlərində Bolqarıstanın 9-cu “Sofia MENAR” Beynəlxalq Film Festivalında nümayişləri keçirilib. Sofiya şəhərində təşkil olunan festivalda filmlərimiz “Fokusda: Mərkəzi Asiya və Azərbaycan” proqramı çərçivəsində nümayiş etdirilib. Festival çərçivəsində Azərbaycan filmi gecəsi təşkil olunub. Azərbaycan filmlərinin ilk dəfə iştirak etdiyi festival regionun ən diqqətəlayiq yeni ekran əsərlərini Avropa tamaşaçısına təqdim edib, yerli auditoriyanın islam dünyasının iddialı audiovizual əsərləri ilə tanışlığını yaradıb. “MENAR” film festivalı Balkan regionunda islam mədəniyyətini nümayiş etdirən ən böyük tədbir hesab olunur. 2009–2016-cı illər ərzindəki festivallarda Yaxın Şərq, Mərkəzi Asiya və Şimali Afrika regionundan 300-dən çox film nümayiş etdirilib.

“Dərs” filmi

Növbəti – “Bizim kino günləri”

Azərbaycan kinosevərlərinə bu layihə artıq 2016-cı ildən tanışdır. İlk layihə Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi və Cəfər Cabbarlı adına “Azərbaycanfilm” kinostudiyasının ümumi işi olub “Bizim kino günləri – audiovizual məkanda peşəkarlıq” adlanırdı və Azərbaycan kinosunun təbliği, müasir kino mənzərəsində yeri və dəyəri, dünya kino sənayesinə inteqrasiyası, kinomuzda yeni tendensiyalar məsələlərinə həsr edilmişdi.

“Bizim kino günləri–2017” də yerli tamaşaçıların görüşünə maraqlı filmlərlə gəlmişdi. 9 fevral tarixindən Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi və Cəfər Cabbarlı adına “Azərbaycanfilm” kinostudiyasının birgə layihəsi olan “Bizim kino günləri–2017” layihəsinə “Qatil” bədii filminin kinoteatrlarda nümayişi ilə başlanıldı.

Vətənpərvərlik sənədli filmlərdə...

Hər il olduğu kimi, bu il də 20 Yanvar və Xocalı soyqırımı günlərində Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin “Yaddaş” və “Salnamə” sənədli filmlər studiyasında lentə alınan Milli Qəhrəmanlara həsr edilən filmlər Nizami Kino Mərkəzində tamaşaçıların ixtiyarına verilib. Nazirlik Xocalı faciəsinin 25-ci ildönümü ilə əlaqədar “Xocalı. Matəm. Ekran” sənədli film günlərini keçirdi. İldönümlə əlaqədar 24 fevral tarixində “Natiq Qasimov” və “Batalyon” sənədli filmləri nümayiş etdirilib. Filmlərin nümayişindən əvvəl bir dəqiqəlik sükutla Xocalı soyqırımı qurbanlarının xatirəsi anılıb.

Tədbir çərçivəsində Nizami Kino Mərkəzinin foyesində Xocalı faciəsinə həsr olunmuş kitab və foto sərgiləri də təşkil edilib.

May uğurlu aydır...

Mayın 29-u Türkiyədə keçirilən Alanya Beynəlxalq Film Festivalı yekunlaşıb və Azərbaycan kino sənətçiləri üçün də yaddaqalan olub. Festivalda Azərbaycan dörd tammetrajlı bədii filmə təmsil edilib. Bu, Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin sifarişli ilə Cəfər Cabbarlı adına “Azərbaycanfilm” kinostudiyasında istehsal olunan Şamil Əliyevin “Çölçü”, Ülviyyə Könülün “Həddən artıq uyğunluq”, İlqar Safatın “İçərişəhər” və Mirbala Səlimlinin “Qırmızı bağ” filmləridir. Festivalda iştirak edən fəxri qonaq, xalq artisti Fəxrəddin Manafov, əməkdar artistlər Mehriban

Zəki (“İçərişəhər” filmi), Gülzar Qurbanova (“Qırmızı bağ” filmi), Bəhrüz Vəqifov (“Çölçü” filmi), əməkdar incəsənət xadimi, rejissor Mirbala Səlimli, rejissorlar Şamil Əliyev, İlqar Safat mükafatlarla təltif olunublar.

Festival çərçivəsində Azərbaycanla yanaşı, Rusiya, Belarus, Ukrayna və Estoniya istehsalı olan filmlər Alanya İskele meydanında yerləşən açıq səma altında kinoteatrda və Alanya Mahmutlar Mədəniyyət Mərkəzində yaradıcı heyətin və türkiyəli media nümayəndələrinin iştirakı ilə nümayiş etdirilib.

İkinci buktreyler festivalı

Aprelin 21-də Beynəlxalq Muğam Mərkəzində ikinci buktreyler festivalının qalibləri elan olunub. “Kitabı tanıdın, kitabla tanıdın” devizi ilə keçirilən festival kinoaktyor Ruslan Sabirinin təşəbbüsü, Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin təşkilatı dəstəyi, Beynəlxalq Muğam Mərkəzinin tərəfdaşlığı ilə reallaşdı. Festivalın məqsədi kitab və mütaliənin cəmiyyətimizdə təbliği, mütaliyəyə münasibətin yaradıcı formalarının inkişafı və dəstəklənməsi, kino sahəsində istedadlı və yaradıcı gənclərin üzə çıxarılması, buktreylerlərin incəsənət və biznesdə bir istiqamət kimi inkişafıdır. Festival gənc yazarları da tanıtmaya imkan yaradır. Builki tədbirə Bakı ilə yanaşı, bölgələrdən də buktreyler təqdim edilmişdi və ümumilikdə 36 buktreyler münisflər heyəti tərəfindən qiymətləndirilib. Qaliblər “Azərbaycanfilm” kinostudiyasının direktoru Müşfiq Hətəmov, Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin katibi İlqar Fəhmi, əməkdar incəsənət xadimləri Elçin Musaoğlu, Ayaz Salayev və Kənan Məmmədovdan ibarət münisflər heyəti tərəfindən seçilib.

Kino bir aləmdir... İnsanın daxili o qədər zəngindir ki, axtarsa, hər dəfə bir yenilik tapacaq. Və bu yeniliyi hər kəsdən əvvəl sənətkarlar duyub sənətin gücü ilə insanlara çatdıracaqlar. Kino da bu sənətin ayrılmaz bir parçasıdır. Hansı ki tamaşaçıni daim heyrləndirməkdə davam edir. ♦

Lalə Hüseyn

“Çölçü” – Möhtəşəm rejissura, professional yozum, peşakar işıqlandırma, mükəmməl operator işi və ciddi montaj ilə birlikdə hazırlanan ala ekran dramıdır...”

(E.J.Vikkesin təhlili)

Şamil Əliyev

E.J.Vikkes “Cult Critic Fim Magazine”-in vizual rəssamı və baş redaktorudur, həmçinin “Metamodern Magazine” jurnalının təsisçisi və nəşridir. Onun estetikası incəsənət və kinematografiyanın qovşağında qərarlaşıb. Erik Hollivudun bir sıra studiyalarında, TV və müstəqil film istehsalçılarının incəsənət departamentlərində çalışıb. Hazırda “HLC Studio”-da kreativ direktor vəzifəsində şirkətin media və nəşriyyat bölməsinə nəzarət edir.

Onun Azərbaycan rejissoru Şamil Əliyevin “Çölçü” filmi barədə “Metamodern Magazine” jurnalında dərc olunmuş təhlili böyük maraq doğurduğundan “Mədəniyyət.AZ”ın oxucularına təqdim edirik.

“Bizim aylıq film seçimimiz Şamil Əliyevin “Çölçü” filmidir. Bu, adsız bir şəxs haqqında hekayədir; o, müasir sivilizasiyadan uzaq Rusiya və Şimali İran arasında ot basmış çöllükdə yaşayır. Film Azərbaycan yazıçısı Vidad Həsənovun hekayəsi əsasında ekranlaşdırılıb.

Əsas rolları aktyorlar Bəhrüz Vəqifovlu ilə Salome Demuriya canlandırırlar.

Amerika Kinoakademiyası bu filmi “Oskar” mükafatının 86-cı təqdimatının uzun siyahısında qeyd edib.

Film qatarın uzaqda yerləşən çölə yaxınlaşması ilə başlayır. Kamera öncə tamaşaçını intəhasız, ucsuz-bucaqsız, lakin sakit və kədər dolu çölə aparır. 1 saat 20 dəqiqəlik filmin süjet xətti balaca çölçünün yağışlı gecədə atasını dərin yuxudan oyatmağı ilə davam edir. Ata ilə balaca oğlan qamışdan dam örtüklü və suvaq çəkilmis komada yaşayırlar və həmin gecə onların sevimli dəvəsi doğur.

Həqiqi ferma olmasa da, qurulmuş dizayn və ağılın təbiiliyi yüksək ustalıqla tərtiblənilib. Bu kiçik ailədə qadın yoxdur. Lakin əvvəllər burada qadının varlığı ilə bağlı kadr göstərilir. Epizodda təsvir olunan qadın balaca çölçünün anası obrazında canlandırılır, amma artıq onlarla yaşamır.

Çöldəki həyat sadədir və buna görə də daha çox təxəyyül tələb edir. Kənd həyatını obrazlaşdıran, hekayəni nəql edən şəxs – ata (Ulu) balaca oğlana sanki gələcəkdən xəbər verərək onun sonradan “Şanapipik” adlı qızla tanış olacağından danışır.

Balaca çölçünün atası öz “mülklərində” dəvələrə nəzarət etməklə pul qazanır. Uzun illərdir ki, rahat yaşamdan, sivil həyatdan uzaqlaşmasına baxmayaraq atanın güclü nizam-intizamı şərtləndirən tələbləri var; oğlunu çöl həyatının adət və ənənələrini öyrədərək böyüdür. Gündəlik təkrarlanan yeknəsək həyat tərzini göstərdikdən sonar rejissor virtuoz keçid edir; gəncləşən, böyüyən çölçü əsl çoban obrazında yenidən kadrda peyda olur.

Ata (Ulu) rəhmətə gedənə qədər birlikdə yaşayırlar. Sonra atasının peşəsini oğul davam etdirir. Onların tanışları çöldən uzaqdadırlar və sayları çox azdır. Bizim adsız çölçümüz yaşa dolduqca atasının yerini tutur və dəvə sürüsünə nəzarət edən yetkin çobana çevrilir.

Bir gün dəvələri otlaqdan gətirəndə atasının həmişə oturduğu yerdə sakitcə rəhmətə getdiyini görür. Bu, gözlənilən idi, çünki qocanın səhhəti getdikcə pisləşirdi. Bundan sonra yalnız qalan baş qəhrəman “yeni əcaib həyat”la qarşılaşır.

Mükəmməl rejissor həlli: atasının ölümündən sonra cavan çölçünün şəhərə tək bir dəvə ilə apara biləcəyi əşyalar (Ulunun cəsədi), paralel olaraq yol işləri üçün material daşıyan yük avtomobilinin göstərildiyi yaxşı düşünülmüş mənzərə – təzadlarla dolu dünya. Çölçü sənaye cəmiyyətindən kənar bir insandır, hətta öz dövrünün texnoloji tələblərindən belə...

Çölçünün getdiyi yerdə yaşayanlar onu aşağı təbəqənin insanı sayırlar, o, cəmiyyətin digər hissəsinin sahibləndiyi "maddi-mənəvi" nüfuzə malik deyildir. Bir növ Qərb standartlarındakı "avam"lar kimidir. Amma yenə də şəhər ənənələrindən çox da kənar deyil. Bütövlükdə onlardan biri kimi görünmək üçün fərqli bacarıqlar tələb olunsun da, çölçü burada eyni dünyanın insanı kimi göstərilir.

Çölçünün taleyində cılığın qadınla rastlaşmaq imkanı varmış. Həmin qadın ayrılıqdan doğan depressiyayı yaşayır, qarşı tərəflə münasibəti tamam kəsir. Məhz bizim çölçünün yolu üstə həmin qadın hiddətlənir, axmaq və ədəbsiz sevgilisindən uzaqlaşmağa çalışır. Həmin ədəbsiz gəncə qadın arasındakı mübahisə – meydana çıxacaq gələcək toqquşmadan xəbər verir.

Daha sonra kamera əlacsız məkanın obrazı kimi çölçünün yaşadığı yeri göstərir. Bu zaman çölçü həmin mübahisə edən qızı yaşadığı komanın arxasındakı ot arabasında yatmış görünür.

Çaşqın halda gündəlik məşğuliyyətinin arxasınca – dəvələri otarmağa gedir. Qayıdarkən qızın qabları yuduğunu, komanı yığışdırdığını gördükdə daha da təəccüblənir. Qadının əlacsız vəziyyətdə onun komasına sığınmaq cürətinə möhkəm əsəbiləşir.

Aralarındakı çox qısa münasibətdə bu xarakterlərin ciddiyyəti aydın görünür. Onlar, demək olar ki, ibtidai şəkildə Veldtdə yaşayan heyvanlar kimidirlər; çox az söhbət edirlər. Yalnız əvvəldə çölçünün atası tərəfindən danışılan nağılın yaranmasını müəyyənləşdirən qısa və iztirablı hekayələr sözlərlə ifadə ediləcək dərəcədə əhəmiyyətli, mən deyərdim ki, əsas fikrin daşıyıcısı olur. Bəli, ilk baxışdan şəhərli qızla çölçü oğlan arasında sadə sevgi hekayəsidir. Lakin həmin sevgi çox bənzərsiz, unikal bir şəkildə söylənilir və ya təsvirlənir.

Birlikdə yaşadıklarından biri digərinin müqəddəratını təyin edir.

Qız çölçüdən təbiətlə harmoniyada yaşamağın sirlərini öyrənir, onun timsalında maddi dəbdəbələrdən kənar, yalnız ehtiyacı olanlarla kifayətlənən bir insanı görür. O, azdanışan insandır və müasir sivilizasiyaya, modern həyata qarşı sadəlik kimi bir gücü var.

“Çölçü isə qızın simasında çağdaş, qaynar həyat meyarları ilə yaşayan birisini görməyə başlayır. Qız ərköyün deyil və oğlanın ona qarşı marağı artdığından aralarında yaranan münasibəti sonadək yaşatmaq üçün əlindən gələni edir. Film dramatiklik tələb edən istehsal dizaynına çox da ehtiyac olmayan kənd ərazilərində çəkilir.

Kənd ərazisi özlüyündə möhtəşəmdir, fotoqrafiya və kinematografiya onun həssas gözəlliyini ustalıqla və ambisiyasız şəkildə səhnəyə gətirir. Dəvələrin uzaq məsafədə otarılması görüntüləri mükəmməldir. Buradakı addımlar yavaşdır – yalnız regionun böyük otlaqlarını əhatə edən geniş sükunətdə zəhin gözüünün yol çəkməsinə imkan verəcək qədər yavaş...

Filmin temporitminin xəfif nizamlanması tənha çölün intəhasızlığını təməşəçiyə çatdırmaq üçün dəqiq hesablanıb.

Düşünürəm ki, bu füsunkarlığın ona olan "müdaxilə"nin öhdəsindən necə gələcəyindən narahat olmaya bilirik. Açıq final bu sirlə dünyanın axıra

qədər dərk olunmaması barədə təməşəçiyə bir işarədir. Təbii ki, əgər bizim qadın qəhrəmanımız sürünü evə gətirmək üçün vaxtında oyanarsa... Tərəflər öz mövqelərindədirlər. Hər ikisində şəxsi istək və duyğuların inciməsini nəzərə almasaq, birgə yaşayışlarında qarşılıqlı anlayış, ehtiraslı gərginlik və fədakarlıq hiss etdim.

Aktyorların ifası mükəmməl və gözəldir.

Filmin belə gözəl sonluqla ərsəyə gəlməsi təəccüblü deyil. Möhtəşəm rejissura, professional yozum, peşəkar işıqlandırma, mükəmməl operator işi və ciddi montajla birlikdə hazırlanan əla ekran dramıdır". ♦

CULT CRITIC
THE FILM MAGAZINE

**MESE EN SCENE:
DRONES - A BIRD'S EYE VIEW
ON THE FUTURE OF FILMMAKING**

**INTERVIEWS:
BULGARIAN FILMMAKER
KOSTADIN BONEV**

**FESTIVAL NEWS:
CICFF NOW AN INDUSTRY
PARTNER WITH BFI AND THE
FILM SOCIETY OF LINCOLN CENTER!**

**FILM OF THE MONTH:
FROM AZERBAIJAN COMES
"STEPPE MAN"**

HUMAN LAB CORPORATION

MAY 2017

ÖZLƏRİNİ SƏSLƏRİNDƏ TAPANLAR

Aldanmaq... aldatmaq... aldadılmaq istəyi... aldatmaq xətası... yaxud niyyəti... Bu sıralamanı az qala nəhayətsizliyə qədər uzatmaq olar. Sonucda Həzrət Əlinin dediyi baş verir – sənə ehtiyacın olması nə qədər böyük nemətdirsə, o ehtiyacı duyana etinasızlıq bir o qədər böyük bələdir.

“YUG” Dövlət Teatrı növbəti dəfə Kamal Abdullanın “Bir, iki – bizimki!” adlı 5 şəkildən ibarət, bir-birini anlamaq istəyən və anlamayan, tapmaq istəyən və tapmayan iki nəfərin duyumlar dramına müraciət etdi. Teatrın baş rejissoru Gümrah Ömərın quruluşunda “Səsimi unutma” adlı birbölümlü yuğlaması Qadının (Gülzar Qurbanova) zala xitabən dediyi “mən sizin hər birinizəm... sizin hər birinizdə mən varam...” qənaətində ifadə edildiyi kimi, belə mətləblərə yad, biganə kəsi tapmaq çox çətin olardı. Buna görə də bu cür əsərlərə ehtiyac öləziyə deyil – pyes 1990-cı illərin ortalarında da “YUG”da mərhum ustad rejissor Vaqif İbrahimovğlu və İrəvan Teatrında Gümrah Ömər tərəfindən qoyulub.

Qorxu və yol

Yol... “Gedəni olmasa, gəldiyi və ya getdiyi bəlli olmayan” varlıq. Qorxu hissi ilə yola getməyən bir varlıq – qorxursansa, ya yola ümumiyyətlə çıxma bilməyəcəksən, ya da öz qorxun ilə özünü də azdıracaq. Pyesin qəhrəmanlarından birini, Kişini (Məmmədsəfa Qasimov) “ağıldan bəla” sindromuna düşmüş hesab etmək mümkündür; o, bələd olduğu və ümumiyyətlə, tanımadığı yolların ucuz-bucaqsız mənzilbaşı trayektoriyalarından vəcdə gəlsə də, ömrü boyu “Yolu Yol kimi getməyin zülmü”nə elə qapılıb, bundan elə qorxuya düşüb ki, indi o dünya ilə bu dünya arasındakı yolun astanasında “...bir gün orda, beş gün burda” qala bilməyin mümkünlüyü oyununu oynayır. Başqa sözlə, adını özü deyəndən əvvəl bildiyi sevimli uşaq-lıq dostu, sonralar isə sevimli qadını ilə pərdənin bu üzündə birlikdə olduqları zamanlarda oynadığı oyunun toruna düşür, yaxud əksinə pərdənin o biri üzünə keçməklə özünün qurduğu tordan xilas olur. Hər halda xilas amili daha inandırıcı görünür, çünki axirət dünyasının

Məmməd Səfa və Gülzar Qurbanova

elçisi kimi gələn sevimli qadını o onu xatırladığı anda gəlib, bir-birini xatırlamaları heyratəmiz dərəcədə dəqiqdir.

...bizimki... və ...qırmızı don...

Qırmızı onların rəngidi... Həyat məfhumunun bütün nişanələrini özündə ehtiva edən qırmızı... “Qadın: “Sənə bu köynək yaman yaraşır... Rəngini mən seçmişdim...” Kişi: “Qırmızı... Qırmızı bizim rəngimizdi... bizim rəngimiz...”

Amma nədənsə onların qismətinə “bizimki” məqamını bir daş altıda, bir daş üstə mövqeyinə yaraşdırmaq yazılıb... Ya da “beş, altı – daşaltı” deməklə özləri yazıblar bu qisməti özləri üçün. Daha doğrusu, Oğlan səsi (Amid Qasimov) Qız səsinə (Ləman Novruzova) cırnadıb ağladanda göz yaşlarıyla yazılıb bu tale...

“Ağlama. Gəl dalımca. Səsimdən yapış”.

“YUG”un birbölümlü “Səsimi unutma” yuğlaması pyesin 5 şəklinin beşini də ayrılıqda və birlikdə elə yuğladı ki, həyatın içində ölüm, ölümün içində həyat aktını axtaranların tapıntı və itkilərini müstəsna şəkildə çatdırən səhnə əsərinə tamaşanın vaxt olduğu məkanın darısqallığı (Kukla Teatrının kiçik zalı), bəzi xırda texniki qüsurlar heç bir maneə törətmədi. “Səsimi unutma” diqqətli və səliqəli, özgün və müəllifə dayaqlanan rejissor yanaşması, bacarıqlı səhnə tərtibatı (teatrın baş rəssamı Rəşid Şerif), zövqlü geyim rəssamlığı (Leyla Əliyeva), musiqi parçalarının seçimi (Amid Qasimov) baxımından həm düşündürə-düşündürə baxılan, həm də baxılandan sonra düşündürən səhnə əsərlərindəndir. Başqa sözlə, əsl “YUG” Teatrının tamaşasıdır. Əbəttə, rejissora belə imkanı verən bitkin dramaturji material, istedadlı aktyorlar (müxtəlif yaş nəslinə mənsub aktyorların uyarlı tərəf-müqabiliyyətini seyr etmək səhnə əsərinin özündən ayrı bir zövq verən mənzərə idi) öz yerində, amma bunca münbitlik vahid teatr aksiyası deyil, ayrı-ayrı gözoşxayan tərkib hissələri şəklində üzə çıxmaq təhlükəsi ilə də üzləşə bilərdi, əgər rejissor yanaşması sadalanan parametrlərdən xali olsaydı.

...və bununla hər şey qurtara bilərdi...

Kamal Abdullanın əsərlərinin səhnə versiyasını izləmək bu yarımbaşlığa qədər bəhs etdiyim meyarlardan savayı bir də ona görə fərqli məmnunluq mənbəyidir ki, səhnə əsəri sona varınca müəllifin təsirləndiyini, duyğulandığını, təəssüratlara qarq olduğunu qətiyyənlə gizlətmədiyinin müşahidəsi özü bir həqiqət anıdır. Vazkeçilməz bir an... Belə anların sona varmaması, yekunlaşmaması arzusuyula... ♦

Samirə Behbudqızı

Azərbaycan Respublikası
Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi

YUĞ Dövlət Teatrı

K. Abdulla

*Ustad V. İbrahimovun
ruhuna ithaf olunur*

Səsimi unutma

bir bölümlü yuqlama

Quruluşçu rejissor

Quruluşçu rəssam

Musiqi tərtibatı

Geyim üzrə rəssam

GÜMRAH ÖMƏR

RƏŞİD ŞERİF

(ƏMƏKDAR RƏSSAM)

AMİD QASIMOV

LEYLA ƏLİYEVƏ

Teatrın baş rejissoru GÜMRAH ÖMƏR

Ünvan: Neftçilər pr-ti, 36. Tel: 409 45 25 yugteatr@yahoo.com

ƏVƏZOLUNMAZ DƏYƏRLƏR – Belqrad Etnoqrafiya Muzeyində sərgi

Azərbaycan və Serbiya respublikalarının digər sahələrdə olduğu kimi, mədəniyyət üzrə də geniş işbirliyi var. Azərbaycan Xalça Muzeyi ilə Belqrad Etnoqrafiya Muzeyi arasında muzey işinin inkişafı və mədəni irsin qorunması sahəsində 5 illik əməkdaşlıq memorandumu imzalanıb. Bu memorandumda əsasən, 2016-cı ilin oktyabr ayında Azərbaycan Xalça Muzeyində Belqrad Etnoqrafiya Muzeyinin ecazkar eksponatlarından ibarət Pirot kilimləri sərgisi keçirilib.

Həmin əlaqələrin davamı olaraq 1 iyun 2017-ci il tarixində Belqrad Etnoqrafiya Muzeyində “Əvəzolunmaz dəyərlər” adlı sərgi düzənlənib. Sərgi bu il Azərbaycan Xalça Muzeyinin 50 illik yubileyinə həsr olunmuş silsilə tədbirlər çərçivəsində təşkil olunub. Sərginin kuratoru Azərbaycan Xalça Muzeyinin direktoru, ICOM Azərbaycan Milli Komitəsinin sədri, Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyasının dosenti, sənətsünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru Şirin Məlikova, dizayneri isə tanınmış avstriyalı memar Kristian Şturmingerdir.

Açılış mərasiminə Serbiya Respublikası Mədəniyyət və İnformasiya Nazirliyinin, digər dövlət qurumlarının, ictimaiyyətin və diplomatik korpusların nümayəndələri, Belqrad fəaliyyət göstərən Azərbaycan Mədəniyyət Mərkəzinin, Serbiya–Azərbaycan Ticarət Palatasının və Serbiya–Azərbaycan Dostluq Cəmiyyətinin rəhbərliyi və üzvləri, Serbiyada yaşayan, çalışan və təhsil alan azərbaycanlılar və KİV nümayəndələri qatılıblar.

Tədbirdə çıxış edən Belqrad Etnoqrafiya Muzeyinin direktoru Miryana Menkoviç, Azərbaycan Xalça Muzeyinin direktoru Şirin Məlikova, Serbiyadakı Azərbaycan Mədəniyyət Mərkəzinin direktoru Zərifə Əlizadə, Serbiya Mədəniyyət və İnformasiya Nazirliyinin nümayəndəsi və digər şəxslər iki ölkə arasındakı mədəni əməkdaşlıqdan bəhs edərək Pirot kilimlərinin ötən il Bakıda, Xalça Muzeyimizin eksponatlarının isə bu il Belqradada nümayiş etdirilməsinin bu əməkdaşlığa töhfə verdiyini, xalqlarımızın yaxınlaşmasına və mədəniyyətlərimizdə olan oxşarlıq və fərqliliklərlə tanışlığına xidmət göstərdiyini bildiriblər.

47 ədəd eksponatdan ibarət “Əvəzolunmaz dəyərlər” sərgisində XIX–XX əsrlərə aid xovsuz və xovlu xalçalar, xalça məmulatları, görkəmli xalçaçı-rəssam, xalça elminin və Azərbaycan Xalça Muzeyinin banisi Lətif Kərimovun müəllif xalçaları, eyni zamanda XIX əsrə aid misgərlik, bədii tikmə və milli geyim nümunələri də təqdim olunub. 3 vitrin üzrə nümayiş olunan xalçaların əhalinin müxtəlif təbəqələrinin həyatındakı gündəlik rolu və mənəvi-estetik aspekti tərənnüm edilib.

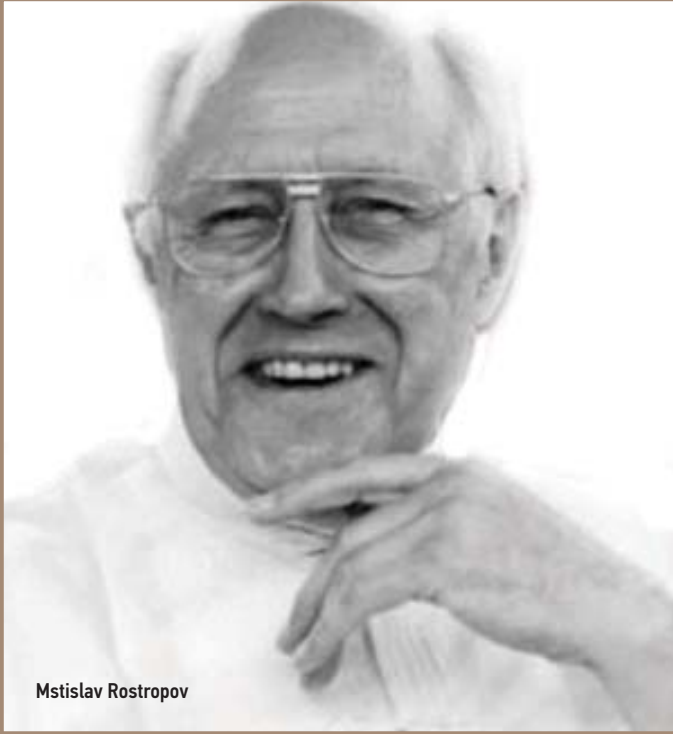
Tədbir zamanı Serbiyadakı səfirliyimizin və Mədəniyyət Mərkəzinin təşkilatçılığı ilə serb və azərbaycanlı musiqiçilərin ifasında Azərbaycanın xalq mahnısı “Bu gün ayın üçüdü”, Tofiq Quliyevin “Sənə də qalmaz” və “Bax gəlib ilk bahar” mahnıları və “Bayatı-Şiraz” muğamı səsləndirilib.

Bir aya qədər davam edən sərgidə zəngin mədəniyyətimizin incisi olan qədim xalça nümunələrimiz serb ictimaiyyəti tərəfindən böyük maraqla qarşılanıb. Tədbir Serbiya kütləvi informasiya vasitələrində də işıqlandırılıb. ♦

Bizim və bütün dünyanın Mstislav Rostropoviçi!..

Mstislav Rostropov

“Mən bakılıyam, Bakı mənim evimdir, mənim vətənimdir, burada mənim dostlarım yaşayır. Dünyanın harasında olsam da, hər zaman Bakıya qayıdacam ” – hər festivalda bu baş verir... Mstislav Rostropoviç Bakıya qayıdır... və bu görüşlər çox duyğusal və parlaq keçir...

Heydər Əliyev Fondu, Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi və Mstislav Rostropoviç Fondunun birgə səyləri sayəsində paytaxtımızın musiqi həyatında gözəl ənənələrdən birinə çevrilmiş, özgün yerini tutmuş və XX yüzilliyin ən görkəmli musiqiçilərindən birinin adı ilə bağlı olan bu festivalın 9-cu bəliktisi maestronun adına aid iki tarixlə əlamətdar oldu – festival bütövlükdə ustad violonçel ifaçısı və dirijorun (27 mart 1927 – 27 aprel 2007) 90 illik yubileyinə, bağlanmış konserti isə vəfatının 10 illiyinə həsr edildi. Musiqi bayramının proqramı violonçel aləti qədər qabaritli və geniş ifadə imkanlarına malik tərzinə bu dəfə də sadıq qalmışdı – hər günü ayrıca bir musiqi bayramı təəssüratı doğururdu.

Açılış mərasimində mədəniyyət və turizm naziri Əbülfəs Qarayev və xanım Olqa Rostropoviç qonaqları səhnədən birgə salamladılar. Cənab nazir böyük ustad və dahi şəxsiyyət olan Mstislav Rostropoviç adına keçirilən festivalın mədəniyyət hadisələrimiz təqvimində ən mühüm günlərdən hesab olunduğunu vurğuladı. 2006-cı ildə, sonuncu dəfə Bakıda olarkən Mstislav Rostropoviçin təşəbbüsü ilə

keçirilən Şostakoviç adına festivalı yada salaraq qeyd etdi ki, həmin festival çərçivəsində Şostakoviçin, demək olar, bütün simfonik əsərləri səslənmiş və bu tədbirdən sonra böyük klassik musiqi festivalının keçirilməsi ideyası ortaya çıxmışdır: “Təəssüflə bildirmək istəyirəm ki, növbəti il biz onu itirdik, lakin arzusu məhz 2007-ci ildə reallaşdı. Belə ki, görkəmli sənətkarın adını daşıyan festival 2007-ci ildə və ilk dəfə vətəni Bakıda reallaşdı”.

“**Nazir bu festivalın Azərbaycanda artıq IX dəfə keçirilməsi təşəbbüsünü dəstəklədikləri üçün ölkə prezidenti cənab İlham Əliyevə, Azərbaycanın birinci xanımı və I vitse-prezidenti Mehriban Əliyevaya, Heydər Əliyev Fonduna öz təşəkkürlərini bildirdi.**

Daha sonra Olqa Rostropoviç Bakı üçün darıxdığını və burda olmaqdan məmnunluğunu qeyd edərək hər gəlişinin görkəmli insanlarla ünsiyyət, əziz dostlarla görüşlər olduğunu vurğuladı. Nyu-York, Vaşinqton, Paris, Sankt-Peterburq, Moskvadan sonra bu festivalın Bakıda davam etməsindən qürur duyduğunu, növbəti bir neçə gün ərzində ölkəmizə təşrif buyuran tanınmış musiqi kollektivlərinin (“Vyana-Berlin” Kamera Orkestri, Drezden Ştaatskapella, Sankt-Peterburq Akademik Simfonik Orkestri) tamaşaçıların görüşünə gələcəklərini ruh yüksəkliyi ilə bəyan etdi.

Festivalda premjera

M.Maqomayev adına Dövlət Filarmoniyasında baş tutan festivalın açılış mərasiminin şərəfini qorumaq ev sahibinə – Ü.Hacıbəyli adına Dövlət Simfonik Orkestrinə həvalə edilmişdi. Bədii rəhbər və baş dirijor maestro Rauf Abdullayevin idarəsi ilə musiqiçilər ənənəvi və müasir klassik musiqi nümunələrinin peşəkar və özünəxas ifası ilə festivalın sonrakı ahənginin “nəbzini” və ritmini təyin etmiş oldular. Və bu o dərəcədə dəqiq baş verdi ki, növbəti dörd gün ərzində əlahəzrət Musiqi Bakı musiqisevərlərinin damarlarındakı qanın döviyyəsinə də hakim kəsildi. İlk səslənən əsər italyan inqilabının maestrosu adlandırılan Cüzeppe Verdinin Rusiya opera səhnəsi üçün yeganə bəstəsi olan Peterburq Böyük Kamenniy Teatrının sifarişli ilə 1861-ci ildə yazdığı “Taleyn gücü” operasından uvertüra idi. Bu uvertüranı Verdi operanın 1869-cu ilə aid ikinci redaktədəki

quruluşu zamanı əlavə edib. İtalyan musiqisini əvəz edən Pyotr İliç Çaykovskinin 1875-ci ildə bəstələdiyi "Fortepiano və orkestr üçün 1 №-li konsert"i oldu (solist Murad Adıgözalzadə). Bəstəkarın ən çox ifa olunan konsertləri arasında birinci yerdə dayanan bu əsər pianoçu, dirijor və ictimai xadim A.Ziloti tərəfindən Çaykovskinin vəfatından sonra redaktə edilib. Halbuki müəllif sağlığında belə bir redaktəyə izin verməmişdi və hazırda dünya musiqiçilərinin repertuarından əskik olmayan məhz bu redaktədə olan variantdır.

Konsertin ikinci hissəsində tamaşaçılara görkəmli Azərbaycan bəstəkarı Xəyyam Mirzəzadənin "Diptix" adlı 3 №-li simfoniyası təqdim edildi. Əsər ilk dəfə məhz bu festivalda ifa olundu. Solist beynəlxalq müsabiqələr laureatı Ümidə Abbasova idi. Daha sonra XX əsrin məşhur italyan bəstəkarı Ottorino Respiginin (1879–1936) 1916–1928-ci illərdə yazdığı "Pini di Roma" simfonik poeması və ya triptixi təqdim edildi. Romanın üç rəmzinə – fəvvarələrinə, Roma şamlarına, yəni pinilərə və Roma bayramlarına həsr olunan bu əsər Roma trilogiyası, yaxud simfonik poemalar triadası da adlandırılır. Açıq konsertinin sonunda orkestrin ifasında Leonard Bernsteynin "Slava! A Political Overture for Orchestra" əsəri səsləndi.

"Vyana-Berlin" in Bakı benefisi

Rostropoviç festivalının ikinci günü klassik musiqinin qanunvericilərindən olan avstriyalıların və almanların bir kollektivdə birləşdikləri "Vyana-Berlin" Kamera Orkestrinin konserti bizi "Mozartino" təəssüratının ilk anımlarının cazibəsinə saldı. Dirijor Honek Raynerin idarəsi ilə orkestr əvvəlcə Volfqanq Amadey Mosartın (1756–1791) 1787-ci ildə bəstələdiyi "Kiçik gecə serenadası" əsərini ifa etdi. Bəstəkarın vəfatından sonra partiturası dərc edilən bu əsər sifarişlə yazılıb və ilkin variantda beşhissəli olub, lakin beşinci

hissənin taleyi bəlli deyil. O axşam sanki filarmoniyanın zalındakı hər kəs bu əsrarəngiz əsərə köklənmişdi. Ümumiyyətlə, musiqiçilərin ustalıqı sayəsində bu sözü Mosartın 1772-ci ildə yaratdığı "Simli kvartet üçün divertisment", Yozef Haydnın (1732–1809) 1765-ci ildə "Violonçel və orkestr üçün 1 №-li konsert", "La Passion" adlı 49 №-li simfoniya əsərlərinə də aid etmək olar. Müller-Şott nəslinin cavan və artıq görkəmli violonçel ifaçısı Daniel Müller-Şottun ifası, bəstəyə yanaşma tərzində maestro Rostropoviçin adını daşıyan festivalı bəzəyən elementlərdən biri kimi yadda qaldı.

Honek Rayner fasilədə "Mədəniyyət.AZ"ın əməkdaşına bunları söylədi:

“Təbii ki, festival haqqında bu vaxta qədər məlumatım var idi. Onu da deyim ki, Mstislav Rostropoviç özü vaxtilə Vyana-da çıxış edib. Bakıya isə ilk səfərimdir. Və ümumiyyətlə, Rostropoviç festivalında da ilk çıxışımızdır. Bakı dinləyiciləri çox emosionaldırlar... Bu cəhət musiqiçilərə fərqli, müsbət təsirini göstərməyə bilməz. Festivalın proqramı və təşkilatı tərəfi çox gözəldir...”

Akkordeonlu dirijor

Festivalın üçüncü gününə də ev sahibliyini filarmoniya etdi. Və bu dəfə də musiqi xiridarları daha bir maraqlı kollektivlə tanış oldular – "Drezden Ştaatskapella" ilə. Türk əsilli israili dirijor Ömər Meir Vellber tamaşaçıları azəri türkcəsində salamlayıb festivalımızda iştirakdan qürur duyduğunu və xoş dinləmələr arzusunu ifadə edəndən sonra ilk səslənən əsər Volfqanq Amadey Mosartın 8 yaşında bəstələdiyi "1 №-li simfoniya"sı oldu. Dərhal sonra bəstəkarın "Fortepiano və orkestr üçün 9 №-li konsert"i və "Fortepiano və orkestr üçün 17 №-li

konseri"i təqdim edildi. Gənc pianoçu, 22 yaşlı kanadalı polyak Yan Ljetskinin gəncliyə xas coşğun və peşəkara məxsus bitkin ifası ləyiqli minnətdarlıqla qarşılanaraq "na bis!" çıxışına dəvət aldı, o isə öz növbəsində yenidən qazandığı bakılı pərəstişkarlarını F.Şumanın "Uşaq səhnələri" fortepiano silsiləsindən "Xəyallar" ("Traumerei") adlı parçanın ifası ilə sevindirdi. Konsertin ikinci hissəsi Alfred Şnitkenin – 2 violon və kamera orkestri üçün "Moz-Art a la Haydn" (1977) əsəri ilə başladı. Mosartın eskizində yazılan bu əsərin ifası özündə qeyri-adi bir tamaşanı birləşdirdi. Musiqiçilər səhnəyə tamamilə qaranlıqda çıxırdılar. Orkestrin möhtəşəm pianissimo səslənməsi və işıq effektləri hər kəsi nəfəs almadan dinləməyə vadar etmişdi. Bu, tamamilə yeni bir dalğa idi. On dəqiqədən çox davam edən alqışlardan sonra dirijor yenidən səhnəyə öz akkordeon aləti ilə qayıdaraq hər kəsi təəccübləndirdi. O, Astor Piazzollanın "Oblivion" və "Libertango"sunu yeni aranjimanda orkestrlə birgə ifa etdi. Belə bir ifanın isə doğurduğu təəssüratı təsəvvür etmək çətin deyil...

Bir festivalın iki maestrosu

Festivalın son iki günü Heydər Əliyev Sarayının səhnəsində baş tutdu. Və hər iki günün möhtəşəmlik cəhətini başda bədii rəhbər və baş dirijor Yuri Temirkanov olmaqla Rusiyanın əməkdar kollektivi olan D.Şostakoviç adına Sankt-Peterburq Filarmoniyasının Akademik Simfonik Orkestri daha da artırdı. Festivalın ilk gününün və yekun konsertlərinin məhz ustad dirijorlar – Rauf Abdullayev və Yuri Temirkanov tərəfindən idarə olunması məqamı əsl musiqinin zaman çərçivəsinə sığmadığını bəyan edən bir akt təəssüratı doğurdu... Və bu, festivalın son dərəcə gözəl təəssüratlarından biri kimi təsir qüvvəsini uzun zaman itirməyəcək. Qeyd edək ki, bu, orkestrin və Yuri Temirkanovun Heydər Əliyev Sarayında ilk çıxışı deyildi – VII Beynəlxalq Rostropoviç Festivalı çərçivəsində də maestro iki gün – mayın 13-ü və 14-ü bu səhnədə öz virtuozluğunu bakılı sənətsevərlərə nümayiş etdirmişdi. Musiqi epoxası yazmaqda olan şəxsiyyətlərlə davamlı görüşdən, ünsiyyətdən gözəl nə ola bilər?... Orkestrin ilk konsert gününün proqramı Rimski-Korsakovun (1844–1908) 1888-ci ildə "Min bir gecə" nağıllarından aldığı

təəssürat altında yazdığı "Şəhrizad" simfonik süitəsi, Pyotr İliç Çaykovskinin (1840–1893) 1888-ci ildə bəstələdiyi və tam bir il boyunca öz bəstəsindən narazı qaldığı "5 №-li simfoniya"sı, Sergey Raxmaninovun "Birinci simfoniya"sının uğursuzluğu səbəbindən mənavi böhran keçirəndən sonra yaradıcılıq həyatının yeni dövrünün başlanğıcı sayılan və hipnozçu-həkim Nikolay Dala həsr edərək 1900-cü ildə yazdığı "Fortepiano və orkestr üçün 2 №-li konsert"dən ibarət oldu. Pianoçu Vadim Rudenkonun ifasının coşqusu və ahəngdarlığı Raxmaninov tərzinin ən dolğun ifadələrindən biri kimi yadda qaldı.

Fasilədə Vadim Rudenkodan ölkəmizdə daha əvvəl olub-olmamasını, Mstislav Rostropoviçlə görüşüb-görüşməməsini, musiqimiz, musiqiçilərimiz haqqında nə bildiyini və s. xəbər aldım.

Vadim Rudenko:

“Bakıda dörd il əvvəl Azərbaycanda Rusiyanın Mədəniyyət Günləri çərçivəsində keçirilən konsertdə çıxış etmişəm. Bu səhnədə isə ilk çıxışımdır. Maestro ilə xoşbəxtlikdən ötəri də olsa tanışlığım olub. Dahi insanla görüş, tanışlıq həm möhtəşəm, həm də çətinlik doğuran hissdır... Hər halda, mən özümü belə hiss etmişdim... Bir qədər özümü itirmiş kimi oluram. Musiqiçilərinizlə, təəssüf ki, hər hansı əməkdaşlığımız yoxdur, amma inanıram ki, olacaq. Azərbaycan musiqisi haqqında məlumatım barədə ciddi cavab verməyə hazır deyiləm, amma müəyyən məlumatım var. Rostropoviçin bakılı olduğunu isə, əlbəttə ki, dəqiq bilirəm...”

Musiqinin əbədiyyatını anarkən

IX Beynəlxalq Rostropoviç Festivalının bağlanış konserti, yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, maestronun vəfatının 10 illiyinə həsr olunmuşdu. Solist skripkaçı Sergey Doqadin olmaqla Sankt-Peterburq Filarmoniyasının Akademik Simfonik Orkestri Yuri Temirkanovun idarəsi altında Sergey Prokofyevin (1891–1953) 1917-ci ildə yazdığı "1 №-li "Klassik" simfoniya"sını, Dmitri Şostakoviçin (1906–1975) 1947–48-ci illərdə bəstələdiyi "Skripka və orkestr üçün 1 №-li konsert"ini və P.İ.Çaykovskinin 1888-ci ildə ərsəyə gətirdiyi "5-ci simfoniya"sını növbəti dəfə təqdim etdi. Sonuncu əsər proqramda nəzərdə tutulan İqor Stravinskinin "Petruşka" baletinin əvəzinə ifa olundu. Bu günün konserti də "na bis!" sədalarsız ötürmədi – Sergey Doqadin bakılı dinləyicilərinin səngimək bilməyən minnətdarlıq alqışlarına Henrix Ernstin "Yayın son qızılqülləri" etüdü ilə cavab verdi.

Maraq dairələri vahid meydanda qovuşanlar üçün bu məkanın müvəqqəti qapadılması həmişə çox üzücü olur. İllah da bu, musiqi festivalı ola... IX Beynəlxalq Rostropoviç Festivalı ilk konsertinin birinci sədalarından bağlanış konsertinin vida akkordlarındakı bizi zövq oxşamağın ən yüksək dərəcəsində saxladı.

2019-cu ildə – növbəti X Beynəlxalq Rostropoviç Festivalında görüşənədək!..

Я ДОВОЛЬНА ТЕМ, КАК ПРОШЕЛ ФЕСТИВАЛЬ...

Блиц-интервью президента Фонда Мстислава Ростроповича, художественного руководителя Международного Фестиваля Мстислава Ростроповича Ольги Ростропович журналу "Меденийет.АЗ" ("Культура.АЗ").

– Что было бакинского в Мстиславе Леопольдовиче?

– Баку – родной город папы, он помнил и любил его всю свою жизнь и часто возвращался сюда. Он всегда мечтал проводить здесь крупные музыкальные фестивали и в 2006 осуществил эту мечту, организовав фестиваль к 100-летию Дмитрия Шостаковича.... Его завораживала красота вашего города, особая, только ему присущая атмосфера, уникальный менталитет его жителей. Мне кажется, что Баку во многом был отражением его души, его личности – бесконечно щедрой, гостеприимной и тонкой.

– В какой-то момент у меня появилась ассоциация "Моцартينو", из-за более частого исполнения этого многими любимого великого композитора. Спасибо за такую

возможность и позвольте спросить: связана ли с чем-то такая интенсивность, уделенная произведениям Моцарта?

– Музыку Моцарта на фестивале исполняли немецкие и австрийские музыканты – камерный оркестр "Вена-Берлин" – в его составе ведущие участники Венского и Берлинского филармонических оркестров, – и Дрезденская Штаатс-капелла – старейший оркестр в Европе. Так что вполне естественно, что они захотели включить в программу гастролей своего непревзойденного гения, и продемонстрировали по-настоящему эталонное исполнение. Но, помимо произведений Моцарта, на фестивале звучали произведения многих других великих композиторов – Чайковского, Римского-Корсакова, Рахманинова, Прокофьева, Шостаковича, Шнитке ... Настоящее музыкальное изобилие...

– Ольга Мстиславовна, как вы оцениваете творческий уровень и ор-

ганизационную сторону нынешнего фестиваля? Удалось ли осуществить все задуманное?

– В этом году Фестиваль, как и мно-

гие другие проекты нашего Фонда и Центра Оперного Пения Галины Вишневской, посвящен 90-летию Мстислава Ростроповича. Поэтому мне было особенно важно, чтобы он прошел не просто на традиционно высоком уровне, но стал настоящим культурным событием – ярким и запоминающимся. Как мне кажется, это удалось воплотить в полной мере. В родном городе папы в честь его дня рождения выступили известнейшие европейские и отечественные музыканты и, конечно, лучшие музыканты Азербайджана. Я довольна тем, как прошел Фестиваль, и полностью разделяю чувства публики, принимавшей каждый концерт с восторгом и душевным трепетом. Мне кажется, у нас получилось сделать нынешний Фестиваль по-настоящему особенным и запоминающимся. ♦

Самира Бехбудгзы

Psixoloji portretlər ustası

Tağı Tağıyev

Bakı, İnşaatçılar prospekti, ev 28. Uzun illərdir ki, bu ünvan Rəssamlar Evi kimi tanınır. 1958-ci ildə inşa edilmiş bina yaradıcı enerji ilə doludur. II Cahan müharibəsindən sonrakı Azərbaycan incəsənətinin tarixini yaradan rəssamlar bu evdə qeyri-adi ab-havalı məkan yaratmışlar, çünki həm işləyir, həm də yaşayırlar... Bu, doğrudan da, sehirli, o zamanlara baxanda çox böyük 5 mərtəbəli 9 bloklu ev idi – 1-ci və 5-ci mərtəbələrdə rəssamların emalatxanaları yerləşir, aralarındakı üç mərtəbədə isə onların ailələri yaşayırdı. 5-ci orta blok bütövlükdə emalatxanalardan ibarət idi. Necə də gözəl həyati vardı – yaradıcı insanlarla, uşaqlarla dolu idi... Çox tez bir zamanda sakinlər dostlaşdılar, bütün bayramları, ad günlərini birlikdə keçirməyə, bir-birinin evlərinə qonaq getməyə başladılar. Vaxtaşırı mənzillərdə karnavalsayağı, qeyri-adi kostyumlu axşamlar keçirilirdi, tanınmamaq üçün teatr üslubunda maska və pariklərdən istifadə etməklə musiqili əyləncələr təşkil olunardı, axı bu evdə yaşayanlar yaradıcı fantaziya sahibləri idilər. Aralarında ən fəalları Şamilovlar, Eldarovlar, Salahovlar, Nərimanbəyovlar, Qasimovlar, Əfəndiyevlər, Mirzəzadə, Tərlanov, Sadıqzadə və Şahtaxinskaya, Nəcəfqulu və Mustafayeva, Feyzullayev və Səmədov ailələri idi. Çox vadə bura Səttar Bəhlulzadə və Mikayıl Abdullayev də gəlirdi. Evin gözəl, yaraşığı və

gənc ailələrindən biri Tağı Tağıyev və Həbibə Muradxanlı ailəsi idi: Tağı – enerjili, ambisiyalı və istedadlı rəssam, Həbibə isə milli televiziya-mızın bünövrəsini qoyan, bənzərsiz və həyatının sonuna qədər burada redaktor vəzifəsində çalışan jurnalist... Həddən artıq pozitiv və enerjili – həyatsevər, hazır cavab, ziyalı və sözün əsl mənasında sadəqəlbli insanlar... Birlikdə uzun ömür sürüb iki gözəl oğul böyüdüblər: Namiq və Əkrəm. Uşaqlar da ataları kimi rəssamlıq sahəsini seçdilər.

“**Tağı Tağıyev parlaq, ağıllı, istedadlı və olduqca sürətlə işləyən bir rəngkar idi. Sovet dövrü Azərbaycan incəsənətinin ən parlaq ulduzlarından, təxəyyülünün və fırçasının gücü ilə çoxsaylı sənət inciləri, güclü enerji və rənglərlə dolu realist və romantik portretlər, mənzərələr, monumental tablolar ərsəyə gəlib. Bu gün onlar bizim Milli İncəsənət Muzeyimizin zallarını bəzəyir və Azərbaycan rəngkarlıq tarixinin şanlı hissəsini təşkil edir.**

Sovet dövrü təsviri sənətində müxtəlif formalarda təzahürünü tapan, Azərbaycan mədəniyyətinə xas yaradıcılıq üslublarında Qərbin və Şərqlin vəhdəti olan və bir-birinə bənzəməyən gözəl rəssamlar meydana gəldi. Tağı Tağıyev yaradıcılığı Avropa klassik üslubu ənənəsinin, rus akademik məktəbinin və Azərbaycan rəngkarlıq sənətinin təkrarsız sintezidir. O, istedadı milli ənənə üstündə parlayan bir sənətkardır, çünki elə bir mühitdə dünyaya göz açmışdı ki, orada əl işləriylə yaranan gözəlliyə, Şərqlin ənənəvi zərgərlik sənətinə böyük əhəmiyyət verildirdi. 1917-ci ildə köhnə bakılı zərgərlik ailəsində doğulmuşdu. Babası Məmmədağa məşhur qızıl ustası (qızıl üstə minaçekən) olub, atası Əzizağa da müxtəlif üsullarla işləyən zərgər idi və çox çətin sayılan arakəsmə minası üslubunun sənətkarı sayılırdı. Onları tək Bakıda yox, çox-çox uzaqlarda da tanıyırdılar. Məmmədağının hazırladığı məhsullar Moskvanın məşhur Silah Palatasında nümayiş olunurdu, Əzizağanın işləri isə 1901-ci ildə Parisdə ümumdünya sərgisində medalla təltif olunmuşdu!

Balaca Tağının istedadını hələ ilk uşaqlıq illərindən böyük Azərbaycan rəssamı Əzim Əzimzadə xüsusi qeyd etmiş və onu rəssam peşəsinə yiyələnməyə sövq etmişdi. Gənc Tağı əvvəldən rəngkarlıq işlərində özünü incə və ehtiraslı kolorist və boya ustası kimi göstərmişdi. Rəssamlıq Texnikumunda oxuyan zaman böyük incəsənətin bədii qanunlarına – kompozisiya, rənglərin mütənəslibliyi, koloristika, perspektiv və s. anlayışlara yiyələnmək üçün çox əmək sərf edirdi.

1940-cı ildə isə Moskvaya yola düşərək M.V.Surikov adına Dövlət Rəssamlıq İnstitutuna daxil oldu. Müəllimi böyük sovet rəngkarı S.V.Gerasimov idi. Burada böyük çalışqanlıqla və bədii qabiliyyətlə sehirli təsviri sənətin incəliklərini qavrayır, Moskvanın və Leninqradın muzeylərinin kolleksiyalarının şedevrləriylə tanış olur və orijinalların dahi gözəlliklərini mənimsəyirdi. Tağı Tağıyev, doğrudan da, bu təhsil ocağının ən istedadlı tələbələrindən biri sayılırdı, çünki sosialist inqilabının banisi Lenin barədə monumental tablo yaratmaq qərarına gələndə ona naturadan işləmək üçün Leninin Kremldəki iş kabinetində şəkil çəkməyə icazə verildi ki, buna da çox nadir hallarda təsadüf olunurdu. Həmin tablo 23 yaşlı rəssamın yeni bir mərhələyə qədəm qoyduğunu bildiren əsər, eləcə də Azərbaycanın ilk böyük rəngkarlıq kompozisiyası idi. Əvvəlcə 1940-cı ildə bu monumental tablo Bakıda Ümumrespublika sərgisində nümayiş olundu, sonra isə Moskvada Ümumittifaq sərgidə sənətsünasların böyük rəğbətini qazandı. Bu, sözün tam mənasında əsl triumf idi, lakin tezliklə Böyük Vətən müharibəsi başladı və Tağı Moskvanı tərk etməli oldu. Çünki çox istedadlı rəssam kimi ordudan kənarlaşdırıldı və Bakıya qayıdıb gərgin işə başladı.

Bu illərdə rəssam müharibə qəhrəmanlarının portretlərini çəkir, döyüşçü ruhunun qaldırılması üçün müharibə, batal janrında kompozisiyalar hazırlayır, irihəcmli tarixi tablolar yaradır. Cəbhədə şücaət göstərən vətən övladlarının portretləri həqiqi, səmimi, mühüm və sərt, bunlar məhz vətənpərvər insanlar, müharibə qəhrəmanlarıdır, öz torpaqlarının keşikçiləridir: Həzi Aslanov, Əjdər Məmmədov, Hüseynbala Əliyev, Maniyev, Muradov, Neymətov və başqaları bu qəbildəndir.

T.Tağıyev monumental kompozisiyalar üzərində də işlədi, bunlardan biri – “Bakının müdafiəsi” pannosu həddən artıq böyük ölçülərə (dörd metr) malik idi və unudulmaz təəssürat bağışlayırdı. Həmçinin müharibə dövründə rəssam “Koroğlu” adında monumental triptix yaradır və əsər üzərində bir neçə il çalışır və bu da müəllif üçün qeyri-adi bir müddət idi, çünki, adətən, rəssam yoldaşlarından fərqli olaraq çox böyük sürətlə birnəfəsə işləyirdi.

Tağı Tağıyevin yaratdığı Azərbaycan xalqının qəhrəmanı Koroğlu obrazı, demək olar, ən çətin, xeyli zəhmət tələb edən tablo idi və sanki təsviri dillə yaranan qəhrəmanlıq dastanı kimi incəsənətimizin etalonu sayılır. Burada rəssamın çox böyük nailiyyətləri göz qabağındadır: o, şəklin əsasını təşkil edən kompozisiyanın gözəl qurucusudur, çoxfıqurlu mürəkkəb quruluşların mahir sənətkarıdır, eyni zamanda böyük istedadla Azərbaycan və rus təsviri məktəblərinin yazı xəttini birləşdirmiş və onların parlaq vəhdətini tapmışdı. Tamaşaçının gözü önündə gözəl təbiət fonunda Azərbaycan miniatürləri ruhu, müxtəlif və rəngin dekorlaşdırılmış milli detallarla dolu ekspressiv döyüş səhnəsi təsvir olunur. Triptixin mərkəzində məğrur, azadlıqsevən, psixoloji qarşıdurma üstündə qurulan və harmonik səslənən Koroğlu və onun sevgilisi Nigarın obrazları durur. Bu, xüsusi xalq aşiq dastanı ruhu ilə dolu və ən

mükəmməl üsulla yerinə yetirilmiş Azərbaycan epik monumental tablosudur. Sanki kəndən qeyri-adi sehirli enerji saçılır.

Tağı Tağıyev psixoloji portretlərin mötəbər ustasıdır. Onun qəhrəmanları tamaşaçını ruh yüksəkliyinin qüvvəsi ilə, saf hava məkanı ilə cəlb edir. Bunlardan biri müharibə illəri üçün simvolik sayılan və dərin şəxsi əlamətlər daşıyan rəssamın nənəsinin portretidir. Bütövlükdə onun əksi olan ayrı portret, çox sərbəst, həyatsevər və ehtiraslı şəkil – Qaraca qızın portretidir. Burada rəssam modelin, naturanın gözəlliyindən, məharətlə icra olunan bəzək əşyalarından, libasından, baş örtüyündən həzz alır. Qarayanız, əsmər qadının dərisi sanki işıq saçır! Bu portretə rəssamın modeli öz bacısı Şövkət xanım olmuşdur. O, doğrudan da, qəribə, son dərəcə gözəl qız idi, sonralar tanınmış şərqşünas, tarix elmləri doktoru, İran və Azərbaycan üzrə mütəxəssis səviyyəsinə yüksəldi. Onunla ünsiyyətdə olanlar həmişə mələhatli gözəlliyinə, ağına, alicənablığına, zövqünə və dərin stil hissəinə heyran qalardılar. Çoxlarının dediyinə görə, Şövkət xanım İsmayilova ən yüksək mənada Azərbaycan ziyalı xanımının şəxsləndirilmiş təəcəssümü idi.

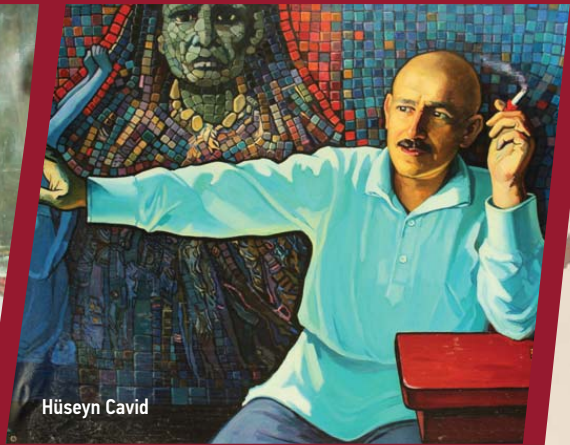
“Müharibədən sonrakı illərdə rəssam Azərbaycanın görkəmli mədəniyyət xadimlərinin portretlərini yaradıb. Bunların hamısı dərin psixoloji üslubda və naturanı ustalıqla mənimsəməklə işlənilib. Tağı müəllim həmişə interyerin detallarına, obrazın aşkarlanmasında rol oynayan əşyalara böyük əhəmiyyət verirdi. Rəssamın qanında detallaşmaya, əşyaların gizli həyatının göstərilməsinə, çoxmənalı aksesuarların dəqiq və rəngarəng yazılmasına olan meyil yaradıcı şəxsiyyətində çox böyük müvəffəqiyyətlə özünü büruzə verirdi. Sultan Məhəmməd, Bəhrüz Kəngərli, Hüseyn Cavid, Səməd Vurğun, Qara Qarayev, Səttar Bəhlulzadə və Kamil Xanlarovun portretləri məhz bu qəbildəndir.

Kamil Xanlarov

Qara Qarayev

Hüseyn Cavid

Sənətkarın yaradıcılığı üçün xarakterik tablo “Xalçaların satıcısı” adlanır. Bu, Tağı müəllimin ən gözəl, vacib və işarəvi işi olan şəkil avtoportretidir. Ümumiyyətlə, o, tez-tez avtoportret mövzusunda qayıdardı və bu şəkillər vəzifələri və icralarına görə olduqca müxtəlifdir, çünki rəssam mütəfəkkir olaraq həmişə öz siması, üz cizgiləri vasitəsilə yaranma sirrini dərk etməyə can atır. Avtoportret – düşünmə, fikir, refleksiya, özünü dərk etmədir. Ancaq “Xalçaların satıcısı”nda müəllif özünü şəhər, şad, bir az istehsalatçı və zarafatçı lovğa kimi fırçaya alır. Tamaşaçının gözü qabağında qara Avropa kostyumu geyinmiş, başında sehbəz qələndər sarığı, çiynində gözəl xalça olan əsrarəngiz bir Harun-ər-Rəşid dayanmışdı – nəfis Şərq zinatı və Avropa təmkinliyinin qarışığı! Yəni də Tağı müəllim bizim qarşımıza qanında olan Azərbaycan incəsənətinə sevgini, kodlaşdırılmış xalça sənəti vasitəsilə özünüəyniyyəti, Azərbaycanın zərif rənglər, işarələr və na-xışlarının himnini qoyur. Rəssam bizi oyuna dəvət edir, eyni zamanda bu, rəssamın bir neçə rəqəsdə özünə baxışdır, qədim zamanlardan gələn insanın maska taxmaq istəyidir, özge geyim, sima, daha dəqiq desək, özge obrazı əyninə geyib ölçüb baxmaq niyyətidir...

Avtoportret təsviri sənətin ən maraqlı və mürəkkəb janrlarından biri sayılır. Tağı Tağıyev avtoportretin, portretin, mənzərənin, natürmortun mahir ustası idi.

Tağı müəllim Bakını çox sevirdi, əsl bakılıydı. Onun gözəl şəhərimizə həsr olunmuş çox mənzərələri var: “Bakı” (1948), “Bakı Dənizkənarı” (1953), “Bakı şəhəri” (1956), “Dənizdən mənzərə” (1956) və s. Natürmort janrını da tez-tez işləyirdi. O, natürmortları xüsusi janr kimi yazır, bundan əlavə, həmişə onları tablonun hissəsi kimi quraşdırırdı; portretin fraqmenti kimi natürmort öz həyatını yaşayırdı.

Rəssam respublika və ümumittifaq sərgilərində həmişə fəal iştirak edirdi, 1970-ci ildə böyük müvəffəqiyyətlə Moskvada sərgisi keçirilmişdi. Digər fərdi sərgidə o, Afrikaya məzuniyyətdən sonra yaranan silsilə şəkilləri nümayiş etdirdi və burada da tamaşaçıların böyük rəğbətini, marağını qazandı.

Görkəmli rəssamın işləri bir çox dünya paytaxtlarında nümayiş olunub: Qahirə, Dəməşq, Beyrut, Dakar, Moskva, Kiyev, Praqa, Sofiya, Berlin, İstanbul, Monreal. 1982-ci ildə “Azərbaycanın xalq rəssamı” fəxri adına layiq görülüb.

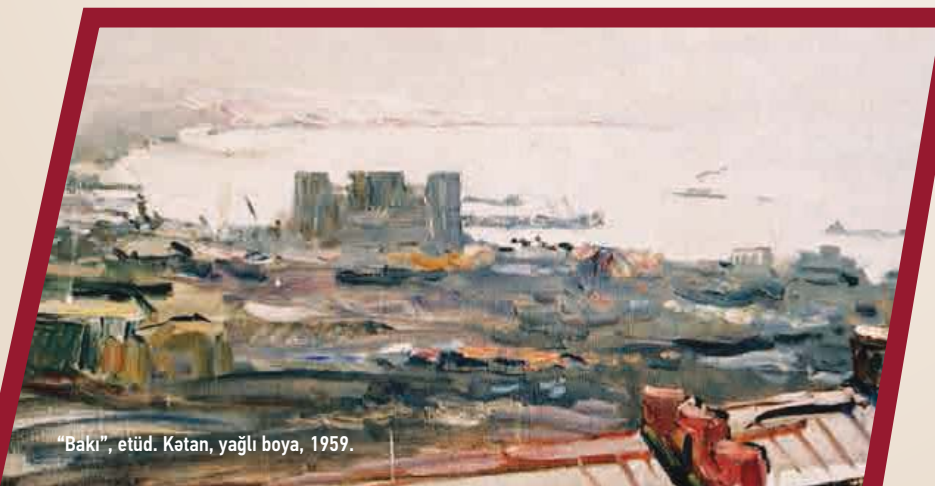
Tağı Tağıyev 1993-cü ildə Bakıda dünyasını dəyişib.

2013-cü ildə Milli İncəsənət Muzeyində rəssamın böyük fərdi sərgisi keçirildi – bu, şəhərimizin sakinlərinə və qonaqlarına gözəl hədiyyə oldu.

O, sözün əsl mənasında rəngkar istedadına malik bir insan idi. Yaradıcı qüvvəsini cəmləşdirməyi bacaran, çox böyük sürətlə işləyən bir rəssam idi. Çoxsaylı dostları ilə gözəl və maraqlı söhbətləri

sevən, ədəbiyyat, musiqi və təsviri sənət aləmində böyük bilgi və erudisiya sahibi olan, özünə güvənən bir sənətkar idi. Emosional danışardı: qalın şüşəli eynəklərinin arxasındakı gözləri həmsöhbətinə nüfuz edir və mehribanlıqla səmimiyyət saçır. Onun baxışı sanki görmək və bilmək istəyi ilə yaşayırdı. Bu, möhtəşəm baxış idi – rəngkar baxış... ❖

Gülənə Qacar,
sənətsünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru,
dosent

“Bakı”, etüd. Kətan, yağlı boya, 1959.

UNUDULMAZ İNSAN

O, bütün ömrünü Üzeyir bəy Hacıbəyli irsinin qorunmasına, tədqiqatına və təbliğatına həsr etdi

Ramazan Xəlilov

1979-cu ilin avqust ayının sonuncu günü idi. Musiqi Texnikumunun fortepiano şöbəsinə fərqlənmə diplomu ilə bitirdikdən sonra Azərbaycan Dövlət Universitetinin jurnalistika fakültəsinə daxil olmuşdum. Artıq II kurs tələbəsi idim. Mənə o zamankı "Ədəbiyyat və incəsənət" qəzetindən dahi bəstəkarımız Üzeyir bəy Hacıbəylinin ev-muzeyi haqqında məqalə yazmağı tapşırıbmışdılar. Muzey artıq 4 il idi fəaliyyət göstərirdi. Bu mədəniyyət məbədində mənə çox mehribanlıqla qarşılayıb eksponatlarla tanış etməyə başladılar. Maraqlandığım bəzi məqamlara aydınlıq gətirməyə çətinlik çəkən əməkdaşlardan biri otaqdan çıxıb ucaboylu, kübar, zadəgan görkəmli, əlində əsa olan, vüqarlı bir şəxslə qayıtdı. Tanış olduq. Muzeyin direktoru Ramazan Xəlilov olduğunu öyrəndim. Həftənin bazar günü olmasına baxmayaraq direktor iş başında idi. Və mənim onunla tanışlığım beləcə başladı. Gelişimin məqsəd və məramını söylədim. R.Xəlilov böyük həvəslə Üzeyir bəy Hacıbəyli və muzey haqqında dəyərli məlumatlar verdi. O vaxt Ramazan müəllimin 78 yaşı vardı. Bu yaşda insanın hafizəsi, danışq qabiliyyəti, Üzeyir bəyə olan sevgisi valehedici idi. Muzeylə tanışlıqdan sonra Ramazan Xəlilov mənimlə maraqlandı. Musiqi təhsili aldığı, hazırda isə universitetin jurnalistika fakültəsində oxuduğunu söylədim. Simasında məmnunluq hissi sezdirdi. Dərhal özünü də jurnalist olduğunu bil-

dirib işləyib-ışləmədiyimlə maraqlandı. Hələlik heç yerdə çalışmadığımı söylədim. Dərhal: "Bu muzeydə işləmək istərdinizmi?" – deyə soruşdu. Mənim üçün gözlənilməz olan bu suala məmnuniyyətlə "bəli" cavabını verdim. "Elə isə sabahdan işə gəl" dedi. Beləliklə, 1 sentyabr 1979-cu ildən dünya şöhrətli dahi bəstəkarımız Üzeyir bəy Hacıbəylinin ev-muzeyində, Ramazan Xəlilov kimi sözün əsl mənasında böyük ziyalı, ensiklopedik bilikli bir insanın rəhbərliyi altında əmək fəaliyyətimə başladım. Düz 25 il yarım həmin mədəniyyət müəssisəsində çalışdım. Bu müddətin 20 ilini unudulmaz insan, gözəl ziyalı Ramazan Xəlilovla çiyin-çiyinə, onun vəfatından sonra 5 ay qızı Nərgiz Xəlilova ilə işlədim. Qalan 5 ildə isə muzeyə rəhbərlik etdim. Gəncliyimin ən gözəl günlərini sərf etdiyim, xüsusilə Ramazan Xəlilovun rəhbərliyi altında fəaliyyət göstərdiyim o illəri heç vaxt unutmam.

“**Ramazan Xəlilov qeyri-adi insanlardan idi. Bu şəxslə adicə söhbət etmək insana böyük zövq verirdi. O qədər mədəni, səmimi, yüksək səviyyəli, kübar idi ki, onunla ünsiyyətdə olmaqdan ayrıca bir qürur duyurdum. Geniş erudisiya sahibi olan bu insana hansı mövzuda sual ünvanlasan, dəqiq, əhatəli cavab verirdi. Böyük bir nəslin – Terequlovlar və Xəlilovlar nəslinin layiqli nümayəndəsi idi. Atası Həmzət bəy Azərbaycanın Balakən rayonunun Qabaqçöl mahalından, anası Hüsniçamal xanım isə Tiflisin sayılıb-seçilən Terequlovlar nəslindəndir.**

Böyük həyat təcrübəsi vardı və ondan özüm üçün çox dəyərlər əxz etdim. Həmişə qürurla söyləyirəm ki, mən Ramazan Xəlilov akademiyası keçmişəm və bu məktəb mənə çox mətləblər öyrədib. Taleyimə minnətdaram ki, mənə Ramazan müəllim kimi bir şəxsiyyətlə qarşılaşırdım.

Azərbaycan mədəniyyəti tarixində xüsusi yeri olan Ramazan Xəlilov 27 dekabr 1901-ci ildə Qroznı şəhərində, zadəgan ailəsində dünyaya gəlmişdi. O, 1908–1914-cü illərdə Tiflisdə gimnaziyada oxumuşdu. Orada II Nikolayla görüşərək çarın bir neçə sualını da cavablandırmışdı. 1914–17-ci illərdə Moskvada Straxov gimnaziyasında təhsilini davam etdirmiş, sonra yenidən Tiflisə qayıtmış,

Şəkilə sağdan Ramazan Xəlilov, S.Qarabağlı, M.Maqomayev, F.Bədəlbəyli və başqaları

atası Həmzət bəyin Azərbaycanın görkəmli generalları Səməd bəy Mehmandarov və Əliağa Şıxlınskinin xeyir-duası ilə yaratdığı "Ləzgi alayı"nda xidmətə başlamışdı. 1918-ci ildə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti ordusunun strukturuna daxil olan bu alayın tərkibində gənc R.Xəlilov Zaqatala, Qəbələ, Şəki və Gəncənin erməni quldur dəstələrindən təmizlənməsində çoxlu şücaətlər göstərmişdi. Özü danışdı ki, "1918-ci ilin əvvəllərində xain Andranik və əlaltısı Həməzaspın başçılığı ilə erməni- daşnak qüvvələri Azərbaycanın bir çox bölgələrində baş qaldırmışdılar. Onların etdikləri dəhşətli cinayətləri, vəhşilikləri öz gözlərimlə görmüşəm. O vaxt Gəncə iki hissəyə bölünmüşdü. Körpünün bir tərəfi azərbaycanlıların, o biri tərəfi ermənilərin əlində idi. General Ə.Şıxlınskinin əmri ilə biz Şəkidən Goranboya gəlib dincəldik, səhəri gün Gəncəyə hücumla keçdik. Ermənilər qorxularından dovşan kimi qaçırdılar".

Ramazan Həmzət oğlu 1920-ci ildə, bolşeviklər hakimiyyətə gəldikdən sonra milli orduda xidmətinə görə həbs edilib. O günləri ürək ağrısı, həyəcanla yada salar, qəhər onu boğa-boğa həbsxana kamerasında atası ilə görüşündən söhbət açardı. Xatirələrini dinlədikcə bu insanın necə əzablı yollar keçdiyini düşünür, lakin qeyri-adi iradəsinə, mətinliyinə heyran qalırdım. Qorxu nə olduğunu bilməmiş, müdrikliyi, uzaqgörənliyi, mərdliyi onu hər zaman xilas etmişdi.

“1923-cü ildə Ramazan Xəlilov jurnalistika sahəsində fəaliyyətə başlayır, 1933-cü ildə Moskva Redaktə-Nəşriyyat İnstitutunda peşəkar mühərrir təhsili alır. İlk qələm təcrübəsinə "AzərTAC"-da yiyələnən gənc müxbir sonralar "Yeni yol", "Kommunist", "Bakinski raboçi", "Pravda", "Kommunist Qruzii", "Pravda Vostoka", "Sovet

Gürcüstanı" və s. mətbuat orqanlarında, ümumiyyətlə, 38 adda qəzet və jurnallarda sanballı yazılarla çıxış etmiş, keçmiş SSRİ miqyasında tanınan jurnalist olduğundan bir müddət "Komsomolskaya pravda"nın Azərbaycan üzrə xüsusi müxbiri kimi fəaliyyət göstərmişdi.

1933–38-ci illərdə Leningrad (Sankt-Peterburq) şəhərində yaşamış, Azərbaycanın "Kommunist", Gürcüstanın "Kommunist Qruzii", "Sovet Gürcüstanı", "Pravda Vostoka" qəzetlərini bu şəhərdə təmsil etmişdi. R.Xəlilov Azərbaycan, tatar, avar, ləzgi, gürcü və rus dillərində sərbəst danışdı. Həmişə isə belə deyirdi: "Anam tatar, atam avar, vətənim Azərbaycandır".

1938-ci ildə böyük dühamız Üzeyir bəy Hacıbəylinin dəvəti ilə Bakıya gələrək əvvəlcə Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasında onun şəxsi katibi, 1941–53-cü illərdə isə musiqi təhsili ocağının I prorektoru vəzifəsində çalışıb. Ü.Hacıbəylinin ömrünün son dəqiqələrinə qədər yanında olan R.Xəlilov azman sənətkarın hər bir arzusunu yerinə yetirib. Dahi bəstəkarımızın həyat və yaradıcılığının gözəl bilicisi, alovlu təbliğatçısı onun vəfatından sonra da adının əbədiləşdirilməsi üçün əlindən gələni əsirgəmədi – çünki nəzərində Üzeyir bəy müqəddəs insan idi. Saatlarla ölməz sənətkar haqqında danışmaqdan usanmazdı. Həmişə deyirdi ki, tale məni çox məşhur şəxsiyyətlərlə qarşılaşdırıb, görüşdürüb, lakin Ü.Hacıbəylinin yerini verən, ona tay olan ikinci bir şəxsə rast gəlmədim həyatımda. Mən Üzeyir bəyi xeyirxahlığın və humanistliyin dahi mücəssəməsi adlandırdım".

Gözəl təşkilatçılıq qabiliyyətinə malik olan Ramazan Xəlilov konservatoriyada çalışmaqda yanaşı, eyni zamanda 25 il Azərbaycan Musiqi Fonduna rəhbərlik etmiş, Opera və Balet Teatrında sərəncamçı

direktor kimi çalışmış, 1952-ci ildə Opera Studiyasını yaradaraq uzun illər onun direktoru olmuşdur.

1975-ci ilin 20 noyabrında – Üzeyir bəy Hacıbəylinin vəfatından düz 26 il sonra ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin şəxsi təşəbbüsü və köməkliliyi ilə Bakıda dünya şöhrətli sənətkarın xatirə ev-muzeyi açıldı. Muzeyin yaradılmasında böyük xidmətləri olan Ramazan Xəlilov elə həmin ildən də ulu öndər tərəfindən bu sənət məbədinə ömürlük direktor təyin edildi. Üzeyir bəy irsinin qorunmasında, araşdırılmasında və yeni nəsillərə çatdırılmasında onun gördüyü işlər danılmaz və əvəzsizdir. Təəssüf ki, bu gün Ramazan Xəlilovun əməyini, vaxtilə gördüyü işləri öz adına çıxıb kitab nəşr etdirənlər var. Həyatda heç nə cavabsız qalmır. Tez, ya gec haqq öz yerini tapır. Əfsuslar olsun ki, bu gerçəkliyi anlamayan, mahiyyətinə varmayan insanlar hələ də mövcuddur...

Üzeyir bəy Hacıbəyli irsinin yorulmaz tədqiqatçısı və təbliğatçısı Ramazan Xəlilov ömrünün son dəqiqəsinə qədər çalışdı. Şəxsi stenoqrafçısı vardı, saatlarla danışar, stenoqrafçı yazardı. Öz xatirələrindən başqa, R.Xəlilov ozamankı SSRİ məkanında, Azərbaycanda və başqa məmləkətlərdə tanınmış, məşhur insanların, sənətkarların Üzeyir bəy Hacıbəyli haqqında xatirələrini toplamış, hətta Moskvada “Sovetski kompozitor” nəşriyyatına təqdim etmişdi. Lakin qara qüvvələr onun nəşrinə mane oldular. Ramazan müəllim həmin materialları nəşriyyatdan geri aldı və şəxsi arxivində saxladı...

Bütün bunlarla yanaşı, Ramazan Xəlilov tərcümə ilə də ciddi məşğul olurdu. Üzeyir bəyin dünya şöhrətli “Arşın mal alan” operettasını rus dilinə çevirmiş, onun tərcüməsində əsər Moskvada, Sankt-Peterburqda, Riqada, Tallində və digər şəhərlərdə tamaşaya qoyulmuşdu. Həmçinin Vasif Adıgözəlovun “Nənəmin şahlıq quşu”, Azər Rzayevin “Hacı Kərimin Aya səyahəti” musiqili komediyalarını, Nəriman Nərimanovun “Bahadır və Sona”, İslam Səfərlinin “Göz həkimi” əsərlərini rus dilinə tərcümə etmişdi.

Mədəniyyətimizin inkişafında, milli musiqi kadrlarının yetişdirilməsində Ramazan Xəlilovun rolu danılmazdır. O, uzun illər musiqi mədəniyyətimizin təbliği ilə də məşğul olub, Azərbaycan mədəniyyətinə dair bir neçə kitab yazıb. Elə bu istiqamətdəki fəaliyyətinə görə Azərbaycan Bəstəkarlar İttifaqının fəxri üzvü seçilib. 1995-ci ildə prezident Heydər Əliyevin sərəncamı ilə Azərbaycan mədəniyyətinin inkişafında, xüsusilə dahi bəstəkar Üzeyir bəy Hacıbəylinin ədəbi və musiqi irsinin qorunmasında və təbliğindəki xidmətlərinə görə “Şöhrət” ordeni ilə təltif edilib.

Bəli, Hacıbəyli irsinin pəran-pəran olub dağılmasına, mənimsənilməsinə məhz Ramazan müəllim imkan vermədi. Onun təəssübkeşliyi sayəsində Üzeyir bəy irsi bir yere toplandı, bir arxivdə cəmləşdirildi.

Ramazan Xəlilov və Azad Mirzəcanzadə

Ramazan Xəlilov enişli-yoxuşlu, eyni zamanda çox şərəfli və zəngin həyat yolu keçmişdir. Bir insan kimi də həm ölkəmizdə, həm də onun hüduqlarından uzaqlarda böyük nüfuz sahibi idi. Yanına məsləhətə gələn heç kəsi ümidsiz qaytarmazdı. Qapısı hamının üzünə açıq idi. İnsanlara kömək etməyi özünə borc bilirdi. Rəhbəri olduğu muzeyin əməkdaşlarına isə əsl atalıq qayğısı göstərər, onların hər bir müşkül işini yoluna qoymağa çalışardı. R. Xəlilovla bir dəfə görüşən onu heç vaxt yaddan çıxarmazdı.

“ Bu ilin dekabr ayında Ramazan Xəlilovun anadan olmasının 115 ili tamam olacaq. 115 ilin böyük bir qismini Azərbaycan xalqına, onun mədəniyyətinə, incəsənətinə, dahi Üzeyir bəy Hacıbəyliyə sadıqlıq göstərərək xidmətdə bulunan bir insanı unutmaq mümkündürmü? ”

Əlbəttə yox! Həyatda elə insanlar var ki, illər ötsə də, onun siması, insanlıq keyfiyyətləri, əməli, kübarlığı, zadəganlığı, ziyalılığı unudulmur, yaddaşlara, hafizələrə, qəlblərə həkk olunur. Təleyin min bir zərbələrinə tuş gəlsələr də, o insanları yaddaşlardan silmək mümkün deyil. Haqq nazilər, amma üzülməz. Və bir gün fırtınadan sonra gələn həzin bir həyat öz axarına düşür. Bax belə keşməkeşli həyat keçmiş Ramazan müəllimi də unutmaq qeyri-mümkündür.

Görkəmli mədəniyyət xadimi, geniş erudisiya sahibi, canlı ensiklopediya, gözəl ziyalı olan professor Ramazan Həmzət oğlu Xəlilov daim onu yaxından tanıyanların və dəyərini bilənlərin qəlbində yaşayacaqdır. ♦

Səadət Qarabağlı,
Üzeyirbəyşünas

AZƏRBAYCANDA MULTİKULTURALİZM FENOMENİNİN TARİXİ-MƏDƏNİ ASPEKTLƏRİ

Leyla Kərimova,
Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və
İncəsənət Universitetinin dissertantı
E-mail: leyla.kerimova.79@mail.ru

Müxtəlif həyat tərzinə və fərqli dünyagörüşünə malik insanların bir cəmiyyətdə yaşamaq imkanları tənzimlənmədikcə bəşəri sabitlikdən danışmağın faydası yoxdur. Mədəni dünyanın birgəyaşayış qaydalarına münasibəti də sözügedən yanaşmanı təsdiqləyir. Bu mənada son vaxtlar mötəbər beynəlxalq kürsülərdən daha çox səsləndirilən kulturoloji terminlərdən biri də multikulturalizmdir.

YUNESKO kimi nüfuzlu təşkilatların tribunalarından dilə gətirilən multikulturalizm fenomeni getdikcə daha çox elmi araşdırmaların tədqiqat obyektinə çevrilməkdədir. Düzdür, bəzən problemlə bağlı “multikulturalizm iflasa uğramışdır, onun gələcəyi yoxdur” kimi təzadlı fikirlər də səsləndirilir. Lakin ümumi rəy bəşəriyyətin xoş gələcəyi baxımından nikbin və xoşməramlıdır. Sevindirici haldır ki, bu tədqiqatların bir qisminə Azərbaycan bir multikulturalizm örneyi kimi araşdırılmaqdadır.

Ölkəmizdə multikulturalizm sahəsində həyata keçirilən fəaliyyətlərin nəticələri bizə bunu deməyə əsas verir ki, obyektiv tarixi-mədəni reallıqlara söykənən belə bir siyasət dünyaya, xüsusilə də birgəyaşayış qaydalarının tənzimlənməsində ciddi problemlər yaşayan ölkələrə tolerantlıq nümunəsi diktə edir. Respublikada artıq ənənəyə çevrilmiş beynəlxalq mədəniyyət tədbirləri bəşər sivilizasiyasının problemləri və perspektivlərinə dair mədəni dünya təmsilçilərinin fikir və düşüncələrinə müəyyən aydınlıq gətirir.

Müasir dövrdə cərəyan edən siyasi-mədəni proseslərin təzahürləri də təsdiqləyir ki, multikulturalizmdən imtina özünütəcridlə nəticələnir. Məhz bu səbəbdən də bəşəriyyətin kulturoloji irsinin öyrənilməsi, mühafizəsi və təbliği məsələləri mədəni dünyanı getdikcə daha çox düşündürməkdədir. Son illərdə bu sahədə bir sıra ciddi layihələr həyata keçirilmiş, konvensiyalar qəbul edilmişdir; məsələn, BMT-nin “Mədəni özünüifadə müxtəlifliyinin qorunması və təşviqi haqqında” konvensiyası qəbul olunmuş (1), Azərbaycanın milli dəyərləri dünyanın qeyri-maddi mədəni irsi siyahısına daxil edilmişdir.

Dünyanın tanınmış ictimai-siyasi, mədəniyyət və incəsənət xadimlərinin, nüfuzlu beynəlxalq təşkilatların, kütləvi informasiya

vasitələrinin rəhbərlərinin bu forumlarda iştirakı və Azərbaycan Respublikası Prezidentinin çıxışları bəşəriyyətin təminatlı gələcəyində mədəniyyət fenomeninin nə qədər mühüm bir amil olduğunu bir daha dünya ictimaiyyətinin diqqətinə çatdırır. Beynəlxalq miqyaslı tədbirlərin keçirilməsinin ənənəvi hal alması faktı da təsdiqlədi ki, Azərbaycan Respublikasının dövlət siyasətində mədəni müxtəliflik və tolerantlıq məsələləri prioritet təşkil edir. Multikulturalizmin həyat təzi kimi mühafizəsi və təbliğində cənab İlham Əliyevin mövqeyi isə həmin reallığı bir daha təsdiqləyir və prosesin davamlılığına təminat verir. Bütün bu mötəbər tədbirlərdə davamlı milli inkişaf, mədəniyyətlərin dialoqunun nəticə etibarilə səmərəliliyi və multikulturalizmin təsdiqi, insan kapitalının inkişafı və qarşılıqlı faydalı əməkdaşlıq üçün kulturoloji fikir mübadiləsinin strateji əhəmiyyəti nəzərdən keçirilmişdir. Belə tədbirlərin məhz Azərbaycanın paytaxtında keçirilməsinin heç də təsadüfi olmadığı prosesin sonrakı uğurları ilə də təsdiqləndi. Dünya belə bir gerçəkliyə əmin oldu ki, “Azərbaycan tarixən mədəniyyətlərin qovuşduğu bir diyar olmuşdur. Əsrlərboyu müxtəlif xalqların, dinlərin nümayəndələri ölkəmizdə bir ailə kimi sülh, əmin-amanlıq, qarşılıqlı anlaşma şəraitində yaşamışlar. Bu müsbət meyillər bu gün də davam edir. Bu meyillər gələcəkdə daha da gücləndiriləcək və Azərbaycan uğurlu inkişafını davam edəcəkdir” (2).

Mədəniyyətə dair silsilə tədbirləri özündə ehtiva edən “Bakı prosesi” dünyanın görkəmli elm, mədəniyyət və siyasət xadimləri tərəfindən də təqdir edilir. 2011-ci ilin oktyabr ayında “XXI əsr: ümidlər və çağırışlar” devizi ilə keçirilən Beynəlxalq Humanitar Forum da bu mənada mədəni dünyanın diqqət mərkəzində olmuşdur. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin və Rusiya Prezidenti Dmitri Medvedevin təşəbbüsü ilə reallaşan ikigünlük Bakı Beynəlxalq Humanitar Forumu çərçivəsində bir sıra global problemlər müzakirə olundu və müəyyən qərarlar qəbul edildi. Forumun plenar iclaslarında müzakirə obyektinə çevrilmiş mövzuların özü mədəniyyət sahəsində görülməli işlərin perspektivlərindən xəbər verir. Belə ki, “Postmodernist mədəniyyətdə ənənəvi dəyər sistemləri”, “Biotexnologiyalar və etika problemləri”, “Multikulturalizm: nailiyyətlər və

problemlər”, “Sosial jurnalistika və yüksək texnologiyalar”, “Elmlərin konvergensiyası” mövzularında aparılan diskussiyalar ümumilikdə bəşəriyyətin gələcəyinə nikbin yanaşmağa əsas verir.

Bəşəriyyəti narahat edən çağırışların həllinin fəlsəfi və humanitar aspektlərinin müzakirə olunduğu forumda öz mövqeyini açıq şəkildə bəyan edən prezident İlham Əliyev bildirdi ki, “müxtəlif mədəniyyətlərə, müxtəlif dinlərə mənsub xalqlar mehribanlıq, sülh, əməkdaşlıq şəraitində yaşaya bilərlər” (3).

Tarixən qonşu dövlətlərlə münasibətdə dostluq və humanizm prinsiplərini rəhbər tutmuş Azərbaycan Respublikası azərbaycanlıların digər xalqlarla ünsiyyətində tolerantlıq ənənələrinə stimül vermişdir. Bu mənada Rusiya Federasiyası ilə olan mədəni əlaqələri də nümunəvi saymaq olar. İstər Rusiyada yaşayan soydaşlarımızın, istərsə də Azərbaycan vətəndaşı olan rusların yaşadıkları ölkələrin mədəni quruculuğunda iştirakları bir tolerantlıq nümunəsidir. Həm Rusiya, həm də Azərbaycan elə ölkələr sırasına daxildir ki, məkanı daxilində mədəniyyətlər, sivilizasiyalar görüşür, birləşir. Məhz belə amilləri nəzərdə tutan cənab İlham Əliyev bəyan edir ki: “Azərbaycan çoxmillətli və çoxkonfessiyalı bir ölkədir. Bütün dinlərin nümayəndələri bərabər hüquqa malikdir. Bütün dini abidələr dövlət tərəfindən qorunur, bərpa edilir və eyni zamanda tikilir. Ölkəmizdə müstəqillik dövründə yaşanan sabitlik və dostluq ab-havası, əlbəttə ki, bu gün Azərbaycanı regional ölkə kimi daha da gücləndirir” (3).

Beynəlxalq forumlarda dünyanın tanınmış mədəniyyət xadimlərinin dilindən səsləndirilən fikirlər də bir daha sübut edir ki, dünyada, o cümlədən Azərbaycanda multikulturalizm ənənələri mövcuddur. Forum iştirakçıları İlham Əliyevin bu tezi ilə həmrəyliklərini yekdilliklə bildirdilər: “Multikulturalizmin alternativiyoxdur. Multikulturalizm gələcək inkişaf üçün ən məqbul variantdır. Çünki multikulturalizmin alternativiyözüntəcriddir” (2). Həqiqətən də, başqa xalqın nümayəndəsinə hörmət – başqa dinə hörmət kimi də xarakterizə edə biləcəyimiz multikulturalizm dəyərləri möhkəmləndikcə xalqların bir cəmiyyətdə dinc yanaşı yaşama şansları da artmış olur. Cəmiyyət daxilində multikulturalizmin bərqərarı ayrı-seçkiliyi aradan qaldırır, xalqların və insanların birgəyaşayış qaydalarını möhkəmləndirir.

Müasir Azərbaycanda çoxmillətli, çoxkonfessiyalı cəmiyyət mövcuddur. “Bu bizim böyük sərvətimiz, böyük dəyərimizdir. Biz bu sərvəti qoruyuruq və qoruyacağıq” (2). Mədəni dünya ilə münasibətlərin müqayisəli təhlilinə diqqət yetirdikdə də belə bir gerçəkliyin şahidi oluruq ki, multikulturalizm Azərbaycanda dövlət siyasətidir və bunu tarixi keçmişimiz diktə edir. Eyni zamanda multikulturalizm Azərbaycanda həyat tərzidir. Biz gündəlik həyatımızda həmin prinsiplər əsasında fəaliyyət göstəririk. Bu prinsiplər cəmiyyətin mütləq əksəriyyəti tərəfindən dəstəklənir, müdafiə edilir.

Azərbaycanda dini və milli tolerantlığın, dözümlülüyn yüksək səviyyəsi və bütün xalqların rahat, mehriban şəkildə yaşaması kimi amillər digər ölkələrin inkişafı üçün prioritet təşkil etməkdədir. Bu səbəbdən də dövlət başçımız davamlı mədəniyyətlərarası dialoqu cəmiyyətlərimizin içərisində ehtiyac duyduğumuz bir sosial möhür hesab edir və bunu dözümsüzlüyə, parçalanmaya və zorakılığa qarşı bir müalicə vasitəsi kimi təqdim edir: “Dialoq təkəcə ideologiyadeyil, həmçinin müəyyən siyasi kontekstlərdən irəli gələn süni yanaşmalar üçün bir reseptdir” (4).

BugünüğurludövlətmədəniyyətsiyasətinəticəsindəAzərbaycanın mədəni özünəməxsusluq, milli, mədəni və dini tolerantlıq sahəsində dünya üçün nümunəvi bir məkan olduğu mütərəqqi beynəlxalq ictimaiyyət tərəfindən təqdir edilir. Ölkəmizin mədəniyyətlərarası dialoq üçün daha münasib bir məkan hesab edilməsi və burada keçirilən beynəlxalq tədbirlərdə “Mədəniyyətlərarası uyğunluqlar”, “Müxtəlif mədəniyyətlərin idarəedilməsinə dair yeni konsepsiya”, “İrs və mədəniyyətlərarası dialoq” və bu kimi mövzuların müzakirəsinə geniş yer verilməsi “Bakı prosesi”nin uğurlu nəticələrindən xəbər verir.

“Bakı prosesi” artıq dünya mədəni proseslərində yeni bir istiqamətin əsasını qoyub. Son 10 il ərzində “mədəniyyətlərarası dialoq” mövzusu mədəniyyət problemlərinin həllinə cavabdehlik daşıyan qurum və şəxslər qarşısında prioritet məsələ kimi meydana çıxmışdır. Hazırda mədəni müxtəlifliyə qarşılıqlı hörmət və hüquqların qorunması elə bir prinsipə çevrilib ki, mədəniyyətlərarası dialoqun qurulması üçün siyasətlər, proqramlar və yeni konsepsiyalar bu realığa əsaslanmalıdır. “Bakı Prosesi”nin nəticələri belə bir qənaətə gəlməyə əsas verir ki, yaxın gələcəkdə multikulturalizm mövzusunda danışırlarkən müqayisəli təhlillərin ən optimal variantları Azərbaycan reallığına və örnəyinə əsaslanacaqdır.

Qlobal problemlər dünya ictimaiyyətini getdikcə daha çox narahat edir. Eyni zamanda bəşəriyyətin mədəni irsinin öyrənilməsi, təbliği və həmçinin qorunması da mədəni dünyanı düşündürür. Çünki mədəni özünüifadə müxtəlifliyinin, o cümlədən onun məzmununun, xüsusilə də mədəni özünüifadə formalarının yox olmaq və ya ciddi ziyan çəkmək təhlükəsi olduğu hallarda onu qorumaq üçün tədbirlər görmək vacibdir. Məhz bu səbəbdən YUNESKO-nun “Mədəniyyətlərin müxtəlifliyinə dair ümumi bəyannamə”si (noyabr 2001-ci il) qəbul edildikdən sonra Baş Assambleya bu sənədi və onun həyata keçirilməsi üçün fəaliyyət planının əsas istiqamətlərini müəyyənləşdirərək 21 may tarixini Ümumdünya Dialoq və İnkişaf naminə Mədəni Müxtəliflik Günü elan edib. Hazırda mədəniyyətlərarası və sülh naminə dialoqa hazır olan, ərazisində yaşayan milli azlıqların hüquqlarına hörmətlə yanaşan Azərbaycanda da Mədəni Müxtəliflik Günü yüksək səviyyədə qeyd edilir ki, bu həm də azsaylı xalqlara, milli azlıqlara qarşı tolerant münasibətin bir göstəricisidir. Təbii ki, bu tolerantlığın tarixi və kulturoloji əsasları vardır. Etnik qrupların hər birinin vahid Azərbaycan xalqının və mədəniyyətinin formalaşmasında öz payı var.

Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin yaradılması haqqında prezident İlham Əliyevin fərmanı ilə mövcud tarixi mədəni müxtəliflik və milli özünəməxsusluq ənənələrinə rəsmi status verilmiş oldu (5). Bu sənədlə multikulturalizmin həyat tərzinə çevrildiği Azərbaycanın dünyaya tolerantlıq nümunəsi olaraq daha geniş tanidilmasının vacibliyi, eləcə də ayrı-ayrı ölkələrdəki müxtəlif multikultural modellərə xas fəlsəfi, sosial, siyasi və digər aspektlərin Azərbaycan reallığında təhlili və təşviqinin əhəmiyyəti dövlət səviyyəsində dünya ictimaiyyətinin diqqətinə çatdırıldı. Bəyan edildi ki, sivilizasiyaların qovuşduğunda yerləşən məmləkətimizin zəngin mədəni-mənəvi irsə və tolerantlıq ənənələrinə malik olması beynəlxalq aləmdə etiraf edilən həqiqətlərdəndir. Mövcud milli-mədəni müxtəliflik və etnik-dini dözümlülük mühiti onu çoxmillətli, çoxkonfessiyalı diyar kimi dünya miqyasında mədəniyyətlərarası

dialogun bənzərsiz məkanına çevirmişdir. Azərbaycanda bu gün həmin mədəni, lingvistik, etnik rəngarəngliyin qorunması yönəldilən və uğurla həyata keçirilən dövlət siyasəti multikulturalizm sahəsində əsrlərdən bəri toplanmış böyük tarixi təcrübənin xüsusi qayğı ilə əhatə olunmasını, zənginləşdirilməsini, cəmiyyətdə bu istiqamətdə qazanılmış unikal nailiyyətlərin beynəlxalq aləmdə təbliğinin gücləndirilməsini zəruri edir.

Həm YUNESKO-nun müvafiq konvensiyalarında, həm də Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanında "mədəni müxtəliflik" fenomeninə verilən qiymət bəşəri məhiyyət kəsb edir. Daha doğrusu, "mədəni müxtəliflik" dedikdə ayrı-ayrı qrupların və cəmiyyətlərin mədəniyyətlərinin öz ifadəsini tapdığı müxtəlif formalar nəzərdə tutulur. Həmin özünüifadə formaları qruplar və cəmiyyətlər arasında və onların daxilində ötürülür. Mədəni müxtəliflik təkcə bəşəriyyətin mədəni irsinin ifadə olunduğu, artırıldığı və ötürüldüyü müxtəlif mədəni özünüifadə vasitələrinin tətbiqi ilə deyil, həmçinin hansı vəsaitlərdən və texnologiyalardan istifadədən asılı olmayaraq bədii yaradıcılığın müxtəlif növlərinin, mədəni özünüifadə məhsullarının istehsalının, yayılmasının, paylaşılmasının və onlara yiyələnmənin köməyi ilə meydana gəlir.

Beynəlxalq mədəniyyət təşkilatlarının fəaliyyətlərində də, əsasən,

belə bir yanaşma müşahidə olunur ki, mədəni müxtəliflik bəşəriyyətin fərqləndirici xüsusiyyəti olduğu və dünya mədəniyyətinin ümumi irsini formalaşdırdığı üçün qorunmalıdır. İnsan imkanlarını və dəyərlərini qidalandıran, zəngin və rəngarəng dünya yaradan mədəni müxtəliflik insanların, cəmiyyətlərin və millətlərin inkişafı üçün hərəkətverici qüvvədir. Mövcud olduğu şərait, zaman və məkandan asılı olaraq mədəni müxtəliflik öz məna və əhəmiyyətini dəyişir. Mədəni müxtəliflik demokratiya, tolerantlıq, cəmiyyət və insanların arasında qarşılıqlı hörmət şəraitində yerli, milli və beynəlxalq səviyyədə sülh və təhlükəsizlik üçün zəruri bir faktor ola bilər. Azərbaycan xalqının mentaliteti ilə sıx əlaqədə olan bir xüsusiyyət isə ondan ibarətdir ki, xalqımız tarixən insanpərvər, digər xalqlara, başqa dini etiqad nümayəndələrinə qarşı dözümlüdür, əcnəbidilli xalqların mədəniyyətinə, ənənəsinə hörmətlə yanaşır. Məhz həmin xüsusiyyət Azərbaycan mədəniyyətinin açıqlığına, onun yaradıcılıq nailiyyətlərinin mə-nimsənilməsinə səbəb olmuşdur. Nəticədə Azərbaycan əsrlərlə fars, ərəb, türk, slavyan mədəniyyəti ilə təmas qurmuşdur. Azərbaycan türkləri tarixən bu ərazilərdə yaşayan müxtəlif azsaylı xalqlar, etnik qruplarla daim mədəni mübadilədə olmuş, bütövlükdə öz mədəniyyətini zənginləşdirməklə yanaşı, həm də o xalqların özünəməxsusluğunu qorumağa imkan yaratmışlar. ♦

Ədəbiyyat:

1. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Təhsil, Elm və Mədəniyyət Təşkilatının Baş Konfransının 33-cü sessiyasında qəbul edilmiş "Mədəni özünüifadə müxtəlifliyinin qorunması və təşviqi haqqında konvensiya" (Paris, 20 oktyabr 2005-ci il). www.e-qanun.az/files/framework/.../f_19041.htm
2. "Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin Bakı İkinci Beynəlxalq Humanitar Forumunun açılış mərasimindəki nitqi". "Azərbaycan" qəz., №223 (6204), 5 oktyabr 2012-ci il.
3. "Bakıda "XXI əsr: ümidlər və çağırışlar" devizi ilə Beynəlxalq Humanitar Forum öz işinə başlamışdır". "Respublika" qəzeti, 11 oktyabr 2011-ci il, №218 (4222).
4. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin Üçüncü Beynəlxalq Humanitar Forumunun açılış mərasimindəki çıxışı (31 oktyabr 2013-cü il). "Azərbaycan" qəzeti, 1 noyabr 2013-cü il.
5. "Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin yaradılması haqqında Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 15 may 2014-cü il tarixli fərmanı". "Azərbaycan" qəzeti, 16 may 2014-cü il.

Резюме

В статье говорится об отношении культурного мира к феномену мультикультуризма.

Опираясь на весомые источники, раскрывается значимость международных культурных мероприятий, проведенных в Азербайджане. Раскрывается сущность Бакинского процесса. Уделяется внимание месту и значимости национальной и религиозной толерантности, культурного своеобразия и мультикультуризма в государственной политике Азербайджанской Республики. Анализируются отношение президента Азербайджанской Республики Ильхама Алиева к мультикультуризму. Отличаются черты, которые делают мультикультурализм Азербайджана примером в мире. Даются сведения о создании Бакинского Международного Центра Мультикультурализма и о его целях.

Ключевые слова: мультикультурализм, культурное многообразие, национальное своеобразие, толерантность, межкультурный диалог.

Summary

The article deals with the attitude of the cultural world to the phenomenon of multiculturalism. Referring to significant sources the importance of international cultural events held in Azerbaijan is given here. The essence of the Baku process is revealed. Attention is given to the place and importance of the ethnic and religious tolerance, cultural identity and multiculturalism in the public policy of Azerbaijan Republic. In this article Azerbaijan President İlham Aliyev's attitude to multiculturalism is being analyzed.

There are also features that make Azerbaijan an also example of multiculturalism in the world. The information about creating of Baku international multiculturalism centre and its objectives is given too.

Key words: multiculturalism, tolerance, cultural diversity, national originality, cross-cultural dialogue.

RAMİZ MUSTAFAYEV. “SALATIN” ORATORİYASI

Günay Əmirova,
Ü.Hacıbəyov adına Bakı Musiqi Akademiyası, fəlsəfə doktoru
E-mail: r-reva@rambler.ru

1990-cı ilin qanlı yanvar hadisələri bir çox incəsənət xadimlərinin yaradıcılığında dərin iz qoyub. 20 Yanvar müsibətində həlak olan şəhidlərimizə ədəbiyyatda və musiqidə çoxsaylı ithaflar həsr olunub. Ramiz Mustafayev də bu mövzuda düşündürücü sənət əsərləri yaratmışdı.

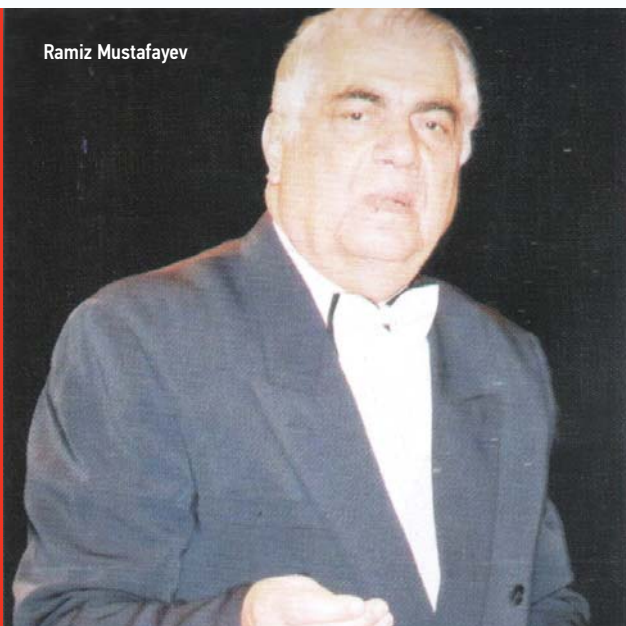
Təsadüfi deyil ki, bəstəkar haqqında məqalədə vurğulanırdı: “Ramiz Mustafayev haqqında danışarkən daha çox bu epiteti işlədirlər – patriot bəstəkar. 1990-cı ildən torpaqlarımız uğrunda başlanan savaş onun yaradıcılığından yan keçməyib (2)”. Bu illərdə bəstəkarın bir sıra əsərləri yaranır: “Məhəmməd və Leyla”, “Salatın” oratoriyaları, “Haqq səninlədir”, “Bu qan yerdə qalan deyil” kantataları, “Nədən yarandın” vokal-simfonik poeması və s. Bu əsərlər içərisində xüsusilə “Salatın” oratoriyasını qeyd etmək lazımdır.

Bəstəkarın “Salatın” oratoriyası Azərbaycanın qəhrəman və yenilməz qızına, cəsarətli jurnalist, nümunəvi qadın – Salatın Əsgərovaya həsr olunub. Onun qısa, lakin dolğun və mənalı həyat yolu burada həssaslıqla əks etdirilib.

Oratoriya xalq şairi Nəbi Xəzrinin mətni əsasında yazılıb və 6 hissədən ibarətdir. Şeirin mətni musiqi ilə sıx vəhdətdədir. Bu əlaqəli sintez nəticəsində möhtəşəm “Rekviyem” ərsəyə gəlib. Əsər dramatikliyi və özünəməxsus musiqisi ilə nəzəri cəlb edir.

İlk dəfə 1992-ci ildə Azərbaycan Bəstəkarlar İttifaqının plenumunda “Şəhidlər” mövzusunda əsərlər sırasında və radioda səsləndirilib. Sonra isə Ramiz Mustafayevin özünün rəhbərliyi ilə Azərbaycan teleradio xorunun ifasında təqdim olunub. Bəstəkar “Salatın” oratoriyası haqqında radio çıxışında belə söyləyib: “Xalqımızın qəhrəman qızı, jurnalist Salatın Əsgərovanın erməni qatilləri tərəfindən vəhşicəsinə öldürülməsi bütün xalqımız kimi məni də sarsıtdı. Biləndə ki bu cəsur qadın öz altıyaşlı Ceyhununu, körpə balasını atasına tapşırıb gedib və ölümə üzləşib, onun vətənpərvərliyinə və

Ramiz Mustafayev

mətanətinə heyran qaldım. Doğrusu, Salatının ölməsi mənə çox təsir etmişdi. Ürəyimdə deyirdim ki, mütləq, bəstəkar kimi bu qanlı hadisəni musiqi dili ilə dilləndirməliyəm. Elə oldu, bir gün “Ədəbiyyat qəzeti”ndə xalq şairimiz Nəbi Xəzrinin Salatın haqqında yazdığı “Rekviyem”ini oxudum. Onu deyim ki, bu böyük həcmli əsəri oxuduqca gözlərimdən yaş axmağa başladı. Tez-tez gözümün yaşını silə-silə oxumağımı davam edirdim...

“Rekviyem” məni elə tutdu ki, dostum Nəbi Xəzriyə zəng vurdum və onu təbrik edib söz verdim ki, bu əsərə mən mütləq oratoriya yazacağam. Belə də oldu. 8 hissədən ibarət bu yazdığım oratoriya bir ilə yaxın iş nəticəsində yarandı. Oratoriya solist, xor və Böyük Simfonik Orkestr üçün yazılıb.

“Ata, Qarabağa gedirəm yenə, Ceyhun əmanəti, əgər gəlməsəm...” – sözləriylə başlanan oratoriya xoş musiqi dili ilə bəstələndi. Əslində elə də olmalıydı. Oratoriya elə konsert ifasında opera deməkdir. Çalışmışam ki, Azərbaycan xalq çalılarlarından istifadə edib hər kəsi öz dilində danışdırım” (3).

Bu təəssüratlar Azərbaycan musiqi mədəniyyətinə və oratoriya janrına yeni və maraqlı töhfə verib. Oratoriyanın hər

hissəsinin öz adı var, bu da hissəni proqramlaşdırır və göz önündə müəyyən səhnənin canlanmasına imkan yaradır. Cəsarətli qız ölkənin acısına dözməyib cəbhəyə getmək istəyir, Qarabağımızı tapdaq altında görmək istəmir, düşmənlərdən azad etmək arzusundadır və balaca oğlu Ceyhunu atasına tapşırır.

“Ata, Qarabağa gedirəm yenə...” mövzulu birinci hissə “Şüştər” ladına əsaslanır. Bildiyimiz kimi, bu lad düşüncəli və faciəvidir. Melodik xətt reçitasiya üzərində qurulub. Salatının səsinə qadın xoru – soprano və altlar, atanın partiyasına isə tenor və baslar qoşulur. Burada eyni vaxtda müxtəlif mövzuların polifonik qatlarla düzlüşü verilir. Fikirlər fərqi musiqidə əks olunur: Salatın getmək istəyir, atası etiraz edir: “Orda ölüm də var, orda qan da var”, – musiqi də həyəcan və dramatik şəkildə əks olunur. Mühəribə və döyüş ab-havası yaranır.

15-ci rəqəmdən xorun ifasında I hissənin son bölməsi səslənir. Bu, hissənin əsas ideyasını tamamlayır və Salatının sözləri ilə davam olunur.

Xor ifalarının arasında qısa orkestr epizodları səslənir və

bağlayıcı rol oynayaraq səhnəni tamamlayır. Xorun ifasında qorxulu və vahiməli sözləri eşidirik və bu dəhşət ustalıqla musiqidə əks olunur: orkestr coşqun və şiddətli səslənir.

Beləliklə, I hissə əsərin ekspozisiyası rolunu oynayır. Burada oratoriyanın əsas məzmununun başlanğıcı verilib – narahatlıq, gərgin hisslər üzərində qurulub. Həyəcanlı dialoq və xorun müdaxiləsi səhnənin dramatikliyini daha da artırır. Lakin bəzən xalq musiqisinin lad-intonasiyaları bu gərginliyi bir qədər səngidir. Əsasən, obrazların hisslərini, səhnənin dramatismini orkestr partiyasında müşahidə edirik. Dinamik çalarlar, tonal dəyişkənlik, not ölçülərinin müxtəlifliyi əsərə xüsusi kolorit qatır. Xalqın üzərindəki "Qara bulud" hələ çox ailləri başsız qoyacaq... çox ürəklər yaralayacaq.

İkinci hissə "Yaralı dağlar" adlanır və böyük opera səhnəsini xatırladır. Burada dramatik gərginlik hökm sürür. II hissə mürəkkəb üçhissəli formadadır. Orkestr girişi I bölümün əhəmiyyətini artırır. Temp astadır – andante; re-minor tonallığı re-"Bayatı-Şiraz" ladi ilə vəhdət təşkil edir. Lakin faciəvi səhnələrdə "Şur" və "Humayun" ladlarından istifadə olunur.

Bütün xalq milli qəhrəmanımız Salatinın cəsarətinə heyran qalır, onun ölümünə üzülür. Xalqın obrazını təcəssüm edən orkestr partiyası təkrarlanan akkordlar və melodiya-da əskildilmiş kvinta sol – re-bemol ətrafında gəzişmələr üzərində qurulur. Bu intonasıya bizə Fikrət Əmirovun "Sevil" operasından xalqın mövzusunu xatırladır. Nəticədə səslənmə *fff*-ə çatır. Xalqı əzmək istəyirlər, amma o əzilmir.

Ümumiyyətlə, 2-ci hissənin orta bölməsi işlənmə xarakteri daşıyır, melodik xətt isə ariozoları xatırladır və opera səhnələrinə yaxındır. Xor müharibənin dəhşətindən xəbər verir, səməyə, qırmızı buluda, alova, oda, güllələrə işarə edir və qatilin necə insafsız və "insanlığı adını itirmiş" olduğunu vurğulayır. Bu mövzunun intonasıyaları sanki R.Mustafayevin "Vaqif" operasından ariozolara bənzəyir.

Cəsarətli qadın Salatinın ölümü haqqında isə xalq belə söyləyir: "Gülləyə tuş gəldi igid Salatin..." – deklamasiya yenə də sekunda intervalı üzərində qurulur. Bu zaman aşağı səslərdə "Humayun" əsasında kvinta intervalına sıçrayış edərək oktavalı gedişlər səslənir – faciəni, dəhşəti əks etdirir.

Salatinın halı sözlərlə və musiqi ilə təsvirlənir. Zərif, incə melodiya səslənir, simfonik epizod növbəti son bölümə keçid kimi körpü rolunu oynayır. Dinamik çalarlar *ff*-dən *mf*-ə keçid alır. Xor sanki Salatına ağrı oxuyur, bunu rekviyəmə bənzətmək olar. "Susdu qələm, haray çəkdi bütün aləm, sındı qələm, boynun əydi sıra-sıra qələmlər..." deyir camaat, bu da jurnalistin qələminin susmasına işarədir.

Müşayiətin tədricən sakitləşməsi, dinamikanın sönməsi – *mf* – *p* – *pp* ilə ikinci hissə tamamlanır. Sonluq uzaqlaşan yürüşə bənzəyir. Diapazon genişlənir və alt səslər çox aşağıda, yuxarı səslər isə ikinci oktavanın "sol" notunda əriyib sönür.

Mi-bemol majorun tersiyasında, natamam, sanki cavabı olmayan sual kimi bitir.

Üçüncü hissə – "Ceyhunun yuxusu" adlanır. Salatinın oğlu Ceyhun qorxulu yuxu görür, körpənin balaca ürəyi sanki anasının başına gələnləri hiss edir. Uşaq yuxusunda canavarların anasına hücum etdiyini görür. Onu qorxu bürüyür, körpə həyəcanlanır. Lakin oyananda hadisənin yuxu olduğuna sevinərək yuxusunu nənəsinə danışmaq istəyir.

Hissə lya-minor tonallığında "Bayatı-Şiraz" lad-intonasiyası əsasında yazılıb. Mürəkkəb ikihissəli formadadır. Qısa orkestr girişi ilə başlayır. Musiqi qorxunc hadisənin olacağından xəbər verir.

Əsas mövzu – reçitasiya üzərində qurulur. Bu hissədə xalqın uşaqla bir olduğu, onun halına yandığı əks olunur. Hissələr bir-birinə kontrastlıq təşkil edir. Ortada moderato tempində orkestr epizodu səslənir. Bir qədər vəziyyəti sakitləşdirməyə çalışır. Orkestr təmkinlə səslənir. Bu bölmə sanki bir qədər gərginlikdən kənara aparır. Lakin tez bitərək yenidən allegro tempinə qaydır.

Deklamasiyalı melodiya da sıçrayışlar, kəskin intervallar yoxdur, musiqi axıcı, pilləvari, notlar təkrar olunaraq inkişaf edir.

Sona doğru "Segah" ladi duyulur. Sakit, axarlı musiqi səslənir və fermato ilə III hissə tamamlanır – sükut, rəğbət hissi və hüzn.

"Qaranlıq dünyadan günəşə sarı" oratoriyanın dördüncü hissəsidir. Bu, Salatinın xatirəsinə matəm marşıdır. Təsədüfi deyil ki, bəstəkar hissəni F.Şopenin b-moll sonatasından matəm marşı mövzusunun intonasıyaları üzərində qurur.

IV hissə qısa 9 xanəlik girişlə başlayır. Musiqi improvizə xarakterlidir, "Şüştər" və "Humayun" ladları əsasında inkişafdadır. Faciəvi, qüdsəli matəm ab-havası yaranır. Giriş rus inqilabi mahnılarını xatırladan ritmik fon üzərindədir. Asta temp – andante, mi-minor tonallığı və 4/4 ölçü bu hissənin əsasını təşkil edir.

Girişin ardından əsas mövzu səslənir – basın solosu. Reçitativli mahnıvari patriotik musiqidir. Bu hissə də iki bölümdən ibarətdir. Birinci bölmə mi minorda başlasa da, inkişaf edərək do majora keçir. Burada təkcə insanların deyil, hətta təbiətin də haray qopardığı şərh olunur. İkinci bölümdə musiqi si-bemol minora keçir. Məhz buradakı mövzu F.Şopenin məşhur əsərindəndir. Orkestr partiyasında Şopenin matəm marşı səslənir. Bəstəkar əsas intonasıyanı dəyişmir, orijinalda olduğu kimi saxlayır.

Bu mövzu orkestr partiyasında səslənir. Marş ritmi, ostinato fonu müharibə illərinin patriotik mahnılarını xatırladır. Xor ağziyumulu şəkildə oxuyur. Faciə hər hissə ilə daha da artır və ən faciəli beşinci hissəyə doğru gəlir. Hansı ki "Şəhidlər xiyabanında ana haray"dır. Adından bilindi ki, ananın harayı-

ni, qızının məzarı başında ağlayan, sızlayan, qəlbıqırıq ananın faciəsini nümayiş edir. Mərsiyə, ağrı kimi mərasim janrlarından istifadə olunur. Bəstəkar bizə o ab-havanı hiss etdirmək üçün layla ilə mərsiyənin vəhdətindən yaranan faciəvi səhnə qurur. Musiqi axıcı, duyğulu, mətn ilə əlaqəli şəkildə təqdim olunur. Bu, növbəti dramatik səhnədir.

V hissə mürəkkəb üçhissəli formadadır, lakin repriza bölməsi bir qədər qısaldılıb. 4 xanəli giriş asta – moderato tempində əsas mövzunu hazırlayır. Geniş diapazonu əhatə edən akkordlar və 6/8 ölçü, mahnıya bənzər ritmik müşayiət məzar üstə ananın qızına oxuduğu layları xatırladır. Bu hissədə öncə “Rast”, sonra isə “Segah” ladlarının intonasiyalarından istifadə olunur. Ana gah küləyə, gah çinara, gah da torpağa müraciət edir, onlarla dialoq yaranır.

Reçitasiyalı melodik xətt, əsasən, “re” səsi üzərində gəzişir. Ana yorğun, qəm içində, təqətsiz haldadır. Bala itkisi ilə bərişib, onu başıuca, son mənzilə yola salır. Orkestr elə eyni ritmik gedişlə müşayiətdədir. Sonra melodiya kişi səslərinə keçir. Orkestr partiyası ostinato kimi xalq musiqi üslubunda mahnıvari ölçüdə müşayiətini davam edir.

Sonra çinara üz tutur çarəsiz ana, sanki bayatı deyir və təsəllisini onda tapır. Çinar nəhəng, dözümlü ağacdır, bu ağacı səsləmək isə təsadüfi deyil. Ana möhkəm, səbirli olmalıdır, bəlkə də o, qızını çinara bənzədir. Bu zaman müşayiət akkordlarla zənginləşir, daha dolğun və ağır səslənir, ritm bir qədər dəyişir, diapazon belə genişlənir. Faktura sanki ağacın qüdrətini göstərməyə çalışır. Orkestr partiyasında milli üslubda naxışlar səslənir. Sopranoya tenor və baslar cavab ve-

rir. Bildirilir ki, hətta təbiət də qəhrəmana baş əyir və ananın kədərinə şərik olur.

“Dədə Qorqudun səsinə eşitdim” adlı altıncı hissə başlanır. Bu, “Salatın” oratoriyasının sonuncu final hissəsidir. Hissə iki bölümdən ibarətdir – dastanımızın ulu qəhrəmanı Dədə Qorqudun monoloqu və xorun, yəni xalqın təntənəli çıxışı. Final hissəsi 4 xanəli orkestr girişi ilə açılır. Basda solo səslənir – ağır, təmkinli, deklamasiyalı monoloqda Dədə Qorqud Salatının öz həyatını xalqının azadlığı uğrunda qurban verərək, Azərbaycan tarixində əbədləşdiyini bəyan edir. Xalqın əzəldən qeyrətli olduğunu və getdikcə bu hissənin daha da artdığını söyləyir. Xalq onun cəsarəti ilə fəxr edir və qəhrəmanlığı qarşısında baş əyir.

Ümumiyyətlə, bu hissədə bütün intonasiyalar cəmləşir: əlaqələndirici üsul kimi ostinatoluq əsərboyu keçir, tersiyalarla səslənmə, sekunda intervalı üzərində qurulan melodik xətt, bir not ətrafında gəzişmələr, təkrarlanan notlar, triollar, punktirlı ritm. Lad cəhətdən müdrik, fəlsəfi “Humayun” ladi, demək olar ki, oratoriyanın çox hissəsini əhatə edir.

VI hissənin ikinci bölümü xorun ifası ilə başlayır. Xor xalqı təmsil edir və xalq öz qəhrəmanını ucaldır.

Salatın – Azərbaycanın müstəqilliyi uğrunda vuruşan minlərlə şəhidlərdən biridir. Lakin nə qədər igidlərimiz ölsə də, yeniləri doğulacaq, çünki Azərbaycan igidlər torpağıdır!

Düşünürük ki, azərbaycanlı qızı Salatının ürəklərdə yaşadığı kimi, bu əsər də daim ifaçıların və dinləyicilərin marağına səbəb olacaq. ♦

Ədəbiyyat:

1. Ramiz Mustafayev. “Salatın” oratoriyası. Bakı, 1991-ci il.
2. “Xalq qəzeti”, 1996, 16 oktyabr.
3. Qafarova Zemfira Həsən qızı. “Ramiz Mustafayev”. Bakı. Səda, 2009. 310 səh.

Резюме

Оратория «Салатын» Рамиза Мустафаева посвящена событиям кровавого января 1990 года. В 90-е годы азербайджанский народ переживал очень тяжёлый период, полный жертв и трагедий. Оратория написана на основе «Реквиема» Наби Хазри о трагической смерти молодой отважной журналистки Салатын. Музыка, взаимодополняющая текст, полна горечи и скорби. В музыке также чувствуется драматизм и патриотическое начало. Оратория состоит из шести частей, где каждая часть имеет своё название. Это монументальное сценическое произведение одно из ярких произведений Рамиза Мустафаева, написанное в этот период.

Ключевые слова: Рамиз Мустафаев, Наби Хазри, оратория, Салатын, отвага, реквием, хор.

Summary

“Salatin” oratorio of Ramiz Mustafayev was dedicated to “Blood January” accidents in 1990. Azerbaijani people saw very hard period, numerous victims and tragedies during 90-s years. This oratorio has been written on the basis of “Requiem” of Nabi Khazri on tragic death of young brave journalist-Salatin. Music and complementary text are full of bitterness and sorrow. In the same time, dramatism and patriotic start is felt at music. Oratorio consists of six parts which one of them has individual meaning. This monumental scenic composition is one of the popular plays of Ramiz Mustafayev which written in that period.

Key words: Ramiz Mustafayev, Nabi Khazri, oratorio, Salatin, courage, requiem, choir.

Ailənin formalaşmasında mədəniyyətin rolu

İlahə Sadıqova,
ADMIU-nun dissertantı
E-mail: kreteida@mail.ru

Müasir dövrümüzdə fenomenlərin humanitar refleksiyası və ictimai həyat onu göstərir ki, əsrlərboyu insanlar arasında formalaşmış və sabitləşmiş kommunikasiya qaydalarının pozulması ilə bağlı narahatlıq və həyəcan əbəs deyil. Bununla əlaqədar ailə probleminə müraciət edilməsi simptomatikdir. Fərdi qavrayış və ictimai şüurda "ailə" termini özünün humanist və təcrübədən asılı olan mənası ilə fərqlənir. Bu terminin nəzəri dərki çoxsaylı elmi və publisistik məqalələrə baxmayaraq özünün qeyri-müəyyənliyi ilə fərqlənir.

Məlumdur ki, ailə məsələləri təhsilin, elmin təşkiliylə bağlı problemlərin geniş dairəsinə, cəmiyyətdə sağlam həyat tərzinin gerçəkləşdirilməsi üçün şəraitin reallaşdırılmasına toxunur. Ailə sosial cəmiyyətin və sosial münasibətlərin ilkin tarixi formalarından olub cəmiyyətin miniatür formasını özündə göstərir. Qədim Romanın görkəmli nətiqi, siyasətçisi, filosofu Mark Tulli Siseron nikahı insan cəmiyyətinin ilk pilləsi sayırdı (2, *sah.* 48).

Elə buna görə də cəmiyyətdə baş verən bütün proseslər, toqquşmalar ailədə öz əksini tapır və onun formalaşma, inkişafı xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi böyük çətinliklərlə üzləşir. Ailə müxtəlif tarixi inkişaf mərhələlərində özünəməxsus spesifik xüsusiyyətlərə malik olub. Müasir cəmiyyətdə isə müvafiq şəkildə özündə ər-arvad, uşaqlar və valideynlər, qohumlar arasında münasibətlər sisteminin dəyişən formalarını əks etdirir. Ailə münasibətlərinin inkişafına mədəniyyət amilinin təsirinin tarixi əsasları Rut Benedikt, Frans Boas, Marqaret Mid kimi məşhur Amerika tədqiqatçıların əsərlərində özünü göstərir.

Amerika kultur-antropoloqu Rut Benedikt (1887–1948) mədəniyyətlərin qarşılıqlı əlaqəsi və davranış psixologiyasına nəzər salarkən bir sıra antropo-psixoloji tədqiqatlar həyata keçirdi və belə bir nəticəyə gəldi ki, həyat fəaliyyətinə ümumi sosial dəyərlərin, yaşlıların uşaqların tərbiyəsi istiqamətinə yönəlmiş davranışlarına bütünlüklə xüsusi "mədəniyyət etosu"nın təsiri var. O, müxtəlif həyat tərzlərinin formalaşmasında mədəniyyətin həlledici rolunu vurğulayırdı. Benediktin "Mədəniyyətin modelləri" (1934) əsərinin meydana gəlməsi elmdə əhəmiyyətli bir hadisə oldu. Kitabda o, mədəniyyətin məhsulu kimi fərdin davranışının sadə təsvirinin hüdudlarından çıxmağa və mədəniyyətin yekdilliyini göstərməyə çalışıb. Hər bir mədəniyyətin daxili elementləri ilə zənginliyini vurğulasa da, onların

qarşılıqlı əlaqəsinin olduğunu qeyd edib (5).

Partikulyarizm [(lat. particula – bir hissə, azacıq, lat. particularis – xüsusi)] – xüsusi hissələrə və bölünməyə maraq) ideyalarının əsasını qoyanlardan ən məşhuru, ailə tədqiqatlarına R.Benediktin mövqeyindən – mədəni mövqedən yanaşan alman-amerikan etnoqrafı, antropoloqu, dilçisi, Amerika tarixi etnoqrafiya məktəbinin, mədəni antropologiya istiqamətinin banisi, kulturoloq Frans Boas (1858–1942) olub. O, mədəniyyətin inkişafının ümumiliyini sübut etməyə cəhd göstərən Tayloru, Morqanı və ümumildə bütün evolyusionist konsepsiyasını tənqid edərək özünün şəxsi konsepsiyasını yaratdı. Həmin konsepsiya əsasında hər bir mədəniyyətin fərdiliyi, unikalılığı dururdu.

Boasa görə, universal nəzəriyyənin qurulması üçün sosiomədəni variasiyalar olduqca əhəmiyyətli, onlar haqqındakı məlumatla natamamdır. Yenikantçılıq ideografik metodologiyasına əsaslanan Boas hesab edirdi ki, hər bir mədəniyyətin uzun və nadir tarixi vardır. Ayrı-ayrılıqda hər hansı bir mədəniyyətin anlaşılması üçün onun nadir inkişaf yolunun rekonstruksiyasına ehtiyac duyulur. O, mədəniyyətlərin unikallığını vurğulayaraq, demək olar ki, universal nəzəriyyənin qurulmasını inkar edirdi (1, *sah.* 538).

Boasın tarixi partikulyarizminin digər əhəmiyyətli xüsusiyyəti mədəni relyativizm prinsipi idi. Bu prinsipə əsasən, mədəniyyətdə yüksək və ya aşağı formalar, həmçinin "tərəqqi" anlayışı mövcud deyil. "Vəhşilik", "barbarlıq", "sivilizasiya" kimi kəlmələr Boasa görə sadəcə öz həyat tərzlərini digərlərinin həyat tərzindən daha yaxşı hesab edən etnosentrik xalqlara aiddir. Boasın ən vacib nailiyyətlərindən biri bioloji və mədəni təkamülün birliyi haqqında sosial darvinizmin əsaslandırılmış tənqididir. Eyni irqin daxilində dil və mədəni fərqlərin nümunələrinə əsaslanaraq sübut etdi ki, irq, dil və mədəniyyət insan mövcudluğunun sərbəst aspektləridir (1, *sah.* 542).

Boasın xələfi və tələbəsi olan Amerika antropoloqu Marqaret Mid (1901–1978) özünün bir çox tədqiqatlarını mədəniyyətin təkamülünün varisliyi və nəsillərarası konfliktlərin öyrənilməsinə həsr edib. Onun "Kişi və qadın: dəyişən dünyada cinslərin öyrənilməsi" (1949) və "Mədəniyyət və varislik. Nəsillərarası konfliktlərin öyrənilməsi" (1970) əsərləri tədqiqatların bir sıra istiqamətlərini əhatə edir: mədəni tərbiyə üsullarının uşaqlarda yaranan şəxsiyyətin inkişafına

formanı – prefikurasiyanı yaradır. Burada böyüklər kiçiklərdən öyrənir (3, sah. 322–361). Müasir cəmiyyətlərdə böyüklər yeni texniki nailiyyətlərlə anlaşı bilmirlər. Böyüklərin kiçiklərə ötürdüyü ənənəvi tərbiyə üsulları yeni formalaşmış cəmiyyətdə özünü doğrultmur. Lakin kiçiklərin də yeni mühitlə ayaqlaşma bilməyən valideynlərinin tərbiyə üsullarından imtinası təqdirəedici fakt kimi qəbul edilə bilməz. Çünki bu cür cəmiyyət əxlaq nor-

təsiri; nəsillər (arxaik cəmiyyətlərdə və Qərb ölkələrində yeniyetmə dövrünün müqayisəsi) arasında münasibətlərin sosial mənbələri; kişi və qadın münasibətlərinin mədəniyyətdə göstərilən üsulları, mədəniyyət prinsipindən seksual davranışın asılılığı, ana və ata rollarının nisbətləri, psixi proseslərin etnomədəni xüsusiyyətləri, milli xarakterin formalaşmasının və təzahürünün qanunauyğunluqları və s. M.Mid “sosiallaşma” və “inkulturasia” anlayışlarını bir-birindən ayırırdı. Birinci sosial öyrətməni, ikinci isə “spesifik mədəniyyətdə öyrətmənin real prosesini” əks etdirirdi. Mid mədəniyyətin 3 tipini göstərir: 1) postfikurativ; 2) kofikurativ; 3) prefikurativ.

Postfikurativ tip üçün şüursuzluq və dəyişikliklərin ləngliyi xarakterikdir. Burada uşaqlar daha çox özlərindən əvvəlkilərdən öyrənirlər. Midin fikrinə görə, postfikurativ mədəniyyətlər hakim dinin köməyi ilə, milli dövlətçilik və ya müxtəlif sosial qrupların mədəniyyəti formasında bərpa oluna bilər.

Kofikurativ mədəniyyətin əsasını eyni mühitdə, eyni cəmiyyətdə yaşayan insanların davranış modeli təşkil edir. Burada uşaqlar da, böyüklər də öz həmyaşıdlarından öyrənirlər. Kofikurasia postfikurativ sistemin böhranından başlayır [(məsələn, yaşlı nəslin aradan getməsi zamanı, texnikanın inkişafı, köçmə, zəbt etmə, dini inancların dəyişməsi, inqilablar və s.) (3, sah. 322)].

Dünyada XX əsrin əvvəllərində artıq kofikurativ mədəniyyətin təsiri hiss olunmağa başladı, belə ki, nuklear ailələr yarandı, bu ailələrdə yaşlı nəslin nümayəndələri – nənə və babalar ilə nəvələrin əlaqələri getdikcə azaldı. Ailə təkcə valideyn və övladlardan ibarət oldu. Azərbaycanda bu proses, demək olar ki, müstəqillik illərindən sonra özünü göstərməyə başladı. Artıq ənənəvi Azərbaycan ailələri, böyük ailələr öz aktuallığını itirir. Övladlar daha çox valideynlərdən ayrı yaşamağa, müstəqil ailə sahibi olmağa can atırlar. Bu tip ailələrdə uşaqların tərbiyəsinə valideynlərin təsiri o qədər də hiss olunmur, əvəzində həmin funksiyaları kütləvi informasiya vasitələri, məktəblər, cəmiyyətdə mövcud sosial qruplar və s. yerinə yetirir. Bu da, təbii ki, nəsillərarası konfliktlərə, mədəniyyətdə varislik prinsipi-nin pozulmasına gətirib çıxarır.

Nəsillərin təcrübəsinin fərqlərinin kəskinləşməsi yeni mədəni

malarından çox-çox uzaqlaşır və böyüməkdə olan nəsil cəmiyyətlə ayaqlaşmalıdır deyə öz milli əxlaq xüsusiyyətlərini, milli kimliyini unudur ki, bu da cəmiyyətdə bir növ aqressiyaya yol açır. Son zamanlar kriminal statistika daha çox cinayətlərin ailə-məişət zəminində baş verdiyini – övladların valideynlərinə xəsarət yetirdiyini, valideynlərin övladlarına qarşı cinayət törətdiyi faktlarını qeyd edir. Bütün bunlara səbəb gənc və yaşlı nəsil arasında balansın pozulmasıdır.

M.Mid “Mədəniyyət və uşaqlıq dünyası” adlı tədqiqat işindəki ideyalar etnoqrafik və kulturoloji tədqiqatlara, eləcə də simvolik interaksionizmin sosioloji məktəbinə öz təsirini göstərməyə davam edir (4, sah. 557). Sözsüz ki, valideyn və qohumluq münasibətləri bioloji və sosial təbiətə malik ailəyə məxsus münasibətlərin spesifik formalarıdır, bu da sonuncunun mədəniyyətin ailə-nikah münasibətlərinin formalaşmasında rolundan danışmağa əsas verir.

“Ailə” məfhumu cəmiyyət üçün olduğu qədər, ayrıca fərd üçün də vacibdir. Nikaha daxil olmaq – onu qorumaqdan daha asandır. Bütün nikahlar qurulan zaman onları uğurlu hesab etmək olar, lakin birgə həyat başlayandan sonra bir sıra çətinliklər üzə çıxmağa başlayır. Eyni zamanda valideyn olmaq, ömürboyu valideyn qalmaqdan daha asandır. Ailədə problemlərdən biri qadınlar və kişilərin arasında gender bölgüsüdür ki, bu da fəaliyyətin və sosial rolların növlərinin effektiv bölgüsünü təşkil edir.

Cəmiyyətdəki demokratik dəyişikliklər gender problemlərini yenidən işıqlandırmaqla qadınların yeni maarifləndirici statusunun formalaşmasına şərait yaratdı. Eyni zamanda yeni münasibətlər patriarxal təsəvvür və stereotiplərlə səsləşərək cəmiyyətin bu və ya digər sferalarında qadının iştirakının sərhədləri haqqında təsəvvürlər formalaşdırdı. Hesab edirəm ki, cəmiyyətin mədəni səviyyəsi onun qadına olan münasibətilə özünü göstərir. Qadınla xoşbəxtliyin sirri onunla səmimiyyətin mənəvi balansını qorumaqdır. Qadına və uşağa münasibət kişinin insanlara qarşı nə dərəcədə düzgün və mərhəmətli ola biləcəyinin qüsursuz mənəvi ölçüsüdür.

Ailənin qorunub saxlanması qadının rolu çox vacibdir – ailənin xilaskarı və onun dağılmasına səbəbkar ola bilər. Özünün

doğurqanlıq funksiyası ilə qadın, nəsillə əlaqədar məsələlərdə sosial cəhətdən daha tez yetişir, ailə işlərində daha düşüncəli və dərin intuisiyyaya malik olur.

Ölkə idarəçiliyində gender balansının gözlənilməsi müsbət faktor sayılır. Bunun nəticəsi kimi bir çox ölkələrin sosial-iqtisadi və idarəçilik sahələrindəki siyasəti gender bərabərliyi istiqamətində aparılır. Hazırkı mərhələdə 170-dən çox ölkə 1979-cu ildə qəbul edilmiş "Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğvi haqqında konvensiya"ya qoşulub. Bu, qadının cəmiyyətdəki yeri və rolunun dərk edilməsi istiqamətində irəliləyiş deməkdir. Lakin təəssüf ki, hələ də bir çox ölkələr bu istiqamətdə lazımi addımlar atmayıb. Onu da vurğulamaq lazımdır ki, hələ heç bir ölkə iqtisadi, siyasi, sosial, mədəni, ailə-məişət sahələrində tam gender bərabərliyinə nail ola bilməyib.

Gender problemlərinin həllinə yönəldilmiş konsepsiyalar və strategiyalar mövcud dövlət qərarlarının məntiqini əks etdirir. Onlar bu istiqamətdə sosial münasibətləri nizama salan hüquqi-normativ sənədlərlə, təlimatlarla və başqa qaydalarla möhkəmləndirilmişdir. Qadınların təhsili istiqamətində görülən işlər eyni zamanda bu yöndə təhsil modelinin yaradılmasını zəruri edir. Belə təhsil modeli təhsili başa vurduqdan sonra onun cəmiyyətdə mütəxəssis kimi yetişməsinə, müxtəlif sosial və ailədaxili rolların reallaşmasına təminat verməlidir. Qüvvədə olan maarif sistemlərinin tədqiqatı göstərir ki, onlar, əsasən, cəmiyyətdə kişilərin üstün mövqeyini əks etdirən ənənəvi iyerarxiyanı canlandırır. Bununla belə, gender bərabərliyinin milli strategiyalarının analizi fərqli xüsusiyyətləri görməyə imkan verir. Beynəlxalq təcrübələrə əsasən qeyd edə bilərik ki, müxtəlif dövlətlər bu istiqamətdə öz milli-mədəni ənənələr, spesifik siyasi vəziyyət, milli mentalitet xüsusiyyətləri və s. özəllikləri ilə hərəkət edir; məsələn, Fransa Milli Məclisində qadın deputatların payı ənənəvi olaraq o qədər də çox deyil. Bunu nəzərə alaraq 2000-ci ildə siyasətdə qadın və kişi bərabərliyinin təmini istiqamətində bir sıra qanunlar qəbul edilmişdir. Almaniya bundestaqında isə əksinə, gender hüquq bərabərliyinin qorunması istiqamətində heç bir hüquqi-normativ aktlar, qanunlar qəbul edilmədiyi halda, xanımlar, demək olar ki, deputat yerlərinin ¾-nü tuturlar.

Azərbaycanda gender problemlərinin vəziyyəti və dinamikasını araşdırarkən qeyd edə bilərik ki, son illər qadınların sosial funksiyalarında, fəaliyyət formalarında müsbət mənada xeyli dəyişiklik və yeniliklərin baş verdiyi danılmaz gerçəkdir. Bu gün ölkəmizdə qadın problemləri ilə məşğul olan onlarca strukturlar və qeyri-hökumət təşkilatları rəsmi şəkildə fəaliyyət göstərməkdədir.

Bununla belə, Azərbaycan mədəniyyətində androsentrizm üstün mövqeyini qoruyub saxlamaqdadır. Bu isə gender asimmetriyasının, ənənəvi standartlaşmış təsəvvürlərin – gender stereotiplərinin qorunub saxlanılmasını təmin edir. Reallıq genderin inkişafı yolunda ölkəmizdə sosial institutlar, o cümlədən təhsil sistemi qarşısında çox işlərin görülməsi məsələlərini irəli sürür. Bütövlükdə müasir cəmiyyətin və onun ayrı-ayrı institutlarının hərtərəfli tərəqqisi təhsil sisteminin inkişafı olmadan mümkün deyil. Məlumdur ki, son illər ölkəmizdə dövlət və qeyri-dövlət təhsil müəssisələrinin geniş şəbəkəsi yaradılmışdır. Azərbaycan Respublikasının qanunverici-

liyi qadınların bu müəssisələrdə kişilərlə bərabər hüquqda təhsil almasını təmin edir. Ümumiyyətlə, müstəqil Azərbaycan Respublikasının 1995-ci ildə qəbul etdiyi ilk konstitusiyasında və digər qanunverici sənədlərdə qadın və kişilərin hüquq bərabərliyi, azadlıqları birmənalı şəkildə qətiyyətlə təsbit edilmişdir. Konstitusiyanın 25-ci maddəsində deyilir ki, "kişi və qadının eyni hüquqları və azadlıqları vardır". Mərhum prezidentimiz Heydər Əliyevin 14 yanvar 1998-ci il tarixli fərmanı ilə Qadın Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi, cənab İlham Əliyevin 6 fevral 2006-cı il fərmanı ilə Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi yaradılmışdır.

Qanunvericiliyimizdə konstitusiyadan sonra genderlə bağlı ən əsas qanun "Gender bərabərliyinin (kişi və qadın) təminatları haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunudur (10 oktyabr 2006-cı il). Bununla belə, qanunların həyata keçirilməsində bir sıra boşluqların mövcudluğu da danılmazdır. Belə ki, hüquqi aktların daim təkmilləşdirilməsinə və icrasının təmininə böyük ehtiyac var.

Azərbaycanda sırf qadın haqları sahəsində də bir sıra sənədlər qəbul edilmişdir. "Azərbaycan Respublikasında dövlət qadın siyasətinin həyata keçirilməsi haqqında" prezident fərmanı (6 mart 2000-ci il), "Azərbaycanda qadınların rolunun artırılmasına dair tədbirlər planı haqqında" prezident sərəncamı (14 yanvar 1998-ci il), "Qadın problemləri üzrə milli fəaliyyət planı haqqında" Nazirlər Kabinetinin qərarı (6 mart 2000-ci il) və s. həmin qəbildəndir. Bütün bunları nəzərə alaraq qeyd edə bilərik ki, xanımların cəmiyyətin siyasi, mədəni, təhsil və digər sahələrindəki rolu xeyli dərəcədə artmışdır. Respublikada gender sahəsində aparılan siyasətin elmi cəhətdən əsaslandırılması məqsədilə gender tədqiqatları çoxalıb, əvvəlcə Qərb Universiteti, daha sonra Azərbaycan Əmək və Sosial Münasibətlər Akademiyası nəzdində Gender Araşdırmaları Mərkəzi yaradılıb, dəyirmi masalar, konfranslar keçirilir, eyni zamanda bir sıra universitetlərin tədris planlarına genderlə bağlı fənlər əlavə edilib. Lakin bu faktlarla yanaşı, regionlarda "gender bərabərliyi" mövzusu bir qədər geridə qalır. Regionlarda ənənəvi olaraq qadın və kişilər arasında kəskin əmək bölgüsü mövcuddur. Müvafiq resurs mərkəzlərinin olmaması, stereotiplərin və ev işlərinin çoxluğu, özünəinamın zəifliyi qadınların sosial aktivliyinə birbaşa təsir edir. Gələcək ailə həyatına problem yaradacağına görə gənc qızlar ictimai fəaliyyətlərə az maraq göstərilir. Gənc xanımların ev, ər və azyaşlı uşağının qayğısına qalmaq məcburiyyəti, üstəlik, həyat yoldaşının qısqanclığı onların sosial həyatda daha aktiv mövqeyinə mane olur.

Qaçqın və məcburi köçkünlər, ailə başçısını itirmiş və aztəminatlı ailələrdəki qadınlar daha həssas qruplara aid edilir. Həyat yoldaşının vəfatı, müharibədən sonra fiziki imkanlarının məhdudlaşması və ya ölkəni tərk etməsi ailənin bütün yükünü qadının üzərinə atır. Belə ailələrdəki xanımlar daha az bacarıqlara, biliyə, resurslara malik olduqlarından zorakılığa, ayrı-seçkiliyə digərlərinə nisbətən çox məruz qalırlar. Bu və digər obyektiv səbəblər üzündən regionlarda yaşayan qadınlar təhsildə, inkişafda geriləyirlər.

Cəmiyyətdə gender bərabərsizliyinin, qadına qarşı diskriminasiyanın aradan qalxmasına bir çox hallarda təhsil prosesinə edilən dəyişikliklər kömək ola bilər. Lakin bunun başlanğıcı ailə tərbiyəsində, valideynlərin, yaxın qohumların ənənəvi mədəniyyətimizdə oğlan-

lar və qızların assosiasiya olunduqları təsəvvürlərə və anlayışlara düzəliş etmək istəyinin olmasıdır. Uşağın gender identikliyinə qurulması erkən yaşlardan başlayır və bütün həyatı boyu ona düzəliş edilir. Təəssüflə qeyd etmək lazımdır ki, erkən yaşlarından oğlanlar və qızlar üçün informasiya proseslərinin seleksiyası mövcuddur; məsələn: qızlara gəlinciklər, mətbəx əşyalarına bənzəyən oyuncaqlar almaq və ya nisbətən böyük yaşda musiqi, toxuculuq məktəbinə yazdırmaq və s., oğlanlar üçün isə maşın, robotlar, müharibə və ya fantastik qəhrəmanları əks etdirən oyuncaqlar, kompüterlər və s. almaq, şahmat məktəbinə, üzgüçülüyə yazdırmaq. Bununla da qızların rəşadət və mücərrəd düşüncə sahəsi bir qədər dar çərçivədə qalır. Onun geniş aspektdə düşünməsinə şərait yaradılır.

Ailənin formalaşmasında mədəniyyətin rolu ailəni qorumaq bacarığı ilə əlaqədardır. Bu təkcə hisslər əsasında yox, eləcə də ağılla, hətta valideynlik borcunun dərk edilməsi ilə mümkündür.

Ailə münasibətləri mədəniyyətinin bir hissəsi də inam, etimad amili ilə bağlıdır. Məhəbbət olan yerdə ər-arvad arasında qarşılıqlı hörmət, inam, səmimiyyət hökm sürməlidir. Sözsüz ki, hər bir vəziyyətin əksi də olur, məsələn, bəziləri etibardan sui-istifadə edirlər, bəziləri isə onun yoxluğundan əziyyət çəkirlər. Bəzən güclü məhəbbət hissi eqodan irəli gələn qısqanclıq, inamsızlıq və bu kimi mənfi amillərlə müşayiət olunur. Məşhur fransız yazıçısı Anatol Frans qısqanclıq barədə qeyd etmişdir ki, "qısqanclıq kişidə zəiflik, qadında isə güc mənbəyidir" (6). Qısqanclıq ailədə qarşılıqlı inamsızlıq və hörmətin olmamasının nəticəsidir. Qısqanc insanlar hər zaman qarşı tərəfə şübhə ilə yanaşır və ən xırda şeyləri belə böyüdərək münasibətlərə ziyan vururlar.

Ailəyə və onun sabitliyinə mənfi təsir edən mədəni amillərdən biri KİV-lərin təsiri vasitəsilə yaradılan pərəstiş hissi ilə bağlıdır. Gəlin diqqət edək: biz ekranlarda müasir ailənin daha çox hansı obrazını görürük? Ailə münasibətləri ilə bağlı daha çox məsuliyyətsiz, sərbəst həyat tərzini yaşamağa üstünlük verən cütlüklər, qısqanclıq, tamahkarlıq (pul, ev və s.), xəyanət üstündə baş verən ölüm hadisələri və s. mövzulara rast gəlinir. Ailə münasibətlərinin bilicisi sayılan O.Balzak qeyd etmişdir ki, "insan hər şeyi yeyən əjdaha ilə – vərdislə mübarizə aparmalıdır". Çünki nikah hisslərə əsaslanır və bu da onu dayanıqsız edir. Ona görə də cəmiyyət həm qanunvericilik, həm də mənəvi səviyyədə ailənin dağılmasının qarşısını alacaq vasitələri möhkəmləndirməyə çalışır. Ələlxüsus ailədə uşaqlar tərbiyə olunurlarsa. Lakin bununla yanaşı, dünyanın bir çox ölkələri insanların boşanma haqlarını qanunla tənzimləyir və əgər buna əsaslı səbəblər varsa, qanun tərəflərin boşanmasına icazə verir. Məqalədə ailənin qanunvericilik baxımından nizamlanmasına diqqət ayrıldığı üçün bir cümləylə fikrimi bildirmək istəyirəm ki, ailələr boşanma mərhələsinə çatarkən bir qədər düşünsünlər və tələsik qərar qəbul etməsinlər. Çünki verilən hər bir qərar ailədə böyüməkdə olan uşaqların psixi və mədəni tərbiyəsinin formalaşmasına mənfi təsir göstərə bilər ki, bu da cəmiyyət üçün itirilmiş fərd deməkdir.

İnsanın mədəni səviyyəsi onun nikaha olan münasibətinin məsuliyyət səviyyəsi ilə ölçülür. Karl Marks haqlı olaraq qeyd etmişdir ki "Heç kim ailə qurmağa məcbur edilmir. Lakin əgər ailə qurulubsa, hər kəs onun qanunlarına tabe olmağa məcburdur" (7). ♦

Ədəbiyyat:

1. Антология исследований культуры. Том 1. Интерпретации культуры. Санкт-Петербург, Университетская книга 1997, 710 с.
2. Марк Туллий Цицерон. Об обязанностях. 102 стр. Книга II.
3. Маргарет Мид. Культура и мир детства. М., 1983. 450 с
4. Шило Н.Ю. Мид Маргарет // Социология. Энциклопедия. – Минск, 2003.
5. <http://anthropology.ru/ru/text/govorunov-av/kniga-rut-benedikt-hrizantema-i-mech#konceptiya-modeley-kultury>
6. <https://az.wikiquote.org/wiki/Qad%C4%B1n>
7. <http://www.inpearls.ru/author/karl-marx>

Резюме

В статье говорится о роли культуры в формировании семьи. Отмечаются высказывания многих культурологов и философов. Рассказывается так же о роли взаимосвязей культур и психологии поведения в формировании семьи. В научных исследованиях основателя культурной антропологии Ф.Боас и его последователей Р.Бенедикт и М.Мид семья оценена как культурный, и как социальный феномен. В то же время, говоря о проблемах семьи, поднимается вопрос внутрисемейных гендерных отношений. **Ключевые слова:** семья, брак, культура, общество, культурная антропология, конфликты между поколениями, преемственность, гендерное неравенство.

Summary

The article describes the role of culture in the formation of families. Statements of many philosophers and culture experts was noted. It is told as the role of the relationship between culture and psychology of behavior in family formation. The research of the founder of cultural anthropology F.Boas and his followers R.Benedikt, M.Mid family and appreciated as a cultural and a social phenomenon. At the same time, speaking about family problems, it raises the issue of intra-gender relationships.

Key words: family, marriage, culture, society, cultural anthropology, conflict between generations, continuity, gender equality.

Azərbaycanın müstəqilliyi illərində tarixi mövzulu pyeslərin səhnə həlli

Mələhət Ağayeva,
AMEA Memarlıq və İncəsənət İnstitutunun "Teatr, kino və televiziya"
şöbəsinin elmi işçisi, sənətsünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru
E-mail: melahet-agayeva@mail.ru

Məlumdur ki, dramaturqlar tarixi mövzulu əsərlərə müraciət edərkən tarixi dürüstlüyü tam mühafizə etməyi, tarixi şəxsiyyətləri olduğu kimi verməyi vacib sayırlar. Qəhrəmanlarının əlamətdar cəhətlərini, tərcümeyi-halının mühüm nöqtələrini tarixin inkişaf qanunları baxımından ümumiləşdirib onun yaşadığı dövrü, bu dövrün pafosunu, qabaqcıl ideyalarını əks etdirirlər.

Xalq artisti Amaliya Pənahovanın 1992-ci il noyabrın 10-da Bakı Bələdiyyə Teatrını yaratması ölkəmizin ictimai-mədəni həyatında əlamətdar hadisə oldu. Məqsədi insanlarda vətənpərvərlik, fədakarlıq, qəhrəmanlıq hissini yüksəltmək olan teatr Nəriman Nərimanovun "Nadir şah" tarixi faciəsini tamaşaya qoydu. 10 fevral 1996-cı ildə Gənc Tamaşaçılar Teatrının səhnəsində nümayiş olunan "Nadir şah" tamaşasının premyerası böyük uğurla keçdi. "Nadir şah" tarixi faciəsinə Ələkbər Kazımovski quruluş vermişdi. Quruluşçu rejissor tarixə sərbəst yanaşma prinsipini əsas götürərək əsərdə dramaturji gərginliyi zəiflədən ayrı-ayrı səhnələri və hətta bütöv surətləri çıxarmış, əsas ideya yükünü müasir dövrün siyasi hadisələri ilə analogiya təşkil edən motivlərin üzərinə salmışdı. Əsəd Cahangir "Xalq qəzeti"ndə "Bələdiyyə Teatrında "Nadir şah" tamaşası" adlı məqaləsində rejissor yozumu haqqında öz fikirlərini belə qeyd edir: "Uğurlu rejissor yozumu hesabına tamaşaçı bir neçə əsr bundan əvvəl şah sarayında baş verən tarixi faciədə müasir Azərbaycan siyasi həyatındakı faciələrin əsas ştrixlərini sezmə bilər" (5).

Tamaşada Nadir şah obrazını Azad Şükürov canlandırırdı. Obrazın (Nadir şah – red.) səhnə təqdiminin çətin və həlledici məqamı sui-qəsd səhnəsindən başlanırdı. Fitnəkar saray əyanlarının hiyləsinə aldanıb oğlundan şübhələnən və yeganə balası – iyirmiyaşlı vəliəhd Rzaqulunun gözlərinin çıxarılmasına hökm verən Nadirin daxilində ata ilə şahın mübarizəsi gedirdi. Nadir şah – A.Şükürov bütün dəhşəti ilə hiss edirdi ki, Gülcahanın yalvarışlarına tab gətirməyib hökmü dəyişə bilər və buna

görə hərəmindən daha çox, sanki özünə dediyi "Olmaz... Olmaz!" sözləri ilə atalıq duyğusunu boğur, böyük ağrı bahasına olsa da, qərarında sabit qalırdı.

Nadiri istər bir ata, istərsə də bir şah kimi faciəsinin zirvəsi Rzaqulunun günahsızlığı üzə çıxan andan başlandı. Nadir şah – A.Şükürov faciəni bir ehtişam, tragik bir ehtirasla yaşayırdı.

Ərini hədsiz dərəcədə sədaqətlə sevən bir qadın, balasının yolunda canından belə keçməyə hazır olan ana – Gülcahan obrazını Esmiraldə Şahbazova oynayır, onun səhnəyə hər gəlişi ilə tamaşa zalına sanki ılıq, zəif bir işıq şüası düşürdü. Ancaq Nadir şahın Rzaqulu haqqında verdiyi dəhşətli hökm səhnəsi dərin daxili yaşantı əvəzinə çox vaxt rejissor mizanlarının icrası hesabına ötürürdü. Buna görə də dramaturji materialdan irəli gələn tragik qat bütün miqyası ilə açılmırdı.

Rzaqulu obrazını aktyor Mahir Vətənhax təbii, real cizgilərlə canlandırırdı. Finalda kor Rzaqulunun – M.Vətənhaxın ata-anasının cəsədi üzərində uzanmış əllərinin titrəyişini, barmaqlarının giziltisini tamaşaçı da öz canında duyur, aktyorun heç bir cəlmə belə demədən yaratdığı bu təsirli səhnənin hesabına vəliəhdin kor

edilməsi, doğrudan da, bütün məmləkətin gözsüz, işıqsız qalması kimi geniş sosial-fəlsəfi pafos və mündəricə kəsb edə bilirdi.

Tamaşada xalq artisti S.Bəsirzadə (Ana), əməkdar artistlər M.Avşarov (Cavad xan), F.Mehdiyev (Mirzə Mehdi xan), Ə.Soltanovun (Məhəmməd xan), R.İbrahimov (Səlim xan), E.Təvəkküloğlu (Rza xan) və Z.Məmmədov (Cəfər xan) obrazların uğurlu səhnə təcəssümünü yarada bilmişdilər.

Əsəd Cahangir tamaşanın ünvanına dediyi xoş sözlərlə yanaşı, bəzi xırda iradlarını da qeyd edir: "Tamaşada kütləvi səhnələrin zəifliyi dərhal hiss olunur. Nadirin sərkərdələri rolunda həddən artıq gənc tələbələrin səhnəyə çıxarılması da, bizcə, reallığa xəlal gətirir və tamaşanın effektini aşağı salır. Əsərin mətni üzərində əhəmiyyətli "redaktə" işi aparən rejissorun bəzi arxaikləşmiş əcnəbi sözləri müasir variantları ilə əvəz etməsinə də ehtiyac duyulur" (5).

AMEA-nın müxbir üzvü İncilab Kərimov tamaşa haqqında öz fikirlərini belə ifadə edir: "Ümumi qayəsi, irəli sürdüyü fikir və ideya etibarilə müasir dövrümüzə, respublikamızın həyatında baş verən siyasi hadisələrlə səsleşən "Nadir şah" əsərinin tamaşası həm rejissor işi, həm bədii tərtibatı (quruluşçu rəssam Elbəy Rzaquliyev) və musiqisi, həm də aktyor ifası cəhətdən diqqəti cəlb edir; bu mühüm komponentlərin yüksək səviyyəli, professional işbirliyi tamaşanın uğuruna səbəb olmuşdur" (6, *sah. 150*).

Bakı Bələdiyyə Teatrı 1996-cı və 1998-ci illərdə Türkiyədə qastrollda olarkən "Nadir şah" tamaşasını da özləri ilə aparmışdılar. Türkiyənin Qars, Ərzurum, Ağrı, Van şəhərlərində olan kollektiv digər tamaşalarla yanaşı, "Nadir şah" əsərini də izləyicilərə təqdim etmişdi. Teatrın kollektivi müvəffəqiyyətli çıxışlarına görə həmin valiliklərin təşəkkür məktubları və qiymətli hədiyyələri ilə mükafatlandırılıb.

Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli simalarından biri olan İlyas Əfəndiyev "Hökmdar və qızı" tarixi pyesini 1990-cı il yanvarın 20-də Bakıda gülləbaran edilmiş şəhidlərimizin əbədi xatirəsinə ithaf etmişdi. XVIII əsrin xronikası əks olunan faciədə tariximizin daha ağırlı bir mərhələsi torpaqlarımızın parçalanması fonunda milli qürur hissi ilə qabardılırdı. 25 dekabr 1996-cı ildə Azərbaycan Dram Teatrının səhnəsində həmin əsərin ilk tamaşası göstərildi. Quruluşçu rejissor

Mərahim Fərzəlibayovun böyük zəhməti sayəsində ərsəyə gələn tarixi pyes uğurlu səhnə təcəssümünü tapdı. Tamaşada xanlıqlar dövründə torpaqlarımızın parçalanması səbəbləri, xəyanətkar və satqın qüvvələrin iç üzünü açmaqla XVIII əsrlə bu günümüz arasında bir körpü salınırdı.

"Hökmdar və qızı" tarixi dramı vətənpərvərlik, müstəqillik, milli azadlıq hissiyyatlarını şüurlara həkk edir və gənclərimizi bu istiqamətdə tərbiyələndirirdi. Azərbaycan tarixinin ən ağır çağlarından olan bu dövrdə kiçik xanlıqlara parçalanan xalqımızı yadelli basqınlardan daha çox, daxili çəkişmələr əldən salırdı. Müstəqillik iddiasında olan xanlar dörd yandan gələn xarici təhlükələrə qarşı birləşmək əvəzinə kor bir siyasətlə bir-birini didişdirirdilər.

Qarabağ xanlığı üçün təhlükə həm cənubdan, həm də şimaldan idi. Cənubdan Qacar sülaləsinin nümayəndəsi Şuşanı ələ keçirmək istəyirdi. O, ilk dəfə 1795-ci ildə xeyli müddət Şuşanı mühasirədə saxlasa da, məğlub olur. 1797-ci ildə Şuşa işğal edilir. Həmin vaxt öz ailəsi ilə Car-Balakənə qaçan İbrahim xan Ağa Məhəmməd şah Qacar öldürüldükdən sonra Şuşaya qayıdır. Bu dövrlərdə rus işğalları da başlayırdı. Azərbaycan xanlıqları birləşə bilmədiyi üçün bütövlükdə ölkənin parçalanması labüd idi. İbrahim xan ruslara qarşı müqavimətin istənilən nəticəni verməyəcəyini görüb 1805-ci ildə Sisianovla bağladığı müqaviləyə görə rus tabeliyini qəbul etdi. Bu, böyük tarixi səhv idi. Belə ki, 1 il sonra İbrahim xan qətlə yetirildi. I və II rus-İran müharibələri nəticəsində Azərbaycanın şimal torpaqları ruslar tərəfindən işğal olundu.

İbrahim xan torpaqlarımızı rusların əsarətindən qurtarmaq üçün Azərbaycan xanlıqlarını birləşdirməyə çalışır, amma bu cəhdlər alınmırdı. Çünki İbrahim xan, Kəlbəli xan, Cavad xan, Fətəli xan – hamısı şahlıq istəyirdi. Ancaq vəhdətə gəlib, bir şah seçib ona itaət etsəydilər, bəlkə də faciədən xilas ola bilərdilər.

O zaman "Hökmdar və qızı" tamaşasına baxmağa gələn ali qonaqlar arasında ümummilli liderimiz Heydər Əliyev, respublikamızda qonaq olan görkəmli alim, türkdilli ölkələrin Milli Peditriya Cəmiyyətləri Birliyinin fəxri prezidenti İhsan Doğramacı da vardı. Tamaşadan sonra səhnə arxasına keçən Heydər Əliyev və İhsan Doğramacı yaradıcı kollektivi təbrik etdilər. Mərhum prezidentimiz tanınmış yazıçının xalqa, ədəbiyyata misilsiz xidmətini vurğuladı: "İlyas Əfəndiyev Azərbaycan teatrına çox böyük töhfələr verib, böyük xidmətlər göstərib, çox dəyərli əsərlər yaradıbdır. İlyas Əfəndiyevin yaradıcılığı başqa cəhətlərlə yanaşı, bir də ona görə əhəmiyyətlidir ki, o öz əsərlərində Azərbaycan xalqının tarixinin çox mühüm səhifələrini ədəbiyyat, teatr vasitəsilə bugünkü nəsillərə çatdırır, həm də müasir həyatımızın müsbət və mənfi cəhətlərini çox gözəl təsvir edir... Hesab edirəm ki, xalqımız bu əsərlərdən çox bəhrələnmişdir" (3). Bu söhbətə qoşulan İhsan Doğramacı da tamaşanı yüksək qiymətləndirərək dedi: "Hökmdar və qızı" əsərini böyük tarixi bir tablo kimi qiymətləndirirəm və Allah-taala Azərbaycanın müstəqilliyini əbədi edəcəkdir" (7, *sah. 170*).

Rejissor Mərahim Fərzəlibəyov istedadlı aktyorları seçərək vahid bir ansambl yaratmağa müvəffəq olmuşdu. Xalq artisti Əliabbas Qədirov Qarabağ hakimi İbrahim xanın, onun təmsalında isə bütün Azərbaycanın başına gələn faciənin böyüklüyünü təmkinlə açırdı. "Şah İsmayıl Xətəinin əkdiyi toxumları göyertmək istəyən" İbrahim xan doğma övladı Ağabəyim ağanı Fətəli şahı baş hərəm kimi verib onunla qohum olmaq, Azərbaycan xanlıqlarını birləşdirib vahid Azərbaycan dövləti yaratmaq istəyirdi.

Tamaşada Ağabəyim ağa obrazını əməkdar artist Bəsti Cəfərova yaradırdı. B.Cəfərova Ağabəyim ağanın taleyindəki təlatümləri, ağrı ilə duyğularının tüğyan edib qarşılaşdığı səhnələri ölçü hissini itirmədən, incəliklə birləşdirib tamaşaçılara çatdırırdı.

Vanya Koxa (xalq artisti Səyavuş Aslan), Axund Mirmöhşün ağa (xalq artisti Həsən Məmmədov), Cavad xan (əməkdar artist Bürcəli Əsgərov), Kəlbəli xan (əməkdar artist Məcnun Hacıbəyov), Tubu xanım (əməkdar artist Səfurə İbrahimova), Məhəmməd xan (Şahin Cəbrayıl), Saday bəy (Sabir Məmmədov) obrazlarını canlandıran, özlərinəməxsus istedad sahibi olan bu sənətkarların oyunu əsərin verdiyi sərrast material əsasında bir-birini uğurla tamamlayırdı. Şahmar Ələkbərzadə aktyorların uğurlu oyunu haqqında deyirdi: "Aktyorlar müəllifin verdiyi ideyaları gözəl duyaraq özlərinin həyəcanı, kədəri və sarsıntıları kimi oynayırdılar. Onlara "oynayırlar" sözü yaraşmır, məhz yaradırdılar" (4).

Tamaşanın uğurunu təmin edən məsələlərdən biri də əsərə verilən bədii tərtibatdır. Rəssam İsmayıl Əsədovlunun quruluşu, Azərbaycan xanlıqlarının faciəsini xəritə ilə ürək şəklində verməsi və o ürəyə saplanan düşmən qılıncı müəllif qayəsini açan tapıntıdır. Əsərə yeni musiqi yazılmamış, Polad Bülbüloğlunun və Vəsisif Adıgözalovun əsərlərindən, həmçinin xalq musiqisindən məharətlə istifadə olunmuşdu. Akademik Bəkir Nəbiyev tamaşanın müvəffəqiyyətlərini göstərməklə yanaşı, maddi çətinliklər ucbatından nəzərəcarpan bəzi qüsurları da vurğulayıb: "Təkcə bunu qeyd etmək lazımdır ki, tamaşada məşğul olan aktyorların heç birinə oynadıqları obrazların dövrünü, həyat tərzini, ictimai mövqeyini əks etdirən və onları fərdi ölçülərinə uyğun gələn xüsusi paltar biçilməmiş, bütün rekvizit 20–25 il bundan əvvəlki tamaşalar münasibətilə tikilən nimdaş libaslar arasından "seçilmiş", böyüdülmüş, yaxud kiçildilmişdir. Məlum maddi səbəblər üzündən tamaşaya xüsusi musiqi də sifariş edilməmişdir" (9).

Milli tarixin əvvəllər qadağa qoyulmuş səhifələrinə baş vuran şair-dramaturq B.Vahabzadə Azərbaycan varlığının dərin qatlarına nüfuz etmişdi. Məhz bu yaradıcılıq axtarışlarının bəhrəsi olan "Özümüzü kəsən qılınc" ("Göytürklər") tarixi pyesi meydana gəldi və ilk tamaşası 1998-ci il aprelin 10-da rejissor Ağakişi Kazımovun quruluşunda Akademik Milli Dram Teatrında göstərildi. Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyətinin 80 illiyinə həsr olunan bu pyesdəki hadisələr 1450 il bundan əvvəl ulu əcdadlarımız I Göytürk dövlətinin istiqlal uğrunda Çinə qarşı apardığı mübarizədən bəhs edir.

Azərbaycan tarixinin yeni səhifələrinin yazıldığı bir zamanda yaradıcılığında daha çox monumentallığa üstünlük verən quruluşçu rejissor Ağakişi Kazımovun, bu əsəri də klassik üslubda səhnəyə gətirməsi qanunauyğun idi. Material da buna tam cavab verirdi. Tarixi sənədlər əsasında yazılan, 2 hissədən və 12 şəkildən ibarət olan pyesdə tarixi şəxsiyyət olan Gur Şadın I Göytürk dövlətinin istiqlalı uğrunda mübarizəsindən söz açılırdı. "Özümüzü kəsən qılınc" ("Göytürklər") faciəsində Bumin Xaqanla onun qardaşı İstəmi Xaqanın hakimiyyətlərindən sonra zəifləmiş, dağılmaq təhlükəsi qarşısında qalmış Göytürklər dövlətinin ikinci dəfə yüksəlişi diqqət hədəfindədir. Tamaşa barəsində təəssüratlarını qələmə almış xalq yazıçısı Hüseyn Abbaszadə göstərir ki: "Faciənin mötərizədə yazılan ikinci adı "Göytürklər"dir. Çoxları bilmir ki, nə üçün əcdadlarımıza göytürklər deyildilər. Bunu dəqiqləşdirməkdən ötrü bir mötəbər tarixçi-alim dostumla söhbət elədim. O dedi ki, qədim türklər islam dinini qəbul etməmişdən öncə Günəşə sitayiş edirdilər. Hər gün dan söküləndə yığıb əllərini göyə qaldırıb Günəşin doğmasını ibadət eləyə-eləyə qarşılayır, axşamüstü Günəş batanda onu eyni mərasimlə yola salırdılar. Buna görə də onlara Göytürklər deyirdilər" (1).

Göründüyü kimi, müəllif tarixə müraciət etməklə eyni zamanda bu günümüzə səsləşən məqamlara, müstəqillik uğrunda çarpışmalara əngəl olan yaxın tarixin hadisələrinə də ayna tutur, yaltaqlıq, takt-tac viruslarının genetik kodlarını açmağa çalışır.

Tamaşa əsərə, yadelli işğalçılara qarşı mübarizə aparan xalqın istək və arzularının təcəssümü idi. Əqidə bütövlüyü, vətənpərvərlik, mənəvi yenilməzlik tamaşada olduqca aktual və müasir səslənirdi. Tamaşaçının gözü qarşısında cərəyan edən hadisələr, səslənən

fikirilər, obrazların hərəkət və əməlləri səhnədə gördüyü ilə 1988-ci ildən bəri yaşadığı neçə-neçə fəlakət və faciələri izləməyə, xalqımıza, torpağımıza edilən erməni təcavüzünü göz önünə gətirməyə imkan verirdi.

Tamaşa haqqında öz fikirlərini bölüşən Mələhət Ağayeva əsərin böyük müvəffəqiyyətlə keçən ilk səhnə quruluşunu təhlil edərək ya-

zırdı: "Tamaşanın quruluşçu rejissoru, əməkdar incəsənət xadimi Ağakışi Kazımovun işi yalnız rejissorluq qabiliyyətinə, nikbin əhval-ruhiyyəli, monumental, tarixi qəhrəmanlıq tamaşası yaratmaq bacarığına görə deyil, həm də məhz xeyrin şəərə nisbətən çox güclü olduğunu göstərmək iqtidarına görə müsbət qiymətləndirilir" (2). Ümumi ictimai rəyə görə, o, tamaşa yaradıcıları ilə əlbir yaradıcılıq səyi nəticəsində müəllif fikrini tamaşaçıya dəqiq və aydın çatdırmağa nail oldu. Tamaşanın quruluşçu rəssamı İsmayıl Əsədovlu və bəstəkar Cavanşir Quliyev tarixi-ictimai faciənin sənət dili ilə açılması üçün bütün imkan və istedadlarından yetərinca istifadə etmişdilər.

Ulu öndər Heydər Əliyev tamaşadan razı qaldığını bildirərək demişdi: "Sizin hamınız öz rolunuzu o qədər gözəl ifa etdiniz ki, birinizi o birinizdən seçə bilmərəm. Hamınız çox gözəl ifa etdiniz. Hər biriniz öz ifanızla çox gözəl təsir bağışladınız. Xüsusən əsərin mənasını, məzmununu çatdırdınız. Ona görə mən sizi təbrik edirəm. Bu əsəri gözəl yaratdığınıza görə sizi yüksək qiymətləndirirəm" (8). Həmçinin qeyd etmişdi ki: "Əsərin xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, burada hansı rolun baş rol olduğunu demək çətindir" (8). Ustad teatrşünas səviyyəsində söylənilən bu fikrin məna və mahiyyəti olduqca dərinidir. Əslində, burada söhbət həm əsərin, həm tamaşanın dramaturji quruluşundan, həm də ansambl bütövlüyündən gedirdi. Obrazlar bədii materialla taraz yüklənmiş tamaşada mükəmməl ansambl vasitəsilə əsas məqsədin "Türkün gücü onun birliyindədir" fikrinin həyata keçməsinə xidmət edirdi.

Rejissor quruluşunda təqdirəlayiq cəhətlərdən biri də tamaşanın

klassik üslubda qurulması idi. Ağac öz kökləri üstə dayanıb, qol-budağı isə ətrafa şaxələnmişdi. Yəni əsərdəki hadisələr tarixi qatda saxlanılır, VI–VII əsrlərdəki Göytürk özüllü üzərində baş verənlər bu gün də müasirlik ruhunu qoruyub saxlayırdı.

Tamaşanın müvəffəqiyyətli alınmasında aktyor ansamblının əməyi qeyd olunmalıdır. Əliabbas Qədirovun (Qara Xaqan), Ramiz Məlikovun (Dulu Xaqan), Nurəddin Mehdiqanlının (Gur Şad), Laləzar Mustafabəylinin (İçgen Xatun), Məleykə Əsədovanın (Selcan), Zemfira Nərimanovanın (Banu Çiçək), Sənubər İsgəndərovanın (Siyan Şi), Rafiq Əzimovun (Mubi Tərxan), Məcnun Hacıbəyovun (Salur xan), Rəsul Həsənzadənin (İltəriş), Aslan Şirinovun (Şeytan), Mətanət Atakişiyevanın (Mələk) dolğun səhnə surətləri aktyorların böyük yaradıcılıq zəhmətinin, yeni sənət axtarırlarının gözəl nümunəsi idi.

Tarixi ibrət və müasirlik ruhunu təcəssümləndirən "Özümüzü kəsən qılınc" tamaşası kollektivin yaradıcılıq uğuru olub teatrın repertuarından uzun müddət çıxmamış, 1998-ci ilin noyabr ayında Azərbaycan Akademik Milli Dram Teatrının kollektivi Türkiyənin Ərzurum, Sivas, Qeysəri və Ankara şəhərlərində qastrolda olarkən də tamaşaçılar tərəfindən rəğbətlə qarşılanmışdı.

"Nadir şah", "Hökmdar və qızı" və "Özümüzü kəsən qılınc" tarixi əsərlərini xalqımızın tarixi taleyi haqqında səhnədən səslənən cəsarətli monoloq da adlandırmaq olar. Bu pyeslərdə tarixin özü müasirliyin təhlili üçün bədii materiala çevrilərək fəlsəfi-analitik ümumiləşdirməyə səbəb olur, müasir teatr təfəkkürünün işığında reallıq kəsb edirdi. ♦

Ədəbiyyat:

1. Abbaszadə H. Türk özünə qayıdanda. "Ədəbiyyat qəzeti". 24 aprel 1998-ci il.
2. Ağayeva Mələhət. Bəxtiyar Vahabzadə pyeslərinin səhnə taleyi. Bakı, "Xəzər Universiteti" nəşriyyatı, 2013, 158 s., səh. 90.
3. "Azərbaycan" qəzeti. 23 sentyabr 1997-ci il.
4. Ş.Ələkbərzadə. Ürəyə saplanan qılınc. "Mədəniyyət" qəzeti. 29 dekabr 1996-cı il.
5. Əsəd C. Bələdiyyə Teatrında "Nadir şah" tamaşası. "Xalq qəzeti". 11 iyul 1996-cı il.
6. İncilab Kərimov. Bakı Bələdiyyə Teatrı. Bakı, "Çinar-Çap" nəşriyyatı, 2008, 488 s., səh. 114.
7. İncilab Kərimov. Sənət, sənətkarlar və sənətkarlıq haqqında. Bakı, "Ulu" nəşriyyatı, 2005, 228 s., səh. 170.
8. "Xalq qəzeti". Bakı, 14 aprel 1998-ci il.
9. Nəbiyev B. İbrətamiz tamaşa. "Azərbaycan" qəzeti. 27 dekabr 1996-cı il.

Резюме

В статье говорится о сценическом решении драм в Бакинском Муниципальном Театре "Надир шах" (10.02.1996) Н.Нариманова, в Академическом Национальном Драматическом Театре "Повелитель и его дочь" (25.12.1996) И.Эфендиева, "Göytürklər" (10.04.1998) Б.Вагабзаде. В обсуждается режиссёрская, композиторская работа, художественная постановка и актёрские исполнения.

Ключевые слова: патриотизм, героизм, драматург, режиссёр, актёр.

Summary

In the article there is spoken about the stage solution of plays in Baku Municipal Theatre "Nadir shah" (10.02.1996) by N.Narimanov, Azerbaijan Dramatic Theatre "Sovereign and his daughter" (25.12.1996) by I.Efendiyev, "Goyturks" (10.04.1998) by B.Vahabzade. In the performances such qualities as patriotism, heroism are put forward, producer's work, composer's music, artistic arrangement and actor's performing are discussed.

Key words: patriotism, heroism, playwright, producer, actor.

Televiziyanın cəmiyyətdə rolu və peşə etikası

Bəhrüz Niftəliyev,
ADMIU-nun dissertanti

Hər bir peşənin əxlaq normaları mövcuddur. Sözsüz ki, bu normalar həmin peşənin inkişaf tarixi ilə bağlıdır və onunla da formalaşır, təşəkkül tapır. Jurnalistin peşə etikası da Azərbaycan media mühiti üçün yeni deyil. XIX yüzilliyin ortalarından bu günə kimi jurnalist etikası zəngin bir inkişaf yolu keçib. Azərbaycan jurnalistikasında 1990-cı illərin əvvəllərindən özəl sektorun yaranması ilə bağlı ölkəmizdə özəl KİV-in sayı da artdı və bu məsələ daha çox önəm kəsb etdi. Nəzəriyyəçi alim professor C.Məmmədli yazır ki: "Peşə ləyaqəti jurnalistin nüfuzunu, həmkarları içərisində yerini müəyyən etməklə onun fərdi üslubunun da yetkinləşməsinə xüsusi şərait yaradır" (5, *səh.* 23).

Bu gün televiziya KİV sistemi arasında operativliyi, əyaniliyi baxımından daha böyük önəm kəsb edir. Milli-mənəvi dəyərlərimizin yaşamasında televiziyanın üzərinə çox böyük məsuliyyət düşür, ona görə də hər an diqqət mərkəzindədir.

Televiziya mənsub olduğu dövlətin, cəmiyyətin idarəçilik sistemindən, quruluşundan asılı şəkildə özünün bu funksiyasının icrasını təcəssüm etdirir. Demokratik cəmiyyətlərdə dövlətçilik və vətənpərvərlik təbliğati kontekstində əhaliyə təsir imkanlarından istifadə ilə, əslində, dövlətin, avtoritar rejimdə isə bir şəxsin – dövlət başçısının təbliği ilə məşğul olur.

Demokratik mühitdə dövlət siyasətinin geniş xalq kütlələrinə çatdırılmasında, onun siyasi maarifçiliyində fəal iştirak etməsi hər bir vətəndaşda siyasi şüurun, dünyagörüşünün biçimlənməsinə təkan verir və bu prosesdə fəal iştirak edir. Totalitar rejimdə isə bütün növ təbliğat rəhbərin və ya hakim diktatura rejiminin ideoloji istiqamətlərinin vəsfinə yönəldiyindən vətəndaşlarda rəhbərə və ya ideyalara sadiqlik fikri aşılır. Təbliğat işində televiziyanın güclü silah kimi insanlara təsiri baxımından məharətlə istifadə olunur. "Təbliğat – xidmət etdiyi siyasətə münasibətdə ikincidərəcəlidir, siyasət əxlaqlıdırsa və cəmiyyətin rifahına yönəlibdirsə, məhz o zaman televiziyanın təbliğati xeyirli, lazımlı və vacibdir" (1, *səh.* 47).

2001-ci il avqustun 13-də Azərbaycan Respublikası Prezidentinin milli-mənəvi dəyərlərlə bağlı xüsusi bəyanatı Azərbaycan mediasının ayrıca mövzusunə çevrildi. Bu bəyanatın həyata keçirilməsində yenə də önəmli yeri televiziya tutur. Efrdə yayımlanan müxtəlif məzmunlu və formatlı verilişlərdə telejurnalistin çox yüksək səviyyəli empatiya keyfiyyətləri özünü büruzə verməlidir; məsələn: tamaşaçılarla ünsiyyəti, qonaqlarını dinləmək və müraciət mədəniyyəti, dil mədəniyyəti və s. Televiziyada əyanilik olduğu üçün

jurnalistin peşə etikası hər an göz önündədir. O, tamaşaçısını həm maarifləndirir, həm də əyləndirir.

Televiziya öz sosial-pedaqoji funksiyası çərçivəsində əhəlinin siyasi proseslərlə bağlı maariflənməsinə diqqət ayıraraq gündəlik informasiyaların, baş verən hadisələrin təhlilini yayımlamaqla insanlarda aydın mənzərənin yaranmasına çalışır. Hər bir insan baş verən hadisələrin, siyasi proseslərin, iqtisadi-sosial durumun izahını axtarmaq, təhlilini öyrənmək üçün düşünmək və analiz etmək imkanına malik deyil. Bu zaman kütləvi yayım vasitəsi kimi televiziya həmin vəzifəni öz üzərinə götürməklə tamaşaçının siyasi maarifçiliyini, məlumatlılığını zənginləşdirmək, ayrı-ayrı sahələrdə mövcud problemləri və onun həlli yollarını göstərmək, mütəxəssis rəyi əsasında düzgün fikrin formalaşmasına çalışmaq kimi əhəmiyyətli işi görmüş olur. Demokratik cəmiyyətlərdə televiziya tamaşaçıda daha düzgün mövqeyin yaranması üçün ona şərhı sıramaq, diktə etmək məqsədindən uzaqda duraraq fərqli fikirlı mütəxəssislərin dialoqu vasitəsilə düzgün rəyin tamaşaçının özü tərəfindən müəyyən olunmasına şərait yaradır.

Professor Aydın Dadaşov ssenarinin mövzu həllini bədii təsvir obyektinin müəyyən tarixi zaman və məkan çərçivəsində üzləşdiyi həyat hadisələrinin toplusu adlandırır. Bu hadisələr daxilindəki əsas dramaturji məqam indiki zamanı əks etdirən struktur daxilində mövzu-xatirə kimi keçmiş zamana, mövzu-fantaziya kimi gələcək zamana aid ola bilər. Əsas ideyanı müəyyənləşdirən mövzu humanist əhəmiyyət daşımaqla ümumbəşəri səviyyəyə qalxa bilər. Hadisəliliyin özlündə dayanan, hərəkət istiqamətini müəyyənləşdirən müasir, tarixi, müharibə, vətənpərvərlik, istehsalat, ailə-məişət, məhəbbət və s. mövzular həyat hadisələrinin məkan və zaman parametrləri haqqında dəqiq təsəvvür yaradır (2, *səh.* 4).

Ötən ilin 12 martında saat 20:00-da "Lider" televiziyasında yayımlanan "Seçim" tok-şousuna nəzər yetirək. Verilişin mövzusu belədir: "Şagird və tələbələr savad üçün deyil, qiymət üçün oxuyurlar. Bunun obyektiv səbəbləri nədir?" Problem kimi qoyulan ad yalnız tezis ola bilər. Mövzu daha lakonik və müəmmalı olmalıdır ki, həm tamaşaçıları ekran qarşısına kilidləyə bilsin, həm də sonda nəticə versin. Proqramda iştirak edən filologiya elmləri doktoru, professor Buludxan Xəlilov belə hallara məktəblərdə az rast gəldiyini deyir. Şagirdlər üçün məktəb qiymətlərinin bir o qədər əhəmiyyət kəsb etmədiyini, onların daha çox Tələbə Qəbulu üzrə Dövlət Komissiyasının (indiki DIM) keçirdiyi imtahanların nəticələrinə önəm verdiyini

söyləyir. Təhsil eksperti Kamran Əsədov isə şagird və tələbələrin qəib və qiymət üçün oxuduğunu bildirir. Qeyd edir ki, bunun nəticəsində orta və ali məktəb göstəricilərinə görə Azərbaycan 57 ölkə arasında 53-cü yeri tutur. Kamran Əsədovun konkret faktlarla çıxış etməsi tamaşaçıda daha çox ona inam yaradır. Beləliklə də veriliş demokratik cəmiyyətdə düzgün mövqeyin formalaşmasına, daha dəqiq desək, məsələ ilə bağlı tamaşaçının özünün qərar verə bilməsinə zəmin yaradır. Lakin aparıcı verilişboyu hər iki tərəfin mövqeyinə qarşı neytrallığını qoruyub saxlaya bilmir, ilk dəqiqələrdən hiss olunur ki, “Şagird və tələbələr qiymət üçün oxuyurlar” fikrinin tərəfdarıdır. Bütün bunlar isə jurnalistin qeyri-peşəkarlığından xəbər verir. Sosial sifarişin önə çəkilməsi prinsipi yerinə yetirilmir.

Müasir teleproqramların məzmunundan çıxış edərək tematika müxtəlifliyinə bir neçə səpkidə baxmaq lazımdır. Bu, hər şeydən əvvəl, ictimai-siyasi əhəmiyyətindən asılı olaraq materialların proqramlarda öz əksini necə tapmasıdır. Tədqiqatlarda konkret proqramlaşdırmanın başlanğıc mərhələsi kimi qiymətləndirilir. Həmin prinsip proqramın ideya-siyasi istiqamətini aydınlaşdırır.

Televiziya proqramları, ilk növbədə, gerçəkliyi əksətdirmə üsuluna, növünə, janrına, mövzusuna, auditoriyanın bir hissəsini nəzərdə tutmasına və s.-yə görə bölünür. Televiziya yayımı ilk günlərdən iki qismə – ictimai-siyasi və bədii yayıma ayrılısa da, hazırda televiziya təcrübəsində aşağıdakı yayım tiplərini müəyyənləşdirmək olar.

Publisistik proqamlara oçerk, müəllif araşdırması, tok-şou, problem-reportajlar aiddir. Burada müxtəlif sosial problemlər qaldırılır və onlara vətəndaş mövqeyindən yanaşmaqla ictimai rəy formalaşdırılır. Bu proqramlar fəal jurnalist yaradıcılığına əsaslanır, çoxmilyonlu tamaşaçı kütləsi arasında ictimai inkişafın qanunlarının dərk olunmasına kömək etməklə tamaşaçıda ətrafda baş verənlərə öz mövqeyinin yaranmasına yardım göstərir.

Mədəni-maarifçilik və elmi-tədris proqramları daha çox bəşəri dəyərləri təbliğ edən, tamaşaçıda müəyyən zövq və dünyagörüşü formalaşdırmağa yönəldilmiş publisistik proqramlar, sənədli filmlər, teatr tamaşalarının teletranslyasiyası, hüquq, ailə, səhiyyə, mədəniyyət mövzusunda söhbətlər məhz belə proqramlara aiddir.

Tamaşaçıya müəyyən bilgi verən, onun dünyagörüşünü artıran, müxtəlif elm sahələri haqqında informasiya yayan verilişlər də bu qəbildəndir. Bəzi ölkələrdə bu növ proqramlar ayrıca xüsusişədirilmiş kanallarla yayımlanır.

2016-cı ilin ölkəmizdə “Multikulturalizim ili” kimi yaddaşlara həkk olunmasında TV-nin rolu danılmazdır. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 11 yanvar 2016-cı il tarixli sərəncamından sonra televiziya multikulturalizm, tolerantlıq və dini dözümlülüyün təbliğinə başladı. “Xonça boğçası”, “Banu” və sair verilişləri misal gətirə bilərik. Burada Azərbaycanda yaşayan digər millətlərin azərbaycanlılarla çox yaxşı ünsiyyətdə olması, hətta qohumluq əlaqələri də əks etdirilir. Müasir cəmiyyətlər birgə yaşamaq zərurətində olan müxtəlif milli, dini və s. qrupların konqlomeratlarıdır. Sözsüz ki, mədəniyyət bu qruplar

arasında olan həm ümumi, həm də xüsusi olanı üzə çıxarır. Onların milli-mənəvi dəyərləri qarşılıqlı hörmət əsasında qorunur, yaşanır və təbliğ edilir.

Mədəniyyət insanları həm birləşdirir, həm də ayırır; məsələn, bir vaxtlar T.Hobbsun “hamının hamıya qarşı müharibəsi” fikri “mədəniyyətlər və identikliklər çoxluğu olan müasir qloballaşma dövründə milli, dini və digər zəminlərdə özünü bəzən bütün aminsızlığı ilə göstərir” (3, *sah.* 67). Lakin bu zaman təbliğət çox mühüm rol oynayır. Xüsusən də televiziyanın burada mühüm rolu var. Çünki o, digər KİV-lərə nisbətən həm operativdir, həm də əyanilik var. Bir-baş a canlı şəkildə tamaşaçısı ilə ünsiyyət yaradan televerilişlərin bu sahədə gördüyü işlər diqqətəlayiqdir. Yaxşı olar ki, bəziləri haqqında bir az geniş məlumat verək.

İctimai Televiziya ölkədə yaşayan xalqların və etnik qrupların maddi mədəniyyət nümunələrini, milli məişətini geniş ictimaiyyətə çatdırmaqla uzun əsrlərboyu ölkəmizdə yaşayan, hətta onun bir və bir neçə kəndində məskunlaşan, sayı bir neçə mindən artıq olmayan bu zəngin etnik müxtəlifliyi dünya ictimaiyyətinə ünvanlayır. Bundan başqa, İTV-nin təqdimatında “Körpü”, “Bura vətəndir”, “Danışan tarix” və s. verilişləri də tamaşaçılar maraqla izləyirlər. İstedadlı jurnalistlər və rejissorların hazırladığı proqramlarda milli azlıqların, azsaylı xalqların və etnik qrupların tarixi, adət-ənənəsi, dini, dili, mədəniyyəti, folkloru, mətbəxi haqqında məlumatlar geniş şəkildə öz əksini tapır.

Azərbaycanın etnik xəritəsində xüsusi yeri olan və ölkəmizin şimal bölgəsində yaşayan ləzgilər, tatlar, cənub bölgəsində yaşayan talışlar, etnik rəngarəngliyinə görə fərqlənən Zaqatala və Qax rayonlarında yaşayan avarlar, ingiloylar, axvaxlar, Azərbaycanın Qafqaz dilləri ailəsinin ləzgi qrupuna daxil olan saxurlar, Qəbələ rayonunda yaşayan udinlər, əsrlərboyu Azərbaycan xalqı ilə qardaşlıq və dostluq şəraitində yaşayan dağ yəhudiləri, XX yüzillikdə ağır məhrumiyyətlərlə qarşılaşan, bir neçə dəfə deportasiyaya məruz qalan vətən, yurd sevgili Axıska türkləri, ölkəmizdəki milli azlıqların nümayəndələrindən ruslar, ukraynalılar, polyaklar, almanlar,

gürcülər, tatarlar, eləcə də taleyini əbədi olaraq yurdumuza bağlayan digər xalqlar haqqında hazırlanan verilişlər təkcə həmin xalqların nümayəndələri deyil, bütövlükdə cəmiyyətimiz tərəfindən də çox maraqla qarşılanır.

"Yeni gün" səhər proqramında zaman-zaman ölkəmizdə yaşayan müxtəlif xalqların dillərində mahnı çaləngi təqdim edilir. İTV-nin "Carçifilm" departamentinin əməkdaşları, demək olar ki, hər ay azsaylı xalqların həyatı, mədəniyyəti və məişəti mövzusunda filmlər hazırlayırlar.

Bütün ölkə ərazisində yayımlanan özəl kanallardan "Lider", "Azad Azərbaycan", "Xəzər" və "Space" TV-də rus dilindəki verilişlərin həcmi gündəlik proqramların 25–30%-ni təşkil edir. Regional telekanallarda rus dilindəki verilişlərin həcmi isə 25–40% aralığındadır.

İdman proqramları informasiya proqramlarından fərqli olaraq auditoriyanın bir hissəsinin marağını təmin edir. Müxtəlif yarışlardan birbaşa translyasiyalar, ayrı-ayrı idman növləri və yarışlar haqqında icmalar, operativ şərhlər yayımın bu kateqoriyasına aiddir.

Reklam proqramları müxtəlif klip, süjet və digər buna uyğun görüntülərdən ibarət olan və xüsusi başlıqla digər verilişlərdən ayrılan kiçikhəcmli efir materiallarıdır.

Televiziya proqramlarını daha çox mövzuya görə müxtəlif tiplərə bölürlər. Bu prinsipə görə teleproqramlar və bütövlükdə teleyayım iki qola ayrılır: ictimai-siyasi yayım və bədii yayım.

İctimai-siyasi yayıma, ilk növbədə, informasiya, publisistika, elmi-kütləvi proqramlar daxildir. Yayımın bu növü dövlət, hökumət orqanlarının və ictimai təşkilatların fəaliyyətini işıqlandıran, ölkə həyatının və beynəlxalq aləmin aktual problemlərindən söz açan, nəzəri irsi təbliğ edən veriliş kompleksi kimi qəbul edilməlidir. İcti-

mai-siyasi informasiya dedikdə isə ölkənin iqtisadi-siyasi və sosial-mədəni həyatına, dövlətin xarici siyasət fəaliyyətinə, beynəlxalq aləmdə baş verən hadisələrə dair yayılan operativ məlumatlar başa düşülməlidir. İctimai rəyin formalaşmasında, adamların hadisələrin mahiyyətini düzgün anlamasında ictimai-siyasi verilişlər həlledici rol oynayır. Bu yayım növü tematikasının rəngarəngliyi, coğrafi diapazonunun genişliyi ilə fərqlənir (1, səh. 106).

Bədii yayım televiziya proqramlarında geniş yer tutan, tamaşaçılarda bədii-estetik zövqün formalaşmasında iştirak edən ekran materiallarıdır. Bu yayım növünün əsas vəzifələrindən danışarkən tamaşaçıları milli, klassik və dünya mədəniyyətinin parlaq nümunələri ilə tanış etmək, çoxmilyonlu auditoriyanı gözəllik aləminə qovuşdurmaq, onlara estetik zövq aşılamaq kimi vacib məsələləri ön plana çəkmək lazımdır.

Bu ümumi bölgü, əsasən, tematik prinsipə əsaslanır. Lakin ictimai-siyasi yayımın öz daxilində getmiş sonrakı bölgü prosesində funksional təyinat (auditoriyanı məlumatlandırmaq, müəyyən ideyalar təlqin etmək) və ünvanlılıq (uşaqlar, yaxud qadınlar üçün yayım) kimi bölgülər də nəzərdən qaçmamalıdır. Həm də ictimai-siyasi və bədii yayım dedikdə ikincinin ictimai-siyasi səciyyədən məhrum olduğunu düşünmək doğru olmazdı (4, səh. 98).

Ekranı çıxan müxtəlif verilişlər, haqqında danışdığımız yayım növləri məzmunu, televiziyanın yayım siyasətinə, auditoriyanın sosial tələblərinə və tərkibinə görə müəyyənləşir. Lakin bu yayım növlərinə həm də konkret formaya malik olan verilişlər daxildir. Çünki hər hansı məzmun müəyyən əlamətlərə malik olan bir forma ilə ifadə edilir və jurnalistikada bu forma öz yaradıcılıq təzahürünü janrlarda tapır. ♦

Ədəbiyyat:

1. Bayramov Ə., Əlizadə Ə. Sosial psixologiyanın aktual məsələləri. Bakı, 1986, 270 s.
2. Dadaşov A. Ekran dramaturgiyası: mövzu, struktur, üslub, janr. Bakı. Təhsil. 1999, 224 s.
3. Dadaşov A. Gerçəkliyin aynasında. Bakı. İşiq. 1992, 136 s.
4. Məmmədli C. Jurnalistikanın müasir inkişaf meyilləri. Bakı. Elm. 2006, 465 s.
5. Məmmədli Cahangir. Jurnalistikaya giriş. Bakı. Maarif. 2001, 230 s.

Резюме

В статье повествуется о сущности профессиональной этики журналиста, связи между профессиональным долгом и профессиональным поведением, месте и роли этических норм в творчестве журналиста. Автор, используя иллюстративные факты, раскрывает тему применения западных профессиональных этических стандартов журналистики в медиа-пространстве Азербайджана, пренебрежении и выражает беспокойство по отношению к ним общественного мнения.

Ключевые слова: культура речи, СМИ, информация, эфир, медиа, телевидение.

Summary

The article deals with the essence of the profession ethic of the journalist, the relations between profession duty and profession moralities and the importance of the ethic norms in the journalist activity. Using the illustrative facts, the author of the article reveals the application the Western profession ethic standards in the media location of Azerbaijan. The attention is attached also to the problem on the necessity of the new qualities in the sphere of the profession ethic and in the relations between the journalist and society in the mass media system of Azerbaijan Republic got independence from the Soviet Censor System.

Key words: speech culture, information, television, broadcast, mass-media, media.

Müsəlman ölkələrində milli maarifçilik və tərbiyə

Sona Məmmədova,
Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət
və İncəsənət Universitetinin
II kurs magistrı
E-mail: sona__mamedova@mail.ru

XX yüzilliyin 70-ci illərinin əvvəllərindən etibarən müsəlman ölkələrində tərbiyə, təhsil və milli şüurun oyanması problemləri dövlət siyasəti səviyyəsində olduğu kimi, elmi-pedaqoji, dini ictimaiyyətin müzakirələri arasında da əsaslı yer tutmağa başladı.

Müstəqillik illərində təlimin bütün səviyyələrində təhsil alanların kontingentinin, peşəkar mədəniyyət səviyyəsinin artmasına, müxtəlif profillər üzrə ixtisaslı kadr və mütəxəssislərin hazırlıq miqyasının genişlənməsinə baxmayaraq təhsil, tərbiyə, milli şüurun oyanması sahəsində köklü islahatların aparılması zərurəti 70-ci illərin əvvəllərinə təsadüf etdi. Artıq bir fakt aydın şəkildə məlum olmağa başladı ki, təhsilin müstəmləkəçilik dövründən miras qalmış Qərb modeli oyanmaqda olan milli özünəməxsusluqla, eyni zamanda yeni sosial-mədəni mühitlə ziddiyyət təşkil edir. Qərb nümunələrindən tərəqqinin əsas təkanverici qüvvəsi qismində istifadə edilməsi cəhdlərinin səbəbləri millətin gələcəyini təşkil edən təhsilli elit gənclərin milli mədəniyyətdən, onun mənəvi, əxlaqi dəyərlərindən, xalqın nailiyyətlərindən uzaq düşməsi faktları ilə bağlı idi. Məhz bu amil milli mənbələrə müraciət və maarif sahəsindəki real şəraiti öyrənməklə əvvəlki siyasətin yenidən nəzərdən keçirilməsi zərurətini ortaya qoydu. Maarif, milli ideologiya və s. sahələrdə Qərbin apardığı müstəmləkəçilik siyasətindəki neqativizmin güclənməsi müxtəlif milli qüvvələrin bu siyasətə, qərbəşdirilmiş həyata – Qərb dəyərləri və həyat tərzinə qarşı təsirli və davamlı vasitələrin axtarılmasını gücləndirdi.

Ərəb ölkələrində təhsil və tərbiyənin vahid milli modelinin işlənməsi prosesi iki – dünyəvi və ilahiyyət səviyyələrində həyata keçirildi. İslamda bunun məntiqi əsası mövcuddur. Belə ki, islam bütün konsepsiyalarında sosial-mədəni və milli özünəməxsusluğa mühüm yer verir. Pedaqoji nəzəriyyələrdə dinə müraciət öz təkanını islam etikasının tarixən ərəb etnomillii ənənələri ilə sıx vəhdətdən, dinin zamanın ruhuna uyğun yeniləşməsi uğrunda gedən müsəlman islahatçılığı hərəkətindəki dəyişikliklərdən əldə etdi. Əgər 50–60-cı illərdə islahat konsepsiyalarında ənənə və müasirliyin əsası Qərb oriyentasiyasına istinad edirdisə, artıq 70-ci illərin əvvəllərindən başlayaraq islahatçılıqda təşəbbüsü əhalinin əsas hissəsinin etibarını qazanmış, ilkin islamın dirçəldilməsini qarşısına qoymuş antiqərbçilər ələ keçirdi. Pedaqoji təlimin yaradıcıları əhali arasında islam irsini, Quranın insanın bilik və maariflənməsinə cəhdlərinin təkanvericisi kimi, şəxsiyyətin mənəvi təkmilləşməsinin vasitəsi kimi təbliğ etməyə başladılar. Tərbiyə, milli özünüdərkini dirçəlişi məsələsində orta əsrlər islami irsin dünyəviləşmiş (sekulyar) əsasları da yaradıcı mənbə kimi mühüm yer tutdu. İstilaların əsasən sona yetdiyi VIII əsrin ortalarından etibarən ərəb mədəniyyətinin inkişafının ən parlaq mərhələsi başladı, ərəblər qonşu xalqların mədəni nailiyyətlərini hazır halda mənimsədilər. Çıxarkəlmə dövrünün xəlifələri, xüsusilə Harun ər-Rəşid (786–809) və onun oğlu əl-Mömin (813–833) elm və mədəniyyətin inkişafını hər vaxtla dəstəkləyirdilər. Onlar ərəblərin Arximed və Ptolemey, Hippokrat və Qalen, Platon və Aristotelin əsərləri, riyaziyyat, astronomiya və tibb sahəsi üzrə hind traktatları ilə yaxından tanış olması məqsədilə bunların tərcümə edilməsinə diqqət yetirdilər. İqtibas edilmiş bütün materiallar mənimsənilərək yenidən işləndi və müsəlman alimlərinin əsərlərində daha da təkmilləşdirildi. Tərcümələrlə yanaşı, ərəb irsinin toplanması və qeydiyyatının aparılması üzrə də gərgin iş getdi. Alim-filoloqlar səhralara – şifahi ənənələrin əsas daşıyıcıları sayılan bədəvilərin yanına gedir, nəsilərin yaddaşında qalmış atalar sözlərini, zərbi-məsəlləri, qədim müdriklərin kəlamlarını, şeirləri sözbə-söz qələmə alırdılar.

Ərəb-müsəlman mədəniyyətinin inkişafı dövründə burada Avropa nisbətən dünyəvi bilik və elmi kəşflər daha geniş yayılmışdı. Məhz ərəb-müsəlman sivilizasiyası sonrakı yüzilliklərdə Qərbi Avropa kitabsevərlərini teologiyanın hökmranlığından xilas edərək ətraflarında yetişən Cordano Bruno, Qalileo Qaliley, Leonardo da

Vinçi, Höte kimi dühalarla tanış etdi. Vərdiş, davranış nümunəsi mənasını verən “ədəb” istilahının tətbiqi də məhz ərəb-müsəlman mədəniyyətinin çiçəklənmə dövrünə təsadüf edir. Orta əsr ərəbi, eləcə də klassik nümunələr əsasında tərbiyələnmən müasir ərəb üçün də “ədəb” anlayışı əxlaqi təsəvvürlərin bütöv bir kompleksini özündə əks etdirən dünyəvi əxlaqın normalarını və cəmiyyətdə davranış qaydalarını, ali təbəqə nümayəndələrinə anadangəlmə və sonradan mənimsənilən davranış tərzləri, müəllim, həkim, hakim, məmur və digər bu kimi ziyalı peşələrinə yiyələnənlər üçün zəruri hesab edilən bilik və vərdişlərin məcmusunu ifadə edən istilah kimi dərk olunurdu. “Ədəb” özündə mənəvi, sosial intellektual aspektləri birləşdirir. Tərbiyə görmüş, təhsilli və gözəl nitqə malik şəxs “ədib” adlandırılı bilirdi. Bələğətli, gözəl nitq əqlin itiliyi, bilik və müdrikliyin əlamətlərindən sayılırdı ki, bu, ərəb-müsəlman sivilizasiyasının əsas dəyərləri kimi çıxış edirdi.

Ərəb alim və filosofları ağıl, idrakin aparıcı rola malik olması haqqında mühakimələrini irəli sürməklə bütün kainatın, cəmiyyətin strukturlarının, ayrı-ayrılıqda götürülmüş insan fəaliyyətinin yalnız ona tabe olması ideyasını qəti şəkildə dəstəkləyirdilər. İnsan əqli – ali ilahi zəkanın inikasıdır. Bu təsəvvürlər ərəb-müsəlman mədəniyyətinin məğzinə möhkəm şəkildə daxil olmaqla həтта elmdən çox kənar, naşı adamlar tərəfindən də qəbul edilirdi.

“Ağıllılıq” prinsipi orta əsrlər ərəb estetikasının da əsasını təşkil etməklə ədəbi yaradıcılıq qarşısında aşağıdakı vəzifəni qoydu: biliklərin yayılması yolu ilə insan şəxsiyyətinin və insan cəmiyyətinin təkmilləşdirilməsinə kömək; insandakı xaosluq başlanğıc olan ruhun ağıla tabeliyi.

Beləliklə, təhsil və mədəni siyasətin tərəfdarları nəsilədən-nəslə ötürülən, bitib-tükənmək bilməyən zəngin mənbə və biliklərə müraciət etdilər. Deyilənlərlə yanaşı, 70–80-ci illərdə ərəb şərqində inkişaf etmiş sənaye ölkələrinə məxsus pedaqoji nailiyyətlərin iqtibası, əzmi də mühüm yer tutmağa başladı. Bununla belə, dünyəvi pedaqoji fikir nümayəndələri islama olan rəğbətlərini qabarıq göstərməklə həm də dünyəvi təhsilin tərəfdarları olduqlarını sübut etdilər. Dünyəvi təhsil tərəfdarları maarif və tərbiyənin inkişafında islamın konstruktiv rolunu xüsusi olaraq qabardırdılar.

Milli təhsil və tərbiyə konsepsiyası özünün obyektiv məzmununa görə, ilk növbədə, bu sahədə müstəmləkəçiliyin nəticələrinin ləğvinə istiqamətlənmişdi. Bu konsepsiya həmçinin ərəb ölkələrinin mənəvi və sosial-mədəni həyatın tələblərinin dirçəldilməsində keçmiş müstəmləkəçilik irsinin mənfi təsir göstərə biləcəyi əqidəsinə də əsaslanmışdı. Nəticə etibarilə ərəb təhsil tədqiqatçıları müstəmləkəçilik siyasətinin kütlələrin adi dəyərlərdən, milli mədəniyyət elementlərinə yiyələnməkdən kənarlaşdırılmasına istiqamətləndirildiyi dəliliyi irəli sürürdülər. Bu cür siyasətin sosial məqsədi xalqı cəmiyyətin həyatında fəal iştirak etmək imkanlarından kənarlaşdırmaq, müstəmləkəçilərin tələbatlarının təmini məqsədilə maariflənməş elitanın məhdud təbəqəsini yaratmaq, xalqın özünüdərkini qarşısını almaqdan ibarət idi. Şərq cəmiyyətlərində ciddi dəyişikliklərin, sosial psixologiyada dərin pozuntuların yaranmasına səbəb olduğuna, fəaliyyətin ilkin formalarının, sosial rol, dəyər, norma və oriyentasiyaların sıradan çıxmasına

sürətləndirdiyinə görə təlimin müstəmləkə və yeni müstəmləkə formaları kəskin tənqid olunurdu.

Digər tərəfdən isə cəmiyyətin maariflənməş hissəsinin əvvəllər müqəddəs, dəyişilməz hesab edilən kollektiv əxlaq, adət və ənənələrdən, qarşılıqlı kömək kimi mənəvi dəyərlərdən uzaqlaşması müstəmləkə siyasətinin təzahürləri idi. Tarixən Qərbin təhsil modelinin çıxılmaz vəziyyət variantına gətirib çıxarmasından imtina edən ərəb ölkələrinin milli özünüdərk dirçəlişinin tərəfdarları başlıca tələbatların öz qüvvələri hesabına ödənilməsi siyasətini irəli sürürdülər. Bir çox liberal pedaqoji konsepsiyaların mərkəzində “sosial tərəfdaşlıq və ərəb cəmiyyətinin yaxşılaşdırılması” iqtidarında olan özünəməxsus şəxsiyyət formalaşdırmaq arzusu dururdu. Bənzəri olmayan bu özünəməxsus şəxsiyyətin əxlaqi keyfiyyətləri səmimi möminliyin mövcudluğu, onun biliklərə yiyələnməsi, ətraf aləm, təbiət və cəmiyyət haqqında dərin elmi savada malik olması, əməksevərliklə müasir maşınları idarə etmək bacarığı, şəxsi və ictimai mülkiyyətə hörmət etməsi, bütün sahələrdə planlaşdırmanın zəruriliyinin dərk, siyasət, iqtisadiyyat, təhsil və sairəyə açıqlığı, qarşılıqlı anlaşma və əməkdaşlığa cəhd, ailə, cəmiyyət, ölkə və öz xalqına sədaqətlik, ətraf mühit, dünya və s.-nin mühafizə və qorunması işinə marağı ilə müəyyən olunur. Həmin xüsusiyyətlər təhsil sistemi vasitəsilə aşılır.

Nəzəriyyə müəllifləri təhsilin sosial determinizmi ideyasını inkişaf etdirdilər. Həmin ideyanın tərəfdarları bəşəriyyətin ötürülməsinin özünəməxsus sosial üsulu hesab edilən təhsil sisteminin ən mühüm və spesifik funksiyasına diqqət yetirirlər. Bu baxımdan alim-pedaqoqlar Mansur Hüseyn və Kərəm Həbibinin konsepsiyalarında cəmiyyətin mənəvi-etik qaydalarına sədaqət problemin əsas məğzini təşkil edir. Xüsusilə borc anlayışı bu baxımdan əsas yer tutur. Fərdin təşəbbüsü bu və ya digər mənəvi prinsipin seçimi zamanı təzahür edir. Dəyər meyarlarının obyektiv xarakterini vurğulayan konsepsiya müəllifləri qeyd edirlər ki, bunlar kollektiv ictimai reallıqlar olub ayrıca götürülmüş insandan asılı deyildi. Ona görə də fərd öz davranışında bunları rəhbər tutmalıdır. Mənəvi tərbiyənin məhsulu təhsilli şəxsiyyətdir, daha doğrusu, ictimai maraqları şəxsi maraqlarından üstün tutandır. Həmin konsepsiyalara görə, tərbiyənin məqsədi – fərdin sosial varlıq kimi formalaşdırılması, daha dəqiq deyilsə,

şəxsiyyətin yalnız cəmiyyətin normal həyat fəaliyyəti üçün vacib sayılan keyfiyyətlərlə inkişafıdır.

Mansur Hüseyn və Kərəm Həbibin baxışları bir çox cəhətlərinə görə fransız sosioloq və pedaqoqu Dürkgeymın pedaqoji nəzəriyyəsini xatırladır. Dürkgeymə görə də tərbiyə "gənc nəslin metodik sosiallaşması"ndan başqa heç nə deyil. Müəllif tərəfindən tərbiyənin əsas vəzifəsi fərdlərin ağıl və ürəklərinə kollektiv şüur ideyalarının tətbiqi kimi başa düşülür. Bu cür tərbiyə cəmiyyətin normal şəkildə mövcudluğunun təminatçısı kimi çıxış edən yekcinsliyin dayanıqlığının qurulmasında vacib şərtidir.

Fərdlərin inteqrasiyası, başqa sözlə, "sosial, mənəvi və digər konformizmin" qoyulması yolu ilə cəmiyyətin yekcinsliyi və davamlılığının mümkünlüyünü sübut etməyə cəhd göstərən Mansur Hüseyn və Kərəm Həbib sosial cəhətdən konformlu şəxsiyyətin formalaşmasında hakim elitanın tələbatlarının təmin edilməsinə meyil göstərirlər.

Görkəmli liberal Misir alim-pedaqoqları Saleh Əbd əl-Əziz və Abdal-Əziz Əbd əl-Mahid də oxşar nəzəriyyə işləyib-hazırlamışlar. Onlar milli təhsil və tərbiyə sisteminin birincidərəcəli funksiyalarını biliklərin müəyyən miqdarının gənc nəsle ötürülməsində, kollektiv əməyə cəlb olunan ayrı-ayrı sosial qruplar arasında qarşılıqlı anlaşmaya kömək edən fərdi təfəkkür və şəxsi əxlaqi keyfiyyətlərin formalaşdırılmasında, daha doğrusu, sonda sosial aləmin yaradılmasında görürlər. Misir cəmiyyətində ziddiyyətlərin mövcudluğunu təsdiqləyən həmin nəzəriyyəçilər bunun təşəkkülünün başlıca səbəbini cəmiyyət üzvləri ilə birgə əmək vərdisləri arasında qarşılıqlı anlaşmanın olmaması faktı ilə izah edirlər. Lakin nəzəriyyəçilərin fikrincə, bu səbəb və problemi cəmiyyətin iyerarxik sistemində öz yeri və rolunu dərk edən özünəməxsus şəxsiyyətin formalaşdırılması ilə asanlıqla aradan qaldırmaq olar.

Saleh Əbd əl-Əziz və Abdal-Əziz Əbd əl-Mahidin konsepsiyasında "cəmiyyətdə istənilən qeyri-stabilitet" olmasın deyərək fərdin ətrafın sosial-mədəni şəraitinə uyğunlaşdırılması bacarıqlarının inkişafı məsələsi də mühüm yer tutur. Beləliklə, təhsil və tərbiyə fərdin müəyyən sosial rolların öhdəsindən gəlməsi məqsədini yerinə yetirir.

Tunisli ideoloq Məhəmməd Həyrə Osmanın fikrincə, pedaqogika cəmiyyətin tələbatlarına cavab verməli və "böyüdüüyü mühitin ideal-ları, inamları, vərdiş və əxlaqına uyğun olaraq kütləvi informasiya vasitələri, dil, mədəniyyətin köməkliyi ilə aqlı inkişaf prosesində fərdin cəmiyyətə inteqrasiyası"na kömək göstərməlidir. Nəhayət, Şimali Yəməndən olan pedaqoq əl-Cair Səid İbrahim təhsili "milli dil, mədəniyyətlə ünsiyyət, cəmiyyətin fərddən tələbini gələcəkdə yerinə yetirməyi öyrətmək məqsədilə onun müxtəlif qruplara ardıcıl inteqrasiyası" kimi izah edir.

Milli təhsil və tərbiyənin liberal konsepsiyalarının bir sıra müəllifləri özünəreallaşdırmaq məqsədilə "fərdi imkanların" həyata keçirilməsi məsələsinə də nəzəriyyələrində yer ayırmışlar. Bu cəhətdən misirli nəzəriyyəçi Hüseyn Əbd əl-Munim Məhəmmədin konsepsiyası diqqəti cəlb edir. Onun fikrincə, tərbiyə və təhsil şəxsiyyətin möminlik, əməksevərlik, biliklərə maraq, cəmiyyətin mənəvi-etik normalarına sədaqət, əməkdaşlığa, sosial tərəfdaşlığa meyillilik, ailəyə qayğıkeş münasibət və bu kimi müsbət əxlaqi keyfiyyətlərin gələcəkdə inkişafına kömək göstərməlidir. Eyni zamanda tədris-tərbiyə prosesi şəxsiyyətin "zəhmətsiz gəlir, tamahkarlığa meyil, çoxuşaqlı ailəyə maraq, məsuliyyətsizlik, həddən artıq emosionallıq və s." bu kimi çatışmazlıqlardan uzaqlaşmasına da şərait yaratmalıdır.

Təqdim olunan təriflərdəki minimal fərqlərə baxmayaraq burada milli təhsil və tərbiyənin inteqrativ xarakterini qabardan ümumi ideya təzahür tapır. Sitat gətirən müəlliflər "cəmiyyət", "mədəniyyət", "sosial qrup" və digər bu kimi mücərrəd anlayışlardan istifadə edirlər. Liberal nəzəriyyələrdə təhsil və tərbiyənin milli sisteminin yaradılması fikirləri arxasında tədris-təlim prosesinin ərəb ölkələrinin real tələbatlarından uzaq həqiqi mahiyyətinin pərdələnməsi cəhdləri də gizlənidir.

Ərəb ölkələrinin milli maarif, təhsil və tərbiyə problemlərinin işlənilməsində bəşəri konsepsiya, nəzəriyyələrlə yanaşı, islam nəzəriyyələrinin də özünəməxsus rolu var idi. Təhsil və tərbiyə sahəsində böhranlı hadisələrin müasir islam nəzəriyyəçiləri tərəfindən tənqidi əvvəllər ərəb ölkələrində Qərb təhsilinin yekunlarını tənqid edənlərin ideya mənbəyinə istinad edirdi.

Pedaqoji problematika üzrə kəskin müsəlmandaxili səsayrılıq, təkcə rəngarəng islam tərbiyə və təhsil konsepsiyalarında deyil, həmçinin bu konsepsiya müəlliflərinin bəzi məsələlərlə bağlı fikir ayrılıqlarında da təzahür tapır. Bu məsələlərdən ən aktual hesab olunanları savadsızlığın aradan qaldırılması, fasiləsiz təhsil, əxlaq tərbiyəsi və bu kimi problemlər təşkil edir.

İntellektual mənbə və əxlaq kodeksi axtarışında olan təhsil və tərbiyə konsepsiyalarının müsəlman müəllifləri daha çox islam dəyərlərinə ümid bəsləyirdilər. Bununla əlaqədar ərəb ideoloqu Məran Mədkurun "gənclərin beynində böyük çaşqınlığın, yaşlı nəslin isə pərişan əhvali-ruhiyyəsinin başlıca səbəbinin inamın itirilməsi" ilə əlaqələndirilməsi faktı diqqəti çəkir. Pedaqoq Abid Təyfuk əl-Həşimi əxlaqi-mənəvi dəyərlərin böhranından danışarkən qeyd edirdi ki, "müasir ərəb gəncləri təkcə Qərb təhsil siyasətinin ziddiyyətli mənəvi təsəvvürlərinin deyil, eləcə də burjua dəyər meyarlarını təbliğ edən kütləvi informasiya vasitələrinin intensiv fəaliyyətinin"

təsiri altındadır. Misirli müsəlman nəzəriyyəçisi Məhəmməd Əmara mənəvi böhranın başlıca səbəbini "islam təhsil sistemində məxsus rəşaralizm ruhunun itirilməsi ilə" izah edir. Ona görə də şagird və tələbələr, təhsil alanların islam ənənələri ruhunda tərbiyəsinə başlıca yer verirdi. Bundan əlavə, "gənclərin suallarının cavablandırılması və onların şübhələrinin dağıdılmasına çalışmaq", onlara "təkcə ilahiyat deyil, həm də dünyəvi biliklər vermək lazımdır". Görkəmli islam nəzəriyyəçisi Yusif əl-Kərdavinin fikrincə: "Bu gün nə dünyəvi, nə də dini problemləri müasir biliklərsiz həll etmək mümkün deyildir".

Dini tərbiyə və təhsil tərəfdarlarının başlıca arqumentlərindən biri insan həyatında müəyyən məqsədin olmasının vacibliyi ideyasıdır. Gələcəyə inamla yaşamaqla insan öz mövcudluğunun mənasını dərk etməlidir. Dərin pessimizm və çarəsizlik ruhu ilə əhatələnmiş tərbiyənin müasir Qərbi və Şərq fəlsəfəsi insana rəşaral, yaxud da nəzəriyyəçilərin adlandırdıqları kimi, "həyatın işlək fəlsəfəsini" vermək imkanından məhrum edir.

Ərəb-müsəlman ideoloqlarının fikrinə görə, təlim və təhsilin bütün prosesini gənclərə mənəvi təsirin məzmunu və metodları, "dunyəvi və ilahiyat fənlərinin dərin biliklərinə yiyələnmə", əməksevər, vətəndaş və evdar kimi mühüm sosial rolların yerinə yetirilməsinə hazır olan əsl "islam şəxsiyyəti"nin formalaşdırılması təşkil edir.

Bələliklə, istər dünyəvi, istərsə də dini ərəb milli təhsil və tərbiyə konsepsiyalarının çoxsaylı tədqiqatları əsasında iki mühüm prinsip durur:

1. İslam təhsil və tərbiyəsinin əsasını təşkil edən din tədris-tərbiyə prosesinin məğzini, şəxsiyyət isə tərbiyə və təhsilin, bilik və elmlərin, əxlaqın subyekti təşkil edir. Təhsil və tərbiyənin əsas obyektlərinə müsəlman ailəsi, müsəlman tədris müəssisələri, müsəlman kütləvi informasiya vasitələri aid edilir ki, bunlar da sosial cəhətdən fəal

şəxsiyyətin formalaşdırılması, xeyirxahlığın yayılması ilə dini və milli ziddiyyətlərin aradan qaldırılması, müsəlmanlar arasında birləşmənin əldə olunması kimi məqsədlər naminə fəaliyyət göstərməlidir.

2. Ərəb dili, həmçinin ərəb ölkələrinin mədəniyyəti, ədəbiyyatı, tarixi, coğrafiyası təhsil proqramlarının əsas məzmununu təşkil etməlidir.

XX yüzillikdə ərəb şərq ölkələrində maarif, təhsil, tərbiyə konsepsiyalarının səciyyəvi əlamətlərindən birini müxtəlif növ beynəlxalq islam birləşmələri – İslam Konfransı Təşkilatı, Ərəb Liqası-nın nəzəri mənbələrin hazırlanmasında fəal iştirakı təşkil edir. İslam həmrəyliyi hərəkəti adı altında milli özünüdərkərin dirçəldilməsi uğrunda mübarizə, təhsil, tərbiyə sisteminin yenidənqurulması uğrunda on illərlə uzanan bu mübarizə müsəlman əhalisi olan bir çox Afrika-Asiya ölkələrinin inkişafının yeni mərhələsinə qədəm qoymasına gətirib çıxartmışdır. Bu yeni mərhələdə onlar "Qərbi müstəmləkə siyasətindən məhrum olmuş tarixin obyektləri kimi çıxış etmir, Qərblə yanaşı, tarixin irəliləməsinə, yaradılmasına başlayırlar".

Bələliklə, müasir ərəb dünyasının əldə etdiyi bütün nailiyyətlərin ilkin mənbəyi elmi-pedaqoji konsepsiyaların müddəalarına istinadən təhsil, tərbiyə islahatlarının müvəffəqiyyətlə həyata keçirilməsi oldu. Bu islahatların müəllifləri dünyəvi və islami dəyərlərin vəhdətini müvəffəqiyyətin rəhni kimi qiymətləndirərək "günün tələblərinə və ideyalarına uyğunlaşmaq üçün islamı yad fikirlərdən təmizləyib saflaşdırmağa çalışırdılar. Bu mütəfəkkirlər inanırdılar ki, islamın fundamental müddəaları müsəlmanlar üçün bütün dövrlərdə aktual, dəyişməz olaraq qalır. İslahatçıların təklifləri, ümumiyyətlə, bir məxrəcə gətirilirdi: bütün vasitələrdən istifadə etmək lazımdır ki, Qərbin elmi-texniki nailiyyətləri müsəlman dünyasının malına çevrilsin. Lakin islamın mənəvi-əxlaqi prinsiplərinin saxlanılması şərti ilə..." ♦

Ədəbiyyat:

1. Крачковский И.Ю. Избранные сочинения, 3-й том, Москва, 1958.
2. Долинина А.А. Очерки истории арабской литературы нового времени, Египет и Сирия, Просветительский роман, Москва-1973.
3. <http://cyberleninka.ru/article/n/obrazovanie-v-arabskih-stranah-iz-glubiny-vekov-do-nashih-dney>
4. <http://www.vestnik.mgimo.ru/razdely/pedagogika/obrazovanie-v-arabskih-stranah-iz-glubiny-vekov-do-nashih-dney>

Резюме

Начиная с 70-х годов XX века в мусульманских странах проблемы воспитания, образования и пробуждения национального сознания стали занимать важное место как на уровне государственной политики, так и на научно-педагогическом, религиозно-общественном разномогласии.

Ключевые слова: народное просвещение, арабские страны, воспитание, национальная идеология, образование.

Summary

National Education and Personal development in the muslim countries. Since the 70ies of XX century the issues of education, personal development and national consciousness have been arising in muslim countries on the governmental politics level alongside with significant appearance in the scientific pedagogical and religious society argues.

Key words: national consciousness, arabic countries, education, national ideology, personal development.

Müxtəlif mədəniyyətlərdə qadına münasibət

Sədaqət Əliyeva,
ADMİU-nun kulturologiya kafedrasının müdiri,
kulturologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent,
əməkdar mədəniyyət işçisi
E-mail: sadagat-aliyeva@mail.ru

Yunanca *economica* – “ev işləri” deməkdir. XVI əsrdə siyasi iqtisadiyyat elminin formalaşması ilə birlikdə *ecomonica* termini də iqtisadi həyatı ifadə edən başlıca elm halını aldı.

Kəlmə qadınla bağlı mənə ifadə etdiyindən *economica* elmi bir növ qadınların bəşəriyyətə ərməğanı idi. Qədim yunan anlayışında ev və evlə bağlı işlər qadınların nəzarətində idi (7, *səh.* 43–45). Buna baxmayaraq həm yunan, həm də Roma və german ictimaiyyətlərində qadın “söz haqqı olmayan qul” hesab edilirdi (8, *səh.* 41). Hətta qədim yunan cəmiyyətində və yunancada “evlilik” və ya “evlənmək” mənasına gələn *eggue* sözü “qız atası ilə qızla evlənəcək kişi arasında bağlanan satış sənədi” mənasına gəlirdi (19, *səh.* 23–24). Platona görə, “qadın uşaq doğmaq üçün bir alətdir”. Hətta məşhur yunan filosofu qadınlarla bağlı daha radikal və sərt

ifadələr səsləndirmişdi. “qardaş-bacı arasında cinsi münasibətlərə” normal baxan Platon “qadınların 20–40 yaşları arasında uşaq sahibi olmasını, bu yaş həddini pozanların cəzalandırılmasını” ifadə etmişdi (14, *səh.* 455).

Yunan və Roma mədəniyyətində Platonun fikirləri digər filosoflar tərəfindən də qəbul edilirdi. Aristotələ görə, “qadının kişi qarşısında ki vəziyyəti – qulun sahibi qarşısındakı vəziyyəti kimidir. Bu vəziyyət yunanlar (kişilər) ilə barbarlar (qadınlar) arasındakı münasibətlərə oxşayır. Erkək cins hakim, dişi cins isə məhkumdur. Qadınlar iradə cəhətdən zəif olduqlarından sifət və halları da buna uyğundur. Qadın kişisi üçün bir qul, bir barbar, bir işçidir. Qadın yaradılış etibarilə yarımdır, yəni tamamlanmamış kişidir. Kişi isə hakim və idarə edəndir” (1, *səh.* 1, 2). Məhz bu səbəbdən qədim yunan və Roma cəmiyyətlərində “hetairae” və ya “paederasty” adlanan “efeminə kişilər”, xədimlər (xacələr) və gözəl oğlan uşaqları qadınlardan üstün tutulur və imkanlı kişilərin ətrafında yer alırdılar. Üstəlik, belə oğlanlara vətəndaşlıq haqqı da tanınırdı (19, *səh.* 22). Olimpiada keçirilən oyunlar sırasında sərgilənən teatrlarda qadınlar “az ağılları”, “axmaqlıqları” ilə gülüş obyektinə çevrilirdilər. Məşhur yunan teatr yazıçısı Katerina Svehla bu oyunları təhlil edərkən maraqlı bir məqama diqqət çəkir. Ona görə, bu tamaşalarda “ağılin bir gəmi olduğu” və kişiye aidliyi ifadə edilərək qadının bundan məhrumluğu üçün sularda üzən cisimə oxşadılırdı. Bu fikirlər Evripid, Hekuba, Demosfen və b. yunan teatr yazıçıları tərəfindən səsləndirilir (17, *səh.* 44). Qadına qarşı həddindən artıq mənfi fikirlərə sahib olan o dövrün tarixçisi Fukidid özünün tarix kitabında qadınlardan belə bəhs etmək gərəyini hiss etməmişdir (21, *səh.* 8–9).

Qədim dünyanın ən böyük mədəniyyətlərinin qadına aşağı varlıq kimi baxması təəccüblü deyildir. Çünki İon, Aka, Ege mədəniyyətlərinin davamı sayılan bu mədəniyyətlərdə kişi hakim güc olaraq qəbul edilir, qadın isə xidmətkar görünürdü. Yunan və Roma dövlət sistemində hakim dairələrdə güclü qadın siyasətçilər, idarəçilər, hətta şair və ədəbiyyatçılar olsa da, onların varlığı həmin cəmiyyətlərdə qadına baxışı dəyişdirməmişdi. (16, 284 – 285); misal üçün, Roma hüququ “qadını tam varlıq hesab etmirdi”. Qadınların nəzarət altında saxlanmasını istəyən Roma hüquq anlayışı onları

“uşaq kimi ağıldan nöqsan, yetişkənlikdən məhrum varlıq” adlandırır. Roma imperatoru Yustinian dövründə qəbul edilən “Aqna qanunnaməsi”ndə qadın ilə qul eyni hüquqlara sahib idi (18, sah. 99–150).

Bu anlayış Mesopotamiya və sonrakı dövrdə sami xalqlarında da (yəhudi, ərəb, süryani) oxşardır. Qədim yəhudi hüququnda atanın qızını satmaq ixtiyarı vardı. “Tövrat”da kişinin cənnətdən qovulmasının səbəbi kimi qadın göstərilir. Buna baxmayaraq “Tövrat”da qadına münasibət birmənalı deyildir. Yəhudi inancında qadın təriflənir, həm də təhqir edilir; misal üçün, Süleyman yoldan çıxartmaq üçün qadınları bütələrə xidmət edirdilər. Rahel öz ərinə qarşı yalan danışır və hiyləli işlər görürdü və s. Bundan başqa, yəhudilikdə də “qadın əqli olaraq qüsurlu” hesab edilir, məhkəmədə şahidliyi qəbul edilmirdi. Ancaq 100 qadının şahidliyi bir kişinin şahidliyinə bərabər sayılırdı. Əxlaqsız olacaqları üçün qadınlara və qızlara təhsil qadağan idi (20, 101–105). İslamdan əvvəlki bəzi ərəb xalqlarında isə qadına “kişilərin ehtiraslarını qarşılayan varlıq” nəzəri ilə baxılırdı. Qızı dünyaya gələn ərəb kişiləri onu öldürmək haqqına sahib olduğu kimi, qız dünyaya gətirən qadınlardan da iyrənirdilər. “Quran”ın “Nəhl” surəsində belə deyilir: “Onlardan biri qız ilə müjdələndiyi zaman kinlə dola-raq üzünü qapqara kəsilir! Öna verilən bəd xəbər səbəbindən xalqdan gizlənilir. İndi onu alçaldılmış olaraq öz yanında saxlayacaq, yoxsa torpağa basdıracaq deyər fikirləşir. Bax nə qədər pis hökm verirdilər (12, səh. 58–59).

Körpə qız uşaqlarının diri-diri torpağa basdırılmasını “Quran” qadağan etsə də, islamdan sonrakı dövrlərdə də ərəb cəmiyyətlərinin qadına olan münasibəti çox dəyişmədi. İslamın yayılmasından sonra da ərəblər bəyənmədikləri bir söz və ya fikir olduqda “qadının fikri” deyib gülüşürdülər. Bir ərəb atalar sözü belədir: “Qadınlarla danışın, ancaq dediklərinin əksini edin” (4, sah. 19).

Dünyanın ən qədim və böyük mədəniyyəti hesab edilən Çində qadına münasibət tamamilə təəccüb oyadır. Çünki Çində qadın insan kimi qəbul edilmir, hətta qadınlara ad belə qoyulmurdu. Çox vaxt qız uşaqları sevilməyən və murdar hesab edilən heyvanların adları ilə çağırılırdı (5, sah. 19). Bu səbəbdən ailədə qız uşaqlarını “birinci qız, ikinci qız, üçüncü qız” adlandırırdılar (15, sah. 18). Hətta “imperatorluq” mövqeyinə qədər yüksəlmiş qədim Çin dövlətlərində belə qadın hökmdarların dövləti idarə etmək haqqı yox idi. Onlar sadəcə keçici olaraq ya azyaşlı oğlanlarının, ya da ölənlər hökmdar ərlərinin yerinə “naibə hökmdar” qəbul edilir, amma dövləti kişi məmurlar və vəzirlər idarə edirdi. Qanunlar çinli kişilərə qadınlarını evdən qovmaq və boşamaq haqqı verirdi. Qısırlıq, kişinin arzularına görə xidmət etməmək, çox danışmaq, gəzmək, evdən bayıra çıxmaq və s. hallar boşanmaqla nəticələnirdi. Çin qanunlarına görə, kişi birdən çox qadınla yaşaya bilərdi. Ancaq yaşadığı qadınlardan sadəcə ikisi ilə evli qəbul edilir və həmin qadınlardan olan uşaqlarına üstünlük verirdi. Analar isə aclıqdan ölməmələri üçün ya qızlarını öldürür, ya da satırdılar. Ərinə yaxşı münasibət göstərməyən qadının cəzası 100 qırmanc idi (9, sah. 77). Ər evindən qovulan arvadı öz ailəsi geri qəbul etmirdi. Qədim çin əxlaq kitablarında ərinin xoşuna gəlmək üçün çinli qadınların yaşadıkları həyat tərzindən bəhs edilir. Belə məlumatların birində deyilir: “Kübar çinli bir qadın hələ kiçik yaşda

ayağını şikəst edir və ayaq barmaqlarını ayağının içinə doğru qatlayaraq gəzirdi. Bununla qız onu alacaq kişiye çox gəzmədiyini, evdən bayıra çıxmadığını nümayiş etdirmiş olurdu” (22, sah. 7–10).

Hind, Pers və Sasani mədəniyyətlərində də qadına münasibət dəyişmirdi. Hər nə qədər qədim hind ailə anlayışında qadın mərkəzdə yer alsə da, bu vəziyyət onun həyatını yaxşılaşdırmırdı. Çünki birdən çox kişi ilə evlənməli idi. Brahmanizm və buddizmin Hindistandan yayılması ana mərkəzli cəmiyyət həyatına son qoysa da, qadının həyatında ciddi dəyişiklik yaratmadı. Kiçik Abdurrahmanın “Dinlərdə evlilik anlayışına genel bir baxış” əsərində qeyd olunur ki, yeni inanc sistemində qadın kişiye varis vermək məcburiyyətində idi. Buna görə də oğlan uşağı səadət, qız uşağı fəlakət sayılırdı. Hətta Bud- da qadınları öz dininə qəbul etməmişdi. Hindlilər ən pis fəlakətləri (zəhərlənmək, odda yanmaq, ilan sancması ilə öldürülmək) qız uşağının doğulmasından daha yaxşı hal kimi qəbul edirdilər (10, sah. 59).

Tarixə nəzər saldıqda görürük ki, Əhəməni dövlətində də qadına münasibətlər müxtəlif olub. Əhəməni (Pers) və Sasani cəmiyyətləri “qadını murdar” adlandırırdı. Bu xalqların inanc sistemində qadın müqəddəs oda yaxınlaşa, suya toxuna bilməzdi. Haiz halında olan qadına evdən bayıra çıxmaq qadağan idi. Qadınla birlikdə uşaqlar da ailə rəisi qarşısında qul hesab edilirdi. Ata uşaqlarını və qadınlarını öz mirasından məhrum etmək haqqına sahibiydi. Küçədə qadınların örtünməsi, üzlərinə niqab çəkməsi məcburi sayılırdı (18a, sah. 83).

Qadınlar üçün ən dözülməz həyat təzi slavyan, qədim rus və Skandinaviya xalqlarında müşahidə edilib. Burada qadın kişinin sahib olduğu əşyalardan daha qiymətsiz idi. Hətta bəzi hallarda yük arabalarına at yerinə qadınların qoşulduğu belə qeyd edilir. X əsrdə rus cəmiyyətini müşahidə edən müsəlman səyyah İbn Fazl slavyan qadınlarının vəziyyətindən geniş söhbət açır. Onun müşahidələrinə görə, ruslar arasında ən məhrəm münasibətlər belə aşkar icra olunur və qadınlara çox pis rəftar edilirdi. Səyyah İbn Fazlan “Səyahətnamə” əsərində bunları çox dəqiq və maraqlı təhlil edir.

Orta əsrlər Avropasında, xüsusilə İngiltərədə də vəziyyət yuxarıda qeyd edilənlərdən fərqli deyildi. XI əsrə qədər İngiltərədə ərlər öz arvadlarını sata bilirdilər. İngilis qanunlarına görə, qadına münasibət yaxşı olmadığından “İncil”i aç, hətta əlini belə sürmə bilməzdi.

Qadına qarşı bu münasibətin uzun əsrlər yaşadığını ingilis din xadimi Dourun 1888-ci ildə Vestminster kilsəsində oxuduğu xütbə təsdiq edir: “Bundan 100 il əvvəl qadın kişinin süfrəsində oturmaq haqqına sahib deyildi. İcazə almadan danışması caiz sayılmırdı. Ərin oturduğu yerdə divarda böyük bir dəyənək asılırdı. Arvadı nə vaxt onun əmrini icra etməsə, dəyənəyə əl atardı. Ailədə qadın qızlarından da aşağı səviyyədə idi. Oğlan uşaqları isə analarından xidmətçi kimi istifadə edirdilər”. İngilis qadınlar bu vəziyyətdən XIX əsrdə qəbul edilən “Granville George Levesongower mədəni qanunları” ilə xilas oldular. Bu qanunu tənqid edənlər “ingilis qadınının artıq əvvəlki kimi cazibədar olmadığını, cinsinə görə hörmət görmədiyini” dilə gətirmişlər (3, sah. 162).

Avropalıların “vəhşi” və “barbar” olaraq damğaladıqları Amerika- nın yerli xalqlarında da qadına münasibət bir çox mədəni ölkələrdən

yüksək idi. Hindu qəbilələrində qızlar öz ərlərini seçmək hüququna sahib olduqları kimi, ev həyatı tamamilə qadınların nəzarətində idi.

Qadına miras haqqı tanıyan ilk qanun Babil hökmdarı Hammurapi (e.ə. XVIII əsr) tərəfindən çıxarılıb. Həmin qanuna görə, boşanma halında qadın öz cehizini alaraq ata evinə qayıda bilərdi. Hammurapi qanunları doğurqanlıq səbəbindən kişiye ikinci qadınla da evlilik haqqı tanıyırdı. Halbuki yunan, Sparta və Roma qanunvericiliyində evlənən qadın bütün haqlarını ərinə bağışlamış hesab edilirdi. Yəsin Tümer Erdemin tərcümə etdiyi "Bacıyan-ı Rumdan günümüze tadininin iktisadi" kitabında bu təhlillər mükəmməl göstərilmişdir.

İnsanlığ tarixində dərin izlər buraxmış bu mədəniyyətlərin qadına aşağı səviyyəli münasibət sərgiləməsi heyətləndiricidir. Bu anlayışın mərkəzində qədim və orta əsrlər fəlsəfəsinin və inanc sistemlərinin təməlinə ruh haqqındakı inam yatırdı. Uzun əsrlər din adamları və filosoflar "qadının ruhi bir varlıq" olmadığını iddia etdilər. Bir çox xalqlarda və mədəniyyətlərdə ölənəri ilə birlikdə arvadının öldürülməsi hadisəsinin məntiqi də buna əsaslanırdı. XIX əsrə qədər Hindistanda qadın ölənəri ilə birlikdə yandırılırdı. Çünki ruhi varlıq deyil, əşya sayılırdı. Bəzi xalqların inancında "qadının yaradılması" fəlakət idi, məsələn: qədim yunanlar qadını yaratdığı üçün Zevsi ittiham edirdilər. Homer bunu belə təsvir edir:

*Buludlardan guruldayan Zevs
Yaratdı baş balası olaraq
Qadınlar nəslini ölümlü insanlar üçün,
O qadınlar ki, bütün işləri ancaq şərdir (6, səh. 59).*

Yuxarıda qeyd edilən xüsusiyyətlər diqqətə alındıqda türk, o cümlədən Azərbaycan mədəniyyətində qadına münasibətin olduqca yüksəkliyinə şahidlik edirik. Bu, milli iftixar hissi deyil, tarixi obyektivliyin təzahürüdür.

Azərbaycan cəmiyyətində qadına münasibətdə tündləşmə, xüsusilə də başda Cəlil Məmmədquluzadə olmaqla XIX əsrin axırları və XX əsrin əvvəllərində yaşamış ziyalıların "arvadlar məsələsi" adlandıraraq sərt tənqid etdikləri reallığın XVI əsrdən sonra islam Şərqində gedən məzhəbi-dini fanatikliyin nəticəsində yarandığını unutmaq lazım deyil.

Türk, o cümlədən Azərbaycan cəmiyyətində qadına münasibəti təyin edən bir sıra amillər mövcud idi.

Birincisi, xalqın ünsiyyət dili olaraq istifadə etdiyi Azərbaycan dilində cins kateqoriyasının olmamasıdır. Halbuki dilin cinsə görə şəkillənməsi bir çox mədəniyyətlər üçün xarakterikdir. Bu, işlədilən dilin qadını cəmiyyət daxilində istifadə edilən ünsiyyət vasitələrindən kənarlaşdırdığını göstərən mühüm faktdır.

İkinci səbəb xanımların siyasi həyatda olduqca mühüm rol oynamasıdır. Orta əsrlərdə Azərbaycan dövlətlərində hökmdarların arvadları ilə birlikdə taxta çıxdıqları qeyd edilir. Hətta bəzi müəlliflər Elxanilər dövründə sarayda və məclislərdə hökmdarın taxtda öz həyat yoldaşı ilə birlikdə oturduğunu yazır.

Üçüncü səbəb ailənin sosial quruluşu və iqtisadi həyatıdır. Tam oturaq olmayan həyat tərzli kişi ilə qadının ailə işlərini bölüşməsinə şərait yaratmışdı. Belə halda kişi ev xaricindəki işlərlə, qadın isə ev

işləri ilə məşğul olurdu. Məhz bu səbəbdən qadın evdə tam söz sahibi olub bəzi məsələlərdə ərinə belə təsir göstərə bilirdi.

Dördüncü səbəb türk hərbi sistemi idi. Ailədəki kişi dövlətin əsgəri hesab edildiyindən uzun hərbi səfərlər sırasında ailə tamamilə qadının nəzarətinə keçirdi. Belə hallarda uşaqlar ananın sözündən çıxma bilməzdi.

Beşinci səbəb, ümumiyyətlə, türk ailələrində qul əməyindən istifadə edilməməsidir. Böyük sürülərə sahib türk tayfaları üçün qullara sahiblənmək həm külfət hesab edilir, həm də gərəksizdi. Kişi vaxtının çoxunu heyvanları və silahlarla keçirdiyindən ailənin idarəsi qadının öhdəsinə buraxılmışdı. Belə halda qadın ev işlərini uşaqlarının tərbiyəsi üçün bir növ praktika olaraq istifadə edirdi. İşlərin tənzimi, bölüşdürülməsi, uşaqların həyatı öyrənməsi məhz ailədə ananın nəzarətində gerçəkləşirdi. Qızların əl sənətlərini öyrənməsi, oğlan uşaqlarının isə hərbi oyunlar oynayaraq süvari qabiliyyətlərinə sahib olması çadır mərkəzli həyatın başlıca şərti idi.

Altıncı amil sosial-idarə sisteminin ikili prinsipə əsaslanmasıdır. Şübhəsiz, Azərbaycanda əhalinin hamısı köçəri deyildi. Azərbaycan şəhərlərində və kəndlərində çox sayda insan oturaq həyata sahib idi. Ancaq ailənin sosial və iqtisadi quruluşu ailə nizamının ikili (qadın–kişi) prinsibinə görə ayrılmasına imkan verirdi. Bu idari prinsip dövlət sistemində belə təsir etmişdi. Çünki Azərbaycan dövlətlərində ikili idarəçilik prinsipləri (sultan–atabəy, şah–şahzadə kimi) mövcud olmuşdur (13, səh. 271). Bu idarə sisteminə hökmdar özündən sonra taxta çıxacaq vəliəhd hesab etdiyi oğlunu əyalətlərin birinə göndərirdi. Belə hallarda idarə işlərində köməklik üçün ona atabəy və ya lələ təyin edirdi. Bu sistem hökmdar olmazdan əvvəl vəliəhd və ya şahzadənin dövlət işlərini öyrənməsi üçün bir növ praktika hesab edilirdi. Əyalətə göndərilən uşağa nəzarət isə anasına tapşırılırdı. Azərbaycan tarixində buna şahzadəlik sistemi deyilirdi (15, səh. 49).

Qadına qarşı bu münasibət dövrün ədəbi mətnlərində də öz əksini tapmışdır. Firdovsinin "Şahnamə"sində qadın haqqında mənfə fıkirlərdən fərqli olaraq Nizami Gəncəvi "İsgəndərnamə" poemasında qıpçaq qadının dili ilə İsgəndərə dərs verməkdən çəkinməmişdir.

Nizami Gəncəvi eyni mövqeyi Nüşabə, Şirin kimi qadın obrazlarını yaratdığı digər əsərlərində də dəfələrlə nümayiş etdirməklə Azərbaycan xalqında qadına münasibəti poetik üslubda ən gözəl şəkildə təsvir etmişdir. Nizami Gəncəvi "Bəhrənamə" (və ya "Xosrov və Şirin") əsərində kişi qəhrəmanı Bəhrəmi yeddi müdrik qadınla

tərbiyə etməklə qadına verdiyi yüksək qiyməti təcəssüm etdirirdi (11, *səh.* 36–44).

“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında “qızlar üzüaçıq və azaddırlar, lakin yad oğlan gördükdə yaşmaqlanırlar”. Yenə eyni dastandan “qızların zorla ərə verilmədiyi, könül verərək evləndikləri” qeyd edilir.

Deyilənlər Azərbaycanda qadına verilən adlarda və xitabətdə də öz əksini tapır. Qədim və orta əsrlər Azərbaycan dilində qadın ifadə etmək üçün işlədilən isim və sifətlər bu mənada diqqəti cəlb edir. Azərbaycan dilində diş cinsi ifadə edən qadın sözü qədim türk dilində katun şəklində keçir. Xatun mənasında hörmət və izzət ifadə

edən kəlmə də eyni sözün fərqli tələffüzündən ibarətdir. Kəlmə Göy-türk kitabələrində kat-un formasında hökmdar xanımını ifadə edir.

Bununla birlikdə, Azərbaycan mənəvi və mədəni yaddaşında “müqəddəs qadın” anlayışı çox güclüdür. Qadınlar üçün işlədilən belə adlandırmaların sosial-sinfi, dini mənalara məhdudlaşdırılmaması, kimliyindən və mövqeyindən aslı olmadan bütün qadınlara şamil edilməsi “müqəddəslik” anlayışının ululuq, əxlaqi, tərbiyəvi və fədakarlıq kimi xarakterləri ön planda tutan qadınları əhatə etdiyi aydın olur. Orta əsr mənbələrində belə qadınlar üçün el arasında “qotlu”, “qutlu”, “səadətli” kimi sifətlər də işlədilir (2, *səh.* 81). ♦

Ədəbiyyat:

1. Aristoteles. Politika. Çeviren Mete Tuncay, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2009, s.1 s.5.
2. Aça Mehmet, “Reşideddin Oğuznamesi`nde Kadın”. Milli Folklor Dergisi, 2007, sayı 76, s. 81.
3. Ahmet Fethi. Katolik qadınlar. İstanbul: Türkiye İş Bankı Yay., 2005, s. 162. s. 99–150.
4. Bardakoğlu Ali. “Cahiliyye Döneminde Kadın”, Sosyal Hayatta Kadın, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005, s. 19.
5. Bayram Cezmi. “Aile Müessesesi ve Bazı Tecavüzler”, Türk Yurdu Dergisi, sayı 16, Mayıs 1988, s. 19.
6. Berktaş Fatmagül, Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın, İstanbul: Metis Yay., 2000, s. 59.
7. Deighton Hillary J. Eski Atina Yaşantısında Bir Gün. Çeviren Hande Kökten Ersoy, İstanbul: Homer Yay., 2005, s. 42, 43–45.
8. Deighton Hillary J. Eski Atina Yaşantısında Bir Gün. Çeviren Hande Kökten Ersoy, İstanbul: Homer Yay., 2005, s. 42.
9. Günaltay Şemseddin. Uzak Şark (Kadim Çin ve Hind), İstanbul: Çilli Mecmua Basımevi, 1937, s. 77.
10. Küçük Abdurrahman. “Dinlerde Evlilik Anlayışına Genel Bir Bakış”, Türk Yurdu Dergisi, sayı 40, İstanbul 1990, s. 59.
11. Qeybullayev. Azərbaycanlılarda ailə və nikah, s. 36–44.
12. “Qurani-Kərim” Z.Bünyadov – V.Məmmədəliyev – 114 surə. “Ən-Nəhl”-surəsi. 16 surə. B.1992.
13. Nəcəf Əkbər Nadir, Səlcuqlu dövlətləri və atabəyləri tarixi (oğuzların ortaya çıxmasından XIV əsrə qədər), Bakı: Qanun nəşriyyatı – 2010, s. 271 və d.
14. Platon. Devlet. Çeviren Hüseyin Demirhan, Ankara: Palme Yay., 2007, 5:455
15. Şah I Abbasın islahatları üçün bax. Qurbanov Cəsur, Səfəvi hökmdarı I Şah Abbas (1587-1629), Bakı: AMİU mətbəəsi, 2011, s. 49 və d
16. Şenel Alaeddin. Eski Yunan`da Eşitlik ve Eşitsizlik Üstüne, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasi Bilgiler Fakültesi Yay., 1970, s. 284-285.
17. Troyalı Kadınlar. Çeviren Yılmaz Onay, İstanbul: Mitos Boyut Yay., 2008, s. 44.
18. Topaloğlu Bekir. İslamda Kadın. İstanbul: Yağmur Yay., 1981, s. 18,
19. Yalom Marilyn. Memenin Tarihi, Çeviren A.Gün, İstanbul 2002, s. 23–24,s.22
20. Yadsıman Hakkı. “Yahudi Kutsal Metinlerinde Kadına Karşı Söylemler”, Ege Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, İzmir 2002, sayı 15, s. 101–105.
21. Just Roger. Women in Athenian Law and Life, London:Routledge Classical Studies, 1991, s. 8–9.
22. Johnson Kay Ann. “Women, The Family and Peasant Revolution in China”, Chicago:The University of Chicago Press, 1983, s. 7–10.

Резюме

В статье анализируется отношение к женщинам в разных культурах. Древние культуры Месопотамии, Греции, Китая и Индии выразили радикальные и жесткие мнения по отношению к женщинам. В некоторых культурах мужчина считался доминирующей силой, а с женщиной обращались как с рабыней. В статье на основе культурологического аспекта и сравнительного метода был проведен анализ женских проблем с исторической точки зрения.

Ключевые слова: женщины, мужчины, отношения к женщинам, культура, доминирующей силой

Summary

In the article it is analyzed attitude to women in different cultures. The world and the most ancient Mesopotamian, Greek, Chinese and Indian cultures expressed radical and hard thoughts about women. In some cultures a man was considered as a dominant power, but a women – as a slave. In the article on the base of culturological aspect and comparative method were analyzed women problems from the historical point of view.

Key words: women, men, relations to the women, culture, by dominant force

“Təhsil” nəşriyyatının yaranması və fəaliyyəti

Mahnur Həsənova,
Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetinin magistri
E-mail: mahnur.hasanova@gmail.com

Məlumdur ki, o dövrdə müstəqilliyini yenidən əldə etmiş Azərbaycan Respublikasının həm də cəlb olunduğu Qarabağ müharibəsi şəraitində iqtisadi durumu o qədər də yaxşı deyildi. Buna baxmayaraq hökumət keçid dövründə dövlət nəşriyyat sistemində müvafiq qayğı və maliyyə dəstəyi göstərdi.

1992-ci ildə MİN-in yeni milli dərsliklərin nəşrindən imtina etməsi və digər məsələlər “Maarif” nəşriyyatının iqtisadi vəziyyətini getdikcə daha da çətinləşdirdi. Nəşriyyatın yeni ədəbiyyatlar nəşr etmək imkanları azaldı. Son illərdə “Maarif” hətta dərslik sifarişlərini də gün-gündən itirirdi. Təhsil Nazirliyi isə vəziyyətdən çıxmaq üçün çevik və doğru qərar qəbul etdi. Müstəqilliyini yenidən qazanmış ölkədə milli təhsil sisteminin bünövrəsinin qoyulduğu çətin bir dövrdə təhsilin əsas və həlledici amili olan dərsliklərin taleyini, təbii ki, şübhə altına almaq olmazdı. Ona görə də Təhsil Nazirliyinin dərhal rəhbər dövlət orqanlarına müraciəti nəticəsində 1992-ci ilin dekabr ayında respublikanın Nazirlər Kabinetinin müvafiq sərəncamı ilə “Öyrətmən” (indiki “Təhsil”) nəşriyyatı təsis edildi. Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, “Təhsil” nəşriyyatı respublikada müstəqillik illərində təsis edilmiş ilk və ümumiyyətlə Azərbaycanda isə son dövlət nəşriyyatı oldu (2).

1993–95-ci illərdə digər nəşriyyatlar kimi “Öyrətmən” (“Təhsil”) nəşriyyatı da başqa alternativ olmadığı üçün çap məhsullarının, o cümlədən dərsliklərin yayımını (satışını) “Azərkitab” və “Azkoop-kitab” vasitəsilə həyata keçirirdi. Lakin həmin qurumlar, əsasən də “Azərkitab” satışından əldə olunan pulu vaxtılı-vaxtında qaytarmırdı. Qarşılaşdığı maliyyə çətinliklərinin təhlilini apararaq səbəbləri araşdıran nəşriyyat o dövrdə hadisələrin axın istiqamətini doğru qiymətləndirməklə düzgün qərar qəbul etdi. “Təhsil” vəziyyətdən yeganə çıxış yolunu satış təşkilatlarının yarasız xidmətindən imtinada və yeni, daha etibarlı, çevik yayım mexanizminin yaradılmasında gördü. Bütün çətinliklərə baxmayaraq qarşıya qoyulan məqsədə nail ola bildi və tədris kitablarının nəşrində öz fəaliyyətini uğurla davam etdirir. Bu gün ölkənin nəşriyyat sistemində “Təhsil” nəşriyyatının öncül fəaliyyəti diqqəti cəlb edir. Bu nəşriyyatın yaranma tarixi ölkəmizdə demokratik hərəkatın canlanması, respublikamızın müstəqillik qazanması ilə üst-üstə düşür (2).

Artıq bütün sahələr kimi, nəşriyyat-poliqrafiya sahəsi də yeni inkişaf mərhələsinə qədəm qoyub. Özünün strukturuna, kadr potensialına görə də “Təhsil” Nəşriyyat-Poliqrafiya Birliyi beynəlxalq standartlara cavab verən ən önəmli modern nəşriyyata çevrilmişdir.

Azərbaycanın ikinci dəfə müstəqillik qazandığı dövrdə fəaliyyətə başladığına görə ona müstəqilliyimizin yaşıdı da deyirlər. Həmin

dövrdə heç bir maliyyə imkanı, hətta adi bir şəraiti olmayan binada cəmi 8 nəfər yaradıcı heyətlə fəaliyyətə başlayan müəssisə az bir zamanda yığcam, bacarıqlı, öz işinə güvənən professional kollektiv yaradaraq qarşıya qoyulan məqsədlərə çatmağı bacardı. Ötən illər ərzində ölkəmizdə nəşriyyat-poliqrafiya sahəsinin ümumi inkişafına dəyərli töhfələr verdi. “Təhsil” nəşriyyatının gərgin və məqsədyönlü fəaliyyəti nəticəsində milli dərsliklərimiz yarandı, bütün dərsliklər yeniləşdirildi, ən başlıcası isə tarix vəsaitlərinin nəşrində mühüm işlər görüldü. Təsədüfi deyil ki, nəşriyyatın çap etdiyi “Ata yurdu” və digər dərsliklər dəfələrlə “İlin dərsliyi” adına layiq görüldü. 2005-ci ildə MDB ölkələrinin “Kitab sənəti” II beynəlxalq müsabiqəsində ən yüksək balla qalib gələn “Qarabağ: real tarix, faktlar və sənədlər” kitabı nəşriyyatın beynəlxalq müsabiqələrdə qazandığı uğurların əsasını qoydu (4).

“Təhsil” nəşriyyatı Rusiyada, Almaniyada, Türkiyədə, Birləşmiş Ərəb Əmirliklərində, İranda, Orta Asiyada və başqa ölkələrdə keçirilən müsabiqə və sərgilərdə inamla iştirak edib. Ən başlıcası isə məram və məqsədini məsuliyyətlə yerinə yetirərək özünün mükəmməl strukturunu yaratmaqla həm məzmun, həm də poliqrifik icra baxımından digər müəssisələrə nümunə olan keyfiyyətli kitabların nəşrinə nail olur.

1990-cı illərin əvvəllərində dərslik nəşri ilə məşğul olan nəşriyyatların işində bir maneə də vardı. İri mətbəələrin özəlləşdirilməsi, onların avadanlıqlarının necə gəldi satılması çoxlu xırda mətbəələrin, bir çox rahat gəlir dalınca qaçan qeyri-peşəkar adamların əlinə düşdü. Vəziyyətin dəyişməsi, kitab çapının, sifarişlərin xeyli azalması, dərslik satışının pərakəndəliyi belə mətbəə sahiblərinin diqqətini onlar üçün asan qazanc mənbəyi ola biləcək dərsliklərin çapına yönəltdi. Həmin dövrdə onlar dövlət nəşriyyatlarında çap olunmuş dərsliklərin üzünü çıxarıb satmaqla böyük maliyyə əldə etdilər. Bu, dövlətə və nəşriyyatlara ziyan vurmaqla yanaşı, uşaqların sağlamlığını təhlükə qarşısında qoymaq baxımından da cinayətkar bir hərəkət idi. Çünki işbazlar daha çox qazanc götürmələri üçün ucuz, keyfiyyətsiz rənglərdən, kağızdan və digər materiallardan istifadə edirdilər. Dəfələrlə bu kimi materialların insan sağlamlığı üçün təhlükəli olması barədə xəbərdarlıqlara baxmayaraq şagirdləri belə dərsliklərin törədə biləcəyi bəlalardan qorumaq qeyri-mümkün işə çevrilmişdi. Lakin bunun da çarəsi tapıldı. Xüsusi dövlət proqramına uyğun olaraq dərsliklər dövlət tərəfindən maliyyələşdirildi və şagirdlərə pulsuz verildi. Məhz bu tədbirlərdən sonra dərslik nəşrində və satışında piratçılıq, demək

olar, xeyli azaldı. Kitab çapı ilə bağlı ən mühüm tədbirlərdən biri də dövlət başçısının "Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə kütləvi nəşrlərin həyata keçirilməsi haqqında" 2004-cü il 12 yanvar tarixli sərəncamı oldu. Hazırda ölkədə özəl nəşriyyat və mətbəələr getdikcə öz fəaliyyətlərini genişləndirir, maliyyə və istehsal imkanlarını artırır. Çoxtirajlı dövlət sifarişləri isə artıq tender və müsabiqələrlə həyata keçirilir. Təqdirəlayiq haldır ki, "Təhsil" belə bir inkişaf mərhələsində həmişə məqsədyönlü islahatların önündə gedən müəssisələrdən biri olub.

Artıq 25 ildir ki, fəaliyyət göstərən nəşriyyat xalqın ümid və etimadını tamamilə doğruldub. Hazırda müstəqil iş prinsipi əsasında çalışan müəssisədə nəşrlərin yüksək səviyyədə hazırlanmasını təmin etmək üçün ixtisaslaşmış redaksiyalar və ən müasir poliqrafiya bazası fəaliyyət göstərir. Bir sözlə, tam əminliklə demək olar ki, nəşriyyat öz işini beynəlxalq standartlara uyğun şəkildə qura bilib. Bunun nəticəsində də respublikamızı ən nüfuzlu beynəlxalq müsabiqələrdə təmsil edir, dünyanın hər yerində nüfuzlu nəşriyyat kimi etiraf olunur. "Təhsil" nəşriyyatı nəinki Azərbaycanda, hətta regionda və Avropada öncül yerlərdən birini tutur: "Beynəlxalq aləmdə keçirilən müsabiqələrdə, sərgilərdə tez-tez təmsil olunur, dünyanın aparıcı nəşriyyatları ilə qarşılıqlı əməkdaşlıq edir. Eyni zamanda "Təhsil" nəşriyyatı Avropanın ən nümunəvi nəşriyyat-poliqrafiya müəssisəsi kimi bu sahədə nəzərəcarpacaq müvəffəqiyyətlərə imza atıb (4).

"Təhsil" nəşriyyatının əsas məhsulu dərslilər, pedaqoji ədəbiyyatdır. Nəşriyyat 2009-cu ildə kurikulumla bağlı elan olunan tenderdə iştirak edib. II siniflər üçün iki adda dərslilik, Azərbaycan və rus bölmələri üçün iyirmiyə yaxın adda kitabın nəşri ona həvalə olunub və həmin dərslilər dövlət vəsaiti hesabına işıq üzü görüb. Dərslilər çapdan sonra 4 il istifadədə olur. Bu müddət ərzində ümu-

mi tirajın müəyyən faizi qədər kitablar yenidən nəşr edilir. Bununla yanaşı, nəşriyyatlar öz vəsaitləri hesabına hazırladıqları məhsullarını açıq satışa çıxarır. Həmin il nəşriyyat tərəfindən təxminən otuzə yaxın dərslilik, bir o qədər də iş dəftəri, müəllim üçün vəsait nəşr edilib satışa buraxılmışdır. Artıq müəyyən müddətdir ki, "Təhsil" nəşriyyatı müstəqillik dövründən bəri Azərbaycanda dövlət standartları ilə ümumi dəftərlərin, fənn dəftərlərinin yeganə istehsalçısıdır.

Təhsil Nazirliyinin razılığı ilə nəşriyyatda ayrı-ayrı fənlər üzrə – fizika, kimya, biologiya, Azərbaycan dili və s. xüsusi dəftərlər, eyni zamanda ümumi dəftərlər çap edilir. Nəşriyyatın ümumi dəftərlərinin hamısında üz qabığının içəri səhifəsində himnimiz, gerbimiz, bayrağımız, işğal altında olan rayonların adları qeyd olunur. Lakin xüsusi fənn dəftərlərində, məsələn, riyaziyyat üçün dəftərdə vacib olan materiallar – düsturlar, məsələlər, teoremlər və s. yaddaş kimi verilir. Digər məlumatlara, bayram günləri, əlamətdar günlər, tətil günlərinin təqviminə də yer ayrılıb (5).

"Təhsil" nəşriyyatının yeni binaya köçməsi ilə əlaqədar bütün avadanlıqlar, çap, yeni poliqrafiya bankı yenilənib. Dünyanın ən müasir, modern avadanlıqları gətirilib. Avropadan, Çindən, eləcə də digər yerlərdən bu sahədə tanınmış istehsalçıların məhsulları alınıb (5). "Təhsil" nəşriyyatının fəaliyyəti də genişləndirilib. Nəşriyyatın bütün əməkdaşları tam peşəkar, işini mükəmməl bilən kadrlardır. Müəssisədə 30-dan çox yaradıcı qüvvə var, 5 redaksiya fəaliyyət göstərir. Bununla yanaşı, "Təhsil" nəşriyyatının poliqrafiya bazası güclüdür. Bu da məhsulların yüksək keyfiyyətlə çap olunmasına şərait yaradır. "Təhsil" nəşriyyatı dünyanın 4 aparıcı avadanlıq istehsalçısının bu regionda səlahiyyətli nümayəndəsidir. Türkiyə, Ukrayna, Gürcüstan və digər ölkələrdə fəaliyyət göstərən şirkətlərlə əməkdaşlıq əlaqələri var və onların arealı getdikcə genişlənir. ♦

Ədəbiyyat:

1. Abdullayev Adil, İslam Sadiq. Azərbaycan nəşriyyat tarixi. Bakı, 2015, 424 s.
2. Axundov Bəhrüz . Nəşriyyat işinin əsasları. Bakı, 2006, 223 s.
3. Azərbaycanda nəşriyyat işi. Bakı, 2000.
4. Mustafa Kamal. Yeni inkişaf mərhələsində. "Respublika", 8 avqust 2008-ci il.
5. <http://www.medeniyyet.az>
6. <http://www.anl.az>
7. <http://www.wikipedia.org>
8. <http://www.google.az>

Резюме

В статье говорится о создании и деятельности издательства "Техсил", рассказывается о деятельности "Техсил" во времена независимости.

Ключевые слова: "Техсил", книга, издательство, учебник.

Summary

The activity and formation of publishing-house "Tahsil".

The article is about the activity and formation of publishing-house "Tahsil". The period of independence the activity of publishing-house "Tahsil" is looked at.

Key words: "Tahsil", book, publishing-house, manual.

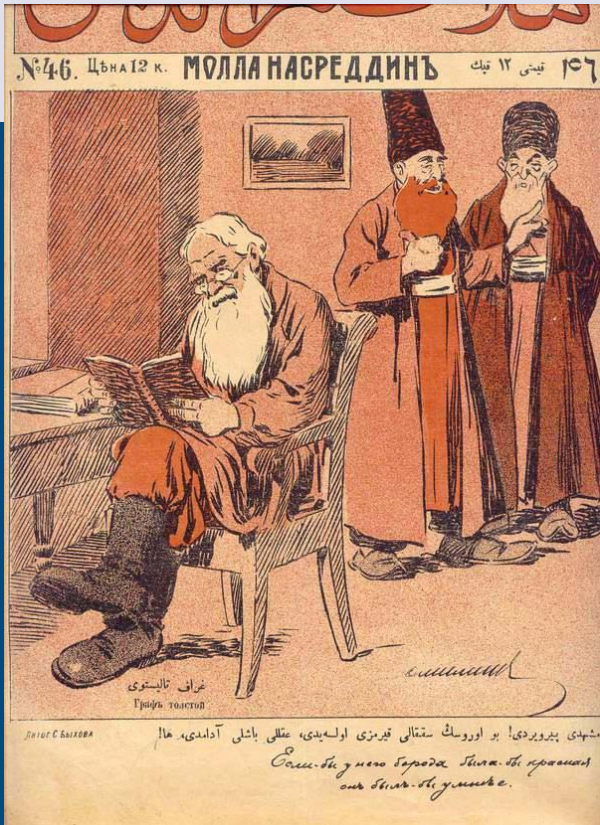
“Molla Nəsrəddin” jurnalı Cəlil Məmmədquluzadənin şah əsəridir

*Cəlil Məmmədquluzadənin rolu yalnız böyük klassik yazıçı olmaqla bitmir, demək olar ki, Azərbaycanın mətbuatı onun qədər böyük və talantlı bir jurnalist tanımır.
(M.İbrahimov)*

Lətifə Süleymanova,
Üzeyir Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyasının dosenti
E-mail: angel_777-88@mail.ru

Cəlil Məmmədquluzadə Azərbaycan ədəbiyyatında “Molla Nəsrəddin” ədəbi məktəbinin, tənqidi realizmin banisi, geniş şöhrət qazanmış görkəmli yazıçı və tanınmış ictimai xadimi kimi daim anılır. O, 1887-ci ildə Qori Müəllimlər Seminariyasını bitirmiş, başqa, heç bir xüsusi təhsil almamışdı. Lakin Azərbaycan ziyalılarının böyük bir nəslinin yetişməsində, ədəbiyyata yeni istiqamət verilməsində, xalqın mədəni və siyasi inkişafında çox böyük rol oynayıb. “Danabaş kəndinin əhvalatları”, “Danabaş kəndinin məktəbi”, “Poçt qutusu”, “Qurbanəli bəy”, “Usta Zeynal”, “Quzu”, “Bəlkə də qayıtdılar” və sair hekayələr, “Ölülər”, “Anamın kitabı”, “Kamança” kimi dram əsərləri, çoxsaylı felyeton və məqalələr yazmış, ədəbiyyatımızı, jurnalistikamızı zənginləşdirmişdir.

Molla Nəsrəddin – ilk növbədə, yazıçının əsas gizli imzalarının biridir. Az sonra bu ad Mirzə Cəlilin ədəbi təxəllüsünə çevrilir.

Nəinki Azərbaycanda, bütün Şərqdə birinci satirik və rəngli karikatürəli mətbuat – məşhur “Molla Nəsrəddin” jurnalının redaktoru və nəşri olması bu adı böyük sənətkar üçün daha da doğrulaşdırdı. Bu adda həmçinin Cəlil Məmmədquluzadə yaradıcılığının cövhəri, aparıcı istiqaməti sayılan vətəndaşlıq cəsarəti, müdriklik, hazırca-vəblilik, uzaqgörənlik kimi keyfiyyətlər də ifadə olunur.

Azərbaycanda yazı-pozu ilə, bədii yaradıcılıqla məşğul şəxslər “Mirzə” adı ilə şərəfləndirilirdi. Lakin belə xoşbəxtlik hər sənətkara da nəsib olmur. Son iki əsrə yaxın müddətdə yazıb-yaradan yüzlərcə yazıçı arasında bir neçə sənətkarın adında öz əksini tapıb. Mirzə Fətəli Axundov, Mirzə Şəfi Vazeh, Mirzə Ələkbər Sabir həmin etimadı qazana bildilər. Yeni ədəbi məktəb yaratması, kiçik hekayənin böyük ustası kimi məşhurlaşması, mübariz bir jurnala əsrin dördüdə biri qədər zaman ərzində böyük bacarıqla rəhbərlik etməsi Cəlil Məmmədquluzadəyə də Mirzə Cəlil adını daşımaq şərəfini bəxş etmişdir. Milli ədəbiyyatımızda “Mirzə” adını daşıyan sənətkarları birləşdirən əsas cəhətlər – millilik, ziyalılıq və vətəndaşlıq Mirzə Cəlilin şəxsiyyətində və yaradıcılığında özünün ən yüksək zirvəsinə çatmışdır. O, mənsub olduğu xalqın yorulmaz, fədakar, ayıq-sayıq, uzaqgörən, vətəndaş mirzəsi, həm də böyük demokrat idi. Azadlıq, müstəqillik, demokratiya uğrunda mübarizəsi və qabaqcıl görüşləri ölkədəki demokratik proseslərin gedişatına ciddi təkan vermişdir.

Cəlil Məmmədquluzadə Azərbaycan, rus və dünya realist ədəbiyyatının qabaqcıl ənənələrindən öyrənməklə M.F.Axundovla başlanan realist nəsrimizi davam və inkişaf etdirmişdir. Mirzə Cəlil ədəbiyyatın başlıca rolunu xalqa xidmətdə, ictimai yaraları sağaltmaq üçün geniş fəaliyyətdə görürdü. O, bütün varlığı ilə həyata bağlanan, ictimai-təربiyəvi əhəmiyyətli realist ədəbiyyatın tərəfdarı olmuş, ictimai həyatda gördüyü tipik hadisələri qələmə almağı lazım bilmişdir. Həyat böyük realistə zəngin material verirdi. Onun üçün böyük, kiçik mövzu yox idi. Nəzərindən tipik hadisələri qaçırmayan, böyük ümumiləşdirmə iqtidarına malik yazıçı satiradan ən kəskin silah kimi bəhrələnməyi bacarırdı. Onun yaradıcılığında gülüş çox rəngarəng, mənalı və məzmunludur.

C.Məmmədquluzadənin realizmi təsviri, seyrçi realizm deyildi, burada inandırıcılıq qüvvətli idi. İnandırır ki, həyat bu şəkildə qala bilməz və qalmayacaqdır. Bunun üçün köhnəliyə, mövhumata, nadanlığa, burjua-mülkədar quruluşuna və bütün bunları dördəlli

tutub saxlayan çarizmə, mütləqiyyətə, dinə qarşı amansız mübarizə aparmaq lazımdır. Görkəmli ədib dövrün ən inqilabçı sinfi tərəfindən aparılan işləri görür, fəaliyyətindən ilham alır, yeniliklərə səs verir. İnqilabçı-demokratik ədəbiyyatımızın inkişafında nəzərə çarpan bu yeni meyillər hamıdan çox Mirzə Cəlilin və Ə.Sabirin yaradıcılığında öz ifadəsini tapmışdır.

Cəlil Məmmədquluzadənin povest, dram və hekayələri öz yığcamlığı, mövzu aktuallığı və orijinallığı ilə də XX əsr ədəbiyyatımızda mühüm yer tutur. Bu əsərlər eyni dövrdə yaradıcılığa başlayan burjua yazıçılarının estetik görüşlərini alt-üst edirdi. Sənətkarlığı xəyalpərvərlikdə axtaran, həmişə həyatdan, xalqdan uzaqlaşmağa çalışan həmin estetiklərə tamamilə zidd olaraq gözəlliyi həyatda görür, həqiqi sənəti xalqa istinad edən yaradıcılıqda tapırdı. Bu mənada o, bədii əsərlərin dilindəki sadəliyə birincidərəcəli məsələ kimi yanaşırdı. Çox yaxşı bilirdi ki, xalqa yabançı, anlaşılmaz jarqonlarla yazılan əsər, qiymətli ideya təbliğ etsə də, təsir qüvvəsinə malik ola bilməz. Təsirsiz ədəbiyyat öz müəllifini diri ikən ölümə məhkum edir.

Mirzə Cəlil Azərbaycan ədəbi-ictimai fikir tarixində sözün geniş mənasında milli istiqbal, demokratiya və vətən azadlığı uğrunda mübarizənin ön cərgəsində dayanır. Onun yaradıcılığı gələn hər yeni nəsil üçün müstəqillik, azərbaycançılıq, millilik və vətəndaşlıq tərbiyəsi məktəbidir.

"Molla Nəsrəddin" jurnalı C.Məmmədquluzadənin şah əsəridir. Böyük ədibin redaktorluğu ilə 1-ci sayı 1906-cı il aprelin 7-də Tiflis şəhərində nəşr olunan bu məşhur dərgi Qafqaz xalqlarının, geniş mənada, müsəlman Şərqi, xüsusən Azərbaycanın milli oyanışı və dirçəlişində mühüm rol oynamışdır. Jurnal 1917-ci ilə qədər Tiflisdə, 1921-ci ildə Təbriz şəhərində, 1922–31-ci illərdə Bakıda nəşr olunaraq satirik ədəbiyyatın və mətbuatın inkişafına böyük təsir göstərib.

Tarixdə Molla Nəsrəddin adlı adam olubmu? Məlum deyil, bəlkə olub, bəlkə də yox, ancaq xalq tərəfindən tarixi şəxsiyyət kimi tanınır. Yüzlərcə lətifə, qaravəlli onun adı ilə bağlıdır. Bu lətifələr duzlu və məzəlidir, qısa və lakonik, lakin mənalıdır. Molla Nəsrəddin lətifələrində adi adamlara böyük məhəbbət ifadə olunur, nadanlar lağa qoyulur, yoxsul kəndlilər şahlardan ağıllı göstərilir.

Dahi yazıçı 1906-cı ildə yaratdığı jurnala əfsanəvi şəxsin adını verdi – "Molla Nəsrəddin". Adı da göstərirdi ki, əsl xalq jurnalı nəşrə başlayır. Belə də oldu. Cəlil Məmmədquluzadə və onun yazıçı dostları jurnal üçün xalqın həyatından bəhs edən hekayələr, felyetonlar, şeirlər, məqalələr yazdılar, rəsamlar maraqlı şəkillər cəkildilər.

"Molla Nəsrəddin" jurnalı da adını daşdığı əfsanəvi şəxsiyyət kimi məzəli idi, güldürürdü, gülə-gülə tənqid atəsinə tuturdu; xalqa məhəbbət bəsləyir, istismarcılara nifrət edirdi. Jurnalın dili sadə və aydın idi; savadsızlar da başa düşə bilirdi. Oxuya bilməyənlər isə şəkillərinə baxırdı. Zəhmət adamları hər sayını səbirsizliklə gözləyir, hakimlər, din xadimləri ondan qorxurdular.

Xalqı azad, xoşbəxt görmək istəyən "Molla Nəsrəddin" tez bir zamanda mütarəqqi qüvvələri, demokratik düşüncəli insanları öz ətrafında toplaya bildi. Belə bir nəşrin həyat səhnəsinə qədəm qoyması və onun başında Cəlil Məmmədquluzadə kimi açıqfikirli bir ziyalının durması azadlıq dostlarını ürəkdən sevindirmişdi. Dərgidə Ömər Faiq Nəmanzadə, Mirzə Ələkbər Sabir, Əbdürrəhim

bəy Haqverdiyev, Əli Nəzmi, Əliqulu Qəmküsar, Məmməd Səid Ordubadi, Mirzəli Möcüz Şəbüstəri, başqa şair, yazıçı və jurnalistlər, o cümlədən Oskar Şmerling, İ.Kotten, Əzim Əzimzadə kimi rəsamlar fəaliyyət göstərirdilər.

Jurnalın ilk sayının üz qabığında verilən şəkildə yuxuya getmiş bir dəstə müsəlman təsvir olunur. Şərqi müdrik ağsaqqallarından hesab olunan Molla Nəsrəddin onları oyatmağa çalışır.

"Molla Nəsrəddin"-i dövrün ən müasir inqilabi məsələləri ilə yanaşı, xalqın min illərdən bəri davam edən dərdləri də çox düşündürürdü. Bunların içərisində dini fanatizm daha dəhşətli idi. Həmin fikri xalqa çatdırmaq üçün Cəlil Məmmədquluzadə "Molla Nəsrəddin"-in 1-ci nömrəsinin üz qabığında öz həmvətənlərini yatmış vəziyyətdə göstərən bir rəsm vermişdi. 2-ci səhifəni isə "Sizi deyib gəlmişəm" məqaləsi bəzəyirdi. Sonrakı səhifələrdə satirik xəbərlər, teleqramlar, atalar sözləri, "Dəllək hekayəsi", "Nisan bəlası" felyetonu və dörd karikatura çap olunmuşdu.

Naşir öz fikrini açıq deməkdən cəkinirdi, çünki yeni nəşr etməyə başladığı məcmuə çar hökuməti tərəfindən bağlanabilərdi. Bu hal onu təzə bir üsul, yol, üslub tapmağa vadar etdi: kinayə, satira, məzhəkə. Həmin vaxta qədər istər Azərbaycanda və Rusiyanın müsəlman yaşayan o biri ölkələrində, istərsə də Yaxın Şərqdə və bütün islam aləmindəki mətbuatda, ədəbiyyatda belə məzmun, belə bədii silah yox idi. Yəni istədiyi üstüörtülü söyləyən məzəli filosof... Beləliklə də yeni satirik jurnal meydana gəldi. Cəlil Məmmədquluzadənin dediyi kimi, "Molla Nəsrəddin"-i təbiət özü doğdu, zamanə özü yaratdı.

Öz jurnalına cəlb etdiyi bütün qələm yoldaşlarını da Cəlil Məmmədquluzadə bu üsluba, dilə öyrətdi. Onun təsiri altında Mirzə Ələkbər Sabir (Hophop), Əliqulu Nəcəfov Qəmküsar (Cüvəllağı bəy), Məmməd Səid Ordubadi (Hərdəmxəyal), Əli Nəzmi (Məşədi Sijimqu-lu), Məşədi Həbib Zeynalov (Kefsiz) və s. satirik şeir, Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev (Lağlağı), Qurbanəli Şərifzadə (Məşədi Mozalan bəy) və bir çox başqaları satirik nəsr yazmağa başladılar.

"Molla Nəsrəddin" jurnalında imzalar hər yazıçı üçün daimi deyildi, tez-tez dəyişilirdi. Cəlil Məmmədquluzadənin özü də jurnalda "Molla Nəsrəddin" imzası ilə yazmaqla bərabər, başqa adlardan və təxəllüslərdən də istifadə edirdi və çox zaman kənardan aldığı məqalələri, şeirləri, felyetonları, hekayələri özü seçdiyi imza ilə çap edirdi. Buna görə də bir təxəllüsün yalnız bir yazıçıya aidliyi qənaəti doğru sayılmaz.

Bu hal "Molla Nəsrəddin"-in fəaliyyətində iştirak edən yazıçıların əsərlərini fərqləndirmək işini son dərəcə çətinləşdirmişdi. Lakin istər Cəlil Məmmədquluzadənin özü, istərsə də qələm yoldaşları buna heç bir əhəmiyyət vermir və müəlliflik iddiası etmirdilər, çünki hər biri ayrılıqda və hamısı birlikdə ümumi məqsədə xidmət göstərdiklərini bildirdilər. Hətta bunu da demək lazımdır ki, o zaman molla-nəsrəddinçi şair və nasirlər təvazökarlıq edərək fəaliyyətlərinin, mübarizələrinin, əsərlərinin tarixi əhəmiyyətini lazımcına qiymətləndirmirdilər.

Bu vəziyyətdə "Molla Nəsrəddin" jurnalı gərgin mübarizə aparan bir ordunun qərargahına dönmüşdü. Onun cəbhəsi oldugca geniş idi. Çünki toxunduğu məsələlər də çox geniş arealı əhatə edirdi. O yalnız Azərbaycandan və yaxud Rusiyadan yazmırdı. Jurnal tam mənası ilə beynəlxalq səviyyəli idi, çünki müzakirəyə çıxardığı məsələlər eyni dini əqidə ətrafında birləşmiş, bir iqtisadi və siyasi vəziyyətdə olan millətlərə, Şərq məzlumlarına, islam ümmətinə aid idi.

Cəlil Məmmədquluzadə öz maarifpərvər, inqilabi-ictimai vəzifəsini geniş düşünürdü, Azərbaycan ədəbiyyatında və mədəniyyətində M.F.Axundovla yanaşı, yalnız o belə geniş bir sahəni özü üçün mübarizə meydanı etmişdi. İlk növbədə, cəhalət və mövhumata qarşı mübarizə açmışdı, çünki bunlar zamanın ən ağır və həlli vacib məsələləri idi. Feodalizm dövrü keçirən Şərqdə elm, mədəniyyət, sənət, savad yalnız hakim siniflərin malı olmuşdu. Xalq isə zülmətdə, cəhalətdə saxlanırdı. "Molla Nəsrəddin"-in tarixi mübarizəsinin böyüklüyü onda idi ki, XX əsr Azərbaycan həyatının eybəcərliklərinə qarşı çevrilmiş bu amansız qəzəb və nifrətinin arxasında vətənə və xalqa böyük məhəbbətlə dolu bir ürək dayanmışdı. Və vətəni, xalqı hər cür ictimai rəzalətlərdən xilas etmək, onu müasir dünyanın qabaqcıl xalqları sırasına çıxarmaq arzusu ilə çırpınırdı. Jurnal İran, Türkiyə, Misir, Hindistan, Mərkəz kimi ölkələrdə də yayılaraq oradakı xalqların sosial-mədəni tərəqqisinə müsbət təsir göstərmişdir:

1906-cı il martın 4-də "Molla Nəsrəddin"-in çapı üçün Mirzə Cəlilə Tiflis qubernatoru dəftərxanası tərəfindən verilən şəhadətnamədə

jurnalın proqram bu şəkildə müəyyənləşdirilmişdir.

1. Məqalələr
2. Kəskin tənqidlər
3. Felyetonlar
4. Məzhəki şeirlər
5. Məzhəli teleqramlar
6. Satirik hekayələr
7. Lətifələr
8. Poçt qutusu
9. Məzhəki elanlar
10. Xüsusi elanlar
11. Karikatura və illüstrasiyalar

"Molla Nəsrəddin" üçün xarakterik olan satira elementləri bu jurnaldan əvvəl "Əkinçi" qəzetində, "Kəşkül" jurnalında da müəyyən səviyyədə var idi. Hətta keçən əsrin başlanğıcında "Şərqi-Rus" qəzetində də oxşar materiallar görünməkdə idi. Qəzetdə geniş yer tutan "dərdimiz-dərmanımız" motivi ideya baxımından "Molla Nəsrəddin"-in bünövrəsini təşkil edirdi. Bu, Azərbaycan mətbuatını "Molla Nəsrəddin"-ə gətirən böyük yolun əks-sədələri idi. "Əkinçi"-dən "Şərqi-Rus"-a qədər davam etməkdə olan milli düşüncə XX əsrin əvvəllərində daha açıq şəkildə səslənməyə başlanmışdı. Az sonra I Rusiya inqilabının baş verməsi və məşhur 17 Oktyabr manifestinin meydana çıxması ilə milli mətbuatdakı o vaxta qədərki yarıaçıq düşüncələr daha qabarıq və kəskin formada ifadə imkanı qazana bildi. Jurnal, hər şeydən əvvəl, yaradıcısının ədəbi-siyasi düşüncələrindən doğulmuşdu. XIX əsrin axırlarında "avamdan gileyli qalanların" ədəbi cəbhəsinə qatıldığını bəyan edən Cəlil Məmmədquluzadənin "Dana-baş kəndinin əhvalatları" povesti (1894) "Molla Nəsrəddin" jurnalının "bir yüngülvarı müqəddiməsidir".

XX əsrin əvvəllərində yazılmış məşhur "Poçt qutusu" (1903) hekayəsi "Molla Nəsrəddin" jurnalının manifestidir. Məhəmməd Həsən əmi və Novruzəlinin simasında molla-nəsrəddinçi ədəbi obrazlar "Molla Nəsrəddin"-dən əvvəl dünyaya gəlmişdi. Bununla

belə, "Molla Nəsrəddin" ideyası həm də böyük Mirzə Fətəlidən gələn maarifçi-demokratik prinsiplərin, "Əkinçi"-dən qida alan milli mənafehlərin, qəzetçilik ənənələri zəminində formalaşmışdı. "Molla Nəsrəddin" jurnalı ədəbiyyatda və mətbuatda özünəqədərki satirik meyllərin məntiqi yekunu, böyük, yetkin, kəskin ictimai satiranın başlanğıcıdır. Nizami Gəncəvi epik mənzum dastançılıq məktəbinin, Məhəmməd Füzuli lirika məktəbinin, Mirzə Fətəli Axundov milli dramaturgiya məktəbinin banisi olduğu kimi, Cəlil Məmmədquluzadə də molla-nəsrəddinçi satira məktəbinin yaradıcısıdır. O məktəb ki, Azərbaycanda satirik ədəbiyyatın əsas cəbhəxanası və başlıca hərəkətverici qüvvəsi idi. Molla-nəsrəddinçilik – milli satirik ədəbiyyatın ədəbi təlimidir. Molla-nəsrəddinçilik – ictimai satira vasitəsilə cəmiyyəti dəyişmək, yeniləşdirmək, məmləkəti

irəli aparmaq, milli-mənəvi özünüdərk proseslərini dərinləşdirmək deməkdir. Mollanəsrəddinçilik – “Molla Nəsrəddin”in məsləki və proqramdır. Ədəbi məktəbin formalaşmasının mühüm və zəruri şərtlərindən biri də müəyyən olunmuş təlimin, konkret istiqamətin ətrafına eyni məsləkə, baxışlara, yaxud üsluba malik yaradıcı qüvvələrin cəmləşməsindən ibarətdir.

Cəlil Məmmədquluzadə “Molla Nəsrəddin” vasitəsilə bu vəzifəni də ardıcıl həyata keçirmişdi. Daha doğrusu, o, XX əsrin əvvəlləri Azərbaycandakı satirik yazıçıların müəllimidir. “Molla Nəsrəddin” jurnalı satirik ədəbiyyatın və publisistikanın mükəmməl dərslidir. Mirzə Cəlil Azərbaycan ədəbiyyatının Molla Nəsrəddinidir. “Molla Nəsrəddin” Cəlil Məmmədquluzadənin şah əsəridir. “Molla Nəsrəddin” jurnalı ətrafında toplaşan yazıçı, şair, publisist, rəssam və mürəttiblər, ilk növbədə, Cəlil Məmmədquluzadənin məslək və sənət dostları, eyni zamanda ədəbiyyatımızın “Molla Nəsrəddin” dövrünün görkəmli yaradıcılarıdır.

Karikaturalı jurnal kimi fəaliyyət göstərdiyindən bu ədəbi məktəbdə şair, yazıçı, publisistlər qədər karikaturaçı satirik rəssamların da əhəmiyyətli yeri və mövqeyi vardır. “Molla Nəsrəddin” həm də satirik rəssamlığın yaradıcısıdır. 1906-cı ildə çıxan 1-ci sayının üz qabığındakı Oskar İvanoviç Şmerling tərəfindən çəkilmiş və mollanəsrəddinçiliyin təməl prinsiplərini əks etdirən “Müsəlman dünyasının oyanışı” rəsmi Qafqazda, o cümlədən Azərbaycanda karikaturanın yaranması və inkişafı ilə nəticələndi. Mirzə Cəlilin “Molla Nəsrəddin” jurnalının 1-ci sayında dərc olunmuş “Sizi deyib gəlmişəm...” məqaləsi təkcə mollanəsrəddinçi publisistikanın deyil, bütövlükdə milli satirik publisistikanın proqramı kimi səslənir. Müəllifin “Bizim obrazovannılar”, “Niyə məni döyürsünüz?”, “Axund və keşişin vəzi”, “Ustalıpin”, “Mikroblar”, “Bikarlar bayramı”, “Rus məxrəci”, “Yer yoxdur”, “İspalkom imtahanı”, “Şura qadınları” və s. publisistik əsərləri Azərbaycan mətbuatına yeni dəyər və səviyyə gətirən nümunələrdir.

Jurnalın taleyində böyük publisist Ömər Faiq Nemanzadənin rolu

və xidmətləri ayrıca vurğulanmağa layiqdir. Seçdiyi “Dərdimənd” təxəllüsü Ömər Faiq Nemanzadənin gizli imzası olmaqla yanaşı, məsləkini də dolğun şəkildə ifadə edir. “Bizə hansı elmlər lazımdır”, “Cəhrəçi xala”, “Bir arvadın cavabı”, “Oyun oynucaq”, “Qərribə qutu” və bu kimi məqalə və felyetonlar Ömər Faiq Nemanzadənin “Molla Nəsrəddin” məktəbindəki yerini müəyyən edən dəyərli publisistika nümunələridir.

Jurnal ilk sayından cəmiyyətdə böyük marağa və həyəcana səbəb olmuşdu. Buna görə də mürəcə qüvvələrin, istibdad və zülm, cəhalət və mövhumat, zülmət və istismar aləminin qeyzli, kinli, hiddətli əks-hücumu ilə qarşılanırdı. Lakin qorxmurdu, susmurdu, mübarizəsini dayandırmırdı. Çünki xanlar və bəylər, şahlar və sultanlar, mövhumatçılar və cahillər lənətlər oxuduqca xalq, ən qabaqcıl adamlar ona yardım edir, tərəf durur, qara qüvvələrdən qoruyurdu. “Molla Nəsrəddin” jurnalı da xalqa, zəhmətkeşlərdən ibarət milyonlara arxalanıb öz müqəddəs işini davam etdirirdi.

Cəlil Məmmədquluzadə “Molla Nəsrəddin”in nəşr edildiyi 25 il ərzində səyahətnamə, atalar sözləri, teleqramlar və bu kimi anlayışlara da janr məzmunu və forması gətirə bilmişdi. Beləliklə, Azərbaycan publisistikasının “Molla Nəsrəddin” janrları yaranıb inkişaf etmiş, buradan digər mətbuat orqanlarına da ayaq açmışdı.

Öz bədii nəsr, jurnalı, dramaturgiyası, ingilabi fəaliyyəti ilə Cəlil Məmmədquluzadə yalnız doğma xalqına deyil, Yaxın Şərqi, islam aləminin istismar və zülm altında əzilən, cəhalət və nadanlıq zülmətində boğulan, azadlıq və səadət uğrunda bütün varlığı ilə vuruşan xalqlarına tarixi xidmət göstərdi. Məhz həmin səbəbdəndir ki, azadlıq və səadətə çatan Azərbaycan xalqı əziz övladına əzəmətli heykəllər qurur, buna görədir ki, hələlik zülm və istismardan azad olmamış Yaxın Şərq xalqları bu barışmaz mübarizin heykəlini öz qəlbinin dərinliyində saxlayır və bu gün bütün fikri azad, düşüncəsi parlaq, qəlbi pak şərqililər Cəlil Məmmədquluzadənin adını qızğın bir sevgi, dərin bir ehtiramla çəkirlər. ♦

Ədəbiyyat:

1. Mir Cəlil – “Azərbaycan ədəbi məktəbləri” (Bakı – 2004).
2. Mir Cəlil, F.Hüseynov – “XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı” (Bakı – 1982).
3. Əziz Şərif – “Molla Nəsrəddin”(C.Məmmədquluzadə. Bakı – 1946).
4. C.Məmmədquluzadə – “Əsərləri”. 1-ci cild (Bakı1966).
5. C.Məmmədquluzadə – “Əsərləri”. 2-ci cild (Bakı – 1967).
6. C.Məmmədquluzadə – “Əsərləri”. 3-cü cild (Bakı – 1967).
7. M.Ə.Sabir – “Hophopnamə” (Bakı – 1980).
8. Ə.Haqqverdiyev – “Seçilmiş əsərləri” (1971).

Резюме

Данная статья всесторонне раскрывает творчество Джагила Мамедгулузаде, его развитие и становление.

Ключевые слова: “Молла Насреддин”, Джагил Мамедгулузаде, М.А.Сабир, журнал, сатира, критика.

Summary

The article is very interesting and important. The works of Calil Mammadgulizade are very actually now.

Key words: “Molla Nasraddin”, Jalil Mammadgulizade, M.A.Sabir, magazine, satire, critique.hg.

Qarabağ xalçalarında pələng, şir təsvirləri

Arzu Zeynalova,
Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq
Akademiyaşının dissertantı,
Azərbaycan Rəssamlar İttifaqının üzvü
E-mail: arzu.zeynalova.1987@mail.ru

Qarabağın xovlu xalçalarında böyük ölçülü monumental heyvan təsvirlərinə Azərbaycanın digər xalça məntəqələrindən fərqli olaraq tez-tez rast gəlinir. Son zamanlaradək Qarabağın heyvan təsvirli xalçaları deyiləndə xovlu xalçalardan "Atlı-itli", xovsuz xalçalardan isə "Şəddə"lər yada düşürdü. Lakin bizim son zamanlar apardığımız araşdırmalar nəticəsində Qarabağ xalçalarında heyvan rəsmlərinin sayının daha çox olduğu sübuta yetirildi. Qarabağın Ağdam, Şuşa, Ağcabədi, Bərdə, Kəlbəcər, Tərtər və digər rayonlarının xalçaçılıq məntəqələrində dekorativ xarakter daşıyan xalçalar sırasına daxil olmuş və sırf divar üçün nəzərdə tutulan xalçalar aşkarlanır ki, bunların da üzərində şir, pələng, pişik, tülkü, maral təsvirli xalçalara rast gəldik.

İlk öncə pələng təsviri olan xalça haqqında öz fikrimi söyləmək istədim. V.Muradovun kolleksiyasında saxlanan və onun "Azərbaycan xalçaları. Qarabağ qrupu" adlı kitabında yer alan divar xalçasında xalçanın eni 187 sm, hündürlüyü 133 sm-dir. Xovlu toxunuşlu xalçanın arasahəsinin rəngi, çox güman ki, vaxtilə tünd-sürməyi rəngdə olmuşdur. Lakin xalçanın rənginin təbii olmaması zaman-zaman onun arasahə rənginin solmasına və açıq-sürməyi ilə ağ rənglərin bir növ melanj yaratması nəticəsində təbii rəngkarlıq əsərini xatırladan bir fon əmələ gətirmişdir. Sanki rəssam bunu yaxmalarla (mazok) işləmişdir. Pələngin cüssəli bədənini, üstündəki zolaqlar, ümumiyyətlə, onun psixoloji durumu, yəni qəzəbli və ac pələngin ağzını açıb bağırması anını özündə əks edən təsvir, çox güman ki, xalçaçı usta tərəfindən hansısa hazır bir rəsmdən götürülüb xalçaya köçürülmüşdür. Çünki pələngin bədən formasının, əzələlərinin mütənasib verilməsi, üzərindəki zolaqların düzgün toxunuşu əvvəldən rəssam tərəfindən işləndiyini sübuta yetirir. Xalçaçının əsas ustalığı həmin hazır rəsmi xalçanın üzərində yerləşdirmə qabiliyyəti ilə bağlıdır. Hərəkətdə olan pələngin rəsmi yan-görünüslü olub xalçada ayaqları və bədənini öngörünüslü, baş hissəsi isə perspektivdə, yəni xalçanın sağ tərəfinin küncündə yerləşdirilmişdir. Nədənsə xalçaçı usta arasahədə pələngin quyruq hissəsinin detallarını belə göstərmək üçün ona daha artıq yer sərf etmişdir. Həmin pələngin olduğu kimi xalça texnologiyasına tətbiqi, təbii ki, hər xalçaçıya nəsis ola bilməz. Həqiqətən, belə bir çətin formanı ilmə hesabı ilə material üzərinə köçürmək çoxillik təcrübə tələb edir.

Pələngin bədənini bəzəyən zolaqlar ağ, açıq və tünd-qəhvəyi, qara rənglərlə işlənmişdir. Xalçanın anahəşiyəsi də arasahə ilə eyni rəngdə olub üzərindəki sarmaşiq naxışları sarı, qırmızı və yaşıl rəngdədir. Qərribə burasıdır ki, xalçaçı usta xalçanın sol tərəfdəki anahəşiyədəki sarmaşıqların zoğlarını qalın – iki-üç ilmə ilə yerinə yetirdiyi halda, digər yerlərdə bir ilmə ilə icra etmişdir ki, bu da xalçanın ümumi görünüşünə nisbətən xələl gətirib. Halbuki sol tərəfdəki sarmaşıqların

zoğları və ondan çıxan yarpaqların görünüşü daha aydın və ifadəlidir, nəinki sağ tərəfdəki təsvirlər. Belə bir təsəvvür yaranır ki, digər incə, nazik bir ilmə ilə toxunan sarmaşiq zoğları başqa bir xalçaçı tərəfindən icra edilib və yaxud da bunu toxuyan xalçaçının istifadə etdiyi açıq-oxra rəngli ipi həmin an sona yetib. Həmin enli haşiyəni iki tərəfdən kiçik, ensiz açıq-qəhvəyi rəngli fonu olan və xaçvarı, bəzən də yumurtavarı formaya keçən elementlərin bir-birinin arxasınca düzülüşündən əmələ gələn zəncirə zolağı əhatə edir. Mütləq qeyd etmək lazımdır ki, çox az qüsurlara malik bu xalça Qarabağın xalçaçılıq tarixində heyvan təsvirinin ifadəliliyi, onun bədən quruluşunu hətta ağzındakı dilini müxtəlif rənglərlə daha çox real formada verməyə çalışan ustanın yaratdığı ən gözəl divar xalçası kimi əla qiymətləndirilə bilər. Xalçaçı usta sanki pələngin portretini zəngin çərçivəyə salıb əbədləşdirmişdir.

Bərdə şəhərində, Boyəhmədli, Alpoud kəndlərində toxunan şirli xalçalar, demək olar ki, evlərin bəzəyidir. Üç metr eni və iki metr boyu olan, qalın toxunuşlu, xovu hündür xalça Bərdədə Rafael müəllimin evində saxlanılır. Ev sahibinin dediyinə görə, anası Cəmilə xanım onu oğluna toy hədiyyəsi olaraq toxuyub. Xalçanın yerliyi tünd-zoğalı rəngdədir. Xalçanın üçmetrlik hissəsində böyük ölçülü, üzəri xallı, baş, üz hissəsi daha çox uşaq filmlərindəki pişik və ya siçan rəsminə bənzər formalı, bədənləri yangörünüslü, üzləri öngörünüslü olan iki şir rəsmi yerləşdirilib. Şir rəsmlərinin fonu qızılı-oxra rəngindədir.

Qarabağ. Bərdə. 1979-cu il. Xalça Bərdə şəhərində Rafael bəyin evini bəzəyir.

Xallar qırmızı, yaşıl, qara-qəhvəyi rəngdədir. Şir rəsmi ətrafını əhatə edən yaşıl rəngli kontur xətti onu daha artıq gözə çarpdırır. Bax-

mayaraq ki xalçaçı usta bu xalçanın toxunuşunda bu gün xalça sənətinin fəlakəti hesab edilən və onu məhv etməyə çalışan süni rənglərdən istifadə etmişdir, lakin ümumi xalq təfəkkürünü, xalq poetikasını özündə əks etdirən bu xalça Qarabağ xalça tarixində özünəməxsus yer tutur. Şirlərin rəsmləri, demək olar ki, xalçanın hündürlük, yəni iki metr hissəsini, bədənəri isə üçmetrlik sahəsini tam doldurub. Hər iki rəsm aralarında Qarabağda dəbdə olan qızılgül dəstəsi verilmişdir. Bu dəstənin rəngləri qırmızı, çəhrayı rəngdədir. Qızılgülün üstündə bülbülün kiçik rəsmi də nəzər-diqqəti cəlb edir. Şirlərin ayaqlarının yanında kiçik oyuncaq tipli iki üz-üzə dürmüş maral rəsmləri verilmişdir. Maral rəsmləri də yangörünüslü olub sol tərəfdəki maral sağa baxdığı halda, sağ tərəfdəki maral isə arxaya baxır. Bundan əlavə, arasahənin boş qalan yerləri böyük ölçülü, qırmızı, sarı, yaşıl yarpaqlı qızılgül təsvirləri ilə tam doldurulmuşdur. Xalçanın qara yerli enli anahəşiyəsi sarı, qırmızı qızılgüllərin bir-birinin arxasınca düzülməsindən ritmik görünüşə malik həşiyə qurşağı vardır. Anahəşiyəni əhatə edən qırmızı yerli bala həşiyələr həndəsi naxışlı olsa da, çiçək rəsmi onların mərkəzində yarpaqlı kiçik ölçüdə əks edilib.

Vaxtilə Laçında toxunmuş, hazırda Bərdədə məskunlaşmış məcburi köçkün ailəsinin evində saxlanan şir rəsmli xalça da öz kompozisiyasına görə maraqlı kəsb edir. Çox güman ki, bu xalçanın təsvirləri də haçansa çəkilmiş hər hansı bir etalondan götürülüb. Bəlkə də özünün rəsm sənətində ilk addımlarını atan bir məktəbli uşağın çəkdiyi rəsmdən istifadə edilib.

Qarabağ. Laçın. 1971-ci il. "Şirli". Ölçüsü: 160x240 sm. Sıxlıq: 30x30.

Xalçanın arasahəsi ikifonludur. Yuxarıda ağ və açıq-mavi rəngdən istifadə ilə səma əks etdirilir, uçan göyərçin quşlarının sarı və qırmızı təsvirləri də verilib. Arasahənin aşağı hissəsi isə yenidən çiçək aç-

mış təbiəti, çəmənlə gülləri və qızılgül təsvirlərini özündə canlandırır. Arasahənin aşağı hissəsində bir az yaşıl rəng olsa da, qara fondadır və boz rəngə çalır. İki şir təsviri yan-yanə durmuş, bir-birinin arxasınca hərəkət edən pozada verilmişdir. Hər ikisinin rəngi qızılı-oxra olub yangörünüslüdür. Ən çox diqqəti cəlb edən onların yangörünüslü üz hissəsi və dişləridir ki, dişlər, gözlər və bir də ayaq dirnaqları tam ağ rəngdədir, bu da onların üzlərinin daha ifadəli olmasına imkan yaradır. Belə bir təsvir formalaşır ki, bəlkə də son bahar gecəsi iki şir ov dalınca gedir. Çünki onların baxışları önə, hardasa yem axtarmağa yönəlmişdir. Ağzıları açıq, dişləri asanlıqla sayılır. Çox güman ki, onlar öz ovlarını artıq hədəfə almışlar və parçalayıb yeməyə hazırlaşır. Diqqətlə baxdıqda xalçaçı ustanın şirin bədəninin ayrı-ayrı hissələrində sarının müxtəlif çalarlarından məharətlə istifadə etdiyini görməmək mümkün deyil. Usta eyni zamanda gül-çiçəklərin aydın görünməsi üçün xeyli zəhmət çəkmiş, onları rəngkarlıq üslubuna xas şəkildə toxumağa çalışmışdır. Bu da bir daha sübut edir ki, istifadə olunan şəklin müəllifi yeni rəsm çəkməyə başlayan uşaqdır.

Nəticə etibarilə qeyd etməliyik ki, Qarabağın süjetli xalçaları içərisində "Pələngli", "Şirli" xalçalara tez-tez rast gəlinir. Qarabağda toxunan və sırf xalq yaradıcılığını özündə əks etdirən heyvan təsvirli xalçalar sırasına şir təsvirli xalçaları da daxil etmək vacibdir. Şir təsvirli xalçaların saysız-hesabsız nümunələri mövcuddur və bu xalçalar sevilə-sevilə bu günə qədər Qarabağdan didərgin düşən insanların evlərini, komalarını bəzəyir. Öz yurd-yuvalarından, doğma vətənləri Qarabağdan zorla qovulsalar da, Qarabağın gül-çiçəyini, qızılgüllərini və orada toxuduqları xalçaları bir an belə özlərindən ayırmırlar. Sanki vətənin qoxusunu, ətrini bu sənət əsərlərindən alırlar. ♦

Ədəbiyyat:

1. Cəfərzadə İ.M. Qobustan. Bakı: Elm. 1973
2. Əfəndi R. Azərbaycan dekorativ-tətbiqi sənətləri (orta əsrlər). Bakı. İşıq – 1976. 190 s.
3. Sabahi T. *Tappeti d oriente arte e tradizione. Istituto geografico de agastini. Stampato in Italia-Novara-1986. Sah. 463.*
4. Yrd. Doç. Dr. Parlak T. Yrd. Doç. Dr. Ergüder A.A. *Bardız kilimleri. Erzurum-2010. 256 s.*
5. Тагиева Р. Сюжетные Ковры Азербайджана. Ишыг. Баку-1988. 143л

Резюме

Среди карабахских сюжетных ковров наиболее часто встречаются ковры "Пелянгли", "Ширли". Ковры с изображением львов важно включить в ряды ковров с изображением животных, сотканых в Карабахе и отражающих в себе чисто народное творчество. Существует бесчисленное количество образцов ковров с изображением львов, и по сегодняшний день эти ковры украшают дома и жилища беженцев из Карабаха. Несмотря на насильственное изгнание их с родных земель, из родного Карабаха, они ни на минуту не отделяются от собственноручно сотканых ковров, считающихся ценностями Карабаха. Словно от этих ковров веет запах родины, родных земель.

Ключевые слова: Карабах, тигр, лев, нитка бисера, попола, переметная сумка.

Summary

As a result, we should note that we often come across "Pelengli" (Tiger), "Shirli" (Lion) carpets among the carpets plot of Karabakh. It is important to add the carpets with a figure of a lion to the list of the carpets that mainly made with animal motifs and woven in Karabakh and reflecting the folk art. The samples of the carpets with a depiction of a lion are countless and these carpets are used to decorate the houses and huts of Karabakh refugees to the present day. Although, they are driven from their homelands and mother land Karabakh they don't forget the flowers, roses of Karabakh and the carpets that woven there. As if, they smell the scent or fragrance of the land from these carpets.

Key words: Karabakh, tiger, lion, shedde, chul, khurjun (saddlebag).

Sosial faktorların inanca təsiri

Nicat Etibaroglu,
Bakı Dövlət Universitetinin
II kurs magistrı
E-mail: nicatetibar@gmail.com

Sosial faktorların inanca təsirinə keçməzdən öncə inancın nə olduğunu və cəmiyyətdə hansı rol oynadığını müəyyənləşdirək. İnsan düşünən, həm də inanan bir varlıqdır. Düşüncənin əsasında ağıl dayanır. Ağılın yetərsiz sayıldığı şəraitdə isə təsəvvür ağılın önünə keçərək yeni şəraitə uyğunlaşmağı təmin edir. Bu mərhələdə inanc faktoru dövrəyə girir və ağılı öz təsiri altına alır (9, səh. 148).

Inanc reallıqda mütləq bir şeyin isbatlanması üçün empirik dəlillərin olub-olmamasına baxmayaraq fərdin zehində formalaşan düşüncənin adıdır (10). Antik yunan düşüncəsində "inanc" termini ilə əlaqəli 2 məfhumdan – *pistis* və *doxa*-dan istifadə olunurdu. Tərcümədə *pistis* "etimad" və "itəat", *doxa* isə "görüş" və "qəbul" mənələrindədir. İngilis dilindəki "ortodoks" (*orthodox*) sözünün kökü də məhz *doxa* ilə əlaqəlidir. Conatan Leyçester inancın həqiqəti göstərmək əvəzinə hərəkətverici səbəbə sahib olduğunu irəli sürür (11).

İnsanlar inanan, inanmağa ehtiyacları bir varlıq kimi zərərli olub-olmamasından, mərhəmət və şəfqət kimi insani fəzilətləri dəstəkləyib-dəstəkləməməsindən asılı olmayaraq tarixin ilk dövrlərindən etibarən müəyyən bir qüvvəyə və yaxud da qüvvələrə inanmış, inanca meyil etmişlər. Heç bir inanca malik olmadığını iddia edən bir fərdin belə inkarçılıq inancı içində olduğu bir faktır. Başqa bir ifadə ilə desək, özünü doqmatik saymayan mənəvi inkarçıların da inkarçılıq doqmatizmi və təəssübü vardır (3. səh. 124).

Elm adamlarının və naturalist filosofların da özlərinəməxsus qəti həqiqətləri və ya inancları vardır. Bir hadisənin elmi isbatını verə bilmək üçün isbat vasitələrinin özünün xüsusiyyətlərinə necə güvənəcəyimiz müzakirə obyektidir. Bir qədər də açıq desək, elmi bir nəzəriyyənin isbatlanması üçün irəli sürülən fikirlərin doğruluğuna necə əmin ola bilərik? Bunun üçün yaddaşımızda öncədən formalaşmış ümumi qaydaların varlığından çıxış edir və ona güvənirik. Sağlam düşüncə bizə yaddaşın etibarlı olduğunu deyir. Dekart riyaziyyatın da yaddaş əsaslandığını irəli sürərək deyirdi: "Riyazi isbat çox uzun olduğu zaman isbatın bütün mərhələlərini eyni anda zehnimdə tuta bilmirəm. İsbatın daha öncəki mərhələlərini isbat etdiyimi bilmək üçün yaddaşıma güvənmək, ona əsaslanmaq məcburiyyətində qalıram". Dekart yaddaş güvənilməsinə "aldatmayan Tanrı"nın bizə müxtəlif zehni bacarıqlar verməsi ilə izah edirdi. Başqa filosoflar isə yaddaşla olan güvəni onun ortaya qoyduğu və açıqladığı hadisələrdə uyğunluq və bir-birini izah etməsi ilə əsaslandırırıdılar. Keçmişə müraciət prinsipi induktiv metoda olan müraciəti özündə ehtiva edir. Elm bu prinsipə əsaslanaraq ümumiləşdirmələr aparır və qanunlar formalaşdırır. Başqa sözlə, elm adamları bu prinsiplərə inanırlar. Buna inanc və ya vədiş deyir

bilərik. Əgər elm adamlarının izlədikləri prinsiplərə inanaraq hərəkət etmələri mümkündürsə, demək, başqa bir qrupun da öz adət, ənənə və vədişlərə əsaslanıb hadisələri açıqlama tərzləri təbii qarşılanmalıdır; misal üçün, deyə bilərik ki, polineziyalı qəbilələr müəyyən hadisələri "pis gözə" istinadla izah edirlər. Onların ixtiyar sahibi kimi gördükləri şəxs elm adamı deyil, təbii vasitələrlə məşğul olan həkimdir.

Bəzən bir inanc və ya görünüş, davranış haqqındakı mühakimə folklorun bir hissəsi, yaxud dini, mənəvi folklorla bağlı ola bilər. Buna dair bir neçə nümunə göstərmək mümkündür. Təbiətlə, hava ilə əlaqəli folklor çox zaman inanc folkloru ilə bağlı deyil. Lakin itlərin ulamasının zəlzələyə, hər hansı bir fəlakətə dəlalət etdiyi, çinar ağacının yarpaqlarını yuxarıdan tökməsi ilə qışın sərt keçəcəyi inancı, dolu yağmasını dayandırmaq üçün qovaq ağacını vasitəçi kimi istifadə etmək və ya ruhların məskunlaşdığı yerlərdən birinin də həmin ağac olduğu görüşü dini folklorun ağacla əlaqəli inancları sırasındadır (3, səh. 125).

Din isə ümumilikdə təbiəüstü, müqəddəs və əxlaqi elementləri ehtiva edən, müxtəlif ayin, tətbiq, dəyər və təşkilatlara sahib inanclar və ibadətlər bütünüdür. Bəzən "inanc" sözünün əvəzinə istifadə olunduğu kimi, bəzən də "inanc" məfumu "din" sözünün yerində işlədilmişdir. Dinlər tarixinə müraciət etsək, fərqli mədəniyyət, cəmiyyət və fərdlərdə "din" məfmunun müxtəlif formalara malik olduğunu, dinlərin ardıcılıqları tərəfindən hər dövr, coğrafiya və mədəniyyət dəyərlərinə görə yenidən formalaşdırıldığını görürük.

Xarici ədəbiyyatda din tərəfdarlarına bağlılıq məqsədi, fərdlərin davranışlarının fərdi və sosial nəticələrini mühakimə edə biləcəkləri davranış qaydaları, fərdlərin qrupları və kainatı açıqlaya biləcəyi bir düşüncə, hiss və fəaliyyət sistemidir (12).

Fərqli dini izahların ortaq nöqtələri birləşdirildikdə dini belə izah etmək mümkündür: din bir sıra şeylərin dərinə kömək göstərən, bir həyat tərzini təqdim edən, onları müəyyən bir dünyagörüşü içində cəmləşdirən institut, dəyər formalaşdırma və yaşama tərzini, yaradıcıya istəyərək bağlanma, ona inanma və uyğun şəkildə iradi hərəkət etmə, üstün varlıqla ona inanan insan arasındakı münasibətdən yaranan təcrübənin inanc fərdin həyatındakı təsirləridir.

XVI əsrdən başlayaraq müxtəlif cəmiyyətlərin inanclarına maraq yaranmış və XVII əsrdən etibarən inanc sahəsində araşdırmalar aparılmışdır. Arxeoloji, antropoloji və paleontoloji araşdırmalarla əldə edilən məlumatlar, müxtəlif qaynaqlar dəyərləndirilərək keçmişdəki millətlərin, hətta ibtidai dövrdəki cəmiyyətlərin dinləri və inancları haqqında bəzi tezislər irəli sürülmüşdür. XIX əsrin ortalarında Ogüst Kont (*Auguste Comte*) və Lüdviq Büxner (*Ludwig Buchner*) ilə pik nöqtəsinə

çatan pozitivist və materialist təbliğatlar yanında Çarlz Darvin 1859-cu ildə yazdığı "Növlərin mənşəyi" adlı kitabıyla ortaya atdığı təkamülçü görüş, inancın qaynağı mövzusunda müqəddəs kitablara zidd yeni nəzəriyyələr ortaya çıxardı. E.B.Teylor 1861-ci ildə yayımladığı "İbtidai mədəniyyət" ("Primitive Culture") adlı kitabında dinin başlanğıcını animizmlə əsaslandırmağa çalışdı. Buna görə maddi varlıqlarla yanaşı, bir də onlara şəkil verən ruhlar vardır. İbtidai insan ruh fikrini yuxu, ölüm, xəyal və vəcd kimi təcrübələrdən əldə etmişdir. Öz bədənində cismindən ayrı bir də ruhu hiss edən insan ətrafındakı canlı və cansız varlıqlarda da belə bir substansıyanın olduğunu düşünürdü. Ölü ruhlarının bədənəşiz şəkildə varlıqlarını davam etdirəcəkləri inancı əcdada tapınma kultunu doğurmuş, buradan yağış, alov, çayları və s. təbiət güclərini idarə edən tanrıların varlığına keçilmiş, zamanla müxtəlif tanrıların xüsusiyyətlərinin bir tanrıda birləşməsi ilə də təktanrıçılıq yaranmışdır (14, səh. 316).

Digər bir inanc nəzəriyyəsi totemçilikdir ki, bu görüşün ən hərarətli müdafiəçisi V.R.Smitdir. Bu görüşə görə, başlanğıcda müxtəlif qəbilələr özlərini müəyyən bir heyvan və ya bitki ilə (totem) qohum sayır və totemə hörmətlərini itaət (tapınma) ilə göstərirdilər. İlahi varlıqlara itaət və qurbankəsmə şəklindəki dini təbiiqlər də zamanla bu inanclardan doğmuşdur. Bu nəzəriyyənin dövrümüzdə tərəfdarı qalmamışdır. Çünki totemçiliyin təməlində iqtisadi səbəblərin var olduğu, hər hansı bir heyvan və ya bitkinin istifadəsi (istehlakı) iqtisadi bir səbəblə qadağan olunduğu, daha sonra bu qadağanın dini bir görüntü qazandığı düşünülür.

Sosiologiyanın, xüsusən inanc sosiologiyası sahəsinin ən parlaq nümayəndəsi E.Durkaymın "Dini həyatın ibtidai formaları" adlı kitabında dinin mənşəyi mövzusunda ortaya atdığı sosioloji nəzəriyyəyə görə, inancın təməl fikri müqəddəslikdir ki, bu, sosial sanksiyaya söykənir. Müqəddəs – kütlənin müqəddəs qəbul etdiyidir. Beləliklə, Durkaym cəmiyyətin, əslində, öz qoyduğu dəyərləri müqəddəs sayaraq özünə itaətini (tapındığını) ifadə etməkdədir. Bu görüş dini baxımdan qəbul olunmasa da, dini həyatda cəmiyyətin rolu və ictimai sanksiya haqqında din sosiologiyasının gəldiyi nəticələrə təsir etdiyi görülür (14, səh. 317).

İnsan cəmiyyətlərini bir-birindən fərqləndirən ən əhəmiyyətli xüsusiyyətlərdən biri özlərinə xas mədəniyyətlə cəmiyyəti meydana gətirən fərdlər arasındakı dil və inanc birliyi. Qısaca, birlikdə yaşayan insanların dil, tarix, hüquq, ədəbiyyat, sənət və əxlaq kimi ortaq dəyərləri və bunların birləşməsiylə yaranan müştərək duyğu və düşüncələrə əsaslanan bir mədəniyyət vardır.

Mədəniyyətin yaranmasında və "əxlaq" anlayışının təşəkkül tapmasında böyük ölçüdə cəmiyyətin mənimsədiyi inanc sisteminin də təyinedici və o mədəniyyəti şəkilləndirən rolu mövcuddur. Müqəddəs olaraq xarakterizə etdiyimiz dini və əxlaqi dəyərlərlə yanaşı, adət və ənənələr də cəmiyyətə uyğun bir şəxsiyyət yetişdirməkdə və mədəni kimliyin qazanılmasında əvəzsiz ünsürdür; misal üçün, deyə bilərik ki, xristianlıq Qərb cəmiyyətlərinin yaşama tərzini əhəmiyyətli dərəcədə təsirləndirmişdir.

Yuxarıda qeyd etdiklərimizi nəzərə alaraq inanca təsir edən sosial faktorların rolunu vurğulaya bilərik. Sosial təbəqələşmə deyildikdə insanlar arasındakı qeyri-bərabərlik sistemi başa düşülür. Bu sistem arzulanan ictimai mükafata sahiblənməkdə daha az və ya daha çox pay sahibi olmağa əsaslanır (4, səh. 558). Həmin mükafatlar müxtəlif

formalarda ola bilər. Sərvət, gəlir, iş prestiji, təhsil və sərvətin xüsusi bir növü olaraq dini bilik ayrılıqda və ya qrup içində ortaya çıxır. Bununla birlikdə, daim arzu edilən malların yetərsizliyi və həmin səbəbdən cəmiyyətin bütün üzvlərinin yüksək rifahə çatmamaları təbəqələşmə üçün şərtir. Marksistlər təbəqələşmənin olmadığı bir cəmiyyət modeli irəli sürsələr də, empirik açıqlamalar bunun mümkünlüyünü şübhə altına alır.

Müəyyən sosial təbəqəyə mənsubluq həqiqəti tamamiləyici kimi ifadə olunmuş sinifləndirmənin işarəsi deyil. Bu, şüuru formalaşdırma baxımından çox əhəmiyyətli bir hadisədir. Sosial-psixoloji araşdırmalar göstərir ki, təcrübə obyektinin hər hansı bir təbəqəyə mənsubiyyəti nəzər yetirilən mövzuların seçiminə və formalaşdırılmasına təsir edir. M.Veberin "İqtisadiyyat və cəmiyyət" adlı əsərinin yayımlanmasından bu yana müəyyən sinfi mövqeyin spesifik inanc sistemini ortaya çıxarıb-çıxarmaması yerinə inancın müxtəlif sosial təbəqələrdə nə rol icra etdiyinə təhlilə nə edilən funksionalist nöqteyi-nəzər formalaşmış. Bunu başqa sözlə belə ifadə edə bilərik. Fərqli sosial təbəqələrin fərqli inanc ehtiyacları varmı? Peşələrin ictimai dəyərinin təbəqə modeli ilə bir-bəşə əlaqəsinin olması, əsasən, iş bölümünə əsaslanan cəmiyyətin funksiyalarının nizamlanmış paylanmasıyla əlaqədardır. Nisbi sabit cəmiyyətdə peşə qrupları siyasi zümrələrə çevrilə bilər.

C.K.Yanq kommunizmdən əvvəl Çində əkinçilərin inancları ilə usta və sənətkarların inancları arasında fərqləri açıq şəkildə ortaya qoymuşdur. Usta və sənətkar birliklərinin qoruyucu tanrısına ibadət çinli usta və sənətkarların şəxsi, iqtisadi kateqoriyalarına kollektiv sabitlik təminatı zamanı, çinli əkinçilərin xüsusi bağlı olduqları "kənd təsərrüfatı" tanrısı kultu Yanq tərəfindən təbiətin nəzarət altına alınması bilməyən təsadüflərinə qarşı qədim əkinçi mübarizəsinin tamamiləyici bir hissəsi kimi izah edilir (1, səh. 70).

Müəyyən yer və zaman çərçivəsində ortaya çıxan təzahürlər olan inanc sistemləri bəşəri mövcudluğun davamlılığına tabedir. Həmin sistemin davamlılığını təmin etməsi, əsasən, bu inancı üstün davranış və motivasiya olaraq qəbul edən hər hansı bir təbəqəyə bağlıdır. Davamlı olaraq çətinlik içində olan təbəqə qurtuluş inancını siyasi gücə sahib təbəqəyə nisbətən daha tez və asan qəbul edir. Bu səbəblə M.Veber yüksək əxlaqi və həyatı nizamlaması ilə Konfutsi təlimini maarifçi, rasional düşüncəyə sahib məmurların inanc sistemi kimi görürdü.

Yayğınlaşmış dünyəvi hər hansı bir inanc sisteminin daha sonrakı zamanlarda özünü müxtəlif davranış şəkillərində bürüzə verməsi hər sosial qrupun spesifik inanc ehtiyaclarına sahibliyini göstərir. Avropa kilsə cəmiyyətinin orta təbəqə ilə əlaqəsinin səbəbi dini ayin və cəmiyyət qruplarının formalarının işçi sinfindən daha çox, orta təbəqənin davranış tərzinə uyğunluğudur.

Əgər bir cəmiyyətdə həyatın müxtəlif sahələrində geriləmələrə məruz qalmış qruplar varsa və onlar mövcud inancları həmin vəziyyətin yetərli izahedici olaraq görmürlərsə, yeni inancların meydana çıxması labüddür.

Bir inanc sisteminin təşkilatı formalaşması cəmiyyətin iqtisadi strukturuna tam uyğunluq göstərməsi ilə əldə edilə bilər. Həkim iqtisadi münasibət tərzində inancın formalaşdırıldığı təşkilatlara meyillənmələrdə əhəmiyyətli rol oynayır. Orta əsrlərdə kilsənin feodal iqtisadi nizamı müdafiə etməsi ancaq kilsənin vassallıq sistemi ilə qorunan maliyyə quruluşundan qaynaqlanırdı. Pul iqtisadiyyatının inkişafı torpaq məhsulları ilə ödənen ödənişi nağd ödəmələrlə əvəzləyirdi.

Dövlət idarəetməsində olduğu kimi, kilsələr də bürokratiyanın bu tipik formasına uyğunluq göstərməyə başladı. İqtisadi və dini davranış arasındakı uyğunluğa səbəb olan proseslər, əsasən, araşdırılmayıb. Nağd ödənişlərə keçidlə əlaqədar məhsulla edilən ödənişlərin aradan qalxması və nəhayət, kilsə vergisinin toplanmasındakı anonim üsullar nəticə olaraq dini təşkilatlarda köklü dəyişikliklər yaratdı.

Hindistandakı Toda qəbiləsi günümüzdə də heyvana (camış) qarşı davranışını dini və iqtisadi davranışlar arasında fərq qoymayaraq davam etdirir. Fermalar müqəddəs yerlərdir və hər iqtisadi davranış müqəddəsləşdirilib. Süd sağmaq və kərə yağı hazırlamaq din xadiminin vəzifəsidir. İqtisadi sahənin dini sahədən ayrılmasının bu cəmiyyət üçün davranış baxımından əhəmiyyəti yoxdur (8, sah. 81).

İqtisadi davranış qrup fəaliyyətidir. İqtisadi fəaliyyət sayəsində yalnız cəmiyyətin maddi bünövrəsi qorunmur, eyni zamanda müştərk qrup məqsədi də təşəkkül edir. Zünilərin lazımı yağışı yağdırmaq üçün maskalı rəqsləri, Dahomada əkinçilərin bol məhsul əldə etmələri üçün qurban kəsmələri, əkinçiliklə məşğul olan, demək olar ki, bütün ibtidai cəmiyyətlərdə əkin, əkinin yetişməsi və məhsul üçün yerinə yetirilən dövrü qrup ayinləri (2, sah. 165) ibtidai cəmiyyətlərin sadəcə onları meydana çıxaran səbəb faktorlarını bilmədikləri mənasına gəlmir. Hər iqtisadi davranış zamanla fərd və ya qrup tərəfindən əldə olunması istənilən hədəfi təhlükəyə sala biləcək gözlənilməz təbiət hadisələrinə boyun əymişdir. Bu qrupun sehrli və ya dini ayinlərlə qeyri-sabitliyi ən azından psixoloji qəbul olunması üçün cəhddir.

İnancın siyasətlə əlaqəsini incələsək, ilk olaraq siyasi davranışın nə olduğunu anlamağımız gərəkdir. Siyasi davranış iqtidar davranışdır. İqtidar isə siyasi sahə ilə məhdudlaşmayan universal bir fenomendir. Birliklər, dərnəklər və kilsələrdə də iqtidar hökm sürür. Siyasi iqtidar bir cəmiyyətin bütün üzvlərinə qarşı onların başqa qruplarla münasibətlərinə zərər vermədən həyata keçirilir. Siyasi iqtidar orqanları qanunlar qoyur və onları idarə edir, həm qanunlara zidd, həm də qanuna uyğun hərəkətləri tənzimləyir.

Əksər cəmiyyətlərdə iqtidarın istifadəsinin dini və siyasi xüsusiyyətləri bir-birindən fərqlənir. Tikopiada, adanın qəbilə rəisi eyni zamanda ən yüksək Tanrı kultu ilə əlaqələndirilir. Qəbilə rəisinin siyasi hakimiyyəti bu tanrının eyni zamanda onun ailəsinin tanrısı olması faktından qaynaqlanır. Tikopiada dini və siyasi iqtidar fərqlənmədiyi üçün iqtidar tətbiqinin siyasi tərəfi qəbilə rəisinin dini rolunu leqallaşdırır. Qvineyadakı Manular heç bir iqtidarı qəbul etmirlər. J.V.Qude onların inancındakı fərdi, partikulyarist dəyərlərinə uyğun "yayğın güc bölgüsü"ndən bəhs edir. Norma sistemi cinsi təzahürlərdən çəkinmə və iqtisadi qanunlar arasında müvazinəti qoruyur. Manular bu iki sahəni bir-birindən ayırmadıqları üçün qanunları pozmaq həm günah, həm də cinayət hesab olunur.

İnancın fərdin psixoloji inkişafından qaynaqlandığını irəli sürənlər olsa da, inanc daha çox sosial hadisələrin fonunda meydana çıxır. Bir insanı hindu, digərini siqh edən nədir? Dünyanın bir hissəsi müsəlman ikən niyə digər bir qismi buddistdir? Niyə bəzi insanlar reinkarnasiyaya inandıqları zaman digər qismi cənnət və cəhənnəmə inanır? Bəzi ölkələrdə dindarlıq dərəcəsi yüksək olduğu halda, niyə başqa ölkələrdə aşağı səviyyədədir? Bu və buna bənzər sualların cavablarını bioloji varlığımızda, beyinin funksiyalarında, zəhin müstəvilərində deyil, sosial-mədəni mühitdə və cəmiyyət içində öz fərdi tariximizin kəşifmə nöqtələrində axtarmaq lazımdır. Batsonun ifadəsi ilə desək:

"Bizim inancılı və ya inancsız olduğumuz azad bir seçim və şəxsi mövqeyin nəticəsi kimi düşünəlsə də, bir çox sosial-psixoloji nəzəriyyə və araşdırma bu mövzuya olduqca müxtəlif izahlar verməkdədir. İnanc və təcrübələrimiz sosial mühitimiz tərəfindən təyin edilir".

Harada doğulduğumuz və kimlərin arasında yaşadığımız dini kimliyimiz üzərində əvəzsiz təsir gücünə malikdir (6, sah. 126–127). İnsanlar doğulduqları zaman mövcud olan inanc sistemində üzv ola bilirlər. Bundan başqa, fərdin doğulduğu və həyatını davam etdirdiyi coğrafiya da çox əhəmiyyətlidir. Seylon adasında doğulan bir fərd Hondurasda doğulan fərdə nisbətən daha çox buddizmə yuvarlana bilər. Hondurasda doğulan fərdin isə daha çox katolik olma ehtimalı var (4).

Dini kimlik böyük ölçüdə zaman və məkan faktorları tərəfindən müəyyən edilir və daim zaman və məkan faktorlarına əsaslanır. Bir fərd və ya qrupun harada və nə zaman yaşaması onun inancına böyük ölçüdə təsir göstərir; misal üçün, yaxın zamanda Səudiyyə Ərəbistanında dünyaya göz açan fərdin müsəlmanlıq ehtimalı digər dinlərə mənsub olmasından dəfələrlə yüksəkdir (5). Günümüzdə əksər üzvləri bu, ya da digər inanc sistemlərindən birinə mənsub olan qruplar zehni quruluşlarına, öz şəxsi seçimlərinə əsasən, ya da bəsit bir hadisə olduğu üçün bu inancı seçməmişlər. Mühüm istisnaların olmasına baxmayaraq bu, ya da başqa qruplara məxsus fərdlər genetik və şəxsi seçim əsasında dini kimlik qazanmamışdır. Müəyyən zaman kəsiyində və məkanda doğulmaqları onları bu və ya digər inanca mənsub etmişdir. Fərdin doğulduğu şəhər, dövlət və ya bölgə mütləqiyyət ifadə etməsə də, dini kimliyin təyində mütləq şəkildə rol oynayır.

Kosta-Rika nümunəsində mövzunu daha da açıq izah edə bilərik. Kosta-Rika əhalisinin 90%-i katolik xristianlarından təşkil olunub. Əslində, onlar buddist, yəhudi, ya da müsəlman ola bilərdilər. Bəs nə üçün katolik xristiandırlar? Yerli əhali arasında sosioloji sorğu aparılarsa, yaqın ki, cavablar sadə olacaqdır:

- O ən uca dindir.
- Tanrının tək həqiqi dinidir.
- Ailəsi onu belə tərbiyə edib.
- Kosta-rikalı olduğu üçün (5, sah. 80).

Bunlar sualın cavabını tapmaqda bizə kifayət qədər məlumat vermir. Ancaq tarixi hadisələri incələdikdə buranın ispanlar tərəfindən işğalı faktı bölgə əhalisinin nə üçün katolik xristianları olduğunu izah edir. İspan müstəmləkəsinədək əhali su, od və hava tanrıları olaraq şəxsiyyət qazandırdıqları Günəş, Ay və təbiət unsurlarına itaətdə idilər. Yerli xalq insanın tanrı tərəfindən göndərilmiş bayquşun yer üzünə gətirdiyi toxumdan və ya Sibü adını verdikləri fəvqəltəbii güc tərəfindən əkilən toxumdan meydana gəldiyinə inanırdılar. Məhsul yığımı dövründə qurban kəsir, müxtəlif əhdlər bağlayır, ilahilər oxuyub rəqs edirdilər. Məhsul festivalları və qurbanlar kəsən bir cəmiyyətin necə xristianlığı qəbul etdiyini bilmək üçünə tarixdə xristianlığın yayıldığı ərazilərin bəzilərinə gözdən keçirmək lazımdır. Təqribən 2 min il öncə yəhudilər Məsih olaraq qəbul edib gözlədikləri İsa adlı bir din xadiminin ətrafında toplanaraq müxtəlif dini qruplar formalaşdırdılar. Tarixin gedişi ilə bu inanc sistemi İsrail torpaqlarından Roma imperiyası torpaqlarına yayıldı və 391-ci ildə Roma imperatorluğunun rəsmi dövlət dini statusu qazandı. Bundan sonra isə imperatorluğun təsiri altındakı bütün ərazilərdə katolikliyin təsiri güclü şəkildə hiss edilməyə başlayır. İspaniya e.ə. II minillikdən bəri Roma imperiyasına bağlı koloniya idi. IV əsrdə imperiyanın rəsmən xristianlığı qəbul etməsi ilə katolik olmayan

digər inanc sistemləri sıxışdırılmağa başladı. Dövlət səviyyəsində bu təqiblərin nəticəsi kimi digər inanclar aradan qalxmış və yalnız katoliklik hökmranlıq etmişdir (5, səh. 83).

1500-cü illərdə qızıl və qul axtarışında olan ispanlar Sakit okeanı keçərək Amerika sahillərinə çıxdılar. İspan "fatehlərin" XVIII əsrdə yerləşdikləri bölgələrdən biri də ispanca "zəngin sahil" mənasına gələn Kosta-Rika idi. Bu fəthlər nəticəsində öldürülən və ölənlərdən başqa, əhalinin hamısı katolik olmuşdur.

Tarixi hadisələrin gedişində fərqli axın baş vermiş olsaydı, yəni Roma imperatorları xristianlığı qəbul etməsəydi, İspaniyada digər dini qruplar təqibə məruz qalmasaydı, ya da ispan idarəçiləri qızıl və qul axtarışında olanlara okeanı aşıb digər tərəfə keçməyə icazə verməsəydi, yaxud da istilaçı fatehlərə qarşı yerli xalqın müqaviməti daha güclü olsaydı, yəqin ki, bu gün Kosta-Rikada kilsələrə rast gəlinməzdi. Bunlardan əlavə, bölgələrə digər din nümayəndələri – buddistlər, ya da müsəlmanlar – köç edib həmin ərazilərdə təsir qüvvəsinə sahiblənsəydilər, yəqin ki, indi orada Budda heykəlləri və ya məscidlər ucalacaqdı. Qısası, dinin sosioloji incələnməsi fərd və qrupların xüsusi dini kimliklərini təyin edən əsas faktorlar olaraq zaman və məkanı böyük əhəmiyyətə sahib iki ünsür kimi qarşımıza çıxarmaqdadır.

Elə bu nümunə siyasi iqtidarın dini inanc üzərində təsirini və inancın formalaşma və dəyişmə prosesini də göstərməkdədir.

Bir bölgənin sakini olmaq o yerin hakim inancına mənsubluğu və-cib etmir. Bu həqiqət qloballaşmanın təsirləri, kütləvi əlaqələr, əhalinin miqrasiyası və coğrafi məkanın təsirinin get-gedə azalması fonunda daha da artmaqdadır. Bir fərdin harada və nə zaman yaşadığını

bilməklə onun dini kimliyi haqqında qəti fikir söyləmək çox çətindir.

Sosial faktorların inanc sistemlərinə təsirini Amerika cəmiyyətində meydana çıxan irqi əsaslara dayanan mormonluq və Amerikanın Yuta ştatında mövcud olan "Beth" İsrail məbədi nümunəsində daha da geniş izah etmək mümkündür.

1830-cu illərdə ortaya çıxan mormonluq qatı irqçi, çox qadınla evli olmağı qəbul edən bir inanc sistemi olmasına baxmayaraq Amerika cəmiyyətində cərəyan edən iqtisadi və siyasi hadisələrdən təsirlənərək irqi ayrır-seçkililiyi tərk etmiş və çox qadınla evlənməyi öz doktrina siyasətindən çıxarmışdır (5, səh. 135–145).

"Beth" İsrail məbədi isə ənənəvi yəhudilik əsaslarını yaşadaraq qadınların dini ayinlərdə iştirakını dəstəkləmədiyi üçün bir çox qınaqlara məruz qalmış, bir hissəsi feminizm tərəfdarlarının təsirinə düşərək inanclarında və ayinlərində dəyişiklik etmişdir (5, səh. 145–156).

Fərdin cəmiyyətin ayrılmaz bir hissəsi olduğundan, inancın və inanc sisteminin də fərdə məxsusluğundan, nəticənin digər xüsusiyyətlər kimi dəyişikliklərə məruz qalması qaçılmazdır. Cəmiyyət içərisində fəaliyyət göstərən fərd ətrafında baş verən hər bir hadisədən təsirlənməsi ilə gündəlik yaşayışında qeyri-iradi müəyyən dəyişikliklər edir. Bu dəyişikliklər cəmiyyətin düşüncə tərz, sosial təbəqələşmə, cəmiyyətdə hakim olan iqtisadi vəziyyət və eləcə də siyasətlə əlaqəlidir. Bütün baş verənlər fərdin düşüncəsində dəyişikliklər yaratdığından onun inancı da bundan təsirlənməkdədir. Cəmiyyətin isə fərdlərdən təşkilini bildiyimizdən bütün bu sosial dəyişikliklərin yenidən cəmiyyətə dövrü təsir etdiyini anlamış olarıq. ♣

Ədəbiyyat:

1. C.K.Yang. *Religion in Chinese Society*. Bereklay, 1961.
2. E. Norbeck. *Religion in Primitive Society*. New York, 1961.
3. Hikmet Tanyu, prof., dr. *Dini folklor ve dini-manevi halk inanclarının çeşit ve mahiyeti üzerinde bir araştırma // Ankara Üniversitesi İlahiyyat fakültesi dergisi*, 1973.
4. O`Brien Joanne and Martin Palmer 1993 – *The State of religion Atlas New York*, 1993.
5. Phil Zuckerman. *Din sosiolojisine giriş (çeviri ve notlar İhsan Çapcıoğlu, Halil Aydınalp)*. Ankara, 2009.
6. Stave Bruce – *Religion in The Modern World // Oxford University Press*, 1999.
7. TDV İSAM İslam Ansiklopedisi – *Din maddesi*, IX cilt, Ankara 1994.
8. Yasin Aktay, M.E. Köktaş. *Din sosiolojisi*. Ankara, 1998.
9. Zeki Aslantürk, Mehmet Amman. *Sosioloji*. İstanbul, 2009.
10. <https://plato.stanford.edu/entries/belief/>
11. <https://philpapers.org/rec/LEITNA>
12. <https://www.encyclopedia.com/>

Резюме

В этой статье говорится о социальных факторах воздействующих на веру. Речь идет об экономических и политических факторах, которые оказывают влияние на веру, заставляет её меняться. Так же рассматриваются факторы времени и пространства, как главные элементы социальной жизни. Приводятся практические примеры посредством Католической веры в Коста-Рике, Мормонизма и Иудаизма.

Ключевые слова: вера, социальные факторы, экономика, политика, время, пространство, Мормонизм.

Summary

This article talks about the social factors that affect the faith. It is about the economical and political factors that influence the faith and make it change. The factors of time and space are also considered as the main elements of social life. Practical examples are given through the Catholic faith in Costa Rica, Mormonism and Judaism.

Key words: faith, social factors, economic, politic, time, space, Mormonism.

Вариантность как принцип национального мышления в азербайджанской музыкальной культуре

Инна Пазычева,
доктор философии по искусствоведению, доцент БМА им.Уз.
Гаджибейли
E-mail: kristina.baku@yandex.ru

Каждая культура порождает свое специфическое мировосприятие, свою нравственность, свое искусство и выражается в соответствующих себе художественных средствах и формах. Каждая культура характеризуется своим способом построения собственного организма, входящих в него духовных и материальных благ. "В этом понимании культуре, как способу смыслополагания важна универсальность: культура – не какая-то особая область жизнедеятельности человека наряду с другими подобными областями, культура – это основание любой такой области, это тот способ, которым "сделана" жизнь человека", – пишет российский философ А.Смирнов (3, с.32). Ученый считает, что исламский макрокультурный ареал, несмотря на внутреннее разнообразие, обнаруживает свое единство именно в способе "смыслополагания". Согласно последнему формируются единые принципы эстетического освоения мира и художественного творчества, в том числе система мышления, стилевые и формообразующие нормы, каноны красоты, воспринимающиеся как объективные законы искусства.

Главным принципом мусульманской культуры является процессуальный взгляд на мир, который предполагает иную архитектуру сознания, отличную от европейского субстанционального подхода. Процессуальность – это характерная особенность мусульманского мышления, соответствующая своему типу видения мира, когда происходит полноценное осознание "действия-во-времени". "Процесс совершается в настоящий момент, и, чтобы схватить процесс в истинности, мы должны захватить момент настоящего так, как если бы он длился бесконечно", – поясняет А.Смирнов (3, с.75). Для восточного культурного типа характерны континуальность мышления, целостное восприятие времени и пространства, ориентация на вечность, духовное бытие, медитативность, единство светского и ритуального, космологизм, интуитивно-чувственное познание мира.

Особенности мировоззрения оказывают значительное воздействие на специфику восприятия и воплощения художественного пространства в мусульманской культуре. Процессуальная логико-смысловая конфигурация в

классической арабской философии опирается на понятия *zâhir* – *bâtin* ("явное – скрытое") и '*asl far'* ("основа – ветвь"). Обе оппозиции интерпретировали важнейшие принципы исламского искусства: "явное – скрытое" отражало диалектику взаимоотношений канона и импровизации, "основа" и "ветвь" выражали идею орнаментальной структурированности художественного пространства. Процессуальное видение мира позволяло представить канон в качестве внутреннего плана художественной вещи, связанного с представлениями о скрытой божественной природе Красоты, а импровизацию – в качестве внешнего плана, который ассоциировался с представлениями о множественности сотворенного мира (8, с.17).

Являясь частью мусульманской культуры, музыкальное искусство также опирается на процессуальное видение картины мира, осуществляя отражение явлений действительности в специфически музыкальных образах и оперируя средствами музыкального языка. Как считают ученые, культивирование на Востоке вплоть до начала XX века музыки устной традиции как единственной сферы профессионализма закономерно связано с определенным типом мышления. По мнению, Е.Алкон в предпочтении "устности" или "письменности" может проявляться присущие той или иной культуре особенности психологии, а именно "экстравертность, свойственная в большей степени западному типу личности, и интровертность, свойственная восточному типу" (2, с.163). Особая эмоционально-эстетическая атмосфера восточного мелоса достигается стремлением удержать чувственное богатство, красоту каждого момента звучания, "углубиться в микрокосм музыкального звука" (Е.Алкон). Постоянно меняющийся, обогащенный обертонами с колеблющейся высотой, отдельно взятый тон здесь воспринимается как самостоятельная величина, вбирающая в себя всю Вселенную. Проходя сквозь различные фазы изменений и оттенков, такой звук "никогда не бывает завершенным, но всегда находится "в пути" и совершенен в каждый момент своего существования", он предлагает слушателю не истолкование, а созерцание, "быть во времени, а не манипулировать временем или бороться с ним" (6, с.60-62).

Подобная трактовка звука отходит от дискретного

звукорядного принципа, а воспринимается как движение в ладовом пространстве, предполагающее множество линейных планов. Е.Алкон предложила свой подход к изучению профессиональной музыки устной традиции, введя понятие “ладоакустическое поле” – “акустические пределы, в которых интонация, видоизменяясь, остается функционально отождествляемой с определенным интервально-структурным элементом ладовой модели” (2, с.162). Ладоакустическое поле рассматривается ученым в качестве “континуального знака” и становится структурной единицей музыкального мышления мифологического типа по аналогии с “временем-пространством” в мифосознании. Специфика музыкального мышления мифологического типа определяется способностью феномена существовать в двух измерениях – в виде “свернутой” формулы-модели (по В.Юнусовой “типовой матрицы”), существующей в сознании музыканта, и реальной “развернутой” композиции. Мифологическое мышление вбирает в себя элементы глубинного, подсознательного начала, воплощая единство мира во взаимопроникновении микрокосма и макрокосма, обуславливает диалектику таких универсальных принципов как каноничность и вариативность. Все эти качества оказывают свое непосредственное воздействие на процесс становления музыкальной формы, проявление тематической функции в восточной монодической музыке.

При всем многообразии национальных, жанровых, стилистических воплощений монодии в разных восточных культурах она обладает инвариантной основой. С.Фархадова определяет монодию как тип “ритуального мышления с характерной для него выводимостью смысловой множественности из единого субстанционального синкретического ядра – Звука” (7, с.48). Наиболее отчетливо эта духовная установка проявила себя в таком родовом признаке восточного формообразования как моноинтонационность – “прорастание значениями смыслового ядра, обнаруживающего жизнь звучащего организма – Мысли” (7, с.26). Монодийное музыкальное высказывание характеризуется однолинейностью (“одномерностью” функциональных связей), ладофункциональной модальностью, диффузностью (взаимотождественностью лада, формы и звукоряда; творческой деятельности и произведения как результата). С ладовой модальностью С.Галицкая связывает тенденцию к свободной открытости монодических форм, которая выражается в возможности их сжатия или расширения, внутренней комбинаторики составных элементов (4, с.81).

Исходя из вышесказанного, понимание глубинных основ восточного художественного мышления опирается на такие его универсальные свойства, как континуальность, мифологичность, каноничность, орнаментальность, вариантность и специфически музыкальные – монодийность, модальность. Принципы исламской культуры, единые для всего мусульманского региона, определяющие специфику художественного мышления и формирования сознания не исключали проявления

национального своеобразия. В азербайджанской культуре свою существенную роль сыграл духовно-эстетический опыт, связанный не только с мусульманской парадигмой, но и с доисламским культом зороастризма и традициями тюркского этноса. Азербайджанская музыка устной традиции представлена тремя крупными сферами – песенно-танцевальными жанрами, ашыгским музыкально-поэтическим творчеством и мугамным искусством. Все названные сферы обусловлены модусами жизни, средой распространения и типом культуры, отражают особенности религиозных верований и преломляются в элементах образно-поэтической системы и жанрово-интонационной структуры.

Формирование эпических жанров, носителями которых являются ашыги, было связано с историко-этническими процессами, обусловленными расселением на территории Азербайджана кочевых тюркских племен. Мугам – это искусство, которое родилось в средневековой дворцовой среде в эпоху арабского халифата, в условиях камерного музицирования. Искусство ашыгов восходит к домусульманскому культу шаманизма, мугам сформировался в русле восточных философских концепций исламского мистицизма – суфизма, хуруфизма, идей тайного общества “Братьев чистоты”, тарикатов дервишских орденов “Мевлеви”, “Накшбанди”. “Мугамная ветвь служила накоплению сакрального знания, имеющего возвратную форму “от себя к себе”, в то время как озано-ашыгское творчество, затрагивающее “сюжетно” – содержательную сторону жизни, изначально направлено вовне и связано с упорядочиванием и регламентацией мирской жизни людей”, – пишет С.Фархадова (7, с.31). Разнообразные песенно-танцевальные формы с присущей им характерностью отражают представления и особенности мировоззрения, относящиеся к разным историческим периодам в жизни азербайджанского народа, сочетая в себе древнетюркские и исламские реликты.

Истоки вариантного мышления в азербайджанской музыкальной культуре заложены очень глубоко и восходят

к системе процессуального мировосприятия, определяются психофизиологическим складом, доминантностью черт правополушарного мышления с его ориентированностью на континуальность, интуитивное, чувственно-образное познание окружающей действительности. В.Медушевский, полагаясь на данные нейросемиотики, приходит к выводу, что вариантность требует особой активности правого полушария, ею “управляет не столько разум, сколько чувство”, потому вариантно-монотематическое развитие является “идеальной подосновой исповедальной романтической фабулы, раскрывшей человека в диалектике его устойчивых свойств и меняющихся состояний духа” (5, с.147). Духовно-эстетическая направленность азербайджанской музыки устной традиции выражается в преимущественном обращении к лирической образной сфере, к созданию образа-переживания любовной эмоции. Любовная тематика, нашедшая отражение во всех жанрах, стала всеобъемлющей эстетической категорией национального мышления, получив свое кульминационное преломление в мугаме. Представляя сферу городской лирики, мугам обладает наивысшими способностями к передаче эмоционального содержания духовного мира человека, к запечатлению

разнообразнейших психических состояний, раскрывающих “путь откровения, путь экстатического познания истины” (Г.Абдуллазаде).

Процесс жизнедеятельности азербайджанского музыкального искусства представляет собой открытую систему, которая, с одной стороны, вмещает в себя комплекс традиционных элементов, а с другой – располагает к непрерывному обновлению, бесконечной процессуальности развития. Жанры фольклора и традиционной музыки образуют единое поле культурной коммуникации, объединенное устной формой бытования, монодийно-модальной природой мышления и связанной с этим установкой на художественную изобретательность – принципиально имманентную импровизационность. Потому, при обращении к азербайджанскому музыкальному искусству перед наукой неизбежно встает проблема вариантности в самом широком исследовательском аспекте. Содержание проблемы вариантности многопланово и непосредственно соприкасается с вопросами структурирования художественной формы, стилевой и жанровой палитрой азербайджанского искусства и в целом связано с закономерностями национального мышления. ♦

Ədəbiyyat:

1. Абдуллазаде Г.А. *Философская сущность азербайджанских мугамов* //İrs - Наследие, Баку, 2006, №2-3, с.25.
2. Алкон Е.М. К вопросу об «устном» и «письменном» в музыкальных традициях Востока и Запада //Известия восточного института Дальневосточного Государственного университета, Владивосток, 1996, №3, с. 161-166.
3. Бессмертная О.Ю., Журавский А.В., Смирнов А.В., Федорова Ю.Е., Чалисова Н.Ю. *Россия и мусульманский мир: инаковость как проблема*. М.: Языки славянских культур, 2010.
4. Галицкая С.П. *Теоретические вопросы монодии*. Ташкент: Фан, 1981, 92с.
5. Медушевский В.В. *Интонационная форма музыки*. М.: Композитор, 1993.
6. Орлов Г. *Древо музыки*. Вашингтон – Санкт-Петербург: Советский композитор, 1992.
7. Фархадова С.Т. *Монодийная музыка Азербайджана (монодия как тип мышления)*. Автореф. дис. ... докт. иск. Баку, 2005, 53с.
8. Шамилли Г.Б. *Классическая музыка Ирана: фундаментальные категории теории и практики*. Автореф. дис. ... докт. иск. М., 2009, 52с.
9. Юнусова В.Н. *Творческий процесс в классической музыке Востока*. Автореф. дис. ... докт. иск. М., 1995, 37с.

Xülasə

Məqalə Azərbaycan ənənəvi musiqisinin şifahi və monodik-modal təfəkkürü ilə müəyyən olunan vahid mədəni kommunikasiya məkanı təşkil etməsindən, milli təfəkkürün mənşəyinin kontinuallıq və mifoloji baxışlara yönələn prosessual dünyagörüşü sistemi ilə müəyyən olunmasından bəhs edir.

Açar sözlər: Azərbaycan musiqi mədəniyyəti, milli təfəkkür, prosessual dünyagörüşü, davamlılıq, qanunauyğunluq, variant, dəyişkənlik.

Summary

Azerbaijani traditional music forms a unified field of cultural communication, combined oral form of existence and monodic-modal nature of thinking. The origins go back to the thinking of national process-oriented worldview, with its orientation toward continuity and mythological. Incorporating elements of the deep, subconscious start mythological embodies the unity of the world in the interpenetration of microcosm and macrocosm, causing dialectic canonicity and variance.

Key words: Azerbaijani musical culture, national thinking, process-oriented worldview, continuity, mythological, canonicity, variance.

Человеческое сознание

Юсифова Хатира, доктор философии по филологии
(Университет "Хазар")
E-mail: yusifova.xatira@mail.ru

Мультикультурализм привлекает внимание как форма художественно-философского мышления человечества в литературно-исторической среде. Одной из основных причин появления мультикультурального мышления в творчестве русских писателей, наряду с естественной формой сознания человечества, также было связано с близостью к Востоку и Кавказу, с деятельностью мастеров искусства, сосланных в Крым. Имелись в виду представители разных национальностей, человек вне зависимости от его религии и языка. Приоритетом являлась дружба народов в философском мировоззрении. Это было основным нравственным условием мультикультурализма, мощью против империализма, гегемонии, братского кровопролития, воин, коварных намерений, зла.

Эти ссылки оставили подобное влияние и след в творчестве литераторов. Одним из идейно-философских источников мультикультурализма в их произведениях является Коран и восточная литература. Академик Камал Абдулла в точности отметил, "..... описание чувства искренности по отношению к иным языкам и территориям (странам, областям, городам) наряду с художественным определением общественного мнения своей эпохи также является проявлением попытки переворота общественного мнения данной эпохи. ("Литературно-художественные источники мультикультурализма в Азербайджане", Баку, 2016. стр. 6).

Мультикультуральное понятие в произведениях А.С.Пушкина "Талисман", "Кавказская пленница", "Бахчисарайский фонтан", "Демон", а также в серии из 9 стихов "Подражание Корану" раскрывается в контексте культуры Ислама и Востока. Как и другие южные поэмы автора "Бахчисарайский фонтан" построен на основе восточного предания. Осовременив историческое предание, в лице Герая бека и пленницы Заремы поэт со всей красотой выразительности отобразил контраст свободы и неволи, их противоречивый склад ума, понятия. В произведении в противовес беспощадному плену жестокого Герая, укрывающегося религией и шариатом, поставлена свободолюбивая и полная жизненной любви Зарема. Религия, которой поклонялся Герай, не является исламом, отраженным в Коране, это религия консервативного общества. Рассматривая ход событий с точки зрения мультикультуральных отношений, понятно, что даже будучи представителями

различных религий, в данном произведении, написанном в контексте Ислама и с восточными мотивами, целью являлась не пропаганда духовных вопросов. Здесь целью является проявить нравственно-юридические и лирические поэтические образцы искусства, воспеть все человечество, независимо от веры, культуры, мышления. Поэт относился ко всем религиям и народам одинаково, и в своих произведениях особо выделяет, что не существует никаких различий в творениях Аллаха. Идея равенства людей широко и гуманно отражена в большинстве его произведений. Почтительное отношение ко всем народам, сочувствие к чужим, совет общения с ними как основное нравственное условие мультикультурализма в творчество поэта пришло из Корана, считаясь своего рода источником. Вообще роль ислама в русской литературной среде неоспорима.

И в творчестве М.Лермонтова, в большинстве его произведениях отражены компоненты исламской философии и культуры Востока. Произведения были в духе мультикультурализма. Гуманный поэт в большинстве своих произведениях отразил жизнь кавказских народов. Но больше всего с Азербайджаном его связали азербайджанские мотивы в поэмах "Мцыри", "Демон", "Ашуг Гариб". Используя в своих произведениях наши пословицы и сочетания, азербайджанский язык поэт сравнивал с французским. В переписке со своим другом С.Раевским он отмечал, что начал изучать татарский (азербайджанский - Ю.Х.) язык, также широко используемый в Азии, как и французский в Европе. Его учителем азербайджанского языка был известный драматург М.Ф.Ахундов, и, именно с его помощью он написал дастан "Ашуг Гариб" под названием "тюркская сказка". Проблема свободного человека и личности всегда были на переднем плане и прозаического, поэтического, и драматургического творчества. Источником толерантного и мультикультурального настроения, идеи М.Лермонтова являлись восточные мифы и фольклор - истоки древнего мирового сознания.

Говоря о русских писателях мультикультуральным мышлением нужно отметить стихотворения Полежаева "Гарем", "Черная коса", "Султан", В.Бенедиктова "Письмо Абдулькадыра", "Халиф и раб". Так как в отмеченных стихах имеются признаки свободы и демократии, истекающие от природы. В философских взглядах гуманистических авторов особое место занимают моменты о дружбе народов. Можно вспомнить десятки подобных

произведений в мультикультуральном духе. Это подтверждается творчеством Н.Гумилева и Лапина, последователями этого мировоззрения в русской литературе. Писатели также воспользовались суфийской поэтикой. Суфийские тексты встречаются в произведениях И.Бунина "Ибрагим", "Ковсерь", "Ночь предопределения", "Тайна". Одним из показателей силы пера писателя является то, что в своих произведениях он уделяет место свободной жизни других народов в своей среде. Лучшим показателем этой силы являются написанные произведения. В произведениях представлен художественно-философский отблеск нравственности, таланта, мышления, культуры писателя как образец совершенного мультикультурализма. В образцах искусства отношение к человеку представлено не в зависимости от его национальности, религии, расы, а как к полноправному члену общества. В основу берутся красота души, сердца. Это духовный образ мышления, вытекающий из исламской нравственности, восточной традиции.

В русской литературе достаточно авторов, которые отнеслись к исламу уважительно и почтительно, даже стали его поощрителями. В общем, в сравнении с другими немусульманскими народами, в русской литературной среде исламские мотивы разработаны более глубоко и тщетно, чем у других народов. Из известных слов А. Пушкина "В пещере тайной, в день гоненья, Читал я сладостный Коран, Внезапно ангел утешенья, Влетев, принес мне талисман", И.Бунина "Нет в мире бога, кроме бога, Сильнее тайны — силы нет", Велимир Хлебникова "Ах, мусульмане те же русские, И русским может быть ислам", А.Г.Ротчева "О Магомет! Благое слово, Как древо пальмы, возрастет: Его услышав, твой народ Да укрепится силой новой" видим на сколько толерантное сознание проникло в творчество писателей и стало нравственным событием, интерес к чему не убавлялся. Так как они были гениями великих человеческих идей. Это выражение того, на сколько значительное место занимает толерантная мотивация в творчестве мастеров искусства. Такое отношение мыслителей,

их глубокое проникновение в русскую литературу должно быть проанализировано в культурологической плоскости. Этот культ представляет возможность спасти человечество. Наличие такого отношения создает условия для почтительного отношения к гуманности, дает чувство уверенности человечеству. В этом есть большая польза. Отражает новое отношение к обществу в контексте буддист- еврей- христиан- мусульман, и, устраняет противоречия в своем сознании.

Это общечеловеческое направление, исходящее от авторов XIX века, нашло художественно - философское отражение у выдающегося представителя XX века Льва Николаевича Толстого. Так как такое мировоззрение появляется от восприятия творческих личностей не одной, а всех эпох. По этой причине, мультикультуральное мышление стало основой образа жизни для носителей интеллекта и науки в мировом контексте. Мультикультуральные ценности у Л.Н. Толстого способствуют созданию условий для разработок в философских взглядах, смысле жизни, в идеях нравственно-духовного возрождения, о легитимности общего бытия, социального критицизма. В этот период обращение русских поэтов к исламскому сознанию носит характер "Мультикультуральной антологии". Здесь можно отметить очень важный момент. Существует обращение Толстого к хадисам Пророка Мухаммеда и к Корану. Пророк Мухаммед, имя которого больше всего упоминается, в творчестве писателя занимает особое место. Особо выделено его открытая симпатия и уважение по отношению Мухаммеду. Эта симпатия была на уровне восхищения. Но нас привлекает не его восхищение к Исламу, а главным образом его отношение. Также законы в исламском фикхе, в мусульманской среде не являлись этнографическими, а носили, в большей мере, нравственно-поэтический характер, и имели неординарную суть для того периода и среды. Он отдает предпочтение идеям в исламе и в своих произведениях как "Круг чтения", "Путь жизни" представляет широкое предпочтение мыслям из Корана, с восхищением восхваляя Ислам. В творчестве Толстого мультикультуральные мотивы появились не сразу, а постепенно. До Толстого мультикультуральные мотивы наличествовали еще в творчестве А.Грибоедова, П.Вяземского, С.Глинки, П. Чадаева, М.Лермонтова, А.С.Пушкина. Произведения В.Соловьева "Мухаммед - Жизнь и жизненное учение", Гоголя "Ал-Мамун" носят поэтический, а также нравственно - мультикультуральный характер. Все это служит идее равенства людей. Несмотря на

то, что до Л.Н.Толстого в истории русской литературы были элементы мультикультурализма, то в его творчестве получило более широкий размах. Его творчество можно считать источником мультикультурализма. Интерес автора к литературе и культуре Востока одновременно носило нравственный – поэтический характер. В дневниках Толстого, написанных в 1895-1910 годах, внимание привлекает заметка о его неординарных представлениях о религии. Вместо православия, проповедовавшем “божественную трицу”, он превозносит ислам с идеей единого Бога.

Рассмотрим одно из писем писателя.

“Я бы очень рад был, если бы вы были бы одной веры со мной. Вы вникните немножко в мою жизнь. Всякие успехи жизни – богатства, почестей, славы – всего этого у меня нет. Друзья мои, семейные даже, отворачиваются от меня. Одни – либералы и эстеты – считают меня сумасшедшим или слабоумным вроде Гоголя; другие – революционеры и радикалы – считают меня мистиком, болтуном: правительственные люди считают меня зловредным революционером; православные считают меня дьяволом. Признаюсь, что это тяжело мне... И потому, пожалуйста, смотрите на меня, как на доброго магометанина, тогда все будет прекрасно».

Ясная поляна, апрель 1884 год.

Будучи в поисках истины о мыслях о Боге, душе, о жизни после смерти, автор интересовался философией Будды, Конфуция. Имеется его переписка из исламских ученых с Муфтием Египта Абду Мухаммедом, крымскими татарами, вместе с тем с буддистами. Достойный человек для него был превыше религии, вероисповедания, расы. Прекрасным примером мировоззрения с толерантным сознанием выдающегося писателя является книга под названием “Хадисы Мухаммеда, не вошедшие в Коран”, изданная им в 1909 году, и состоявшая

из хадисов Пророка Мухаммеда. Этот пример напрямую является ссылкой Толстого на Пророка Мухаммеда. Изданием “Хадисы Мухаммеда, не вошедшие в Коран”, можно сказать, начиналась последующая база развития и новый уровень в интересе к исламскому мышлению. Обращение Толстого к исламскому Пророку и к Корану воспринимается как восприятие высшего человека. Исходя из этого, нужно понять, что писатель придает значение толерантному мировоззрению, в центре его творчества стоит человек, потомок человеческого рода. Очень важный факт, на который мы хотим обратить внимание, связь писателя с Азербайджаном. Какой-то период с ним занимался выдающийся азербайджанский ученый Мирза Казымбек, преподавал ему. В письме от марта 1980 года Афанасию Фету, поэт писал, что прочитал произведения азербайджанского мыслителя и поэта Мирзы Шафи Вазеха и высоко их оценил. Народный артист Гаджиага Аббасов и директор русско-мусульманской школы города Баку Султанмеджид Ганизаде были искренними друзьями Л.Толстого. В 1907 году Гаджиага Аббасов вместе с Султанмеджидом Ганизаде приехал на Ясную поляну и вручил Л.Толстому переведенный им рассказ “Бог видит правду, да не скоро скажет” на азербайджанском языке. Писатель же подарил ему свой роман “Война и мир” с автографом. Султанмеджид Ганизаде до конца дней Л.Толстого переписывался с писателем, советовался с ним по вопросам о народном просвещении, а также часто посещал Ясную поляну. Осознание, поощрение такого отношения с другими народами, дает возможность почтительного отношения к человечеству, придает уверенность. Восприятие доброжелательной истины стало кредом творчества Толстого. Этот фактор серьезно повлиял на мировую литературу. Таким образом, происходит объединение людей мультикультурального мышления с разным вероисповеданием на пути истины. ♦

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan multikulturalizminin ədəbi-bədii qaynaqları. Bakı, 2016.
2. Multikulturalizm – talebirlilik mədəniyyəti. Gülşən Əliyeva - Kəngərli. Ədəbiyyat qəzeti; 23.04. 2016
3. Tolstoyun islam və islam mədəniyyəti barədə mülahizələri. Rafiq Manaf oğlu Novruzov. <http://www.faktxeber.com/14-05-2011>

Xülasə

Məqalə tarixi, ədəbi-mədəni mənbələrdə multikulturalizm anlayışına aid nümunələrə həsr olunub. Müəllif dünya ədəbiyyatının ən görkəmli nümayəndələrinin irsini misal göstərərək, onların əsərlərində multikulturalizmin ideya-fəlsəfi qaynaqlarından birinin Quran və Şərq ədəbiyyatı olduğunu vurğulayıb.

Açar sözlər: multikulturalizm, tolerant, bədii-fəlsəfi, ədəbi, düşüncə, kult, ədəbi-mədəni, sənətkar, Şərq, islam.

Summary

This article has been devoted to examples of the multicultural concepts in literary-cultural sources. The author point out that Quran and Eastern literature is one of ideological and philosophical sources of multiculturalism by giving an example of works of notable writers of world`s literature heritage.

Key words: multiculturalism, tolerant, artistic-philosophical literary, thought, cult, literary – cultural, expert, the East, islam.

Детская Музыкальная Хоровая Школа №3 имени Джевдета Гаджиева

Вусала Мамедова,
диссертант Бакинской Музыкальной Академии им. Узеира Гаджибейли
Email: vusala.m@mail.ru

Самой важной частью музыкально – эстетического воспитания является формирование и развитие у учащихся творческой деятельности, постижение языка музыки посредством хорового исполнения. Коллективное хоровое исполнение является одним из самых доступных и активных видов творческой деятельности. За последние годы в детских музыкальных школах Республики создана система музыкально-эстетического воспитания детей на основе хорового пения, где наряду с уроками музыки, освещаются вопросы истории эстетики и культуры. Учитывая всю важность и значимость хорового творчества в жизни подрастающего поколения, детские музыкальные школы уделяют тщательное внимание хоровым занятиям и ежегодно участвуют на различных мероприятиях.

Свыше двенадцати лет Министерство Культуры и Туризма проводит Республиканский хоровой конкурс, где принимают участие хоровые коллективы детских музыкальных школ всех городов и районов Республики. Это мероприятие широкого масштаба подняло уровень хоровой культуры на новую, высокую ступень музыкального развития и привило детям любовь к искусству.

Среди школ, отличившихся своими высокими показательными выступлениями особое внимание заслужила Бакинская Детская Музыкальная Хоровая Школа №3 имени Джевдета Гаджиева. Ежегодное участие на различных конкурсах, фестивалях и олимпиадах становится неотъемлемой частью показательной работы данной школы. Школа неоднократно занимала первые и вторые конкурсные места, а в 2013 году на VIII Общереспубликанском конкурсе детского хора, посвященного 90-летию Гейдара Алиева удостоилась высшей премии «Гран-при» за высокий профессиональный уровень выступления на данном мероприятии.

Принимая во внимание заслуги школы, отличающиеся высоким уровнем хорового исполнительства, наилучшие результаты на различных республиканских детских хоровых

конкурсах, и учитывая, что директором музыкальной школы является профессиональный хоровой дирижер, было принято решение создать на базе одиннадцатилетней Детской Музыкальной Хоровой Школы №3 имени Джевдета Гаджиева специализированную хоровую школу.

Основой для такой трансформации послужило распоряжение Кабинета Министров Азербайджанской Республики под номером 309С от 27 августа 2008 года согласно принятой программе «Развитие по усовершенствованию деятельности детских музыкальных и художественных школ Азербайджанской Республики за 2009-2013 годы», где было принято решение о создании специализированной хоровой школы согласно приказу Министерства Культуры и Туризма, под номером 258 от 15 мая 2012 года.

Основной упор в деятельности школы сделан на расширение возможностей при выборе будущей специальности музыканта и привлечение учащихся к дирижерской профессии. С уверенностью можно утверждать, что в деле воспитания и развития подрастающего поколения в этой области такой подход даст свои результаты через несколько лет.

Первые выпускники хоровой школы будут иметь возможность уже в 2017 году продолжать свое высшее музыкальное образование в Бакинской Музыкальной Академии имени Узеира Гаджибейли.

Директором Детской Музыкальной Хоровой Школы №3 имени Джевдета Гаджиева является заслуженный педагог Азербайджанской Республики Оруджева Мехин Али гызы, которая также является автором методического пособия «Uşaq xoru və onunla işin məhiyyəti» и сборника обработок Азербайджанских народных песен для хора. Мехин ханум прилагает все усилия для развития и прогрессирования детского хора на более высокий уровень профессионального исполнения, делая свой вклад в развитие детского искусства. Основной ее целью является развитие музыкальных способностей и выявление таланта, поддержка юных исполнителей, раскрытие

их творческого потенциала, а также общее эстетическое и нравственное воспитание подрастающего поколения.

Будучи педагогом – хормейстером Мехин ханум с еще большей ответственностью и энтузиазмом относится к хоровым занятиям, принимая во внимание всю полезность и результативность этого урока для учащихся в расширении их музыкального кругозора.

Опыт и практика в этой области дают ей возможность быть опорой и поддержкой не только для учащихся, участников хора, но и педагогическому составу школы. Мехин ханум неоднократно лично выступает на концертах, и тем самым является поучительным примером. Сочетание творческого потенциала и деятельности руководителя способствуют творческому росту учащихся, а также сплоченности профессионального педагогического коллектива.

В музыкальной школе №3 действуют несколько хоровых коллективов: старшая группа хор «Ренессанс», младшая группа хор «Джыртдан» и хор мальчиков «Атешгях», а также вокальный ансамбль «Инджи». Юные хористы неоднократно выступают на различных мероприятиях, тем самым накапливая опыт, умение и навыки хорового исполнения. Хоровой коллектив школы – это маленькое общество, где учеников соединяет не только музыка, но совместная творческая работа. Исполняемый школьными хоровыми коллективами репертуар ежегодно пополняется и расширяется новыми произведениями различных жанров, характеров и стилей, дающие возможность хоровым коллективам участвовать на различных мероприятиях городского и республиканского уровня.

Выступления этих коллективов всегда проходят с большим успехом, что положительно сказывается на музыкально – эстетическом развитии и воспитании детей, привлекая особое внимания к урокам хора. Не стоит, также, забывать, что именно концертные выступления вдохновляют детей и способствуют раскрытию всех скрытых возможностей, навыков и умений полностью проявить себя.

Хор – это коллективный труд, где каждый участник является равноценным звеном этого ансамбля. Педагог – хормейстер приучает каждого ученика к совместной работе, на которую отводится длительное время, результатом которой является совершенное звучание и идеальное исполнение. Здесь уместно отметить большую работу, проводимую руководителями хоровых коллективов Нигяр Самедовой и Айтан Джафаровой. Грамотный, профессиональный подход к работе с учениками является необходимым условием для успешной педагогической деятельности. После длительного времени, потраченного на подготовку и репетиции к определенному мероприятию или концерту, учащиеся со всей ответственностью осознают всю сложность и важность события, стараясь проявить себя на

высоком уровне. Успешное проявление приобретенных знаний и навыков четко выдает картину проделанной работы, а дети настраиваются на позитив и желание работать, и участвовать в следующих плановых мероприятиях школы.

Одним из ярких выступлений школы является детский музыкальный спектакль под названием «Мы любим вас, маэстро Гайдн». Главными героями спектакля являются сказочные герои сказок Шарля Пьеро, а в музыкальном оформлении используются темы сонат известного австрийского композитора Йозефа Гайдна. Вдохновленные своими ролями, одетые в костюмы сказочных героев, дети с большим энтузиазмом и рвением принимали участие в музыкальном спектакле. В этом оригинальном проекте приняли участие не только ученики, но и педагоги, которые являлись опорой и поддержкой, придавая ученикам больше уверенности в своих силах. В спектакле были использованы различные вокальные, хоровые и танцевальные номера. Спектакль был тепло принят зрителями, среди которых были представители государственных учреждений, музыкальных школ, а также родители.

С большим успехом прошло выступление хорового коллектива «Ренессанс» с песней Майкла Джексона «Heal the world» в сопровождении молодежного симфонического оркестра под руководством Теймура Геокчаева на 7-ом Глобальном форуме Альянс цивилизаций ООН. Основной целью этого движения ООН, созданного в 2005 году, является поддержка межкультурного диалога и сотрудничества не только на межправительственном, но и общественном уровне. Важность проведения этого мероприятия в Баку, еще раз подтвердило заложенные традиции мультикультурализма и толерантности в Азербайджане. Финальное выступление детского хорового коллектива являлось ярким завершением данного мероприятия международного уровня.

Очередным проектом, запланированным руководством школы, являлось ознакомление учащихся с творчеством ныне живущих современных азербайджанских композиторов.

имени Джевдета Гаджиева. Концерт был построен по определенному сценарию, где дети вместе с преподавателями подготовили яркие выступления. На данном мероприятии активно участвовали все отделения школы, где исполнили лучшие произведения, среди которых была продемонстрирована яркая игра на музыкальных инструментах, красивые вокальные и хоровое пение, танцевальные номера. Открывал концерт видеофильм, где было отображены все самые яркие интересные события и мероприятия, а также были затронуты все достижения обучающихся в школе.

Хоровые коллективы музыкальной школы приняли участие на юбилеях и творческих вечерах таких композиторов.

На юбилейном концерте, посвященном 65-летию композитора Адели Юсифовой, школьный хоровой коллектив «Ренессанс» исполнил две части из кантаты юбиляра «Yaz pagılı». Концерт, проведенный в зале камерной и органной музыки прошел с большим успехом. В своем творчестве Аделя Юсифова уделяет особое внимание созданной в национальном духе детской музыке, которая носит воспитательно – просветительный характер. На творческой встрече дети, как и их преподаватели, активно пели и играли вместе с автором музыки. Встреча участников коллектива с композитором зарядила всех присутствующих радостью, светом и добром.

На творческом вечере, посвященном 70-летию композитора Азера Дадашева и проведенному в зале Союза Композиторов Азербайджана, хоровой коллектив «Ренессанс» исполнил произведения автора «Qarabag bayatları» и «Heydər atamız». Его творчество отличается разно жанровыми произведениями, а вокально – симфонические и хоровые произведения занимают особое место в его творчестве. Участие хоровиков на данном мероприятии особенно впечатлило детей.

Сводный хор школы, также, выступил на новогодней передаче центрального телевизионного канала Аз.ТВ. Дети с большим энтузиазмом исполнили песни «Bu gozel ana torpaq» Азербайджанского композитора Рашида Шафага. Песня, наполненная мажорными аккордами и написанная в четко классическом стиле, несет в себе воспитательно – познавательную роль для современного подрастающего поколения. Прививание чувства любви к Родине, к своей стране, к своему народу, к родным и близким людям является одним из самых важных аспектов воспитания будущей личности.

Стоит особо отметить творческий вечер, посвященный 60-летию одиннадцатилетней Детской Музыкальной Школы

Украшением концерта были выступления хоровых коллективов, где на этот раз сюрпризом для зрителей было выступление хорового коллектива педагогов. Их чистые голоса, яркое и трогательное выступление было очень тепло воспринято зрителем. Репертуар, исполняемый хоровыми коллективами, отличался своим разнообразием и разножанровостью. Хоры исполнили следующие произведения: «Идет весна» Р.Гаджиева, «Родной край Азербайджан» Л.Кулиева, «Юмореска» Р.Хорава, «Bu gozel ana torpag» Рашида Шафага, «Песня про Тбилиси» Лагидзе, «Clap you hands» Д.Гершвин, «Yenə o bag olaydı» Ф.Сюджаддинов, «Nə baxırsan» Азербайджанская народная песня, «I will follow him» I. W.Stole and D.Roma, «Odlar yurdu» М. Магомаева. Специальный гость мероприятия, народный артист Азербайджана, ведущий солист Азербайджанского государственного академического театра оперы и балета Самир Джафаров совместно со школьным хоровым коллективом «Ренессанс» исполнил произведение Е. Cannio «O surdato nammurato». Большой личный вклад в подготовку и проведение данного концерта внесла директор школы Мехин ханум. За неоценимый вклад в области развития музыкального образования и активную музыкально-общественную деятельность Мехин ханум Оруджевой была удостоена Почетной Грамотой Министерства Культуры и Туризма Азербайджанской Республики. Радость этого события со школой разделили гости из различных государственных учреждений, музыкальных школ, родители, а также выпускники школы разных лет.

В 2014 году делегация школы во главе с Мехин ханум Оруджевой, по направлению Министерства Культуры и Туризма Республики, посетила детскую музыкальную хоровую школу «Весна» им. А.С. Пономарёва, находящуюся в столице Российской Федерации городе Москве. В ходе визита участники делегации познакомились со школой, отделениями и программами. Для гостей был проведен небольшой концерт в исполнении

учащихся школы. Позже члены делегации, азербайджанские преподаватели, встретились в неформальной обстановке со своими российскими коллегами, чтобы пообщаться по темам, касающимся музыкального образования, провели обмен мнениями о своей деятельности, специфики работы, обсудили возможности потенциального сотрудничества в будущем.

Делегация школы, также, посетила Всемирные Хоровые игры 2014, которые проходили в Культурной Столице Европы-2014 городе Риге. Масштабы и важность этих соревнований для мирового хорового сообщества можно сравнить с Олимпийскими играми: проводимая под патронажем международной организации Interkultur с 2000 года, хоровая Олимпиада является самым крупным и важным хоровым конкурсом-фестивалем, которая регулярно собирает более 20 000 участников со всего мира. В ходе визита члены делегации ознакомились с выступлениями детских хоровых коллективов из стран СНГ, Европы и Азии, провели переговоры по налаживанию сотрудничества в области хорового искусства.

Хочется еще раз особо отметить роль Мехин ханум Оруджевой, не только как директора школы, педагога – хормейстера, а также профессионального музыканта, которая вкладывает много сил для развития национальной музыки и воспитания молодого поколения. Активная музыкально – общественная деятельность в немалой степени способствует пропаганде азербайджанской национальной музыки.

Мехин ханум обладает широким творческим потенциалом и художественной фантазией, которая находит свое отражение на итоговых показателях школы. Приступая к подготовке очередного мероприятия, Мехин ханум с большой ответственностью и тщательностью приступает к решению поставленной задачи. Она является своеобразным профессиональным музыкальным менеджером, координирующим и учитывающим каждую

мелкую деталь, начиная от выбора костюмов, декораций, а также выбора репертуара, что является самым важным элементом успеха любого музыкального мероприятия, где главное предпочтение отдается не только национальной, классической, но и современной музыке. Данная работа считается успешной для Мехин ханум лишь тогда, когда все продумано до деталей и безупречно выполнено.

Как руководитель коллектива музыкальной школы в полной мере раскрылись благородство, отзывчивость, чуткость и другие качества этой скромной личности. Мехин ханум до последних пределов возможности заботится о педагогах и учащихся. Она всегда открыта к новым начинаниям, каждый может обратиться к ней, получить совет, обменяться свежими музыкальными впечатлениями или просто поговорить о музыке.

Стремясь неизменно приносить пользу национальному искусству, и сознавая свою ответственность перед учениками и коллегами, Мехин ханум не прекращает творческие поиски и никогда не останавливается на уже достигнутых результатах. Проявляя повседневный интерес к инновациям в музыкальной сфере, постоянно исследуя новинки в музыкальном искусстве, Мехин ханум пытается приобщить и внедрить новизну в учебный процесс, повысить интерес учащихся к музыке. Все новое и интересное, она методично прорабатывает и старается продвигать на концертную эстраду. Логичность развития музыки, простота, эмоциональная убедительность и мастерство вокально – хоровых партий в соединении с инструментальной являются характерными чертами работы Мехин ханум.

Она гордится своими великими предшественниками и мечтает о небывалом расцвете музыкального искусства в будущем и делает этого все, что в ее силах, и своим творчеством, и педагогическим трудом, воспитывая молодых талантов и направляя их творческие поиски. ♦

Ədəbiyyat:

1. <http://3.music-school.az/>
2. <http://baku.unaoc.org/>
3. <http://vesna.music.mos.ru/>
4. <http://www.interkultur.com/ru/>

Xülasə

Məqalə Bakı şəhəri Səbail rayonu ərazisində yerləşən Cövdət Hacıyev adına 3 saylı 11 illik Uşaq Musiqi Məktəbinin fəaliyyətindən bəhs edir. Yerli və beynəlxalq səviyyələrdə keçirilən müxtəlif tədbirlərdə daim fəal iştirak edən musiqi məktəbində bir-birindən istedadlı uşaqlar təhsil alır. Məktəb müxtəlif layihələrin fəal təşəbbüskarı və iştirakçısı olaraq xor ifaçılıq sənətinin geniş təbliği ilə məşquldur.

Açar sözlər: xor ifaçılıq sənəti, uşaq xoru, musiqi təhsili, gənc istedadlar, mədəni tərbiyə.

Summary

The article is describing professional activity of Children's Music Schools No. 3 named after J. Hacıyev located in Sabail district of Baku. The school is taking an active part in various events at the local and international levels and many talented children are studying there. The school is an active initiator and participant of various projects involved in promotion of the choral performance in the country.

Key words: choral performance, children's chorus, music education, young talents, cultural education.

TARİX VƏ MÜASİRLİYİN QOVŞAĞINDA

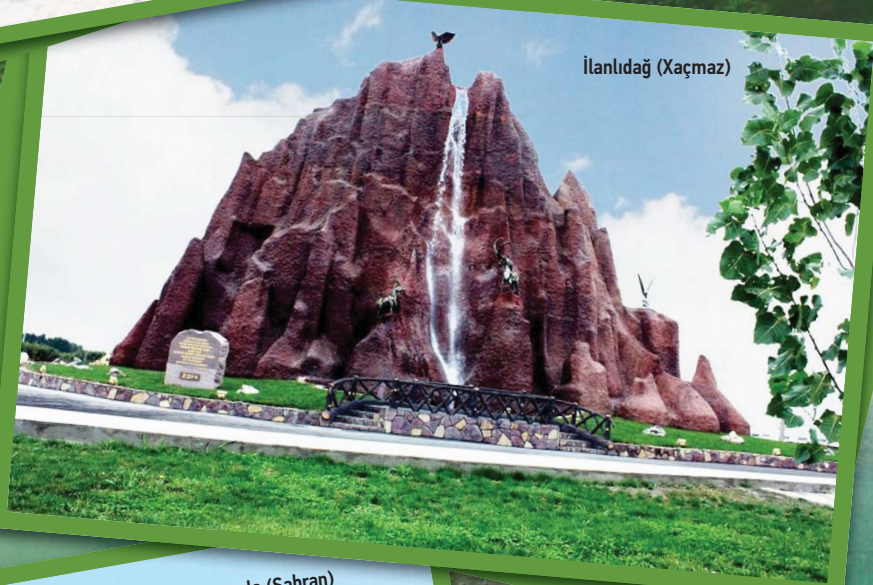
Xaçmaz Regional Mədəniyyət və Turizm İdarəsi özündə zəngin mədəniyyəti və turizm potensialı olan 5 rayonu – Xaçmaz, Quba, Qusar, Şabran və Siyəzən rayonlarını əhatə edir. Sadaladığımız rayonların hər biri ölkəmizdə mədəniyyətin və turizmin inkişafına öz töhfələrini verir. Ölkəmizdə keçirilən yerli və beynəlxalq tədbirlərdə region kollektivləri, sənətkarları, teatrları, uşaq musiqi və incəsənət məktəblərinin şagirdləri, incəsənət ustaları yüksək səviyyədə iştirak edirlər.

Belə kollektivlərdən biri də 1956-cı ildən bəri Şabran rayonunda fəaliyyət göstərən “Çıraqqala” zurnaçılar xalq kollektividir. 14 üzvdən ibarət kollektiv müntəzəm olaraq dövlət əhəmiyyətli tədbirlərdə çıxış etməklə yanaşı, həmçinin ölkəmizdən kənarda – Türkiyə, Hindistan, Moldova, Rusiya, Özbəkistan, Türkmənistan kimi ölkərdə də respublikamızı layiqincə təmsil etmiş, diplom, fəxri fərman və digər mükafatlara layiq görülmüşdür. Kollektivi 1987-ci ildə “Xalq kollektivi” adı verilmişdir.

Regionda fəaliyyət göstərən digər kollektiv isə “Xınayaxdı” xalq kollektividir. 1985-ci ildə Şabran rayonunun Dağbilici kəndində yaradılmış və orada da fəaliyyət göstərir. 30 nəfər üzvü olan kollektiv qədim adət-ənənələrimizi qoruyub yaşatmış, yaddaşlardan silinməkdə olan inciləri toplayıb səhnəyə gətirərək tamaşaçılarda böyük maraq yaratmışdır. Tədbir və şənlikərdə mütəmadi iştirak etdiyindən 1995-ci ildə “Xalq kollektivi” adı alıb.

"Çıraqqala" xalq zurnaçlar kollektivi

İlanlıdağ (Xaçmaz)

Çıraqqala (Şabran)

Çənlibel gölü (Quba)

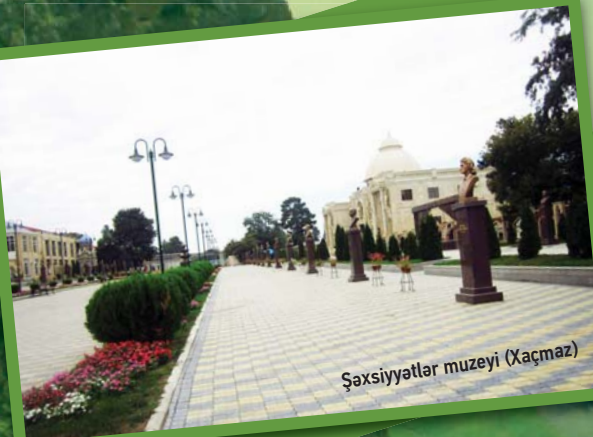
Ləzə şalaləsi (Qusar)

Heydər Əliyev Mərkəzi (Siyəzən)

Şəxsiyyətlər muzeyi (Xaçmaz)

Regionda fəaliyyət göstərən və yerli və dövlət əhəmiyyətli tədbirlərdə iştirak edən digər kollektivlərə Xaçmazda fəaliyyət göstərən "Ukuroba" ləzgi rəqs kollektivini, "Axıska" rəqs kollektivini, Qubada "Atəşgah" mahnı və rəqs kollektivini, Siyəzəndə "Püstə" rəqs kollektivini, Qusarda "Mel", "Şahnabat" folklor rəqs kollektivlərini misal göstərmək olar.

Regionda mədəniyyətin digər sahələri kimi teatr sahəsi də yüksələn xətlə inkişaf etməkdədir. Bölgəmizdə fəaliyyət göstərən yeganə xalq teatri olan Xaçmaz Xalq Teatri 50 ilə yaxındır fəaliyyət göstərir. Teatrın kollektivi Azərbaycanda milli teatrın yaranmasının 142-ci ildönümündə Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi tərəfindən "Xalq teatri" statusuna layiq görüldü. Kollektiv fəaliyyət göstərdiyi dövrdə 50-yə yaxın səhnə əsərini tamaşaçılara təqdim edib. Fəaliyyət göstərdiyi zamanda müxtəlif diplom və fəxri fərmanlarla təltiflənən kollektiv 12–14 iyun 2017-c il tarixində Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin təşkilatçılığı ilə keçirilən və 16 xalq teatrının iştirak etdiyi II Respublika Xalq Teatrları Festivalının final mərhələsində yüksək nəticə göstərərək I yeri tutub. Təbii ki, xalq teatrının bu uğuru nəinki Xaçmazda, eləcə də digər regionlarda teatrın inkişafına böyük təkan verəcəkdir.

Regionun daha bir özünəməxsusluğu isə qədim tarix və mədəniyyət abidələri ilə zəngin olmasıdır. Qədim dövrün tarixini özündə əks etdirən bu abidələr əhəmiyyətlik dərəcəsinə görə dünya, ölkə və yerli əhəmiyyətli abidələrə ayrılır. Xaçmaz rayonunda yerləşən Sərkərtəpə və Canaxırtəpə qədim yaşayış məskənləri, Quba ərazisindəki Xınalıq kəndi dünya əhəmiyyətli abidələr siyahısında yer alır. Abidələrin qorunmasına dövlət tərəfindən böyük diqqətlə yanaşılır və onların mühafizəsi üçün hər bir rayon üzrə abidə mühafizəçiləri təyin edilib.

Heydər Əliyev prospektinin girişi (Xaçmaz)

Bayraq muzeyi (Xaçmaz)

Regionda möhtəşəm inzibati binalara və zəngin eksponatlara malik, həmçinin son illərdə istifadəyə verilmiş bir sıra mədəniyyət ocaqları vardır. Region üzrə hər bir rayonda ümummilli lider Heydər Əliyev irsinin təbliği və gələcək nəsillərə ötürülməsi məqsədilə yaradılmış Heydər Əliyev mərkəzləri, bölgənin tarixi, maddi və mənəvi mədəniyyəti, xalq sənətkarlığı və s. ilə bağlı materialların, eksponatların nümayişi, təbliği və elmi cəhətdən öyrənilməsi üçün 4 tarix-diyarşünaslıq muzeyi, ölkəmizin görkəmli rəssamlarının rəsm əsərlərinin nümayiş olunduğu Xaçmaz və Qusar rayonlarında 2 Dövlət Rəsm Qalereyası fəaliyyət göstərir. Yenicə təmirdən çıxmış Xaçmaz "Xəzər" kinoteatrı isə artıq müasir texniki avadanlıqlarla təchiz edilmiş və əhəlinin xidmətinə verilmişdir.

Regionda uzun illər mədəniyyət sahəsində çalışmış böyük təcrübəyə malik şəxslər də vardır ki, bilik və bacarıqlarından gənc nəsillər faydalanır, öyrənirlər. Həmin şəxslərə misal olaraq Quba Heydər Əliyev Mərkəzinin direktoru, əməkdar mədəniyyət işçisi Elza Orucova, Quba Tarix-Diyarşünaslıq Muzeyinin direktoru, əməkdar mədəniyyət işçisi Məryəm Hacıyeva, "Şahnabat" xalq kollektivinin rəhbəri, əməkdar mədəniyyət işçisi Nüvəddin Ciyərovu və başqalarını göstərmək olar

Bir tərəfdən Böyük Qafqaz sıra dağları, digər tərəfdən isə Xəzər dənizi ilə əhatə olunan regionun turizm potensialı çox zəngindir. Hər il minlərlə xarici və yerli turistləri qarşılayan regionda turizm infrastrukturunu da yenilənməkdədir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin bu sahədəki sərəncam və fərmanları turizmin inkişafına böyük təkan verir. Turistlərin əsas üz tutduğu məkanlar qış mövsümündə dağlıq ərazilər, "Şahdağ" Turizm Mərkəzi, yay mövsümündə isə qumlu sahilləri və 50-dən çox istirahət mərkəzinin fəaliyyət göstərdiyi Nabran kurortu, həmçinin Qubanın Afurca, Təngəaltı və digər istirahət guşələridir. ❖

bakushopfest.com

April 10 - May 10 2017

Shoppers like you choose Baku!

**BAKI ŞOPPING FESTİVALI
YADDAŞLARDA QALACAQ**

Azərbaycanda ilk dəfə keçirilən ticarət festivalı (*Baku Shopping Festival*) həm uğurlu təşkilatçılığı, həm də yerli sakinləri və ölkəmizə təşrif buyuran xarici turistləri cəlb etmək baxımından hələ uzun müddət təəssürlərdən silinməyəcək.

Qeyd edək ki, aprelin 10-dan mayın 10-dək baş tutan festival Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 2016-cı il 1 sentyabr tarixli "Azərbaycan Respublikasında turizmin inkişafı ilə bağlı əlavə tədbirlər haqqında" sərəncamına əsasən keçirilirdi. Festivalın təşkilatçısı Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin nəzdində fəaliyyət göstərən Azərbaycan Konqreslər Bürosu idi.

Dövlət büdcəsinə 5,6 milyon manat vəsait daxil olub

Ölkəmizdə ilk dəfə düzənlənməsinə rəğmən artıq beynəlxalq status qazanmış bu ticarət festivalı ziyarətçilərinin sayına və diqqətləri cəlb etməsinə görə heç də Dubay, yaxud İstanbul festivallarından geri qalmadı. Dünyada, əsasən, xarici turistlər üçün nəzərdə tutulan ticarət festivalları ilk dəfə Azərbaycanda yerli vətəndaşları da əhatə etdi. Ticarət festivalına həm yerli sakinlərin, həm də şəhərimizin qonaqlarının marağı yüksək oldu. Bu festivaldan daha çox yerli vətəndaşlar yararlandı. Əldə olunan nəticələrə görə, festival, demək olar, kifayət qədər müsbət nəticələrlə yadda qaldı.

“ Belə ki, aparılan rəy sorğularına əsasən, Bakı Şopping Festivalında iştirak edənlərin 98 faizi festivaldan məmnun qaldıqlarını bildirib. Ümumən festivalın keçirilməsinə cəmi 700 min manat xərclənib. Ümumi büdcə 1 milyon manatı keçməyib. Dövlət büdcəsinə isə 5,6 milyon manat vəsait daxil olub.

Festival müddətində qeydə alınan turizm statistikasına da nəticələrlə bağlı nikbin danışmağa imkan verir. Belə ki, aprel ayı ərzində ölkəmizə 187 min 577 turist gəlib. 15 hədəf ölkə üzrə ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 23 faiz artım var. Mayın ilk on günündə isə Azərbaycana 70 min 776 turist gəlib və 15 hədəf ölkə üzrə keçən ilin müvafiq dövrünə nisbətən 32 faiz artım olub.

Onu da qeyd edək ki, tanıtım tədbirləri də uğurla həyata keçirilib. Festival beynəlxalq və yerli medianın geniş müzakirə mövzusunə çevrilib. Bakı Şopping Festivalının marketinqi, dünya mediasında işıqlandırılması və təbliğatı sahəsində də mühüm işlər görüldü. Ümumilikdə 54 ölkədə TV, radio, onlayn media, sosial şəbəkələr və internet televiziyası vasitəsilə festival haqqında məlumatlar yayılıb. Xüsusi olaraq sosial şəbəkələrdə festival barədə informasiyaları milyonlarla insan izləyib. Bunlardan daha çoxu Rusiya, Səudiyyə Ərəbistanı, Ukrayna, Qazaxıstan, Belarus, Gürcüstan, Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri, Oman və Qətərdə qeydə alınıb.

Mədəni tədbirləri 200 minədək ziyarətçi izləyib

Eyni zamanda festival çərçivəsində bir sıra mədəni proqramlar təşkil olunub. Bir ay müddətində şou-proqramlar, əyləncəli tədbirlər davam edib. Bu sırada Sabir bağında Mədəniyyət və Tu-

rizm Nazirliyinin Milli Turizm Təbliğat Bürosu tərəfindən təşkil edilən mədəni tədbirlər xüsusilə diqqət mərkəzində olub. Ümumiyyətlə, Azərbaycanın zəngin mədəniyyətini, turizm imkanlarını, eləcə də ticarət potensialını əks etdirdiyindən ilk gündən ziyarətçilərin və iştirakçıların böyük axını yaranıb. Festival çərçivəsində ticarət mərkəzlərinin ərazisində, İçərişəhərdə, Sabir bağında və şəhərimizin digər görməli yerlərində təşkil edilmiş müxtəlif tədbirlərdə 200 minədək ziyarətçi iştirak edib.

Beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi və tətbiqi yolu ilə həyata keçirilən əhəmiyyətli layihə ilk dəfədən ölkəmizdə turizmin inkişafı, ticarətin, habelə pərakəndə satışın genişlənməsi baxımından da uğurlu sayıla bilər. Festival eyni zamanda yerli sahibkarlığın inkişafı baxımından da effektiv idi. Bir ay müddətində 205 mağaza iştirakçı kimi qeydiyyatdan keçib və onlardan 172-si ƏDV qaytarmaq proqramına qoşulub. "Tax Free" sistemi üzrə 23 min 242 ədəd hesab faktura verilib. Təsdiqlənmiş fakturalar üzrə ümumi dövrəyə 18 milyon 167 min 892 manat olub və banklar alıcılara 1 milyon 800 min manat məbləğində ƏDV qaytarıb. Festival aylığı ərzində alıcılar 30–70 faiz arası endirimlərdən və satış kampaniyalarından faydalanıblar. Festival iştirakçılarından əldə edilmiş məlumatlara görə, ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 2017-ci ilin aprelində premium geyim və aksesuar mağazalarında 15 faizədək, kütləvi geyim brendlərinin satışını həyata keçirən mağazalarda 46 faizədək, elektronika və məişət avadanlıqlarının satışını həyata keçirən mağazalarda isə 200 faizədək satış həcmi artması qeydə alınıb.

Ölkəmizin turizm sənayesinin inkişafı istiqamətində atılan digər addımlarla yanaşı, şopping festivalı da bu sahəyə öz töhfəsini verəcək. Rəsmi məlumatlara görə, ilin sonunadək ikinci festival gerçəkləşəcək və ənənə halını alacaq. Bu zaman ötən festivalın təcrübəsindən də yararlanmaq imkanları olacaq. Belə ki, gələcək festivallarda bazarı uyğun məhsullarla təmin etməklə yanaşı, alıcıların tələbatı və şopping vərdişləri də nəzərə alınacaq. ♦

Fəxriyyə Abdullayeva

Məşhurlar

Bakı Şopping Festivalı barədə...

Türkiyənin mədəniyyət və turizm naziri, professor cənab **Nəbi Avcı**: “Azərbaycanda ilk dəfə keçirilən Bakı Şopping Festivalı qarşıya qoyulan məqsədə çatıb. Festival həm ölkəyə turist axını, həm də insanların alış-verişə marağının artması, ticarət mərkəzlərində canlanmanın yaranması ilə dövlət büdcəsinə xeyli gəlir gətirən layihədir”.

Fransa Milli Assambleyasının deputatı, Fransada Azərbaycanın Dostları Assosiasiyasının prezidenti **Jan Fransua Mansel**: “Bakı qədim ənənələrlə gələcək imkanlar arasında özünəməxsus ittifaq yaradan cazibədar bir şəhərdir. Bu festival paytaxtınızın həm də şopping mərkəzinə çevrildiyini göstərir. Bakı ilk sınaqdan uğurla çıxdı”.

ABŞ-ın Azərbaycandakı keçmiş səfiri, ATƏT-in Minsk qrupunun sabiq həmsədri **Metu Brayza**: “Bakıda şopping festivalının keçirildiyini eşitmək çox xoşdur. Məncə, festival boyu “Tax Free” sisteminin tətbiqi turistlərin cəlb edilməsi üçün əla düşünüldü, İrandan və bəzi ərəb ölkələrindən Azərbaycana əvvəllər də turistlər az gəlmirdi. Bu festivalla isə Dubaydan fərqli yer axtaran və bu məqsədlə Azərbaycana gələn turist kontingenti artacaq”.

Rusiya Dövlət Dumasının deputatı, Rusiya–Azərbaycan parlamentlərarası dostluq qrupunun rəhbəri **Dmitri Savelyev**: “Ticarət festivallarının keçirilməsi ideyası bir çox ölkələr tərəfindən uğurla reallaşdırılır. Öz ticarət festivalının, habelə gözəllik müsabiqələrinin keçirilməsi, Azərbaycan mədəniyyətinin, mətbəxinin, ənənələrinin və digərlərinin təqdimatı Bakını turistlər, xüsusən də rusiyalı turistlər üçün daha da cəlbəedici edəcək. Festivalın keçirilmə vaxtı da yaxşı seçilib. Bir çox Rusiya vətəndaşı may ayındakı bayramlar ərzində qısamüddətli tətillər təşkil etməyə çalışırlar. Bizim ən yaxın qonşumuz Azərbaycan bunun üçün ideal variantdır”.

Amerikalı musiqçi, Amerika Muğam Cəmiyyətinin sədri **Cefri Verbax**: “Mən çox əlverişli fürsətlər pakeiti gördüm. Hətta dəbdəbəli hotellərə belə endirimlər tətbiq olunur. Ümid edirəm ki, festival öz məqsədinə nail olub və Bakıya minlərlə turist axın edəcək”.

Kiyev şəhərinin meri **Vitali Kličko**: “Bakıda keçirilən birinci ticarət festivalı ölkənin turizm potensialının inkişafına böyük təkan verəcək. Bu cür böyük tədbirlər şəhərin inkişafı üçün yaxşı vasitədir, turistlər bu tədbirlərə həvəslə gəlir və eyni zamanda ölkə mədəniyyəti ilə tanış olurlar. Kiyev və Bakının vəzifəsi bu şəhərlərin turizm potensialını üzə çıxaran tədbirlərin keçirilməsidir”.

Finlandiyalı iş adamı, Rusiyada fəaliyyət göstərən “Buldozer” ləqəbli milyonçu **Pekka Vilyakaynen**: “Böyük tədbirdir və bu cür festivallarda yüksək miqdarda gəlir əldə etmək mümkündür. Şəxsən mən belə təşəbbüsləri daim dəstəkləyirəm. Əminəm ki, Bakıda keçirilən bu festival məşhurlaşacaq və hər il daha çox turistin Azərbaycana gəlməsinə səbəb olacaq”.

Amerikada “Azərbaycanlı Çarli Çaplin” kimi tanınan, “America’s Got Talent” istedadlar müsabiqəsinin finalçısı **Üzeyir Novruzov**: “Festival Bakıya dünyanın müxtəlif ölkələrindən turist cəlb etmək üçün gözəl ideyadır. Turist axını isə ölkə iqtisadiyyatının yüksəlməsi deməkdir. Əyləncə və konsertlərlə zəngin bu bayramda alış-veriş etmək və əlbəttə ki, bizim ləzzətli Azərbaycan mətbəxindən dadmaq, sonda isə çayxanada çay süfrəsinə qonaq olmaq əladır. Hətta dünya üzrə qastrol səfərlərimdən sonra belə hər dəfə Bakıda olanda simasını dəyişən şəhərimizə heyran qalıram”.

Bakı Şopping Festivalının fəxri qonağı olan məşhur müğənni **Vera Brejneva**: “Fərqli şəhərlərə səfər etmək, yeni dostlar, sevimli məkanlar tapmaq necə də gözəldir! Festival çərçivəsində Bakıda əsrarəngiz bir gün yaşadım. Musiqi, qonaqpərvərlik, gözəllik və sevgi. Bakıda görüşdüyüm hər kəsə təşəkkür edirəm!”

Məşhur dəb tarixçisi və Rusiyanın “1-ci kanal”ında yayımlanan “Dəbli hökm” verilişinin aparıcısı **Aleksandr Vasilyev**: “Təkcə Azərbaycanda deyil, eyni zamanda bütün MDB məkanında ilk shopping festivalı hesab olunan Bakı Şopping Festivalı son dərəcə yüksək səviyyədə keçdi”.

Rusiyanın “Skolkovo” texnoparkının baş direktoru **Renat Batirov**: “Bu cür festivalın keçirilməsi sevimli şəhərimiz Bakı üçün çox doğru ideyadır. Bir daha əmin ola bilərsiniz ki, belə reklama xərclənən hər dollar, ƏDV olaraq alıcılara qaytarılan hər bir vəsait sonra 100 dəfələrlə artıqlaması ilə ölkəyə qaydır. Festivalın əsas vacib cəhəti odur ki, ölkə iqtisadiyyatında turizm gəlirlərinin həcmi kəskin şəkildə artırır. Çünki bütün xidmət sektoru inkişaf edir – hotellər, restoranlar və aviasirkətlərin də gəlirləri artır”.

Dünyaca məşhur müğənni və bəstəkar **Sami Yusuf**: “Bakı Şopping Festivalı gələcək illərdə nəinki Azərbaycanda, bütün regionda böyük əhəmiyyət kəsb edəcək. Festival Azərbaycanın gələcək iqtisadi inkişafına öz töhfəsini verməklə bərabər, bu gözəl ölkəyə turistlərin gəlişi üçün də böyük stimül yaradacaq. Mən əminəm ki, turistlər Azərbaycanı sevcəklər. Bu təşəbbüs kommersiya aspektindən əlavə, həm də Azərbaycanın özünəməxsus mədəniyyətini və tarixini nümayiş etdirməkdən ötrü gözəl imkandır”.

Tanınmış səyahətçi və jurnalist **Azər Qərib**: “Ümumiyyətlə, hadisə turizmi bütün dünyada ən geniş yayılmış turizm növlərindən biridir. İnsanlar xarici ölkəyə sadəcə getmək yox, orada keçirilən hansısa tədbirdə – festivalda, karnavalda, konsertdə və sairədə iştirak etmək istəyirlər. Düşünürəm ki, shopping festivalı turist kütlələrində dərhal maraq oyadacaq. Ancaq həmişə ilk addımı atmaq vacibdir və mənə elə gəlir ki, bu addım uğurlu alınıb”. ♦

QONAQLARIN UNUDULMAZ TƏƏSSÜRATI: MƏDƏNİ PROQRAMLAR

Azərbaycanın son illər nüfuzlu beynəlxalq tədbirlərə ev sahibliyi etməsi eyni zamanda mədəniyyətimizin, adət-ənənələrimizin, turizm potensialımızın və milli mətbəx nümunələrimizin təbliği üçün də geniş imkanlar yaradıb. Tədbirlərin davam etdiyi günlərdə Bakının mədəniyyət ocaqları və əyləncə məkanları şəhərimizin qonaqlarına müxtəlif proqramlar təqdim edir.

Mayın 4-dən 6-dək davam edən IV Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumu da bu baxımdan yadda qalan olub. Belə ki, forumun iştirakçıları Azərbaycan mədəniyyəti və adət-ənənələri ilə yaxından tanış olmaq imkanı əldə ediblər. Xüsusilə Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin Milli Turizm Təbliğat Bürosunun hazırladığı mədəni tədbirlər proqramı iştirakçıların asudə vaxtlarının səmərəli keçməsinə xidmət edib. Qurumun təşkilatçılığı ilə paytaxtın Sabir bağında açılan sənətkarlıq nümunələri və milli mətbəx sərgisi, həmçinin rəngarəng konsert proqramları qonaqlarda Azərbaycan haqqında unudulmaz təəssürat yaradıb.

Forumun açılış günü – mayın 4-də axşam adıçəkilən məkanda məşhur "Radio&Video" rok qrupu çıxış edib. Mayın 5-də saat 18-də Günay İbrahimli, Yaşar Yusub, Samir Salam və digərlərinin iştirakı ilə etnokonsert, saat 21:30-dan isə caz və blüz sədaları altında romantik axşam təşkil edilib.

Mayın 6-da isə "Dərvişbend" qrupunun solisti Nara Vayt öz proqramını təqdim edib.

Sənətkarların əl işlərindən ibarət sərgi və milli mətbəx nümunələrimizin nümayişi isə forumun davam etdiyi 3 gün ərzində təşkil edilib. Tədbirin qonaqları, demək olar ki, hər axşam Sabir bağına gəlib nümayiş etdirilən proqramları maraqla izləyiblər. ❖

Fəxriyyə Abdullayeva

AZƏRBAYCANDA DƏMİRYOL TURİZMİNİN İNKİŞAFI GÜNÜN TƏLƏBİDİR

Dəmir yolu vasitəsilə səyahət ən təhlükəsiz səyahət növü hesab olunur. Əsasən, ölkədaxili turlarda istifadə edilən bu nəqliyyat dünya ölkələri içərisində daha çox Yaponiyada populyardır. Eyni zamanda əksər Avropa ölkələrində də daxili səfərlərdə daha çox qatarlara üstünlük verilir. Buna həmçinin dəmir yolu turizmi də deyilir.

Qeyd edim ki, təhlükəsiz nəqliyyat vasitəsi olması, ətrafı seyr imkanı, qatar daxilində sərbəst hərəkət, mənzilbaşına rahat şəkildə çatma, ətraf mühitə ziyan vurulmaması, tıxac sıxlığı probleminin yoxluğu bu turizm istiqamətini cəlbedici edən və populyarlığını artıran vacib amillərdir.

Dəmir yolu nəqliyyatından Azərbaycanda da geniş istifadə edilir. Demək olar ki, ölkənin bütün bölgələrinə günün müxtəlif saatlarında qatarlar yola düşür. Son illər Azərbaycanda turizmin perspektivinin artması bu sahənin müxtəlif istiqamətlərinin inkişafını da zəruri edir. Bu baxımdan ölkəmizdə dəmir yolu turizminin inkişafı artıq bir ehtiyaca çevrilib desək, yanılmırıq.

İyunun 16–18-də “Azərbaycan Dəmir Yolları” QSC-nin dəstəyi və “Rail travel” şirkətinin təşkilatçılığı ilə Bakı–Gəncə–Göygöl–Gəncə–Bakı istiqamətində təşkil edilən infotur da məhz bu məqsəddə xidmət edirdi. Infotura ölkədə fəaliyyət göstərən turizm şirkətlərinin və KİV-lərin nümayəndələri qatılmışdılar.

Azərbaycan incisi – Göygöl

Gecə saat 23:20-də Bakıdan yola düşən qatar səhər 07:00-da Gəncəyə çatdı. Yolüstü “Böyük İsgəndər” hotel-restoran kompleksində səhər yeməyi yeyən infotur iştirakçıları Azərbaycanın ən gözəl təbiət mənzərəsi olan Göygölə tərəf istiqamət aldılar.

Əvvəlcə onu qeyd edək ki, Göygöl Gəncə şəhərinin Kəpəz rayonunda 1556 metr hündürlükdə yerləşir. Nadir su incilərindən biri olan gölün su səthi 80 hektar, ən dərin yeri 95 m-dir.

Bənzərsiz gözəlliyi, ruh oxşayan görünüşü və suyunun şəffaflığı ilə seçilən bu məşhur göl 1139-cu ildə Gəncədə baş vermiş zəlzələ zamanı Kəpəz dağının uçaraq Ağsu çayının qarşısını kəsməsi nəticəsində yaranıb.

“Göygöl Azərbaycanın ən gözəl təbiət muzeyi sayılır. Eyniadlı milli parkın 5094 hektarı meşə, 109 hektarı su, yerdə qalan hissəsi isə açıq və dağ sahələridir. Dağ sahələri xüsusi olaraq çöl heyvanlarının orada yaşaması, onların miqrasiyası üçün nəzərdə tutulur. Dağ sahələri ən çox dağkeçiləri oylağıdır. Daha sonra orada dağ kəklikləri, ular, bir neçə Qafqaz tetrası kimi nadir heyvanlar da var. Həmin ərazilər milli parkla birləşdiriləndə heyvanlar mühafizə olunmaq üçün xüsusi qoruq yuvasına salınıb.

Göygöl və onun ətrafının meşə landşaftı öz təbiət zənginliyi və füsunkarlığı ilə dünyada məşhurdur. 1100–2200 m hündürlükləri əhatə edən dağ meşələri çox zəngin bitki örtüklü olub 80-ə qədər ağac və kol növünə malikdir.

Bu ərazidə Göygöldən başqa, 17 xırda göl də var. Bu 17 göldən 14-nün adı xalq arasında daha çox tanınır. Bunlar Maralgöl, Zəli, Qara, Güzcü, II Zəli gölü, Ördək, Quş, Ayı, Çoban, Turist və s. göllərdir. Adları çəkilən göllərin hər biri özünəməxsus şəkildə gözəl, füsunkar və möcüzəlidir. Bu göllərdən ölçülərinə görə Maralgöl ən böyüyüdür. Təbii ki, Göygöldən sonra. Maralgölə tamaşa etmək istəyənlər ilin günlərinin sayı qədər pilləkəni qalxmaq əziyyətinə qatlaşmalıdırlar.

Qafqazın həmişəturistik zonası

Göygölü Qafqazın hər fəslə uyğun turistik zonası da adlandırırırlar. Çünki Göygöl təkcə yay turizm mövsümündə deyil, qışda da çox əlverişlidir. Burada hətta qış aylarında xizək sürmək üçün şərait var.

Bütün bunları nəzərə alaraq 2008-ci ildə Göygölə milli park statusu verildikdən sonra burada ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması və turizm infrastrukturunun yenidən qurulması üçün əraziyə giriş məhdudlaşdırılmışdı. 2015-ci ilin avqust ayından isə bu cənnət məkan yenidən öz qapılarını heyranlarının üzünə açdı.

Onu da qeyd edək ki, bu müddətdə Göygöl Milli Parkının yenidən kütləvi istirahət və gəzintilərə açılması, insanların istirahətinin standartlara uyğun təşkil edilməsi məqsədilə burada hər cür şərait qurulub, hotellər, restoranlar tikilib. Qonaqlar xüsusi dayanacaqda maşınlarını saxlayıb sərbəst şəkildə hərəkət edə bilərlər. Göygöl Milli

Parkının ərazisində eyni vaxtda 500 nəfər gəzintiyə çıxıb təbiətin füsunkarlığından zövq ala, istirahət edə bilər. Su-kanalizasiya xətləri, sanitariya qovşaqlar çəkilib, istirahətə gələnlərin ekosistemə ziyan vurmada dincəlmələri, istirahət etmələri mümkündür.

“Kəpəz” istirahət mərkəzi ilə qısa tanışlıqdan sonra Göygöl Milli Parkı və Göygöl Turizm İstirahət Kompleksinin nümayəndəsi **İrşad Abbasov** media nümayəndələrinə komplekslə bağlı məlumat verdi. Bildirdi ki, ötən il 200 minə yaxın turist qəbul ediblər. Bu ilin əvvəlindən indiyəqədərki nəticələrə əsasən demək olar ki, rəqəm daha da artacaq. Xüsusilə xarici turistlərin sayında nəzərəcarpan artım müşahidə olunur. Bu artım da məhz turizm şirkətləri ilə əməkdaşlıq etməyə başlandıqdan sonra qeydə alınıb.

Ərazidəki 5 hotel korpusu və kotteclər yüksək standartlara cavab verməklə günün istənilən saatında turistlərə xidmət göstərməyə hazırdır. Burada ilboyu turist olur. Xarici ölkələrdən, əsasən, İrandan, İsveçdən, Norveçdən, Almaniyadan, Avropa və ərəb ölkələrindən gələnlər çoxluq təşkil edir.

“Böyük İsgəndər” hotel-restoran kompleksində təşkil olunan dəyirmi masada səfərin məqsədi barədə danışan “Rail travel” şirkətinin direktoru **Oqtay Aslanov** bildirdi ki, turizmin inkişafı Azərbaycanda dövlət siyasətinin tərkib hissəsidir. Son illərdə ölkəmizin mövcud turizm potensialının beynəlxalq aləmdə tanınması, turistlərin Azərbaycana səfərlərinin daha sadə yollarla təşkili, turizmin müxtəlif növlərinin inkişaf etdirilməsi və bu sahədə müasir infrastrukturun yaradılması istiqamətində məqsədyönlü işlər görülür. Başda Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi olmaqla ölkədə fəaliyyət göstərən turizm təşkilatları və şirkətlər də müxtəlif layihələr və proqramlarla sözügedən inkişafa öz töhfələrini verir.

Azərbaycan Dəmir Yolları QSC

Şirkət rəhbərinin sözlərinə görə, "Rail" şirkəti bu məqsədlə dəmir yolu boyunca yerləşən regionlara turlar təşkil edir və bu işdə onlara "Azərbaycan Dəmir Yolları" QSC yaxından dəstək verir: "Şirkətimizin yeni layihələrindən biri də bu gün təşkil etdiyimiz turdur. Ümumiyyətlə, dəmir yolu turizmi təhlükəsizliyi ilə hər zaman diqqəti çəkir. Eyni zamanda vaxt itkisi və mənzilbaşına rahat yetişmək baxımından da qatarla səyahətin üstünlükləri var. Təklif etdiyimiz layihə olduqca perspektivlidir. Tura qatılmaq istəyənlərə əlavə səyahət üçün xidməti vaqonlar təklif edilir ki, burada hər cür şərait var. Bundan əlavə, 18 nəfərlik SV, 36 nəfərlik kupe və 54 nəfərlik plaskart vaqonlar da turistlərin ixtiyarına verilir".

"Azərbaycan Dəmir Yolları" QSC də ölkədə turizmin inkişafına öz töhfəsini verməyə çalışır. Bunu isə qurumun ictimaiyyətlə əlaqələr şöbəsinin əməkdaşı **Elbariz Məmmədov** dedi. Onun sözlərinə görə, dəmir yolunda hazırda bütün

istiqamətlər üzrə əsaslı yenilənmələrə başlanılıb. Vaxtilə ölkənin qərb bölgəsinə 9 saata çatan qatar indi bu məsafəni daha az vaxta qət edir. Buna yolların beynəlxalq standartlara uyğun əsaslı təmiri ilə nail olunub. İndi sənişin qatarları saatda 100 kilometr, yük qatarları isə 80 kilometr sürətlə hərəkət edə bilir.

"Azərbaycan Dəmir Yolları" QSC ölkədə turizmin inkişafına öz töhfəsini vermək məqsədlə turizm şirkətləri ilə əməkdaşlığa başlayıb. Bunun üçün həm vaqonlar, həm də xidməti personal hazırlanıb.

Dəmiryol turizmi nə üçün?

Səfərdə iştirak edən Azərbaycan Sağlamlıq və Termal Dəstək Assosiasiyasının rəhbəri, "Millennium travel" şirkətinin direktoru **Ruslan Quliyev** də layihəni yüksək qiymətləndirib. Onun sözlərinə görə, Azərbaycanda dəmir yolu turizminin inkişafı və reallaşdırılması bu günün tələbidir. Dəmir yolu turizmini inkişaf etdirməklə məktəbli və gənclər turizminin də inkişafına təkan vermək mümkündür.

Tədbirdən sonra iştirakçılar Gəncədə yerləşən "Delixe" hotelinə baş çəkdiilər, daha sonra şəhərin tarixi mədəniyyət obyektləri ilə yaxından tanış oldular. Onlar "Gəncə qapıları", "Nizami Gəncəvi" məqbərəsi, buradakı məşhur butulka ev, Şah Abbas məscidi, Çökək hamam, Cavad xan türbəsi və Xan bağına da səfər etdilər.

İyunun 17-si axşamı infotur iştirakçıları Ağstafa–Bakı qatarı ilə Bakıya doğru istiqamət aldılar. ♦

Fəxriyyə Abdullayeva

Azərbaycan Respublikası
Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi

Bizi burada izləyin

mct.gov.az

bakuforum.az

azerbaijan.travel

azerbaijanfilm.az

bakubookfair.com

nationalmuseum.az

azercarpetmuseum.az

virtualkarabakh.az

shahdag.az

gomap.az

www.facebook.com/Culture.and.Tourism

www.facebook.com/www.azerbaijan.travel

9 772413 236000

www.medeniyyet.info